

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTSAL KİTAP

1

KUTSAL KİTAP'IN ESSİZLİĞİ

BÖLÜME BAKIS

Giris
Sürekliliginde Essizdir
Basim Miktarında Essizdir
Tercümesinde Essizdir
Hayatta Kalmasi Bakimindan Essizdir
    Zamana Karsi
    Baskiya Karsi
    Elestiriye Karsi
Öğretislerinde Essizdir
    Peygamberlik
    Tarih
    Karakter
Edebiyat Üzerine Olan Etkisi Bakimindan Essizdir
Uygarlik Üzerine Etkisi Olan Bakimindan Essizdir
Makul Bir Karar

GIRIS

“Gerçekten Incil okumuyorsun, değil mi?.” İste insanların hayatım boyunca bozuk plâk gibi arka arkaya bana dinlettiği sarkı. Bu sarkiyi sevenlerin hoşlandıkları başka bir ezgi ise: “Neden Incil? O sadece sıradan bir kitap; aslında..... okumalısın!” ile başlayan ve en sevdiği kitapların sıralanmasıyla devam eden bestedir.

Kitaplıklarında Kutsal Kitap’i eksik etmeyen bireyleri hepimiz tanıyoruzuzdur. Kutsal Kitap’ın, Homer’in *Odisey*’i, Shakespear’ın *Romeo ve Juliet*’i ve Austen’in *Gurur ve Önyargı*’si gibi, diğer “değerli” klâsiklerin yanında yer aldığını gururla ifade ederler. Açılıp kapanmayla oluşacak çatlaklardan uzak ve tozlanmış bir Kutsal Kitap’a sahip olsalar da, en azından onu klâsiklerden biri olarak kabul etmişlerdir.

Kutsal Kitap için alçaltıcı yorumlar yapan, hatta onun ciddiye alınip, okunmak için zaman harcanmaya değer bulunması fikrine büyük altından gülen bir grup mevcuttur. Bu grubun bireyleri için, kitaplığınızda Kutsal Kitap’ın bulunması, cehaletinizin açık bir işaretidir.

Henüz bir Hristiyan degildim ve Kutsal Kitap’ın, Tanrı’nın insanlara göndermiş olduğu bir kitap inancını çürütmeye çalışıyordum. Buna rağmen, beni en çok rahatsız eden şey ise, yukarıda bahsettiğim tipteki sorular ve yaklaşımlardı. Bütün bunların sonunda vardığım sonuç ise, bu basma kalıp, klise sözlerin sahiplerinin ön yargılı, sabit fikirli ya da daha yalın bir ifadeyle cahil insanlar olduğuydu.

Kutsal Kitap tek basına en üst rafta olmalıdır. Çünkü Kutsal Kitap “essizdir.” İste bu! Kutsal Kitap’i tanımlamak için bogustugum fikirlerin bir araya toplandığında oluşturdıkları kelime buydu: “Essiz.”

Webster, “essiz” kelimesinin anlamını; ‘1. Tek ve yegâne; bir; özgün. 2. Diğerlerinden farklı olan; esi ya da benzeri olmayan’ olarak açıklamaktadır. Aslında bu açıklama ‘Kitapların Kitabı, yani Kutsal Kitap’ olmalıydı.

Boden’deki, Sanskritçe bölümünün eski profesörlerinden M.Montiero-Williams, doğu kökenli kitaplar üzerindeki kırk iki yıllık bir çalışma sonrası aşağıdaki bakış açısına ulaşmış ve bu kitapları Kutsal Kitap ile kıyaslayıp elde ettiği sonucu şu cümlelerle dile getirmiştir: “Bu kitapların hepsini mümkünse istifleyip, masanın sol tarafına koyun, sonra da Kutsal Kitap’i masanın sağ tarafına tek basına yerleştirin ve aralarında bir boşluk bırakın. Bunu yaptığınız zaman, Dogunun kutsal diye adlandırılan kitapları ile Kutsal Kitap arasında asılması mümkün olmayan ve sonsuza dek de mümkün olmayacak bir uçurum olduğunu fark edersiniz. Bu öyle bir uçurumdur ki, ne bilimin ne de dinlerin kuracağı köprüler bu uçurumu aşamazlar.” (Collett, AAB, 314, 315)

Diğer bütün kitapların arasında, Kutsal Kitap tek basına öne çıkmaktadır. Aşağıda belirttiğim (ve belirtmediğim yüzlerce) sebepten dolayı essiz ve “diğerlerinin tümünden farklıdır.”

1A. SÜREKLİLİĞİNDE ESSİZDİR

Aşağıdaki özellikler sadece Kutsal Kitap için geçerlidir.

1. Yaklaşık olarak on beş asırdan fazla bir zaman diliminde yazılmıştır.
2. Hayatın sunduğu değişik rolleri üstlenen, kırk yazardan fazla kişi tarafından kaleme alınmıştır. Buna krallar, askeri liderler, dilenciler, felsefeciler, balıkçılar, vergi memurları, sairler, müzisyenler, devlet adamları, eğitimciler ve çobanlar dahildir. Örneğin:
Musa; Mısır’ın üniversitelerinde yetişmiş politik bir lider ve yargıçtır,

Davut; kral, sair, müzisyen, çoban ve savaşçidir,
Amos; besicidir,
Yesu; bir generaldir,
Nehemya; dinsiz bir kralin sarap sunucusudur,
Daniel; basbakandır,
Süleyman; kral ve felsefecidir,
Luka; fizikçi ve tarihçidir,
Matta; vergi memurudur,
Pavlus; hahamdır,
Markos; Petrus'un sekreteridir.

3. Degisik yerlerde yazilmistir:
Musa'da, çölde,
Yeremya'da, zindanda,
Daniel'de, yamaçlarda ve sarayda,
Pavlus'ta, hapishanede,
Luka'da, seyahat esnasında,
Yuhanna'da, Patmos adasında sürgünde.
4. Degisik zamanlarda yazilmistir:
Davut'ta, savas ve fedâkarlık zamanlarında,
Süleyman'da, baris ve refah döneminde.
5. Degisik ruh hallerinde yazilmistir:
Bazi yazilar, sevincin doruklarındayken,
Bazilari ise, üzüntü ve umutsuzluk çukurundayken,
Bazi yazilar, saglam ve içten bir iman dönemindeyken,
Bazilari ise, süphe ve karmasa günlerindeyken.
6. Üç kitada yazilmistir:
Asya
Afrika
Avrupa
7. Üç lisanında yazilmistir:

Ibranice, Israillilerin ve açıkça olarak söylemek gerekirse, Eski Ahit'in tümünün lisanidir. 2. Krallar 18:26-28 ve Nehemya 13:24'te Ibranice den "Yahudilerin Lisanı" ve Yesaya 19:18'de "Kenan diyarinin lisanı" olarak bahseder.

Ibranice, geçmişin sadece tasvir edilmediği, aynı zamanda sözcüklerle boyandığı, resimli bir lisanidir. Bizlere doğa manzaraları sunmak yerine, hareketli panoramalar verir. Olayların akisi, zihnimizin gözünden akıp gider. (Ibranicede bir dikkat çekme üslubu olan "İste" kelimesinin, Yeni Antlaşma'ya geçmiş ve sıkça kullanılmış olmasına dikkatinizi çekerim.) "Canlandı ve gitti", "dudaklarını araladı ve konuştu", "gözlerini kaldırdı ve gördü", "sesini yükseltti ve ağladı"; buna benzer kelime sanatları ve vurguları lisanın tasvir gücünü arttırmaktadır. (Dockery, FBI, 214)

Kutsal Kitap'ta; en derin düşüncelerim için kelimeler, mutlulugum için sarkilar, en gizli kederim için ifadeler, utancim ve zayıflıklarım için yakarışlar buldu.

– SAMUEL TAYLOR COLERIDGE,
İNGİLİZ SAİR VE EDEBİYAT ELESTİRMENİ

Aramice, Büyük İskender zamanına kadar (M.Ö. 6. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıla kadar olan dönem) yakın doğunun “ortak lisanı”. (Albright AP, 218) Daniel 2’den 7’ye ve Ezra 4’ten 7’ye kadar olan bölümlerde ve İncil’deki, bazı önemli ifadeler de (bunların arasındaki en çok bilinen İsa’nın çarşıdaki sözleri olan “*Elî, Elî, lema sevaktan?*” yani, “Tanrım, Tanrım, beni niçin terk ettin?”de kullanılan lisan gibi) Aramicedir. (Matta 27:46 NKJV)

Aramice, linguistik değerleri bakımından İbraniceye çok yakındır ve yapısal formu bakımından da çok benzerdir. Kutsal Kitap’taki Aramice bölümlerde, İbranice yazılmış olan bölümlerdeki alfabenin aynısı kullanılmıştır. İbraniceden farklı olarak Aramice, başka lisanslardan aldığı bir çok kelime ve çok çeşitli bağlaçlar da dahil olmak üzere, daha geniş bir kelime yelpazesi kullanır. Ayrıca, “olmak” fiilinin değişik şekillerde kullanımı ya da ortağın zamirlerle kullanımı gibi özelliklerin geliştirilmesiyle, daha ayrıntılı bir gramer yapısını barındırmıştır. Aramice, İbraniceye göre daha az şiirsel ve daha az coşkulu bir lisan olsa da, mutlak bir ifade imkânı sunan daha üstün bir iletişim aracıdır.

Aramice, belki de tarihte bilinen en uzun süre kullanılan lisan olma özelliğine sahiptir. Kutsal Kitap ataerki döneminde kullanılmaktaydı ve günümüzde hâlâ Aramice konuşan kişiler mevcuttur. Aramice ve onun akrabası Süryanice, değişik yerlerde ve değişik zamanlarda kullanılarak, evrim geçirmiş ve bir çok lehçeyi oluşturmuştur. Yalınlığı, anlaşılabilirliği ve kesinliği karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Gündelik hayatın tüm ihtiyaçlarına kolayca adapte olabilmektedir. Eğitimciler, devlet adamları, avukatlar ya da tüccarlar için aynı derecede işlerlik ile hizmet verebilmektedir. Bazı kişiler Aramiceyi, Sami dilinin İngilizcesi olarak adlandırırlar. (Dockery, FBI, 221)

Yunanca, Yeni Antlaşma’nın neredeyse tümünün lisanidir. Aynı zamanda, İngilizce’nin günümüzün modern dünyasındaki konumu gibi, İsa zamanındaki evrensel lisan da Yunancaydı. Yunan alfabesi, tahminlere göre Fenikelilerden alınıp, Yunan konuşma sistemine ve yazı istikametine adapte edilmiştir. Bir çok Batı-Sami dilinde olduğu gibi, Yunancada ilk önceleri, sağdan sola doğru bir istikamette yazılmaktaydı. Daha sonra bastan sona ve sondan basa tekniğine geçilmiş, en sonunda ise soldan sağa yazı istikameti kabul edilmiştir.

Büyük İskender’in Fetihleri, Yunan lisanının ve kültürünün yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bölgesel lehçelerin yerini, yoğun bir şekilde “Helenistik” ya da “koine” (müsterek) Yunanca almıştır. Koine lehçesi, Attike Yunancaya bir çok yerel ifadelerin girmesine sebep olmuştur. Böylece lisan daha sinirsiz, kozmopolitan bir kimliğe bürünmüştür. Gramerin basitleştirilmesi, evrensel kültüre daha iyi bir şekilde adapte olmasını sağlamıştır. Yalın ifadeli ve yaygın konuşma alanı olan bu yeni lisan, ticaretin ve diplomasi için ortak dili haline gelmiştir. Yunanca lisanı, klâsik seklinden, koine biçimine dönüştükçe, zarafetinin büyük bir kısmını ve ince ayrıntılarını yitirmiştir. Her şeye rağmen onu farklı kılan güç, güzellik, berraklık ve mantık üzerine kurulu konuşma sanatı gibi karakteristik özelliklerini yitirmemiştir.

Havari Pavlus tarafından Roma’daki Hristiyanlara yazılan mektupların Latince yerine Yunanca yazılmış olmaları derin bir anlam içermektedir. Hükümet işlemleri dışında o günkü Roma İmparatorluğu, kültürel olarak Yunan etkisi altındaydı.

Yunanca, Yeni Antlasma yazarinin ifade etmek istedigii anlamı gölgesine kadar sunabilecek bolluğa ve yeterliliğe sahipti. Örneğin, Yeni Antlasma'da "sevgi" için iki adet kelime (iki tür sevgi), "baskası" için de iki adet kelime (aynisından bir baskası, değişik bir baskası), bilgelik çeşitleri için ise bir çok kelime mevcuttur. Dikkat çekici bir şekilde, *eros* (sevginin üçüncü türü) gibi, o dönemin Helenistik kültüründe yaygın bir şekilde kullanılan birçok kelime, bilinçli olarak kullanılmamıştır. (Dockery, FBI, 224-25, 227)

8. Bir çok metin biçimi kullanılarak yazılmıştır, örneğin:
Siir,
Tarihsel anlatı,
Ezgi,
Romantizm,
Öğretici inceleme,
Kisisel yazıma,
Yasam öyküsü,
Hiciv,
Biyografi,
Otobiyografi,
Kanun,
Peygamberlik,
Mesel ve
Kinaye.
9. Kutsal Kitap; tartışmaya yol açacak, ortaya konulduğu ya da tartışıldığı zaman birbirine karşı birçok fikrin oluşacağı yüzlerce konuyu işaret etmiştir. Kutsal Kitap'ın yazarları yüzlerce hassas konuyu ele almışlardır (ör: evlilik, bosanma ve tekrar evlenme, homoseksüellik, zina, otoriteye itaat, dürüstlük ve yalancılık, Tanrı'nin doğası ve açıklaması). Buna rağmen, Yarattılıs bölümünden Esinleme bölümüne kadar, yazarların inanılmaz bir uyum içerisinde bu konulara işaret ettiklerini görmekteyiz.
10. Bölümlere ayrılmış olmasına rağmen, Kutsal Kitap çelismeyen, tek olan bir hikâyeyi sunmaktadır: Tanrı'nin, insanları kurtarışı. Norman Geisler ve William Nix bu hikâyeyi şu sözleriyle ifade etmişlerdir: "Yarattılıs'taki 'Kaybedilen Cennet', Esinleme'de 'Kazanılan Cennet' olmuştur. Aynı şekilde, Yarattılıs'ta kapanmış olan hayat ağacına açılan kapı, Esinleme'de sonsuza kadar açılmaktadır." (Geisler/Nix, GIB'86, 28) Birleştirici bağ ise ortadadır, günahattan ve yargıdan kurtulup, tam bir değişim geçirip; tek, merhametli ve kutsal olan Tanrı'nin huzurunda ebedi bir coşkuyla yeni bir hayata baslamak.
11. En sonuncu ve en önemli olan özellik ise; Kutsal Kitap'ta bahsi geçen bireyler arasında, basından sonuna kadar işaret edilen ve ana karakter olarak, tek bir varlığın "İsa Mesih aracılığıyla bilinen, gerçek ve diri Tanrı" olmasıdır. Eski Antlasma'yi düşünün bir kere: Yasa, İsa için "temel" oluşturur; tarihsel kitaplar, İsa için olan "hazırlığı" gösterir; siirsel çalışmalar, çabaların ve ümitlerin İsa için olduğunu anlatır ve peygamberlikler, İsa için olan "beklentiyi" gösterir. Yeni Antlasma'da ise: "İlk dört bölümde, İsa'nin tarihsel manifestosu kaydedilmiştir, Elçilerin İşleri, İsa inancının yayılmasını nakleder, Mektuplar, İsa'nin tefsirini yapmaktadır ve Esinleme bölümünde her şeyin İsa'da tamamlanmasını bulmaktayız." (Geisler/Nix, GIB'86, 29) En basından en sonuna kadar Kutsal Kitap, İsa merkezlidir.

Bunların sonucu olarak, her ne kadar Kutsal Kitap birçok yazar tarafından kaleme alınmış olan birçok kitabı içerse de, devamlılığı sayesinde bizlere aslında tek bir kitap sunmaktadır. F. F. Bruce'un belirttiği gibi: "Vücudun herhangi bir uzvunu en doğru şekilde tasvir edebilmeniz için, tüm bedenden referanslar vermeniz gerekmektedir; aynı şekilde Kutsal Kitap'tan herhangi bir bölümün uygun bir şekilde açıklanması için, tüm Kutsal Kitap'tan referanslar vermek gerekmektedir." (Bruce, BP, 89) Kutsal Kitap olarak adlandırdığımız kitaplar topluluğunun içindeki her kitap, aslında tek bir kitabın bölümleri gibidir. Bruce şu sözleriyle bu konuda son noktayı koymaktadır:

İlk baktığınızda Kutsal Kitap, çoğunlukla Yahudi olan bir çok edebi eserin bir derlemesi olarak gözükmektedir. Eğer Kutsal Kitap'ın çeşitli kısımlarının yazıldığı ortamları mercek altına alırsak, bazı kitaplar arasında neredeyse 1400 yıla yakın boşluklar olduğunu buluruz. Yazarlar, batıda İtalya'dan, doğuda Mezopotamya, hatta büyük bir olasılıkla İran'a kadar değişik yörelerde bu kitabı kaleme almışlardır. Yazarların kendileri bile çok farklı tipte insanlardı; onları ayıran faktörler, sadece değişik çağlarda ya da binlerce kilometre ayrı noktalarda olmaları değil, aynı zamanda hayatın değişik yollarından gelmeleri idi. Bizlere kendileri hakkında bilgi bırakmayan yazarları saymazsak, aralarında kralların, askerlerin, sigir çobanlarının, balıkçıların, yasa yapıcılarının, devlet adamlarının, saray adamlarının, din görevlilerinin, peygamberlerin, çadır imal eden hahamların ve İbrani olmayan hekimlerin mevcut olduğunu görmekteyiz. Yazıların kendisi bile çeşitli edebi üsluplar içermektedir. İncilsel peygamberliklere ve apokaliptik yazılara ek olarak, tarihsel yazım, hukuk (sivil, kriminal, ahlâki, dinsel, sihi), dini şiir, lirik şiir, didaktik inceleme, mesel, kinaye, biyografi, kişisel yazıma, kişisel hatıralar ve günlükleri sayabiliriz.

Bütün bunları göz önüne aldığımız zaman, Kutsal Kitap'ı sadece bir antoloji olarak göremeyiz; her bir parçasını birbirine bağlayan bir birlik mevcuttur. Antolojiler, antolojistler tarafından bir araya getirilirler, ancak hiçbir antolojist Kutsal Kitap'ı bir araya getirmemiştir. (Bruce, BP, 89)

Kutsal Kitap'ın içindeki kitaplar ile Batı klâsiklerinin derlendiği *Bati Dünyasının Büyük Kitapları* adlı çalışmayı karşılaştırın. *Büyük Kitaplar*; 100 yazarın yaklaşık yirmi beş asırlık bir periyot içindeki 450'den fazla çalışmalarını arasındaki seçmelerden oluşmaktadır. Buradaki bazı isimlere bakarsak; Homer, Efâtun, Aristo, Plotinus, Augustinus, Aquinas, Dante, Hobbes, Spinoza, Calvin, Rousseau, Shakspeare, Hume, Kant, Darwin, Tolstoy, Whitehead ve Joyce'u görürüz. Bu şahısların hepsi geleneksel Batı ideolojisinin bir parçası olsalar bile, hemen hemen her konuda inanılmaz farklı görüşler sergilemektedirler. Bakış açılarında benzerlikler yakaladığınız durumlarda bile, birçok çelişki ve uyumsuzluk içeren durumlar ve perspektifler içermektedirler. Aslında, çoğu kez eleştiri yapmayı bir tarafa bırakmışlar ve kendilerinden öncekiler tarafından sunulan temel fikirleri çürütmeye çalışmışlardır.

Bir gün, *Bati Dünyasının Büyük Kitapları*'nin bir temsilcisi, bu kitap serisinin pazarlama ağına yeni satıcı üyeleri bulabilme niyetiyle evime geldi. Bu seriyi tanıtıcı grafikler gösterip, esimle ve benimle bu konu hakkında beş dakika kadar konuştu. Arkasından, bir buçuk saat boyunca, bu kişiyle tüm zamanların en yüce kitabı olan Kutsal Kitap hakkında konuştuk.

Bu temsilciye; *Büyük Kitaplar* serisinden, hayatın aynı yollarından geçmiş, aynı jenerasyondan, aynı yerden, aynı zamandan, aynı ruh halinden, aynı kitadan, aynı dilden ve aynı tartışmaya açık bir konuyu işlemiş olan, sadece on adet yazar seçmesi konusunda meydan okudum. Arkasından kendisine şu soruyu sordum: "Bu yazarlar birbirleriyle hemfikir miydiler?"

Bir an durakladı ve cevap verdi: "Hayir."

"O zaman bana sunduğun şey nedir?" diyerek haykurdum.

Hiç vakit kaybetmeden cevabini verdi, ‘Birbirikim.’
İki gün sonra hayatını İsa’ya adadı.

Yukarıda gösterilen Kutsal Kitap’ın essizlikleri, onun bir *esin* ürünü olduğunu ispat etmemektedir. Ancak, devamlılığı bazında onun essiz vasfını ciddi bir şekilde göz önünde bulunduran ve gerçeği arayan kişilere meydan okuyan bir yapısı vardır. *Büyük Kitaplar* temsilcisi bu adımı attı ve bu süreç sonunda Kutsal Kitap’ın Kurtarıcısını keşfetti.

2A. BASIM MIKTARINDA ESSİZDİR

Birkaç yüz bin kopya satış yaparak, bestseller listesine giren kitapları duymak olağan dışı bir olay değildir. Daha ender olarak karşılaştığımız olay ise, bir milyon kopyadan fazla satış yapmış olan kitaplardır. Asıl şaşırtıcı olanlar ise, satış rakamlarında on milyona ulaşmış olanlardır. Kutsal Kitap’ın satış rakamlarının milyarları geçmiş olması ise, insanın beynini durduran bir olaydır. Evet, doğru okudunuz, milyarlar! Tarih boyunca, tamamı olduğu kadar, içindeki bölümlerin de en fazla çoğaltıldığı kitap, Kutsal Kitap olmuştur. Bazı kişiler, satışa sunuldukları ay ya da yılda daha fazla satış yapmış olan kitapları göstererek, bu konu hakkında tartışma açmaya çalışmaktadır. Ancak toplam baskı adedi konusunda, Kutsal Kitap’ın karşısında, hiçbir kitap varlık gösterememektedir.

United Bible Society isimli derneğin, 1998 *Kutsal Kitap Dağıtım Raporu*’na göre, sadece üye organizasyonlar 20.1 milyon İncil ve 20.8 milyon Kutsal Kitap dağıtımını gerçekleştirmişlerdir. Kutsal Kitap’ın bazı bölümlerinin (ör: Kutsal Kitap’ın içindeki kitaplardan herhangi birisinin tamamı) ve bazı parçalardan seçmelerinin de (belirli konularda kısa aktarımlar) basım rakamlarını bu hesaba kattığımız zaman, Kutsal Kitap’ın ve parçalarının kopyaları için etkileyici dağıtım rakamı, 1998 senesi için 585 milyonu geçmektedir ve bu rakamlar sadece United Bible Society’nin dağıtımını üstlendiği Kutsal Kitapları kapsamaktadır!

Baska bir şekilde ifade etmek gerekirse; 1998 senesinde Kutsal Kitap’ın ya da İncil’in bir kopyasına sahip olan kişileri yan yana dizersak ve her birisine beser saniye aralıklarla bir İncil dağıtırsak, United Bible Society isimli derneğin sadece bir senede tamamladığı bu işlemin 92 sene süreceğini görürüz.

The Cambridge History of the Bible’da ifade edildiği gibi, ‘‘Bu istikrarlı tiraj rakamına ulaşmanın ne demek olduğunu hiçbir kitap bilememistir.’’ (Green, CHB, 479)

‘‘Bu, Kutsal Kitap’ın, Tanrı’nın Sözü olduğunu ispatlamaz.’’ diyen eleştirmen, söylediği sözde haklı olabilir. Ancak bu rakamlar, Kutsal Kitap’ın essiz olduğunu göstermektedir.

	Kutsal Kitap	Eski ya da Yeni Antlasma	Kutsal Kitap’tan Kisimler	Yeni Okuyucular İçin Kitaplar	Parçalardan Seçmeler	Yeni Okuyucular İçin Seçmeler
Afrika	2.436.187	541.915	1.325.206	1.494.911	4.024.764	350.092
Amerika	9.869.916	12.743.263	7.074.311	6.277.936	315.468.625	25.120.757
Asya-Pasifik	6.213.113	5.368.429	9.007.281	8.262.462	151.042.342	9.765.191
Avrupa-Ortadoğu	2.232.299	1.463.020	1.973.054	495.301	2.197.975	275.358
TOPLAM	20.751.515	20.116.627	19.379.852	16.530.610	472.733.706	35.511.398

1998						
------	--	--	--	--	--	--

3A. TERCÜMESİNDE ESSİZDİR

Kutsal Kitap'ın tercüme edildiği dil sayısı da, basım rakamlarını aratmayacak kadar etkileyicidir. Birçok kitap diğer lisanlara tercüme edilme şansını yakalayamaz. Tercüme edilenlerde ise, ortalama tercüme edilen lisan sayısı iki ilâ üç arasındadır. Çok ender olarak, bazı kitapların tercüme edildiği lisan sayısının onlara yaklaştığını görmekteyiz. United Bible Society'nin verdiği rakamlara göre, Kutsal Kitap'ın veya içindeki Kitapların, tercüme edildiği lisan sayısı 2.200'den fazladır! Bu rakam, dünyada varlık gösteren 6,500 lisanın sadece üçte birini teşkil etmesine rağmen, tercümesi yapılmış olan bu lisanlar, dünya nüfusunun yüzde 90'ından fazlasına ulaşan ana iletişim araçlarıdır (www.biblesociety.org). Tarih sahnesinde yer almış hiçbir kitap, dünya çapında Kutsal Kitap kadar tercüme edilmemiş, aynı lisanda tekrar tekrar çevirisi yapılmamış ve tefsir edilmemiştir.

Aynı zamanda Kutsal Kitap, ilk tercüme edilmiş büyük kitaplar arasındadır. M.Ö. 250 yılları civarında İbranice Eski Antlaşma, Yunancaya tercüme edilmiş ve Septuagint ismi ile adlandırılmıştır. (Unger, UBD, 1147) Bu çalışma, aslında İskenderiye'de yaşayan, ancak artık İbranice okuyamayan, Yunanca lisanını kullanan Yahudiler için yapılmıştır.

O tarihten itibaren tercümanlar, hararetli bir şekilde hem Eski Antlaşma'yi, hem de Yeni Antlaşma'yi, alfabeti olsun olmasın, birçok lisana çevirmeye başlamışlardır. Bir örnek vermek gerekirse, Wycliffe Kutsal Kitap Tercümanları Kuruluşu için, elli değişik ülkede Kutsal Kitap'ın yeni ya da tekrar 850 farklı lisana tercümesi üzerinde çalışmakta olan altı binden fazla insan mevcuttur (Barnes, OCB, 823). Kutsal Kitap, bunların içerisindeki 468 lisana ilk defa tercüme edilmektedir. Kutsal Kitap'ın tercüme edilme rakamlarının hızına bakarak, Summer Institute of Linguistics'den Ted Bergman, 2007 ile 2022 yılları arasında Kutsal Kitap'ın her lisan grubu için elde edilebilir olacağını söylemiştir.

Bunu kısaca özetlersek, dünyada ilk defa bir kitabın, tüm lisanlarda mevcut olmasına şahit olmamıza, sadece bir jenerasyondan daha az bir süre kalmış bulunmaktadır!

Tarih boyunca hiçbir kitabın, tercüme edilme tecrübesi bakımından Kutsal Kitap'a yaklaşması mümkün bile değildir.

1778 yılında vefat eden, meşhur Fransız Tanrı tanımaz Voltaire, kendi zamanından bir asır sonra Hıristiyanlığın dünya üzerinden kalkacağını ve tarihe karışacağını iddia etmiştir. Ölümünden sadece elli sene sonra Voltaire'nin evi ve baskı makineleri, Cenova Kutsal Kitap Derneği tarafından, sayısız Kutsal Kitap'ın basımı için kullanılmıştır.

- GEISLER VE NIX

4A. HAYATTA KALMASI BAKIMINDAN ESSİZDİR

1B. Zamana Karşı

Her ne kadar ilk basılarda dayanıksız malzemelere yazılmak zorunda kalınmış, baskı tekniklerinin gelişmesine kadar yüzyıllar boyunca kopyalanıp durulmuşsa da, Kutsal Kitap ne üslubundan ve doğruluğundan herhangi bir şey kaybetmiş, ne de tükenme ile karşı karşıya

kalmistir. Diger eski yazilarla kiyaslandigi zaman, Kutsal Kitap’i destekleyen el yazmasi kanitlarinin toplami, herhangi on edebi klâsigi destekleyenlerin toplamindan çok daha fazladir (bakiniz 3. Bölüm).

John Warwick Montgomery araştirmalari sonucu su sözleri ifade etmistir: “Bir araya getirilerek, Yeni Antlasma’yi olusturan kitaplar konusunda süphe duymak demek; bütün klâsik antik kitaplarin geçerliliğinin bir karmasa içerisine girmesi demektir, çünkü geçmiş zaman yazilarindan Yeni Antlasma kadar birçok kaynakça ile kanitlanabilinen baska hiçbir kitap mevcut degildir.” (Montgomery, HC’71, 29) Aynı sekilde Princeton’da profesörlük yapan ve dünyanın en önde gelen Kutsal Kitap uzmanlarindan biri olan Bruce Metzger, diger eski yazilarla tezat olarak, “Yeni Antlasma’yi metine bagli olarak elestirmeye kalkan birisi, onun kaynaklarinin zenginligi karsisinda mahcup duruma düser”, ifadesinde bulunmustur. (Metzger, TNT, 34)

Bernard Ramm, Kutsal Kitap’ın el yazmalarinin sayisi ve dogrulugu hakkında sunu belirtmistir: “Yahudiler, onu hiçbir el yazmasini korumadiklari bir sekilde korumuslardir. *Massora* ’lari ile (*parva, magnave finalis*) her harf, her hece, her kelime ve her paragrafin hesabini tutmuslardir. Kültürleri içerisinde tek görevleri, bu yazilari tam anlamıyla mükemmel bir sekilde korumak ve aslina uygun bir sekilde çoğaltmak olan yazicilar, avukatlar ve masoretler (Ibranice tercümanlara ve çoğalticilara verilen isim) mevcuttu. Eflâton ya da Aristo’nun, Cicero ya da Seneca’nin harflerini, hecelerini ve kelimelerini sayan olmus mudur?” (Ramm, PCE’53, 230-231).

John Lea, *Greatest Book in the World* (Dünyadaki En Yüce Kitap) adli eserinde, Kutsal Kitap ile Shakespear’in yazilarini karsilastirmaktadir:

North American Review isimli dergideki bir yazar, Kutsal Kitap ile Shakespear’in yazilari arasinda ilgi çekici karsilastirmalar yaptigi bir yazisinda; bütün kopyalarin elle yapilmasina mecbur kalinilmesi ile matbaa basiminin orijinal metne baglilikini korumak için daha çok yöntemler barindirmasi durumuna ragmen, diger yazilara oranla, Kutsal Kitap’ın el yazmalarina çok daha büyük bir özen gösterilmis olmasi gerektiğini göstermistir. Su sözlerle iddiasini dile getirmektedir: “İki yüz sekiz seneden daha az bir süredir var olan Shakespear’in yazilarinin; on bes yüzyil boyunca el yazmalari ile var olmus, on sekiz yüzyildan daha fazla mazisi olan Yeni Antlasma ile kiyaslandigi zaman, kesinliginin olmaması ve bozulmus gözükmesi bana çok garip gelmektedir. Bir düzine ya da yirmi kadar ayet hariç, Yeni Antlasma’nin diger ayetlerinin hepsinin, yazilarda anlatılanlarin dogruluguna karsi süpheci bir yaklasimla degil, yazilarin tarihsel geçerliliğini ve tercümelerinin aslina uygunlugunu kriter alan uzmanlar tarafından su ana kadar onaylandigini söyleyebiliriz. Ancak, Shakespear’in otuz yedi yazisindan her birinde, büyük çoğunlugunun içinde yer aldiklari bölümün anlamini etkileyecek kadar önemli oldugu, yüz adet kadar tartismali bölüm mevcuttur.” (Lea, GBW, 15)

2B. Baskiya Karsi

Kutsal Kitap, düşmanlari tarafından ugradigi tüm gaddar saldirilara dayanmistir. Birçok kisi tarafından yakilmaya, yasaklanmaya ve “Roma imparatorlugu tarihinden, günümüzdeki Komünist iktidara sahip olan ülkelere kadar, yasal yollarla ortadan kaldirilmaya çalisilmistir.” (Ramm, PCE’53, 232)

M.S. 303 yilinda, Roma İmparatoru Diocletian, Hristiyanlarin ibadetini yasaklayan ve Kutsal Kitap’ın yok edilmesini emreden bir ferman yayinlamistir: “İmparatorlugun beyanatini anlatan mektup, her tarafta teshir ediliyor; bütün kiliselerin yerle bir edilmesi ve Kutsal Kitap’ın kopyalarinin yakilariyla yok edilmesi emrediliyor; Hristiyanliga olan bagliliklerinde ısrar eden kisilerden, yüksek mevkilerde olanlarin sivil haklarini

kaybedeceklerini ve ev halkının özgürlüklerinden dogan sosyal haklarından mahrum edilecekleri bildiriliyordu.” (Greenslade, CHB, 476)

Diocletian’ın fermanından yirmi bes sene sonra, Roma Imparatoru Konstantin, bedeli hükümet giderlerinden karsılanmak üzere, elli adet Kutsal Kitap’ın hazirlanmasini emreden bir ferman yayinlamistir. Bu ironik tarihi olay, dördüncü yüzyil kilise tarihçisi Eusebiyus tarafından kaydedilmistir. (Eusebiyus, EH, VII, 2, 259)

Yüzyillar sonra, 1778 yilinda vefat eden, meshur Fransiz Tanri tanimaz Voltaire, kendi zamanindan bir asir sonra Hristiyanligin dünya üzerinden kalkacagi ve tarihe karisacagi kehanetinde bulunmüstür. Peki ne olmustur? Voltaire tarihe karismistir, ancak bu arada gittigi her yere bereketini de götüreren Kutsal Kitap’ın tüm dünya çagindaki sirkülasyonu artan bir sekilde çoalmistir. Örnegin, Zanzibar’daki Ingiliz katedrali, eski köle pazarinin kalintilari üzerine kurulmüstür ve komünyon masasi eskiden kirbaçlama kaziginin oldugu nokta üzerine yerlestirilmistir! Dünya etrafında bunun gibi birçok örnek mevcuttur. Birisinin dogru bir sekilde ifade ettigi gibi, “Kutsal Kitap’ın sirkülasyonunu durdurmaya çalışmak; alev alev yanmakta olan güneşi, kızgın yörüngesinden omzumuzu dayayarak çıkartmaya çalışmaya benzer.” (Collett, AAB, 63)

Voltaire’ın, kendi zamanindan bir asir sonra Hristiyanligin dünya üzerinden kalkacagi ve tarihe karisacagi kehaneti hakkında, Geisler ve Nix: “Ölümünden sadece elli sene sonra, Voltaire’nin evi ve baski makineleri, Cenova Kutsal Kitap Dernegi tarafından, sayisiz Kutsal Kitap’ın üretimi için kullanilmistir.” Son durumu bizlere bildirmekteler. (Geisler/Nix, GIB’68, 123, 124)

Kutsal Kitap’ın düşmanlari gelip geçmekte, ancak Kutsal Kitap yerinde durmaktadır. Isa su sözleri söylerken çok hakliydi: “Gök ve yer ortadan kalkacak, ama benim sözlerim aslı ortadan kalkmayacaktır..” (Markos 13:31)

3B. Tenkitlere Karsi

H.L. Hastings, kâfirlerin ve süphecilerin tüm saldirilarina ragmen, Kutsal Kitap’ın essiz dayanma seklini güçlü bir sekilde gözler önüne sermistir:

Kâfirler, on sekiz yüzyildan beri bu kitabi çürütmek ve yikmak için ellerinden geleni yapmaktadirlar ve o bugün hâlâ kaya gibi saglam durmaktadır. Sirkülasyonu çoalmakta ve bugün geçmiste hiç olmadigi kadar sevimlikte, yasatilmakta ve okunmaktadır. Kâfirler tüm hücumlarına ragmen, bir raptiye çekici ile Misir Piramitlerine saldiran bir kisinin yarattigi etkiden daha fazlasini yaratamamaktadirlar. Egemenligi altındaki Hristiyanların katledilmesini teklif eden Fransiz hükümdarina, eski bir savaşı olan yasli devlet adami söyle konusmüstür: “Efendim, Tanri’nin Kilisesi, bir çok çekici yipratmis olan bir örstür.” Kâfirlerin çekiçleri asirlardir bu kitabi galamaktadır, bu çekiçler yipranmis ama örs hâlâ dayanmaktadır. Eger bu kitap, Tanri’nin Kitabı olmasaydi, çok uzun zaman önce insan irki bu kitabi yok ederdi. Imparatorlar ve papalar, krallar ve rahipler, prensler ve hükümdarlar hepsi kendi sanslarini denemislerdir; onlar siralari savmislar, ancak Kutsal Kitap hâlâ yasamaktadır. (Lea, GBW, 17-18)

Bernard Ramm bu konuya söyle katkıda bulunmaktadir:

Binlerce kez, Kutsal Kitap’ın ölüm çanı çalınmis, cenaze merasimi hazirlanmis, mezar tasina ismi kazimis ve defin edilmistir, ancak bir sekilde ölü beden asla yatirildiği yerde kalmamistir.

Baska hiçbir kitap bu kadar çok baltalanmamis, bıçaklanmamis, ince elenip sık dokunmamis, gözden geçirilmemis ve kötülenmemistir. Felsefe, psikoloji ya da din

kitaplarından veya modern ya da klâsik zamanların belles lettres'lerinden (güzel eserlerden) hangi kitap, her bölümüne, her satırına ve her inancına kadar; Kutsal Kitap'ın maruz kaldığı bu nefret ve süphecilikle dolu tam bir titizlikle irdelenmiş, en bilge kişiler tarafından hazırlanmış bir toplu saldırının hedefi olmuştur?

Kutsal Kitap hâlâ milyonlarca kişi tarafından sevilmekte, okunmakta ve çalışılmaktadır. (Ramm'53, 232-233)

Kutsal Kitap âlimleri, bir zamanlar "ileri tenkitçiliğin emin sonuçlarını" kabul ediyorlardı. Ancak, ileri tenkitçiliğin sonuçları, artık eskiden inandığımız kadar emin degillerdir. Örneğin, "metinlere dayalı hipotezi" gözden geçirelim: Yaratisil'ta, Tanrı için değişik isimlerin kullanılmış olması hariç, bu hipotezin gelişmesinin sebeplerinden bir tanesi de, Pentateuch'un (Kutsal Kitap'ın ilk bes kitabı) Musa tarafından yazılamayacağı inancıydı. "İleri tenkitçiliğin emin sonuçlarının" kendi içinde ispat ettiği gibi, Musa zamanında yazı yazma daha keşfedilmemişti, eğer keşfedildiyse bile çok ender olarak kullanılıyordu. Bundan dolayı da, yazarının daha ileri bir tarihe ait olduğu kararına varıldı. Bu tenkitçiler bu konuda uzun süre kafa patlattıktan sonra; J, E, P ve D isimlerini verdikleri dört yazarın Pentateuch'u bir araya getirdiğine dair bir teori ürettiler. Bu tenkitçiler, tenkitçiliğin büyük yapıtlarını açık ve kesin bir şekilde ortaya koymuşlar; bir ayetin içeriğini, üç farklı yazara atfetmeye kadar ileri gitmişlerdir! (Metinlere dayalı hipotez konusunun derin bir analizi için bu kitabın 2. bölümüne bakınız.)

Bir süre sonra, bazı arkeologlar "kara yazıtları" keşfetmişlerdir. (Unger, UBD, 444) Bu yazıtların üzerine, Hammurabi'nin kanunlarının detaylı açıklamaları ve bazı karakterler kazınmıştı. Peki, bu yazıtlar Musa'dan sonra mı yapılmıştı? Hayır! Musa'dan önceki çağlardan kalmaktaydı. Bu kadar da değil; bu yazıtların yazılma tarihi, Musa'nın zamanından tam üç yüz yıl öncesine dayanmaktaydı. (Unger, UBD, 444) Sasirtici olan şey; tenkitçilerin, Musa zamanında alfabenin keşfedilmediğine dair iddialarına rağmen, Hammurabi Kanunlarının, Musa'dan en az üç yüz yıl önce yazılmış olmasıdır.

Ne kadar tarihsel bir ironi! Metinlere dayalı hipotez, bugün hâlâ öğretilmektedir, ancak orijinal temelinin ("ileri tenkitçiliğin emin sonuçları"nın) yanlışlığı ortaya çıkarılmıştır.

"İleri tenkitçiliğin emin sonuçları"; Eski Antlasma dışında, Hititlerin varlıklarına dair bir kayıt mevcut olmadığı için, İbrahim zamanında onların var olmadıkları konusunda da bir karara varılmıştır. Hititliler bir efsane olmalıydılar, ancak gene yanıldılar. Günümüzde, arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkan deliller, Hitit tarihinin 1200 senesini gözler önüne sermektedir.

Western Conservative Baptist Seminary'nin eski başkanı Earl Radmacher, Sinsinati-Hebrew Union College'in bir önceki Jewish Theological Seminary'nin (Yahudi İlahiyat Semineri) eski başkanı ve dünyanın en büyük üç arkeologundan birisi olan Nelson Glueck'den yaptığı bir alıntıda sunu anlatmaktadır: "Dallas'ta, Tempel Emmanuel'de iken, Glueck'i dinledim, surati kipkirmizi olmuş bir şekilde: 'İnsanlar, beni, Kutsal Kitap'ın esinini aynen, kelimesi kelimesine öğretmekle suçladılar. Sunun anlaşılmasını istiyorum, ben asla böyle bir şey öğretmedim. Benim söylediğim tek şey, bütün arkeolojik araştırmalarım boyunca, bulduğum eski çağlardan kalma hiçbir obje, Tanrı'nın Sözü'ndeki herhangi bir ifade ile hiçbir çelişki yaratmamaktadır.'" diye konuşmuştur. (Radmacher, PC, 50)

Tam kırk bes lisan ve lehçede akıcı bir konuşmaya sahip olan Robert Dick Wilson, hayatı boyunca Eski Antlasma üzerine yaptığı çalışma sonucunda şu noktaya gelmiştir: "Kutsal Kitap üzerindeki kırk bes yıllık çalışma hayatım boyunca, Eski Antlasma'nın İsrail halkı tarihinin, doğru bir tarihi anlatımı olduğu konusunda sağlam bir inanca sahip olmuştumdur." (Wilson, WB, 42)

Kutsal Kitap, bütün eleştirilere karşı ayakta kalabilme konusunda essizdir. Bütün edebiyat eserlerini göz önüne alırsak, bu özelliği konusunda benzeri olmadığını görürüz. Gerçeği arayan bir insan, kesinlikle bu vasıflara sahip bir kitabı göz önüne alacaktır.

5A. ÖGRETİSLERİNDE ESSİZDİR

1B. Peygamberlik

Yirmi bes bin kitaplık, kişisel ve mütevazı bir kütüphanenin sahibi olan Wilbur Smith, şöyle bir sonuca varmıştır:

Bir kişi, Kutsal Kitap diye adlandırdığımız bu kitapta sunulmakta olan mesajın otoritesinin ne olduğu hakkında ne düşünürse düşünsün; bu kitabın, birden fazla yönüyle, yazı hayatının son bes bin yılında insanlık irki için üretilmiş en can alıcı eseri olduğu dünya çapında kabul edilmiş bir gerçektir.

Bir kişi ya da bir grup insan tarafından yazılmış olan bu kitaplar; içerisinde yabancı uluslar, İsrail ulusu, tüm dünya halkları ve bazı şehirler ile ilgili bilgileri ve de Mesih diye adlandırılan, gelecek kişi ile ilgili olarak en büyük miktarda peygamberlikleri barındıran kitaptır. Eski dünyada geleceği belirlemek için kullanılan ve kutsal olarak kabul edilen birçok araç ve gereç vardı. Ancak her ne kadar peygamber ve peygamberlik kelimelerini kullansalar da, bütün Yunan ve Latin Edebiyatı'nda, ne gelecekte gerçekleşeceği kehanetinde bulunulmuş olan büyük bir tarihsel olay, ne de insan irki içerisinde bulunan bir Kurtarıcı ile ilgili bir peygamberlik mevcuttur. (Smith, IB, 9-10)

Geisler ve Nix bu konuda hemfikirdirler. *A General Introduction to Bible* (Kutsal Kitap'a Genel Bir Giriş) adlı -kendi alanında hak edilmiş bir otorite kabul edilen- kitaplarında şöyle yazmışlardır:

Yasa Kitabı 18'e göre; hiçbir zaman gerçekleşmeyecek kehanetlerde bulunan bir peygamber, sahte bir peygamberdir. İstisnasız olarak, Kutsal Kitap'ın bugüne kadar bahsedilen ve gerçekleşmeyen hiçbir kehaneti mevcut değildir. Bazıları, yüzyıllar öncesinden verilmiş, yüzlerce kehanetin hepsi kelimesi kelimesine yerini bulmuştur. İsa Mesih'in doğumunun tarihi (Dan. 9), şehri (Mik. 5:2) ve doğası (Yesaya 7:14) Eski Antlaşma'da verilmiş; aynı şekilde hayatıyla, ölümüyle ve tekrar dirilmesiyle ilgili olarak düzinelerce peygamberlikte bulunulmuştur. Edom'un yok edilmesi (Ovad. 1), Babil'in lanetlenmesi (Yesaya 13), Sur kentinin (Hez. 26) ve Ninova'nın (Nah. 13) yok edilmesi, İsrail'in vatanına geri dönmesi (Yesaya 11:11), gibi sayısız peygamberlik yerine gelmiştir. Mormonların kitabı ve Veda'nın (Hindu) bazı bölümlerinde olduğu gibi, başka kitaplar da ilâhi bir esinlemenin eseri olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak, bu kitapların hiçbirinde gerçekleşmiş bir kehanet içeren peygamberlik mevcut değildir. Sonuç olarak, Kutsal Kitap'ın essiz ve ilâhi otoritesinin güçlü bir göstergesi de, yerine gelmiş olan bu peygamberliklerdir. (Geisler/Nix, GIB'86, 196)

Mormonların kitabı ve Veda'nın (Hindu) bazı bölümlerinde olduğu gibi, başka kitaplar da ilâhi bir esinlemenin eseri olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak, bu kitapların hiçbirinde gerçekleşmiş bir kehanet içeren peygamberlik mevcut değildir.

– NORMAN GEISLER VE WILLIAM NIX

2B. Tarih

1. Samuel'den, 2. Tarihler kadar, Israil halkinin yaklasik bes yüz yıllık tarihini görmekteyiz. *The Cambridge Ancient History* (1. cilt, sayfa 222) adli kitapta su ifade ile karsilasmaktayiz: "Israilliler, tarihlerini yazi altina almakta uzman olduklarini kesinlikle ortaya koymaktadirlar; Eski Antlasma ise, mevcut en eski tarih anlatimini gözlerimizin önünde somutlastirmaktadir."

Taninmis Arkeolog Profesör Albright, klâsiklesmis deneme yazisi olan "The Biblical Period" (Kutsal Kitap Dönem)'a su görüşlerini ifade ederek baslamistir:

Boy ve aile köklerini kesin bir sekilde ortaya koyma konusunda; Ibrani ulusal soy agaci uygulaması, kendi çağdaslarininkinden çok daha gelismistir. Misir ve Babil'de, Asur ve Fenike'de, Yunan ve Roma'da kiyaslana bilecek herhangi bir benzerini, çaresizlik içerisinde arariz. Germen halkinin geleneklerinde de bu uygulamaya benzer bir uygulama mevcut degildir. İlâhi yaratıklar ve krallar disinda, hiçbir çoban ya da hizmetkârdan bahsetmeyen en eski tarih bilgileri, tamamen çarpık hanedanlık hatiralarından olusan Çin ve Hindistan, bu soy agacının benzerini ortaya koyamamaktadır. Hem Indo-Aryanların (Hint-Avrupa) hem de Helenlerin, yeni ikametgâhlarına kuzeyden gelmeden önce, göçebe hayati yasayan halklar olduğu hakkında bir bilgi; ne eski Hint tarihini anlatan (Puranas) yazılarda, ne de Antik Yunan tarihçilerinin metinlerinde mevcuttur. Asurlular ise, en eski hükümdarlarını belirsiz bir sekilde de olsa kesinlikle hatirlamaktadirlar; isimlerini hatirladıkları, ancak yapıtları hakkında detay veremedikleri ve çadırlarda yaşamış olan bu hükümdarların nereden geldikleri çok önceleri unutulmuştur. (Finkelstein, JTHCR, 3)

Yaratılıs 10'da sunulmuş olan "Uluslar Cetvelinin" güvenilirliği hakkında Albright su yorumunu dile getirmistir: " "Uluslar Cetveli"; Yunanlıların eserleri de dahil olmak üzere, eski edebiyat eserlerinin hepsinden daha etkileyici bir doğruluğu içerip, öne çıkmaktadır. (Albright, RDBL, 70-72)

3B. Karakter

Dallas Theological Seminary'nin (Dallas İlâhiyat Semineri) kurucusu ve eski başkanı Lewis S. Chafer şöyle söylemiştir: "Kutsal Kitap, bir insanın eger yazabilseydi yazacağı ya da isteseydi yazdığı türünden bir kitap değildir."

Kutsal Kitap; Tanrı'nın seçilmiş halkını, liderleri ve Kutsal Kitap'ı kaleme alanların kendilerini kötü bir sekilde yansıttığında bile, içinde barındırdığı karakterlerin günahlarına çok dürüst bir sekilde yaklaşmaktadır. Örneğin:

- Ataların günahlarından bahsedilmiştir (Yaratılıs 12:11-13; 49:5-7).
- İnsanların günahları açıkça kinanmıştır (Yasa Kitabı 9:24).
- Kral Davut'un, Bat-Seva ile zinası ve arkasından bu zinayı örtbas etme çabası açığa vurulmuştur (2. Samuel 11-12).
- İncil'in yazarları, hem kendilerinin hem de havarilerin hatalarını gözler önüne sermişlerdir (Matta 8:10-26; 26:31-56; Markos 6:52; 8:18; Luka. 8:24, 25; 9:40-45; Yuhanna 10:6; 16:32).
- Kilise içerisindeki düzensizlik teshir edilmiştir (1. Kor. 1:11; 15:12; 2. Kor. 2:4).

Kutsal Kitap, fantezi dünyasına değil, gerçeklere odaklanmış bir kitaptır. İyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlışını, en iyisini ve en kötüsünü, umudu ve hayal kırıklığını, hayatın nesnesini ve acısını sunmaktadır. Tabii ki, onun mükemmel yazarı Tanrı olduğu için, böyle olması gerekmektedir, çünkü: "Tanrı'nın görmediği hiçbir yaratık yoktur. Kendisine hesap vereceğimiz Tanrı'nın gözleri önünde her şey çiplak ve açıktır" (İbr. 4:13).

6A. EDEBIYAT ÜZERINE OLAN ETKİSİ BAKIMINDAN ESSİZDİR

Cleland B. McAfee, *The Greatest English Classic* (En Büyük İngiliz Klasigi) adli eserinde söyle yazmistir: “Aklınıza gelen her sehirdeki Kutsal Kitap yok edilseydi bile; halk kütüphanelerindeki kitaplarin içerisinde bulacaginiz alintilarin bir araya getirilmesiyle bu kitap, tüm gerekli parçalarına sahip bir sekilde yeniden olusturulurdu. Hemen hemen bütün önemli edebiyat yazarlarinin, özellikle Kutsal Kitap’tan nasıl etkilendiklerini göstermek amacıyla hazirlanmis olan birçok çalisma mevcuttur.” (McAfee, GEC, 134)

Esinlenerek yazilmis olan Kutsal Kitap’in kendisi de, aslında bir ilham kaynagidir. Onun sosyal alanda, etik anlayista ya da edebi yaratıcılıkta yarattigi etkinin bir esi daha mevcut degildir... Karakterleri heyecanlandirici, hikâyeleri sonsuza kadar geçerli, zaferleri ve yenilgileri ezici bir etkiye sahiptir. Her göz yasi bizlere dokunmaktadır, her seslenis bizleri parçalamaktadır. Baska bir asrin yazilari olmasına ragmen, Kutsal Kitap’in siirleri asla eskimez ve çagi geçmez. Yüzyilların gerisinden bizlere, direkt olarak hep beraber ve tek tek seslenmektedirler.

– ELIE WIESEL, ROMAN YAZARI, NOBEL BARIS ÖDÜLÜ SAHIBI

Gabriel Sivan’in yazisinda su satirlari okumaktayiz: “Insanligin hazinesindeki baska hiçbir eser, okuyucularina bu kadar çok çeşit sunmamaktadır; ahlâki ve dini öğretiler, mükemmel siirler, sosyal bir program ve yasal düzenlemeler, tarihi tefsirler ve Israil’in peygamberlerinin ve liderlerinin dengi olmayan bir kudret ve ihtiras ile tasvir ettikleri, insanların içinde olusan bütün cosku, üzüntü ve umutlar.” (Sivan, BC, xiii)

Eski Antlasma’yi göz önünde bulundurarak, sözlerine söyle devam etmistir;

“Insanlik tarihinin safagindan beri hiçbir kitap, Eski Antlasma’nin yazarlarindan gelen esin kaynagini yaratamamistir. Siir, drama ve kurgu edebiyatini etkileme bakımından essizdir. 1830 yillarında kalemını konusturmus olan Alman sair Heinrich Heine, Kutsal Kitap’in lirik anlatımdaki degerini su sözleriyle dile getirmistir:

“Safak ve gün batımı, vaat ve ifa, dogum ve ölüm, insanligin tüm dramı her sey bu kitapta mevcuttur. Bu kitap, Kitapların Kitabi, Biblia’dır (Kutsal Kitap). Hemen hemen bütün ülkelerden ve kültürlerden yazarlar, milenyumdan fazla bir süreden beri, tema ve karakterlerle dolu essiz bir hazine odasını Kutsal Kitap’ta bulmuşlardır. Çeşitli anlayislari içeren ama tam bir tutarlılığa sahip olan Kutsal Kitap’ta, burada bulduklari Tanrı ve İnsan, İyi ve Kötünün çekismesi, sevgi, kiskançlık ve bir insanligin özgürlük, gerçek ve adalet için verdigi savaş gibi sonsuzlarca motifi resmetmek için tekrar tekrar çalismislar; tekrar tekrar tefsir etmişlerdir.” (Sivan, BC, 218)

Susan Gallagher ve Roger Lundin, Kutsal Kitap’i su kelimelerle takdir etmişlerdir: “Uygurlik tarihinin en önemli belgelerinden birisi, sadece kutsal ve esinleme kaynagi bir yazı olarak kabul edildiği için değil, aynı zamanda Batı düşünce sistemi üzerindeki devasa etkisinden dolayı Kutsal Kitap’tır. En azından, on dört yüzyıldan beri baskın bir dünya görüşü olan Hristiyanlık ve onun merkezdeki kitap, batı kültürünün oluşmasında bas rolü oynamıştır. Bu nedenle, içinde bulunduğumuz Hristiyanlık sonrası döneminde yazılanlar da dahil olmak üzere birçok edebi yazı, sık sık Hristiyan geleneklerini ve Kutsal Kitap’i kaynak olarak kullanmaktadır.” (Gallagher/Lundin, LTEF, 120)

Taninmis roman yazarı ve Nobel Baris Ödülü sahibi Elie Wiesel, su yorumun da sahibidir: “Esinlenerek yazılmış olan Kutsal Kitap’ın kendisi de aslında bir ilham kaynağıdır. O’nun sosyal alanda, etik anlayışta ya da edebi yaratıcılıkta yarattığı etkinin bir eseri daha mevcut değildir... Karakterleri heyecanlandırıcı, hikâyeleri sonsuza kadar geçerli, zaferleri ve yenilgileri ezici bir etkiye sahiptir. Her göz yası bizlere dokunmaktadır, her sesleniş bizleri parçalamaktadır. Başka bir asrın yazıları olmasına rağmen, Kutsal Kitap’ın şiirlerinin kendileri asla eskimez, çağ geçmez. Yüzyılların gerisinden bizlere, direkt olarak hep beraber ve tek tek seslenmektedirler.” (Liptzen’in kapanış bölümünden, BTWL, 293)

Bar-İlân Üniversitesi’nin *emeritus* Profesörü Harold Fisch, su konuya dikkatleri çekmiştir: “Kutsal Kitap, Batı dünyasının edebiyatına hesaplanması mümkün olmayacak bir derecede nüfuz etmiştir. Eski ya da çağdaş, herhangi bir yazı bütününden çok daha fazla bir şekilde, orta çağdan beri yazarlara, semboller, fikirler ve gerçekleri algılamak için yollar sunan bir ambar olmuştur. Bu etkiyi sadece, direkt olarak İncil karakterleri ya da konularla ilgili olarak yazılmış kitaplarda ve yazılarda aramak hata olur; konu bakımından tamamen İncil olmayan, ancak İncil bakış açısından insanlığın ve dünyanın tanıklığını sergileyen engin sayıda şiir, oyun ve diğer edebiyat türlerinde eserler mevcuttur.” (Fisch, HCB, 136)

Artık bir klâsik olarak kabul edilmiş olan *Anatomy of Criticism* (Tenkitçiliğin Anatomisi) eserinin yazarı, dünyaca tanınmış edebiyat eleştirmeni Northrop Frye, su sonuca varmıştır: “Batı edebiyatı, diğer bütün kitaplara kıyasla en fazla Kutsal Kitap’tan etkilenmiştir.” (Frye, AC, 14)

Yirmi beş sene sonra Frye, bir yazısında su cümleyi yazmıştır: “Kutsal Kitap’i bilmeyen bir İngiliz Edebiyatı öğrencisinin, kısa bir süre sonra, okuduktan çok fazla bir şey anlamadığını fark ettim: En özenli öğrenci bile, devamlı olarak kinayelere başvuracak; hatta cümlelerin anlamlarına yanlış yüklemelerde bulunacaktır.” (Frye, GC, xii)

Tarihçi Philip Schaff, *The Person of Christ* (Amerikan Arazi Derneği yayınları, 1913) isimli yazısında, Kutsal Kitap’ın ve Kurtarıcı’nın essizliğini klâsik bir şekilde tarif etmektedir:

Nasıra’lı İsa denilen bu kişi, parası ve ordusu olmadan, Büyük İskender’den, Sezar’dan ve Napolyon’dan çok daha fazla insani tebaasına almış; bilimi ve eğitimi olmadan, beseri ve ilâhi konulara bütün felsefecilerden ve bilginlerden daha çok ışık tutmuş; okulların belâgati olmadan, hayat hakkında o ana kadar ve bugüne kadar hiç söylenmemiş kelimeler telâffuz etmiş ve bir hatibin veya bir sairin ulaşabileceğinden çok ötesinde bir etki yaratmış; tek satır yazmadan, eski çağların ve modern zamanların önemli şahıslarının toplamının gerçekleştirebileceğinden çok daha fazla kalemi harekete geçirmiş; vaazlar, söylevler, müzakereler, bilgelik dolu kitaplar, sanat eserleri ve tapınma ilâhileri için konu tedarik etmiştir.

Bernard Ramm bu konuya şöyle devam eder:

Kaynakça çalışmalarının, başka hiçbir ilim dalında veya beseri bilgi dalında benzeri olmayan birçok doğası mevcuttur. M.S. 95’ten başlayarak, Elçisel Babalar’dan modern zamanlara kadar, kaynağı Kutsal Kitap olan geniş bir edebi nehir akıp gitmektedir: Başlangıç olarak gösterebileceğimiz çalışmalar; Kutsal Kitap sözlükleri, Kutsal Kitap ansiklopedileri, Kutsal Kitap atlasları ve Kutsal Kitap yörelerini anlatan kitaplardır. Arkasından da gelisi güzel olarak su alanlardaki çeşitli kaynakçaları sıralayabiliriz: ilâhiyat, dini eğitim, ilâhi besteleme, misyonlar, Kutsal Kitap dilleri (İbranice, Grekçe lisanlar), kilise tarihi, dini biyografi, diyanet işleri, yorum kitapları, din felsefesi, tanıklıklar, af yazıları ve diğerleri. Liste sonsuza kadar akıp gitmektedir...

İnsanlık tarihinde başka hiçbir kitap, Kutsal Kitap kadar kendisi hakkında bu kadar çok kitabın yazılmasını esinleyememiştir. (Ramm, PCE’53, 239)

7A. UYGARLIK ÜZERINE OLAN ETKİSİ BAKIMINDAN ESSİZDİR

Kutsal Kitap aynı zamanda uygarlık üzerine yaptığı etki bakımından essizdir. Geisler ve Nix'in az ve öz ifadesi sudur:

Tarih dalında çalışma yapan herkes için, Kutsal Kitap'ın ve onun öğretilerinin Batı dünyası üzerindeki etkisi asikârdır. Benzer bir şekilde, dünya olaylarının akisinde Batı dünyasının etkin rolü, açık ve seçiktir. Uygarlık, Yahudi-Hristiyan Kutsal Kitap'ından etkilendiği kadar, başka hiçbir kitap ya da kitaplar serisinden etkilenmemiştir. Aslında, dünyadaki hiçbir yüksek ahlâk ya da din eseri, Hristiyan sevgi prensibindeki ahlâki derinliği geçememekte ve Kutsal Kitap'ın Tanrı'ya bakış açısından daha yüce bir manevi konsept ortaya koyamamaktadır. Kutsal Kitap, insanlık için var olan ve uygarlığı şekillendirmiş olan en yüce ülküleri sunmaktadır. (Geisler, GIB'86, 196-197)

Grady Davis, *The New Encyclopedia Britannica*'da şöyle yazmıştır: “Kutsal Kitap; Tanrı, evren ve insan görüşünü, bütün önde gelen Batı dillerine ve bu sayede Batı insanının entelektüel sürecine sokmuştur.” (Davis, EB, 904) Aynı zamanda şu ifade de bulunmuştur: “Matbaanın icadından (15. yüzyılın ortalarından) beri Kutsal Kitap, antik bir yakın doğu edebiyat eserinin tercümesinden çok daha öte olmuştur. Asla yabancı bir eser gibi görülmemiş; Batı'nın entelektüel, ahlâki ve ruhsal ideallerinin oluşmasında, en kolay ulaşılabilen, samimi ve güvenilir bir kaynak, aynı zamanda bir de karar mercii olmuştur.” (Davis, EB, 905)

Gabriel Sivan ise şu görüşte bulunmuştur: “Kutsal Kitap; özgürlük savaşçısına kudret, mazlumlara cesaret, sosyal reformistlere sablon, yazar ve sanatçılara ise esin vermiştir.” (Sivan, BC, 491)

Fransız filozof Jean Jacques Rousseau ise, zamanında şöyle haykirmiştir: “Bizim filozoflarımızın eserlerine bakın ve farkına varın; tüm cafcıflı telâffuzlarına rağmen, Kutsal Kitap ile kıyaslandıkları zaman, ne kadar bayagi ve asagiliklar! Bir kere bu kadar yalın ve yüce bir kitabın sadece insan eseri olması mümkün müdür?”

Kenneth L. Woodward, *Newsweek* dergisinde şu konuya işaret etmektedir: “İki bin yıldan sonra, ... yüzyılların kendisi bile Nasira'lı İsa'nın doğumu ile ölçülmektedir. Avrupa'daki, Amerika'daki ve Orta Doğu'daki takvimlerde olduğu gibi, Çin'deki ve Hindistan'daki takvimlerde de, bu sene üçüncü milenyumun safığı kaydedilecektir.” (Woodward, “İsa'nın 2000 Yılı”, *Newsweek*, Mart 29, 1999, syf. 52)

8A. MAKUL BİR KARAR

Yukarıda sunulmuş olan kanıtlar, Kutsal Kitap'ın Tanrı Sözü olduğunu ispatlamamaktadır. Ancak, bana bu kitabın, diğer tüm kitaplardan essiz bir üstünlüğü olduğunu açıkça işaret etmektedir.

Bir profesörün benimle paylaştığı bir görüşüne göre: “Eğer zeki bir insanınız ve gerçeği arıyorsanız, diğer tüm kitaplardan daha fazla ilgi çekmiş bir kitabı okurdunuz.” İşte Kutsal Kitap, en fazla ilgiyi üzerine çekmiş olan ve profesörün kastettiği kitaptır.

Theodore Roosevelt'e göre: “Tam ve eksiksiz bir Kutsal Kitap bilgisi, üniversite eğitiminden çok daha değerlidir.”

2

KUTSAL KİTAP ELİMİZE NASIL ULASTI?

BÖLÜME BAKIS

Kutsal Kitap Nasıl Yazıldı?

Kullanılan Materyaller

Eski Kitapların Yapıları

Yazım Tipleri

Bölümler

Kutsal Kitap'ın İçerigine Kim Karar Verdi?

Kanon Kelimesinin Anlamı

Kanon'a Giriş

Kanon'a Dahil Olmak İçin Yapılan Testler

Hristiyan Kanonu (Yeni Antlaşma)

Eski Antlaşma Kanonu

1A. KUTSAL KİTAP NASIL YAZILDI?

Birçok kişinin aklında; Kutsal Kitap'ın, bölümlenmesinin ve korunması için kullanılmış olan malzemelerinin arka plânında neler olduğuna dair sorular vardır. Bu bölüm, sizi Kutsal Kitap'ın yapısı ile daha yakınlaştıracak ve sizin bu kitabın derlenişini daha çok takdir etmenizi sağlayacaktır.

1B. Kullanılan Materyaller

1C. Yazım Materyalleri

1D. Papirüs

Birçok orijinal el yazmasının günümüze ulaşamamasının ana sebebi, dayanıksız malzemenin kullanılmış olmasıdır: “Bütün orijinal imzalı yazılar uzun zaman öncesinden beri kayıptır. Zaten papirüs üzerine yazılmış olduklarından, bundan farklı bir sonuç beklenemezdi. Sadece çok istisnai bir ortam oluşması durumunda papirüs uzun süre hayatta kalabilir.” (Bruce, BP, 176)

Kutsal Kitap'ın yazıldığı çağda, elde bulunan yazım materyalleri içerisinde en yaygın olanı, papirüs bitkisinden imal edilen papirüs kâğıdıydı. Bu sazlık türü, Mısır ve Suriye'nin nehirlerinde ve sig göllerinde yetismektedir. O çağda, büyük miktarda papirüs kâğıdı, Suriye'nin Byblos Limanı'ndan gemilerle ihraç edilmekteydi. Kitap kelimesinin Yunanca karşılığı olan *Biblos*'un bu limandan türediği tahmin edilmektedir. İngilizce kâğıt kelimesinin karşılığı olan *Paperin* ise, papirüsün Yunanca karşılığı olan *papyrosdan* geldiği bilinmektedir. (Ewert, ATMT, 19-20)

The Cambridge History of the Bible adlı eserde, papirüsün yazıma hazırlanışı hakkında şu bilgi sunulmuştur: “Saz çubukları soyulduktan sonra, uzunlamasına ince seritler halinde kesilir. Arkasından birbirine dik, iki kat olarak örülmeden önce iyice dövülür ve ezilir. Kurutulduktan sonra, beyaz yüzeyi bir tas ya da başka bir alet ile yumuşak bir şekilde cilâlanır. Pliny, yaprakların çok ince ve yarı saydam olduğu Yeni Krallık Dönemi'nden önce çeşitli kalınlıklarda ve dokuda mevcut olan papirüsün kalite varyasyonlarından bahsetmiştir.” (Greenlade, CHB, 30)

Elimizdeki bilinen en eski papirüs parçası, M.Ö. 2400 yıllarından kalmadır. (Greenlade, INTC, 19) En eski el yazmaları papirüs üzerine yazılmıştır ve Mısır'ın kumlukları ya da Ölü Deniz Yazıları'nın keşfedildiği Kumran Magaraları gibi kuru yerlerde olmayanların, sağlam olarak elimize ulaşması çok zordur.

Papirüs, M.S. 3. yüzyıla kadar popülerliğini korumuştur. (Greenlade, INTTC, 20)

2D. Parsömen

Parsömen; koyun, keçi, ceylan ya da diğer hayvanların islenmiş derilerine verilen isimdir. Bu deriler daha uzun ömürlü olmaları için ‘tiraslanır ve iyice siyirilirdi’. F.F. Bruce bu konuya şu şekilde katkıda bulunur: “Parsömen kelimesi, bir zamanlar bu yazım materyalinin üretimi ile özellikle bütünleşmiş bir yer olan Anadolu'daki Bergama şehrinin isminden türemiştir.” (Bruce, BP, 11)

3D. Buzagi Derisi

Buzagi derisi kurutulduktan sonra, genellikle mor renge boyanırdı. Bugün sahip olduğumuz el yazmalarının bazıları, aslında mor renkli buzagi derisidir. Buzagi derisinin üzerine yazı yazılırken, genellikle gümüş ya da altın kullanılmıştır.

J. Harold Greenlee, elimizdeki en eski deri üzerindeki yazıların, M.Ö. 1500'lü yıllardan kalmış olduğunun altını çizmektedir. (Greenlee, INTTC, 2)

4D. Diğer Yazım Materyalleri

Ostraca: Halk arasında en çok kullanılan malzeme, bu cilasız çömlerdi. Ostraca, Mısır ve Filistin'in refah döneminde kullanılmaya başlanmıştır. (Eyüp 2:8)

Tas: Arkeologlar, demirden kalemlerle üzerlerine yazı yazılmış olan birçok sıradan tas bulmuşlardır.

Kil Tabletler: Keskin bir araç ile oyulduktan sonra kalıcı bir doküman (Yeremya 17:13; Hezekiel 4:1) oluşturmak için kurutulan bu tabletler, hem en ucuz hem de çok uzun ömürlü yazı materyalleri olarak tarihte yerlerini almışlardır.

Bal Mumu Tabletler: Düzgün bir parça tahtanın üzerini bal mumuyla kaplamak ve üzerine de metal bir iğne ile yazılar yazmak suretiyle kullanılmıştır.

2C. Yazı Araç Gereçleri

Keski: Tasları oymak için kullanılan demirden bir araç.

Metal İğne: "Düz bir kafası olan ve üç tane yüzü olan bu metal iğne, kil ve bal mumu tabletler üzerine baskı yapmak için kullanılıyordu." (Geisler, GIB, 228)

Kalem: "Uzunluğu 6 ilâ 16 inç arasında değişen hasır otundan (*Juncus maritimus*), sivri uçlu bir kamış biçimlendirilir. Kalın ve ince çizgiler çizebilmek amacıyla, geniş veya dar uç oluşturarak, ucu düz keski şeklinde kesilir. Bu kamış kalemler, büyük bir olasılıkla yayıldıkları yer olan Mezopotamya'da M.Ö.'ki ilk milenyumdan itibaren kullanılmaya başlanmıştır; buna rağmen tüy kalem fikrinin M.Ö. 3. yüzyılda, Yunanlılar tarafından keşfedildiği düşünülmektedir." (bkz: Yeremya 8:8) (Greenlade, CHB, 31). Buzagi derisi, parsömen ve papirüs kalemin kullanıldığı malzemelerdir.

Mürekkep: Eski dünyada mürekkep genellikle, 'kömür, sakız ve suyun' karışımından imal edilmekteydi. (Bruce, BP, 13)

2B. Eski Kitapların Yapıları

Rulolar ya da *tomarlar*, papirüslerin birbirine yapıştırılması ile ortaya çıkan uzun seritlerin, bir tahta parçası etrafına dolanmasından meydana getirilmekteydiler. Tomarların uzunluk kapasitelerini sınırlayan faktör ise, açıldığı zaman kullanılmasında oluşan zorluktur. Üzerine dolanan papirüsler ise, genellikle bir taraflarına yazılabilmesi ile sınırlanırdı. Her iki tarafına yazılım yapılmış tomarlara, "opistograf" adı verilmiştir (Esinleme 5:1). Bazı tomaların 144 feet uzunluğunda olduğu bilinmektedir. Buna rağmen, ortalama bir tomar, genellikle yirmi ile otuz bes feet uzunluğundadır.

Tarihi İskenderiye Kütüphanesi'ndeki kitapların profesyonel katalogcusu olan Callimachus'un "Büyük bir kitap, büyük bir bas beğisidir." sözlerine sasmamak gerek. (Metzger, TNT, 5)

Kodeks ya da Kitap Yapısı: Okumayı daha az hantal ve daha kolay yapabilmek için, papirüs tabakalar, yaprak şeklinde kesilip birleştirilmeye ve iki yüzeyine de yazılmaya başlanılmıştır. Greenlee'nin ifadesine göre; Hristiyanlığın yayılması, kodeks -kitap şeklinin geliştirilmesinin ana sebebidir.

3B. Yazım Tipleri

1C. Unical Yazı Tipi

Yeni Antlasma konusunda uzman olan Bruce Metzger: “Edebi çalışmalar, unical adı verilen el yazisından daha biçimsel bir üslûpla yazılmaktaydı. Bu el yazması kitaplarda kullanılan yazı üslûbunun karakteristik özellikleri, dikkatli ve temkinli bir şekilde işlenmiş harfler ve bu harflerin, bizim büyük harflerimiz gibi, birbirinden mesafeli bir şekilde yazılmasıdır.” (Metzger, TNT, 9)

Geisler ve Nix: “Yeni Antlasma’nın el yazmalarının en önemlileri olarak kabul edilenler, genellikle dördüncü ve daha sonraki yüzyıllardan kalma unical kodekslerdir. İstanbul’un, Hristiyanlığı kabul etmesi ve İncil’in kopyalarının yapılmasına izin verilen İznik Konseyleri’nden (325) hemen sonra, bu kopyalar ortaya çıkmıştır” sözleriyle, bir başka olguya işaret ederler. (Geisler/Nix, GIB, 391)

En önemli ve en eski unical el yazmaları, Kodeks Vaticanus (yaklaşık M.S. 325-350) ve Kodeks Sinaiticus (M.S. 340)’dur.

2C. Minuscule (Küçük) Yazı Tipi

Minuscule yazı tipi; 9. yüzyılın başında kullanılmaya başlanmış, “bitişik ve küçük harflerin kullanıldığı ve kitap çoğaltımı için keşfedilmiş el yazısı” şeklinde bir yazı tipidir. (Metzger, TNT, 9)

Geldiğin zaman..., kitapları ve özellikle yazı derilerini beraberinde getir.

– PAVLUS, 2. TIMOTEOS 4:13

3C. Bosluklar ve Sesli Harfler

Yunan el yazmalarında, kelimeler arasında boşluk kullanılmamıştır; aynı zamanda İbranice yazılar, M.S. 5. ve 10. yüzyıllar arasında Masoretler tarafından ekleninceye kadar sesli harf içermemekteydi.

Bu iki uygulama, çağdas okuyucular için garip ve kafa karıştırıcı bir durum oluşturur. Ancak, ana dili Yunanca ve İbranice olan eski insanlar için bu uygulamalar, tamamen normal ve anlaşılirdi. İbraniler, okuma yazmayı öğrenirken, kelimelerin nasıl okunacağını ve nasıl anlaşılacağını öğrendikleri için, yazılarda sesli harf olmaması onlar için bir zorluk teşkil etmemekteydi.

Aynı şekilde Yunanca konuşan kişiler için, kelimeler arasında boşluk olmadığı halde, okuma konusunda hiçbir zorluk çekmiyorlardı. Metzger’in açıkladığı gibi: “Birkaç istisnai durum hariç, yerel Yunanca kelimelerin sesli harf ile (ya da ikiz ünlü/ikili ünlü/diftong) veya üç sessiz harf olan v, p ve ç ‘den birisi ile bitmesi bir kuraldı. Daha da ötesi, eski çağlarda kişi, yalnızken bile yüksek sesle okuması genel bir davranış biçimiydi; kullanılan olan *scriptio continua* stiline, okumaya ayrı bir zorluk eklemiş olduğunu düşünmek hatalı sayılırdı. Bunların sonucu olarak; kelimelerin arasında boşluk olmasa da, okumayı öğrenen

bir kişi, heceleyerek kelimeleri okurdu ve kısa bir süre içinde *scriptio continua* stiline alisabilirdi. (Metzger, TNT, 13)

4B. Bölümler

1C. Kitaplar

“Kanon” konusunun altındaki materyale bakiniz.

2C. Kisimler

1D. Eski Antlasma

Eski Antlasma'nin ilk olarak bölümlere ayrilmasina dair çalismalara, M.Ö. 586 senesinde baslayan Babil sürgünü zamaninda rastlamaktayiz. Pentateuch, *sedarim* adi verilen ve “üç senelik bir okuma devri boyunca, yeterli miktarda ders saglayacak sekilde dizayn edilen” 154 gruba pay edilmistir. (Geisler, GIB, 339)

Pentateuch, Babil'deki sürgün dönemine giren M.Ö. 536 yili esnasinda, “*parashiyoth*” ismi verilen elli dört bölüme ayrilmistir... Bunlar da bir süre sonra kendi içlerinde referans amaci ile 669 parçaya ayrilmislardir. Bu bölümler, bir senelik okuma devrini kapsayacak sekilde ayarlanmislardir.” (Geisler, GIB, 339)

M.Ö. 165 yıllari civarinda, Peygamberler adi verilmiş olan Eski Antlasma kitapları bölümlere ayrilmistir.

Eski Antlasma'nin, son olarak bölümlere ayrilmasina dair çalismalara ise, Protestan Reformu'ndan sonra rastlanmistir. Yahudiler tarafından kullanılan Eski Antlasma bölümlemesiyle, Protestanların kabul ettigi Eski Antlasma bölümlemesinin benzer oldugunu görmekteyiz. Bu bölümlemelerin ilk defa sayfa kenarlarına islenmesi ise, M.S. 1330 senesinde gerçekleşmistir.” (Geisler, GIB, 339)

2D. Yeni Antlasma

Yunanlılar, ilk paragraf bölümlendirmesini, Iznik Konseyi'nin toplanmasindan önce, belki de M.S. 250 yıllari kadar eski bir tarihte gerçekleştirmislardir.

En eski kisimleri bölümlendirme sistemi ise, M.S. 350 yıllarinda baslamistir ve Kodeks Vaticanus'un sayfa kenarlarında varliklarını görmekteyiz. Ancak bu bölümler, günümüzde kullanılan bölümlerden daha küçük parçalardadir. Örneğin, günümüzde kullanılan Kutsal Kitap'in, Matta kitabi, 28 bölüme ayrilmisken; Kodeks Vaticanus'da, Matta kitabinin 170 bölüme ayrildigini görmekteyiz.

Geisler ve Nix: “13. yüzyıla kadar kullanılan bölümlendirmede bir degisiklik yapılmamistir, bu tarihten sonra ise, derece derece bu degisimleri izleyebiliriz. Paris Üniversitesi profesörlerinden Canterbury Baspiskoposu Stephen Langton, yaklaşık 1227 yıllarinda Incil'i günümüzde kullanılan bölümlerine ayirmistir. Bu olay, matbaacilikta yerleri degistirilen harflerin kullanilmaya başlamasindan daha önce gerçekleştirilmistir. Wycliffe Incil'i (1382), bu modeli takip ettiginden; Incil'in basiminda günümüzde de devam eden bu bölümleme bir temel olusturmuş ve sanal bir model olarak kabul edilmiştir” demistir. (Geisler, GIB, 340)

3C. Ayetler

1D. Eski Antlasma

Eski Antlasma'daki ilk ayet belirteçleri (ör: Yaratis 2:24), “bastan sona kadar akıp giden cümleler arasında bırakılan boşluklardan oluşmaktaydı... Babil sürgününden sonra ise, Pentateuch'un halk tarafından daha kolay okunabilmesi ve başka lisanlara tercüme edilebilmesi amacıyla, boşluklar ile oluşturulmuş duraklar kullanılmaya başlanmıştır; buna rağmen, daha sonra boşluklar yerine, bazı işaretler eklenmiştir. Bu ‘ayet’ belirteçleri bir standarda ulaşmamıştı ve yöreden yöreye farklılıklar göstermekteydi. Bu belirteçlerin standartlaştırılması M.S. 900 senesinden önce gerçekleşmemiştir.” (Geisler, GIB, 339)

Yanlış Bakış Açısı	Doğru Bakış Açısı
Kilise, Kanon'un Belirleyicisidir	Kilise, Kanon'un Kesfedicisidir
Kilise, Kanon'un Anasidir	Kilise, Kanon'un Çocugudur
Kilise, Kanon'un Yargicidir	Kilise, Kanon'un Baskanidir
Kilise, Kanon'un Düzenleyicisidir	Kilise, Kanon'un Onaylayicisidir
Kilise, Kanon'un Yargicidir	Kilise, Kanon'un Tanigidir
Kilise, Kanon'un Efendisidir	Kilise, Kanon'un Hizmetkâridir

2D. Yeni Antlasma

Günümüzün çağdas Incillerinde var olan belirteçlerin benzerleri, 16. yüzyilin ortalarına kadar meydana çıkmamıştır. Aslında bu işaretler, alfabe karakterlerindeki gelişmeleri takip etmişlerdir: “Bu çabaların, çapraz-referans kullanımı ve halkın okumasını kolaylaştırmak için yapıldığı aşikârdir. Ayet işaretlerinin ilk meydana çıkması, Parisli bir matbaacı olan Robert Stephanus'un yayımladığı, Yunanca Yeni Antlasma'nın dördüncü baskısında vuku bulmuştur. Bu ayet bölümlendirmesini 1557'de İngilizce Yeni Antlasma'da ilk defa kullanan kişi Oxford'lu William Whittingham'dir. 1555 senesinde Stephanus, ayet bölümlendirmesini, Latin Vulgate baskısında da kullanmıştır ve bu bölümendirme günümüzde hâlâ onlar tarafından kullanılmaktadır.” (Geisler, GIB, 341)

2A. Kutsal Kitap'in İçerigine Kim Karar Verdi?

Hangi kitapların Kutsal Kitap'in parçası olması gerektiğine nasıl karar verildiğine dair bir soru, Kanon'u hedef alan bir sorudur. Bilinçli bir kişi, neden bazı kitapların Kanon'a dahil edildiğini ve diğerlerinin dışarıda bırakıldığını öğrenmek ister.

1B. Kanon Kelimesinin Anlamı

Kanon kelimesi, *saz* kelimesinden türemiştir. (İngilizce *cane* kelimesi, İbranicedeki *ganeh* kelimesi, Yunancada ki *kanon* kelimesi) Saz çubuklarının ölçüm amacı ile kullanılması, bir süre sonra kanon kelimesine, “standart” anlamını yüklemiştir.

3. yüzyıl kilise babalarından Origen, kanon kelimesini; ölçme ve değerlendirme yapmamız için gerekli olan ve bizlerin “iman ilkeleri” diye adlandırdığımız bir anlamda kullanmıştır. Daha sonraki çağlarda ise bu kelime, “liste” ya da “endeks” kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Bruce, BP, 95) Kutsal Yazılar'daki kullanımında

ise, *kanon* kelimesinin anlamı: “Resmi olarak kabul edilmiş kitaplar listesidir.” (Earle, HWGOB, 31)

Kanon’un yaratıcısının kilise olmadığını belirtmenin ayrı bir önemi vardır; kilise, hangi kitapların kutsal, yani Tanrı’nın Sözü olarak kabul edilebileceğini belirlememiştir. Tam aksine, kilise, kaynağından esinlenmiş olan kitapları keşfetmiş ya da tanımıştır. Başka bir ifade şekli ile, “Bir kitap, Tanrı’nın halkı tarafından kabul edildiği için, Tanrı’nın Sözü olmaz. Daha doğrusu, Tanrı’nın Sözü olduğu için, Tanrı’nın halkı tarafından kabul edilmiştir. Bunun anlamı; kitaba ilâhi yetkiyi veren Tanrı’dır, Tanrı’nın halkı değildir. Onlar, sadece Tanrı’nın verdiği ilâhi yetkiyi kabul etmişlerdir.” (Geisler/Nix, GIB, 210) Yukarıda sunulan tablo, bu önemli prensibi ifade etmek için faydalıdır. (Geisler, GIB, 221)

2B. Kanon’a Dahil Olmak İçin Yapılan Testler

Kutsal Yazılar’ın ve kilisenin tarihi hakkındaki metinlere baktığımız zaman, gerçekten tanrısal esinlenme ile yazılmış kitapların kabul edilmesinde ve toplanmasında kılavuz, kabul edilmiş bes adet prensip tespit etmekteyiz. Geisler ve Nix, bu prensipleri aşağıda şu şekilde sunmuşlardır (Geisler/Nix, GIB, 223-231):

1. Kutsal Kitap, Tanrı’nın bir peygamberi tarafından mı yazılmıştır? “Eğer kitap, Tanrı’nın bir sözcüsü tarafından yazılmış ise, Tanrı’nın Sözü’dür.”
2. Yazar, Tanrı’dan gelen eylemlerde bulunabilmiş midir? Mucizeler, sık sık gerçek peygamberleri sahte peygamberlerden ayırmaktadır. “Musa, Tanrı’dan gelen çağrısını ispatlamak için, mucizevi güçlerle donatılmıştır (Mısır’dan Çıkış 4:1-9). İlyas, Baal’in sahte peygamberlerine karşı doğüstü eylemlerle zafer kazanmıştır. (1. Krallar 18) İsa, Tanrı’nın Kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlanmış bir kişidir. (Elç. 2:22) Mucize; Tanrı’nın halkına, Tanrı’nın bir peygamberi aracılığı ile sunduğu, Tanrı Sözü’nün doğrulanması için Tanrı’dan gelen bir eylemdir. Verdiği mesajı desteklemek için sergilediği mucize, esinlenmesini kanıtlamak için verdiği bir işaretir.”
3. Mesaj, Tanrı hakkındaki gerçekleri sunmuş mudur? “Tanrı ne kendisi ile çelişir (2. Kor. 1:17-18), ne de gerçek olmayan bir şey söyleyebilir (Ibr. 6:18). Bundan dolayı, sahte iddiaları içeren hiçbir kitap Tanrı’nın Sözü olamaz.” Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı, kilise liderleri şu prensibi kabul etmişlerdir: “Şüphesizdir.” Bu prensip, “Kanon’a dahil olan kitapların seçiminin geçerliliğini” daha da etkin kılar.
4. Ele alınan kitap, Tanrı’nın gücüyle mi gelmiştir? “Kilise liderleri, Tanrı Sözü’nün ‘yasayan ve etkin’ olduğunu kabul etmişlerdir (Ibr. 4:12) ve bu nedenle, bu Söz’ün yetkinlik ve müjdecilik için degistirici bir gücü olmalıdır (2. Tim. 3:17). Eğer bir kitabın mesajı, ifade ettiği hedefe ulaşamıyor ve yaşam degistiren bir gücü barındıramıyorsa, açıkça Tanrı’nın bu mesajın arkasında olmadığını söyleyebiliriz.” (Geisler, GIB, 228) Tanrı’nın yaşam degistiren gücünün varlığı; verilmiş bir kitabın üzerinde, O’nun onay mührünün olduğunu gösteren güçlü bir belirtidir.
5. Ele alınan kitap, Tanrı’nın halkı tarafından kabul edilmiş midir? “Pavlus, Selanıklılara; ‘Tanrı’ya sürekli şükretmemiz için bir neden daha var: Tanrı sözünü bizden isitip kabul ettiğiniz zaman, bunu insan sözü olarak değil, gerçekte olduğu gibi Tanrı sözü olarak benimsediniz. Siz imanlilerde etkin olan da bu sözdür.’ demistir (1. Se. 2:13). Bir kitabın Kanon’daki yerinden dolayı, sonradan ortaya çıkan bütün tartışmalarda ne ifade edilirse edilsin; bir kitabın peygamberlik sözü olduğuna dair güven belgesini verme konusunda en iyi konuma sahip olan kişiler, o kitabın yazarını

taniyan insanların kendilerinden baskası değildir. Aynı şekilde, bazı kitapların Kanon'a dahil edilmelerine karşı sonradan ne kadar itirazlar yapılsa da, bu konuda son noktayı koyan kesin olan bir kanıt varsa o da; kitabın hitap ettiği o çağın insanları tarafından, kitabın aslen kabul edildiği gerçektir." (Geisler, GIB, 229) Bir kitap kabul edildiği, toplandığı, okunduğu ve Tanrı'nın halkı tarafından Tanrı'nın Sözü olarak kullanıldığı zaman, Kanon'a ait olarak kabul edilir. Bu uygulamayı sık sık Kutsal Kitap'ın içinde de görmekteyiz. Örnek bir olay olarak havari Petrus'un, Pavlus'un yazılarını Eski Antlaşma ile aynı değerde, Kutsal Yazılar olarak kabul etmesini gösterebiliriz. (2. Pet. 3:16)

3B. Hristiyan Kanonu (Yeni Antlaşma)

1C. Yeni Antlaşma Kanonu için Yapılan Testler

Bir kitabın Yeni Antlaşma Kanonu'ndaki varlığının tanınmasındaki en temel prensip, tanrısallık bir esinlenme içermesidir ve bunun için de yapılan ana test, elçisellik (apostolicity). Geisler ve Nix'in ifade ettiği gibi: "Yeni Antlaşma terminolojisinde, 'Elçilerle peygamberlerden oluşan temel üzerine bina edildiniz.' denmiştir (Ef. 2:20) ve İsa, Kutsal Ruh ile 'gerçeğe' yönelteceğine dair söz vermiştir (Yu. 16:13). Yerusalem'deki kilise için, kendisini 'elçilerin öğretisine' adanmış denmiştir (Elç. 2:42).

Kanon testi için kullanılan *Apostolik/Elçisel* terimi, ille de 'elçiler tarafından yazılmışlık' ya da 'elçilerin yönlendirmesi ile hazırlanmışlık' anlamına gelmek zorunda değildir." (Geisler/Nix, GIB, 283)

Geisler ve Nix ifadelerine şöyle devam etmişlerdir: "Louis Gaussen, B. B. Warfield, Charles Hodge, J. N. D. Kelly ve diğer birçok Protestan âlim ile Kanon'a dahil olmak için temel testin sadece elçisel yazarlık değil, elçisel yetki veya elçisel onaylama olduğu konusunda hemfikir olmak çok daha uygun olacaktır." (Geisler/Nix, GIB, 283)

N. B. Stonehouse elçisel yetki hakkında sunuları belirtmiştir: "Yeni Antlaşma'da öne sürülen hiçbir şey, Tanrı'nın otoritesinden ayrı tutulmamıştır. Mektuplarda devamlı olarak kilisede tek bir mutlak otorite olduğu, bunun da Tanrı'nın kendi otoritesi olduğu ifade edilmiştir. Elçiler, yetki ile konuştukları her an, bunu Tanrı'nın otoritesini kullanarak yapmaktaydılar. Bu söylediklerime örnek olarak Pavlus, yetkisini bir elçi olarak savunurken, iddiasını direkt olarak ve sadece Tanrı tarafından görevlendirilmesi üzerine kurmuştur (Gal. 1 ve 2); kilise hayatını düzenleme hakkını üstlenmiştir ve Tanrı'dan direkt bir söz almadığı durumda bile, sözlerinde Tanrı'nın yetkisi olduğunu iddia etmiştir. (1. Kor. 14:37; çr. 1. Kor. 7:10)" (Stonehouse, ANT, 117-118)

John Murray ise, incelemelerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Yeni Antlaşma'da, baskasından kaynaklanmamış olan ve kendi kendisinin gerçekliğini kanıtlayan bir otorite ile konuşan tek kişi Tanrı'dır." (Murray, AS, 18)

Ve Pazar diye adlandırılan bir günde, şehirlerden ve kırsal alanlardan gelen insanlar bir yerde toplanırlardı ve zaman imkân verdiği müddetçe, elçilerin hayat hikâyeleri ya da peygamberlerin yazıları okunurdu. Okuyucu durduktan sonra, toplantının yöneticisi, dinleyenlere uyarılar sunar ve onları bu iyi eylemlerin taklit edilmesine davet ederdi.

- SEHIT JUSTIN (M.S. 100-165)

2C. Yeni Antlasma Kanonu Kitapları

1D. Kitapların Korunmalarının Sebepleri

1E. Peygamberlik Sözleriydiler

“Esinlenilerek yazılmış kitapların korunmalarındaki öncelikli sebep, bunların peygamberlik sözleri olmasıydı. Bu kitaplar, bir elçi ya da Tanrı'nın bir peygamberi tarafından yazıldığına göre değerli olmalıydılar. Eğer değerliyseler, korunmaları gerekirdi. Pavlus'un mektuplarının korunması ve yayılması, yukarıda bahsettiğimiz sebep-sonuç ilişkisinin elçisel zaman için de geçerli olduğunun açık bir ispatıdır. (çr. 2. Pet. 3:15-16; Kol. 4:16).” (Geisler, GIB, 277)

2E. Eski Kiliselerin İhtiyaçları

İstikrarsız, hatta sık sık tehlikeli durumların yaşandığı ve genel olarak düşmanca bir tavır sergilemekte olan sosyal ve dini bir ortamda kiliseler; hangi kitapların okunması, saygı duyulması ve uygulanması gerektiğini bilmek durumundaydılar. İfade ettikleri birçok problemleri vardı ve otorite kaynağı olarak, hangi kitapların kullanılması gerektiği konusunda ciddi bir şekilde emin olmaya ihtiyaçları vardı.

3E. Din Düşmanlarının Ortaya Çıkması

M.S. 140 yılı kadar eski bir tarihte, Marcion isimli bir kişi, kabul edilmiş doktrinlere karşı çıkarak; kendi kanonunu oluşturmaya ve bunun propagandasını yapmaya başladı. Marcion'un etkisine karşı koymak için, kilisenin bütün Yeni Antlasma ayetlerini toplaması gerekmektedir.

4E. Sahte Metinlerin Yayılması

Birçok doğu kilisesi, ayin esnasında kesinlikle sahte olan bazı kitapları kullanmaya başladılar. Bu gelişme, kanona duyulan ihtiyacı ve bu süreci hızlandırmıştır.

5E. Misyonlar

“Hristiyanlık, hızlı bir şekilde diğer ülkelere yayılmaya başlamıştı ve Kutsal Kitap'ı bu ülkelerin lisanslarına çevirme ihtiyacı ortaya çıkmıştı... İkinci yüzyılın ilk yarısı kadar erken bir dönemde, Kutsal Kitap, hem Süryanice'ye hem de Eski Latince'ye tercüme edilmisti. Ancak, misyonerlerin var olmayan bir Kutsal Kitap'ı tercüme etmesi mümkün olmadığı için; yetkin bir Hristiyan kanonuna hangi kitapların dahil edilmesi gerektiği konusuna, ihtiyaçtan doğan bir ilgi oluştu.” (Geisler, GIB, 278)

6E. Zulüm ve Eziyetler

Diyokletian'ın fermanı (M.S. 303), Hristiyanların Kutsal Kitap'ının yok edilmesini buyurmaktaydı. Dini olan, ancak kutsal olmayan bir kitap uğruna kim canını verirdi ki? Hristiyanların hangi kitapların kutsal olduğunu bilmeye acilen ihtiyaçları vardı.

2D. Kabul Edilmis Kanon

1E. Iskenderiyeli Athanasiyus

Athanasiyus, bizlere Yeni Antlasma kitaplarının en eski listesini sunmaktadır (M.S. 367) ve bu liste günümüzde kullanılan Yeni Antlasma ile tamamen aynıdır. Bu listeyi kiliselere bir kutlama mektubu ile birlikte su cümlelerle sunmuştur: “Aynı şekilde, Yeni Antlasma’nın kitapları hakkında konuşmak ne sükicidir, ne de usandırıcı. Bunlar Matta’nın, Markos’un, Luka’nın ve Yuhanna’nın tanıklıkları, arkasından Elçilerin İşleri ve Mektuplar (Katolik olarak adlandırılan); Yakup’un bir tane, Petrus’un iki tane ve Yuhanna’nın üç tane ve bunlardan sonra birde Yahuda’nın olmak üzere toplam yedi adet mektuptur. Bunlara ek olarak, Pavlus’un da su sırayla yazılmış tam on dört mektubu vardır: İlk olarak Romalılar’a, sonra Korintliler’e iki tane, bunlardan sonra Galatyalılar’a, sıradaki Efesliler’e, arkasından Filipililer’e, Koloseliler’e, hepsinden sonra iki tane Selanıkliler’e ve İbraniler’e ve tekrar iki tane Timoteos’a, bir tane Titus’a ve son olarak da Filimon’a. Hepsinden sonra birde Yuhanna’nın Esinlemesi vardır.” (Athanasiyus, L, 552)

2E. Eusebius Hieronymus (Jerome) ve Augustinus

Athanasiyus’un listesinin yayılmasından kısa bir süre sonra, Eusebius Hieronymus ve Augustin de uygun bir şekilde Yeni Antlasma Kanonu’nun yirmi yedi kitabını tarif ettiler.

3E. Polikarp ve Çağdaşları

Polikarp (M.S. 115), Iskenderiyeli Klement (yaklaşık M.S. 200) ve diğer eski kilise liderleri, Eski ve Yeni Antlasma kitaplarından alıntı yaparken, cümlenin başına ‘Kutsal Yazılar’da söylenildiği gibi” ifadesi ile başlamışlardır.

4E. Şehit Yustin

Şehit Yustin (M.S. 100-165), *Eucharist’e* başvurarak ilk *Apoloji* 1.67’de sunları yazmıştır: “Ve Pazar diye adlandırılan bir günde, şehirlerden ve kırsal alanlardan gelen insanlar bir yerde toplanırlardı ve zaman imkân verdiği müddetçe, elçilerin hayat hikâyeleri ya da peygamberlerin yazıları okunurdu. Okuyucu durduktan sonra, toplantının yöneticisi, dinleyenlere uyarılar sunar ve onları bu iyi eylemlerin taklit edilmesine davet ederdi.”

Yustin, Trypho ile yaptığı diyaloglarında (syf: 49, 103, 105, 107) “söyle yazılmıştır” diye bir kalıp üretmiş ve bu kalibin arkasından da Kutsal Kitap’tan alıntısını eklemiştir. Hem kendisi hem de Trypho, “söyle yazılmıştır” kalibi ile kastettiklerinin ve bu giriş cümlesi ile işaret edilen Kutsal Yazılar’ın, esinleme ürünü olduğunu biliyor olmalıydılar.

5E. İrenaeus

İrenaeus’un (M.S. 180) özel konumu hakkında F. F. Bruce sunları dile getirmiştir:

Delillerin önemli olmasının sebebi, İrenaeus’un elçisel dönem ile olan bağlantısı ve onun ekümenik ile olan işbirliğidir. Anadolu’da, Yuhanna’nın öğrencisi olan Polikarp’ın dizlerinin dibinde büyüdüktan sonra, M.S. 180 senesinde Gaul’daki Lyon piskoposu oldu. Yazdığı eserlerin kendileri; Matta, Markos, Luka, Yuhanna, Elçilerin İşleri, Romalılar, 1. ve 2.

Korintliler, Galatyalılar, Efesliler, Filipililer, Koloseliler, 1. ve 2. Selanıkliler, 1. ve 2. Timoteos, Titus, 1. Petrus, 1. Yuhanna ve Esinleme kitaplarının kanonsal kabul edilisinin canlı tanıkları olmuşlardır. Irenaeus'un *Against Heresies* (III, ii, 8) isimli bilimsel incelemesinde yazdıkları; M.S. 180 senelerinde Hristiyan âlemi için İncil'deki ilk dört kitabın kabul edilmiş sağlamlığının, pusulanın dört yönü ya da (bizim adlandırdığımız gibi) rüzgârın dört ana yönü gibi tartışılmaya bile gerek duyulmayan, salt gerçek boyutuna ulaştığının açık bir delilidir. (Bruce, BP, 109)

6E. Ignatius

Ignatius (M.S. 50-115) sunları dile getirmiştir: "Ben sana Petrus ve Pavlus gibi emretmek istemiyorum; ki onlar elçilerdi." (Trall. 3.3)

7E. Kilise Konseyleri

F.F. Bruce'un ifadesine göre: "En sonunda bir Kilise Konseyi – Hippo Kilise Meclisi M.S. 393 – Yeni Antlaşma'nın yirmi yedi kitabının listesini beyan etti. Konseyin bu eyleminin amacı, daha önce sahip olmadıkları bir yetkiyi kazanmak değil; yalın bir şekilde daha önce belirlenmiş olan kanonu kayıtlara geçirmektir (Hippo Kilise Meclisi'nin vardığı resmi karar dört sene sonra, Kartaca Kilise Meclisi tarafından tekrar beyan edilmiştir)." (Bruce, BP, 113)

O günden günümüze kadar, Yeni Antlaşma'nın kabul edilmiş yirmi yedi kitabı ne Katolik, ne Protestan ne de Ortodoks Kilisesi tarafından ciddi bir itirazla karşılanmıştır.

3D. Sınıflandırılmış Kanon

Sınıflandırılmış Kanon'a dahil olan Yeni Antlaşma kitapları aşağıda belirtilmiştir:

Tanıklıklar	Tarih	Mektuplar (Pavlus'a Ait)	Mektuplar (Genel)	Peygamberlik
Matta Markos Luka Yuhanna	Elçilerin İşleri	Romalılar, 1. Korintliler 2. Korintliler Galatyalılar Efesliler Filipililer Koloseliler 1. Selanıkliler 2. Selanıkliler 1. Timoteos 2. Timoteos İbraniler Titus Filimon	Yakup 1. Petrus 2. Petrus 1. Yuhanna 2. Yuhanna 3. Yuhanna Yahuda	Esinleme

3C. Yeni Antlaşma Apokrifasi

1D. Apokrifa Listesi (Kanona Dahil Olmayan Kitaplar)

Pseudo-Barnabas'ın Mektubu (M.S. 70 - 79)

Korintliler'e Mektup (yaklasik M.S. 96)

Antik Vaaz ya da Klement'in ikinci Mektubu (yaklasik M.S.120 - 140)

Hermas'ın Çobani (yaklasik M.S. 115 - 140)

Didache, Oniki'nin Öğretisi (yaklasik M.S. 100 - 120)

Petrus'un Apokalipsi (yaklasik M.S. 150)

Pavlus ve Thecla'nin Isleri (M.S. 170)

Laodikyalılar'a Mektup (Dördüncü yüzyıl?)

Ibraniler'e Göre Müjde (M.S. 65 - 100)

Polikarp'ın Filipililer'e Mektubu (yaklasik M.S. 108)

Ignatius'un Yedi Mektubu (yaklasik M.S. 100)

Bu liste, reddedilmiş ve düzmece olan kitaplar listesinin sadece bir bölümüdür. (Geisler, BP, 297-316)

2D. Neden Reddedildiler

Geisler ve Nix, bu kitapların kanona aykiri durumlarını şu şekilde özetlemişlerdir:

(1) Bu kitapların hepsi ya geçici ya da bölgesel olarak kabul edilmekten öteye geçememişlerdir.

(2) Bu kitaplardan birçoğu, yarı-kanon statüsünden, çeşitli el yazmalarına eklenmekten ya da içindekiler tablosunda yer almaktan başka hiçbir statüye sahip olamamıştır.

(3) Hiçbir önemli kanon ya da kilise konseyi, bu kitapları esinlenmiş bir Yeni Antlasma Kitabı olarak kabul etmemiştir.

(4) Kanona dahil edilmedikleri halde, elçisel bir yazarlığa sahip olduklarını iddia eden bu kitaplar (ör: Pavlus'un Isleri); bazı çevrelerce, bazı dönemlerde kısmen kabul edilmişlerdir. Bu iddialarını dayandırdıkları tek sebep ise; kanona dahil kitaplardan, kendilerine referans bulmaları olmuştur (ör: Laodikyalılar'a Mektup – Kol. 4:16).

Bu kitaplar hakkındaki gerçekleri ele aldığımız zaman, kanona dahil edilmemelerinin sebebini daha iyi anlıyoruz. (Geisler, GIB, 317)

4B. Eski Antlasma Kanonu

1C. Jamnia Teorisi

Birçok âlim, Hahamların oluşturduğu bir konseyin M.S. 90 yılında Jaffa yakınlarındaki Jamnia'da toplandıkları ve hangi kitapların İbrani Kanonu'na dahil edilip, hangilerinin dahil edilmemesi konusunda anlaşmaya vardıklarına dair bir teori geliştirmiştir. Bu tezinin kusuru ise, Jamnia Toplantısı'nın iddia edilen sonuçlara ulaşamamış olduğu gerçeğidir. Hahamlar, bu kanondaki olası bir hatayı düzeltmekten çok, "Kanon'a ait olan bazı kitapların geçerliliği hakkında soru işaretleri oluşturmuşlardır. Konseyin, Kanon'a dahil etmeyi reddettiği kitaplar, zaten daha önce de Kanon'a dahil edilmemişlerdir. Konseyin temel kaygısı, yeni kitapların kabulü değil; bazı kitapların Kanon'da var olma haklarının geçerliliğini gözden geçirmektir." (Ewert, ATMT, 71) Hahamlar; Ester, Özdeyisler, Derlemeci, Ezgiler Ezgisi ve Hezekiel üzerindeki bazı iddiaları ve soruları gündeme getirmişlerdi: "Anlaşılması gereken

bir konu ise; bu kitaplar hakkında sorular, iddialar yükselmesine rağmen bu kitapların Kanon'dan çıkarılması gibi bir düşünce konseye hakim değildi. Jamnia Konseyi, 'yeni kitapların Kanon'a dahil edilmesi değil, Kanon'daki kitapların mesruluğunun onaylanması' için toplamıştır." (Ewert, ATMT, 72)

H. H. Rowley sunları yazmıştır: "Jamnia Konseyi hakkında konuşmanın ne kadar doğru olduğu konusunda süphelerim var. Bu konseyde, hahamların kitaplar hakkında tartıştiklerini biliyoruz ancak, bu toplantıdan ne resmi ne de bağlayıcı bir karar çıkmadığını da biliyoruz ki, büyük bir olasılıkla, bu toplantı gayri resmi bir toplantıdır. Bu konsey, Yahudi uygulamalarını daha da belirginleştirip, onlara daha kati bir şekilde bağlanılmasını sağlamaktan başka bir işe yaramamıştır." (Rowley, GOT, 170)

Kutsal Kitap konusunda bir uzman olan David Ewert sunları söylemiştir: "Eski Antlaşma'nın herhangi bir kitabının geçerliliğini, ne bir kişinin yetkisi ne de Hahamlar Konseyi'nin bir kararı ortaya koymuştur. Bu kitaplar, Tanrı tarafından esinlenmişti ve üzerlerinde Tanrı'nın otoritesinin mührü vardı. Çok uzun süredir Yahudi toplumu tarafından kullanılmakta olmaları, onların yetkinliğini çok eskilere dayandırmaktaydı ve zamanla oluşan Eski Antlaşma Kanonu içinde, kanonun kendisi olarak yer aldılar." (Ewert, ATMT, 72)

2C. Kabul Edilmiş Kanon

Ellerimizdeki kanıtlar bizlere, İbrani Kanonu'nun M.Ö. 4. yüzyıl kadar eski olmasa da, kesinlikle M.Ö. 2. yüzyıl ile M.S. 1. yüzyıl arasında çok sağlam bir şekilde oluşmuş ve yayılmış olduğunu ispatlamaktadır. Bu sonuca ulaşılmasındaki temel sebep; M.Ö. 4. yüzyıldan sonra gün gün ilerleyen, Yahudilerin kendi aralarındaki "Tanrı'nın Sesi bizlere direkt olarak konuşmayı bıraktı" düşüncesidir. (Ewert, ATMT, 69)

Baska bir şekilde ifade etmek gerekirse, peygamberlik sözleri kesilmisti. Tanrı'dan hiçbir söz gelmemesi demek, *yeni* bir Tanrı'nın Sözü'nün yokluğu demektir. Peygamberler olmadan da, ruhsal bir ifsadan söz etmek mümkün değildir.

Antlaşmalar arası dönemden bahsetmek gerektiğinde (Eski Antlaşma ile Yeni Antlaşma olayları arasındaki yaklaşık olarak dört yüz yıllık bir dönem), Ewert sunları söylemiştir: "1. Maccabees 14:41'de, 'güvenilir bir peygamber gelene kadar' lider ve rahip olarak Simon'un atandığını görmekteyiz. Bu bölümde, 'peygamberlerin ortaya çıkmasındaki durgunluktan' dolayı, İsrail'de yaşanan hüznü okumaktayız. 2 Baruch (85:3)'da, yazar 'peygamberler uykuya mı daldı?' diye yakınmaktadır. Peygamberlik döneminden sonra yazılmış olan bu kitaplar için, Kutsal Yazılar'ın sahip olduğu hükümden çok uzak oldukları düşünülmüştür. (Ewert, ATMT, 69-70)

Kanon'a en son dahil edilmiş olan kitaplar, Malaki (M.Ö. 450 ilâ 430 yılları civarında yazılmıştır) ve Tarihler'dir (M.Ö. 400 senesinden önce yazılmıştır). (Walvoord, BKCOT, 5 1573) Bu kitaplar, M.Ö. 250 ilâ 150 yılları arasında kaleme alınmış Septuagint (LXX) isimli İbrani Kanonu'nun, Yunancaya çevrilmiş tercümesindeki diğer İbrani kitapları ile beraber Kanon'da yer almışlardır. (Geisler, GIB, 24; daha fazla bilgi için Ewert, ATMT, 104-108 ve Wurthwein, TOT, 49-53'e bakınız)

F. F. Bruce'un da onayladığı gibi: "Eski Antlaşma kitaplarının sayısı, geleneksel olarak yirmi dört olarak kabul edilmiştir, genel bölümlene sayısı ise üçtür." (Bruce, CS, 29) Bu genel bölümlene; Yasa, Peygamberler ve Yazılar biçimindedir. Aşağıdaki tablo, günümüz Yahudilerinin kullandığı Eski Antlaşma'daki İbrani Kanonu'nu vermektedir. (Daha fazla araştırma için Massoretic metne göre *The Holy Scriptures'i* ve Rudolph Kittel, Paul Kahle'nin *Biblia Hebraica'yi* inceleyin.)

Hristiyan Kilisesi aynı Eski Antlaşma Kanonu'nu kullanmakta olmasına rağmen; Samuel, Tarihler ve Krallar kitaplarını ikiye bölüp, Ezra ve Nehemya kitaplarını birbirinden ayırdığı ve Yahudilerin, kısa yazılar yazmış peygamberleri "Onikiler" adı altında

toplamaşının aksine, bu kitapların hepsini ayrı birer kitap olarak kabul ettiği için toplam Kanon Kitapları'nın adedi daha fazladır. Kilise, aynı zamanda kitapların sırasını da değistirmiş, resmi sıralama yerine konulara göre siralamayı benimsemştir.

Yasa (Tevrat)	Yaratılış, Misir'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım, Yasa Kitabı
Peygamberler (Nebhim)	Yesu, Hakimler, Samuel, Krallar (Önceki Peygamberler) Yesaya, Yeremya, Hezekiel, Onikiler (Sonraki Peygamberler)
Yazılar (Kethubhim ya da Hagiographa (GK))	Zebur, Özdeyisler, Eyüp (Siirsel kitaplar) Ezgiler ezgisi, Rut, Agıtlar, Ester, Derlemeci (Bes tomar (Megilloth)) Daniel, Ezra, Nehemya, Tarihler (Tarihi Kitaplar)

3C. İsa'nın Eski Antlaşma Kanonu'na Tanıklığı

1D. Luka 24:44:

İsa, üst katta havarilerine 'Daha sizlerle birlikteyken, 'Musa'nın Yasası'nda, peygamberlerin yazılarında ve Mezmurlar'da benimle ilgili yazılmış olanların tümünün gerçekleşmesi gerekir' demistim" dedi. "İsa bu ifadesi ile Eski Antlaşma'nın üç bölüme ayrılmışlığını tescillemiştir – 'Yasa', 'Peygamberler', ve 'Yazılar' (burada Mezmurlar olarak geçmektedir çünkü üçüncü bölümün ilk ve en uzun kitabı Mezmurlar'dır)." (Bruce, BP, 96)

2D. Yuhanna 10:31-36; Luka 24:44:

İsa, Ferisiler'in İbrani Kanonu'na değil, sözlü uygulamalarına karşı çıkmıştır. (Markos 7, Matta 15) (Bruce, BP, 104) "İsa ve Yahudiler arasında herhangi bir Eski Antlaşma kitabının Kanon'a dahil edilmişliği hakkında, en ufak bir fikir ayrılığına dair herhangi bir delil mevcut değildir." (Young, AOT, 62)

3D. Luka 11:51 (aynı zamanda Matta 23:35):

"Habil'in kanından tutun da, sunakla tapınak arasında öldürülen Zekeriya'nın kanına değin" İsa, bu ifadesi ile, Eski Antlaşma kanonunun kapsamını onaylamış bulunmaktadır. Habil, Kutsal Yazılar'daki ilk şehittir (Yaratılış 4:8) ve Zekeriya, Yahudi Eski Antlaşma sıralamasına göre ismi verilmiş olan en son şehittir; kralın buyruğuyla, RAB'bin Tapınagi'nin avlusunda peygamberlik ederken tassa tutulmuştur (2. Tarihler 24:21). Yaratılış, İbrani Kanonu'nun ilk kitabı; Tarihler ise, son kitabıdır. İsa'nın ifadesini yalın bir şekilde ele aldığımızda, "Yaratılış'tan, Tarihler'e değin" ifadesinin, bizim kullanışımıza göre "Yaratılış'tan, Malaki'ye değin" anlamına geldiğini görürüz. Bu şekilde İsa, İbrani Kanonu'nun tümünün tanrısız otoritesini ve esinlenmişliğini onaylamıştır. (Bruce, BP, 96)

4C. Hristiyan Olmayan Kutsal Kitap Yazarlarının Tanıklıkları

1D. Ekleziastikus'a Giriş

Eski Antlasma'nın üç bölüme ayrıldığı konusundaki en eski referans, büyük bir olasılıkla *Ekleziastikus* (yaklaşık M.Ö. 130) isimli kitabın girişinde bulunmaktadır. Yazarın torunu tarafından yazılmış olan giriş kısmında, İbrani Kanonu'nun üç bölümlenmesini ifade eden cümleler şu şekildedir: "Yasa, peygamberler ve diğer ataların kitapları." (Young, AOT, 71)

2D. Philo

"İsa'nın zamanından hemen sonra (yaklaşık M.S. 40) yazdığı yazılarda Philo, Eski Antlasma'nın üç bölüme ayrılmasına tanıklık etmiştir. Bu üç bölüm Yasa, Peygamber ve Yazılar'dır (ezgiler, mükemmel bilgiler ve dindarlığı besleyen özdeyişler)." (Geisler, GIB, 246)

3D. Josefus

Yahudi bir tarihçi olan Josefus, üçsel bölümlenmeden ve bütün İbrani Kutsal Yazılar'ı'ndan bahsetmiştir (M.S. 1. yüzyılın sonları) :

Bizler, ulusumuzun kitaplarına o kadar sağlam bir şekilde güvenmişizdir ki, bunun en büyük ispatı yaptıklarımızdır. Su ana kadar gelmiş geçmiş asırlar boyunca, hiçbir kişi ne bu yazılara bir şey ekleme, ne onlardan bir şey çıkarma, ne de bir kısmını değiştirme cesaretini bulamamıştır; ancak bütün Yahudiler için, dogdukları andan itibaren bu kitapların tanrısal bir doktrin içerdiğine güvenmişler, onlara sadık kalmışlar ve mecbur kalındığında da, bu kitaplar uğruna canlarını vermekten çekinmemişlerdir. Tarih boyunca defalarca ve kitleler halinde esaret altına alınmış olanlarımız için, herkesin önünde iskencelere ve katliamlara dayanmak, ne yaşamız aleyhinde ne de bu yasaları taşıyan kitaplar aleyhinde bir kelime söylememek yeni bir şey değildir. (Josefus, FJAA, 609)

4D. Talmud

Talmud; Yahudilerin sözlü geleneklerini muhafaza etmiş olan, "hahamların, Musa'nın yasaları hakkında yaptığı yorumları, hahamların koyduğu yasaları ve yasa karar aşamalarını" bir arada toplayan eski bir eserdir. (White, T, 589) Talmud derlemelerinden Yerusalem'de derlenen, yaklaşık M.S. 350-425 seneleri arasında ortaya çıkarken; daha kapsamlı bir derleme olan Babil Talmud'u, M.S. 500 senelerinde tamamlanmıştır. Her Talmud'a ismini veren şey, genellikle derlendiği yer olmuştur; örneğin: *Jerusalem Talmud* ve *Babylonian Talmud*.

1E. *Tosefta Yadaim 3:5* "İncil ve din düşmanlarının kitapları, elleri kirletmemektedir; Ben Sira'nın kitapları ve ondan sonra yazılmış olan bütün kitaplar Kanon'a ait değildir." (Pfeiffer, IOT, 63) O dönemlerde, bir kitaptan elleri temizlemiyor diye bahsetmek; o kitabın tanrısal bir esin ürünü olduğunu, bu yüzden de kutsal olduğunu ifade etmekteydi. O dönemde Kutsal Yazılar'ı taşıyanlar, kutsal yapraklara dokunduktan sonra ellerini yıkamak zorundaydı. "Hahamlar, Kutsal Yazılar'ın elleri kirlettığını ilân ederek bu yazıları, dini değerlere saygısız ve dikkatsiz kişilerden korumuşlardır. Çünkü, Kutsal Yazılar'a her dokunustan sonra ellerini yıkamak zorunda kalacağını düşünen hiç kimsenin, onlara dikkatsizce dokunmayacağı çok

açıktır .” (Beckwith, OTC, 280) Bu eylemin yapılmasına sebep vermeyen her kitabın ise, Tanrı’den olmadığı düşünölmüştür. Bu metnin iddiası ise, sadece İbrani Kanonu’nda yer alan kitapların Tanrı’nin Sözü olduğudur.

2E. *Sedar Olam Rabba 30* “O zamana (Büyük İskender’in gelisinden Pers İmparatorlugunun bitisine) kadar peygamberler, Kutsal Ruh’un aracılığı ile peygamberlikte bulunuyorlardı. Ancak, o zamandan sonra ‘Kulaklarını bilge adamların sözlerine egdiler.’” (Beckwith, OTC, 370)

3E. *Tos. Sotah 13:2 baraita in Bab. Yoma 9b, Bab. Sotah 48b ve Bab. Sanhedrin 11a:* “Sonraki peygamberler olan Hagay, Zekerya ve Malaki’nin ölümünden sonra Kutsal Ruh, İsrail’de duyulmadı.” (Beckwith, OTC, 370)

5D. Sard Piskoposu Melito

Melito, Hristiyan âleminde Eski Antlasma Kitapları’nin ilk listesini çıkartan kişi olarak bilinmektedir (yaklaşık M.S. 170). Eusebiyus (Ecclesiastical History IV. 26), onun yorumlarını muhafaza etmiş ve aktarmıştır: “Melito, Suriye’de araştırma yaparken, sağlam listeye ulaştığını ifade etmiştir. Bu konudaki yorumlarını, dostu olan Anesimius’a yazdığı mektupta dile getirmiştir: ‘İsimleri şunlardır... Musa’nın bes kitabı: Yarattılıs, Mısır’dan Çıkış, Çölde Sayım, Levililer, Yasa Kitabı. Yesu, Hakimler, Rut. Krallıkların dört kitabı, Tarihlerin iki kitabı, Davut’un Mezmurlar’ı, Süleyman’ın Özdeyisleri (Bilgelik Sözleri olarak da bilinir), Derlemeci, Ezgiler Ezgisi, Eyüp. Peygamberlerden: Yesaya, Yeremya, tek bir kitapta Onikiler, Daniel, Hezekiel, Ezra.’”

F.F. Bruce’un bu konudaki yorumu şudur: “Melito, Agıtlar ile Yeremya’yi; Nehemya ile de Ezra’yi birer kitap olarak kabul etmiştir ki, Ezra’nin diğer peygamberlerle beraber sayılması ayrı bir merak uyandırmaktadır. Durumun böyle olduğunu kabul edersek, bu liste Ester hariç (Septuagint sıralamasına göre) İbrani Kanonu’ndaki bütün kitapları içermektedir. Suriye’deki bilgi kaynaklarının listesine, Ester’in dahil edilmediğini düşünebiliriz.” (Bruce, BP, 100)

6D. Mishnah

Günümüzde kullanılan Yahudi Kutsal Yazılar’ının üç ana parçaya bölünmesini, (Yazılardaki on bir kitap da dahil olmak üzere) ilk olarak Mishnah’ta görmekteyiz. (Baba Bathra Sistemi, M.S. 5. yüzyıl). (Geisler, GIB, 24)

5C. Yeni Antlasma’nin, Eski Antlasma’ya Kutsal Yazılar Olarak Verdiği Tanıklık

Matta 21:42; 22:29; 26:54, 56

Luka 24

Yuhanna 5:39; 10:35

Elçilerin İşleri 17:2, 11; 18:28

Romalılar 1:2; 4:3; 9:17; 10:11; 11:2; 15:4; 16:26

1. Korintliler 15:3, 4

Galatyalılar 3:8; 3:22; 4:30

1. Timoteos 5:18

2. Timoteos 3:16
2. Petrus 1:20, 21; 3:16

“Yeni Antlasma’daki bir metnin içerisinde bahsi geçen bir aktarimin, hikâye nin ya da kitabın, Tanrı’dan bir söz oldugunun belirtilmesi için yapılması gereken tek sey; “Kutsal Yazı’da dendiği gibi” ifadesinin (Yuhanna 7:38) bu metnin basına eklenmesidir. Böylece verilen referansın kaynagının, Tanrı’nın peygamberleri tarafından iletilmiş olduğu onaylanmaktadır.

6C. İbrani Apokrafi Edebiyatı

Apokrafi terimi, Yunancada “saklanmış ya da gizlenmiş” anlamına gelen *apokruphos*’dan gelmektedir. M.S. 4. asırda Eusebius Hieronymus, apokrafi terimini bu kitap grubu için ilk kullanan kişi olmuştur. Apokrafi Kitapları, Roma Katolik Kilisesi tarafından Eski Antlasma’ya dahil edilen, ancak Protestanlar tarafından Kutsal Yazılar Kanonu’na eklenmesi reddedilen kitaplardır.

1D. Neden Kanon Disi?

Unger’in Kutsal Kitap Sözlüğü, Eski Antlasma Apokrafi Kitapları’nın değerini kabul etmenin yani sıra, İbrani Kanonu’na dahil edilmemelerinin dört sebebini de açıklamaktadır:

1. Çok sayıda tarihi ve coğrafi hata barındırmaktadırlar, zaman asımına da ugramistirlar.
2. Hatalı doktrinler öğretmekte ve esinlenmiş metinler ile tezat sergileyen uygulamaları tesvik etmektedirler.
3. Edebi üslûplardan etkilenmistirler ve esinlenmiş Kutsal Yazılar’dan farklı olarak, konuları yapay ifadelerle aktarmaktadırlar.
4. Gerçek Kutsal Yazılar’ın Tanrisal esinlenmişlik karakterini veren; peygamberlik gücü, siirsellik ve ilâhi duygular uyandırma gibi özel unsurlardan, kanon disi kitaplar yoksundurlar. (Unger, NUBD, 85)

2D. Apokrafi Kitaplarının Bir Özeti

How We Got Our Bible? (Kutsal Kitap Elimize Nasıl Ulastı?) isimli muhtesem eserinde Ralph Earle, bütün Apokrafi Kitapları’nın detaylarını tek tek sunmuştur. Bu kitapların neden Kanon’a dahil edilmedikleri konusundaki açıklamasının kalitesi, haklılığı ve doğruluğundan dolayı, okuyuculara üzerinde değişiklik yapılmadan, ilk elden sunmayı tercih ettim:

Birinci Esdras (yaklaşık M.Ö. 150), Yahudilerin Babil Sürgünü’nden sonra Filistin’e geri dönmelerini anlatır. Tarihler, Ezra ve Nehemya’dan birçok alıntı içermekle beraber yazar, birçok efsanevi eklentiler yapmıştır.

En ilgi çeken konulardan bir tanesi ise, “Üç Muhafızın Hikâyesi”dir. Bu üç muhafız, dünyadaki en kudretli şeyin ne olduğu konusu üzerine tartışmaya girmişlerdir. Bir tanesi “Sarap”; diğeri “Kral”; üçüncüsü ise, “Kadın ve Gerçek”tir der. Bu üç cevabi yazıp, kralın yastığının altına koyarlar. Kral uyandığı zaman, üç muhafızı çağırıp cevaplarını savunmalarını ister. Varılan karar su olmuştur: “Gerçek, en üstün ve en yüce güçtür.” Zerubbabel, doğru cevabi veren muhafız olduğu için, kendisine ödül olarak Yerusalem’deki tapınagi tekrar inşa etme yetkisi verilir.

İkinci Esdras (M.S. 100), Yedi görünümü içeren Apokaliptik bir eserdir. Martin Luther’in, bu görünümle nedeniyle kafasının karışmasından dolayı; bu kitabı alıp, Elbe nehrine attığı rivayet olunur.

Tobit (M.Ö. 2. yüzyılın başları), kısa bir romandır. Asiri bir Ferisi üslûbu içermekte; Yasa’yi, temiz yemekleri, törensel temizlenmeleri, hayirseverliği, oruç tutmayı ve dua etmeyi

vurgulamaktadır. Günahın bedeli darak sadaka vermeyi öğütlediği için, çok açık bir şekilde Kutsal Yazılar'dan uzak olduğunu söyleyebiliriz.

Judith (M.Ö. 2. yüzyılın ortaları), hem kurgusaldır hem de Ferisi üslûbunu içermektedir. Bu romandaki bayan kahramanın ismi, güzel Yahudi bir dul olan Judith'tir. Sehri kusatma altına alındığı zaman, cariyesi ve temiz yiyeceklerle beraber, istilâci generalin kamptaki çadırına gitmiştir. General onun güzelliğinden büyülenmiş ve çadırında ona yer vermiştir. Sans eseri bu general, çok fazla içki içmiş ve sarhoslugun verdiği sersemlikle otururken, Judith onun kılıcını alıp, kafasını kesmiştir. Erzak çantası içerisine generalin kafasını koyarak, kamptan ayrılmış ve bu kafayı şehirlere surlarına asmışlardır. Lidersiz kalan Asur ordusu kısa sürede magîp edilmiştir

Ester'e Ekler (yaklaşık M.Ö. 100): Ester, Eski Antlaşma Kitapları arasında farklı bir niteliğe sahiptir, çünkü bu kitapta Tanrı'dan hiç bahsedilmemektedir. Ester ve Mordekay'ın oruç tuttuğunu bilmekteyiz, ancak dua ettikleri konusunda bilgimiz yoktur. Bu açığı telafi etmek için, Artaxerxes tarafından yazıldığı zannedilen birkaç mektubun, bu ikilinin ettiği uzun dualar ile dolu olduğu görülmektedir.

Süleyman'ın Bilgeligi (yaklaşık M.S. 40), Yahudilerin süphecilige, materyalizme ve putperestliğe kapılmalarını engellemek için yazılmıştır. Özdeyislerde olduğu gibi, bilgelik kisileştirilmiştir. Bu kitapta ifade edilmiş olan birçok asil düşünce mevcuttur.

Eklestastikus ya da Sirach'ın Bilgeligi (yaklaşık M.Ö. 180), bir bakıma Özdeyisler'e benzer bir şekilde, yüksek seviyede dini bilgeliği sergilemektedir. Aynı zamanda, uygulamaya yönelik birçok tavsiyede de bulunmaktadır. Örneğin, yemek sonrası sohbetleri için su tavsiyeyi sunmaktadır (32:8):

“Dogrulari konusun ve birkaç kelimedede çok sey ifade edin.”

“Söylediginden daha fazlasini bilen bir adam gibi davranin.”

Su ifadeler de vardır (33:4):

“Söylemek zorunda olduğunuzu hazırlayın ki, dinlenesiniz.”

John Wesley, vaazlarında sık sık Eklestastikus kitabından alıntılar yapmıştır. Anglikan âleminde hâlâ yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Baruch (yaklaşık M.S. 100): M.Ö. 582 senesinde, Yeremya'nın, yazarı Baruch tarafından yazıldığını belirtir. Aslında M.S. 70 senesinde, Yerusolim'in yıkılmasının yorumunu yapmaya çalışmaktadır. Kitap, Yahudileri isyan etmeme konusunda tesvik etmekte ve imparatora boyun eğmeye çağırmaktadır. Buna rağmen, M.S. 132-35 senesinden hemen sonra, Roma idaresine karşı Bar-Cochha isyanı patlak vermiştir. Baruch'un, “Yeremya'nın Mektubu” isimli altıncı bölümü büyük bir olasılıkla, Iskenderiye'deki Yahudilere hitaben putperestliğe karşı sert uyarılarda bulunmaktadır.

Elimizdeki Daniel kitabı, on iki bölümden oluşmaktadır. Ancak, İsa'dan önce 1. yüzyılda, *Susanna* isimli bir kadın hakkında olan on üçüncü bölüm sonradan eklenmiştir. Evine devamlı Yahudi yaşlılarının ve hakimlerinin geldiği, Babil'deki Yahudi liderinin güzel esidir. Bu şahıslardan iki tanesi bu güzel kadına hayran kalırlar ve onu ifal etmeye kalkarlar. Yardım için bağırduğunda, oradaki yaşlılar aslında onu genç bir erkeğin kollarında bulduklarını ifade ederler. Arkasından mahkemeye çıkarılan Susanna, iki tanığın şahitliğinin sonucu ölüme mahkum edilir.

Ancak, Daniel adındaki genç bir adam, bu süreci durdurup şahitleri çapraz sorguya çeker. Susanna'nın bahçede hangi ağacın altında sevgilisi ile yakalandığını iki şahide ayrı ayrı sorar. Her ikisinin de farklı cevaplar vermesi sonucu, Susanna serbest bırakılır ve bu iki yalancı şahit ölümle cezalandırılırlar.

Bel ve Ejderha, aynı zaman diliminde Daniel'e 14. bölüm olarak eklenmiştir. Asıl amacı, putperestliğin anlamsızlığını ortaya koymaktır. İçerisinde iki hikâye barındırmaktadır.

Birinci hikâye de Kral Kores, Daniel'e, yüceliğini her gün birçok kuzu, un ve yağ tüketerek gösteren Bel'e neden tapınmadığını sorar. Bunun üzerine Daniel, o gece yiyeceklerin yerleştirildiği yere kül serper. Sabah olduğunda ise Kral, Daniel'i alıp ona Bel'in bütün yiyecekleri yediğini göstermek ister. Ancak Daniel, Kral'a, yerdeki küller üzerinde,

masanın altından gizlice girmiş olan rahiplerin ve ailelerinin ayak izlerini gösterir. Rahipler idam edilir ve tapınak yıkılır.

Ejderhanın hikâyesi ise açıkça efsanevi nitelikler barındıran bir hikâyedir. Tobit, Judith ve Susanna ile beraber bu hikâyeler, Yahudi kurgu sanatının en temel örnekleri olarak sınıflandırılabilir. Çok az bir miktarda da dini değer tasimaktadırlar.

Üç Yahudi Çocunun Sarkisi, hem Septuagint’de hem de Vulgat’da Daniel 3:23’ün devami olarak yer almaktadır. Mezmur 148’den alıntı yapılmaktadır ve Mezmur 136 gibi, antifonal bir yapıya sahiptir. Otuz iki kere nakarat olarak, “O’na ilâhiler söyleyin ve sonsuza kadar onu yüceltin.” cümlesini tekrar eder.

Manasse’nin Duası (M.Ö. 2. yüzyıl): Metinler, bu duayı dile getiren zalim Yahuda Kralı Maccaba’nın döneminde kaleme alınmıştır. 2. Tarihler 33:19: “Düası ve Tanrı’nın ona yaniti, alçak gönüllülüğü takinmadan önce islediği bütün günahlar, ihaneti, yaptırdığı tapınma yerleri, Tanrıça Asera’yi simgeleyen sütunları ve oyma putları diktirdiği yerler, Hozay’in tarihinde yazılıdır.” Bu yakaris Kutsal Kitap’ta yer almadığı için, bir yazar bunu kusur olarak görmüş ve bu açığı kapatmak istemistir.

Birinci Maccabees (M.Ö. 1. yüzyıl): Apokrafi’nin en değerli kitaplarından bir tanesi durumundadır. Üç Maccabean kardeş olan Yahuda, Yehonatan, ve Simon’un kahramanliklerini dile getirmektedir. Yahudi tarihinin bu kritik ve heyecan verici dönemini anlamamız açısından, Josefyus’un eserleri ile bu kitap çok önemli bir kaynaktır.

İkinci Maccabees (M.Ö. 1. yüzyıl), Birinci Maccabees kadar önemli sonuçlar doğurmasına rağmen, paralel bilgiler sunmaktadır. Bu kitapta, Yahuda Maccabeus’un zaferleri islenmiştir. Birinci Maccabees’den daha efsanevi bir anlatıma sahiptir. (Earle, HWGOB, 37-41)

3D. Apokrafi Kitaplarının Hariç Tutulmalarına Dair Tarihi Tanıklıklar

Geisler ve Nix, Apokrafi’nin tanınmasına karşı çıkan on antik yazarın ifadelerini aşağıda sıralamışlardır:

1. Yahudi bir felsefeci olan Iskenderiyeli Philo (M.Ö.20-M.S.40), yoğun bir şekilde Eski Antlasma’dan alıntılar yapmış ve hatta üç bölümlenmeyi tanınmasına rağmen, asla Apokrafi Kitapları’ndan bir alıntı yapmamıştır.
2. Yahudi bir tarihçi olan Josefus (M.S. 30-100), çok net bir tavir ile Apokrafi Kitapları’ni dışlamış ve Eski Antlasma kitap sayısının yirmi iki olduğunu belirtmiştir. Bir kez bile olsun Apokrafi Kitapları’ndan, Kutsal Yazı adı altında alıntı yapmamıştır.
3. İsa ve Yeni Antlasma yazarları, Eski Antlasma Kanonu’ndaki kitapların neredeyse hepsinden yüzlerce alıntı yapmalarına rağmen; bir kez bile Apokrafi Kitapları’ndan alıntı yapmamışlardır.
4. Jamnia Yahudi aydınları (M.S. 90), Apokrafi Kitapları’ni tanımamışlardır.
5. İlk dört yüzyıl boyunca Hristiyan Kilisesi’nin hiçbir kanonu ya da konseyi, Apokrafi Kitapları’ni esinlenmiş eser olarak kabul etmemişlerdir. .
6. Origen, Yerusolim’li Cyril ve Athanasiyus gibi birçok büyük eski kilise liderleri, Apokrafi Kitapları’na karşı ifadelerde bulunmuşlardır.
7. Latin Vulgati’nin tercümanlarından ve büyük aydınlardan olan Eusebius Hieronymus (M.S. 340-420), Apokrafi Kitapları’nin Kanon’a dahil edilmesini reddetmiştir. Eusebius Hieronymus’un ifadesine göre; kilise bu kitapları “hayatla ilgili tecrübeleri öğrenmek ve tutumlar hakkında tavsiyeler almak” amacı ile okuyabilir, ancak “bir doktrin bina etmek” için bu kitapları kullanamazdı. Bu konuda, Akdeniz’in diğer yakasında yaşayan Augustinus ile tartışmışlardır. İlk önceleri Apokrafi Kitapları’ni Latince’ye bile tercüme etmeyi reddeden Eusebius Hieronymus, daha sonraları acil bir şekilde bu kitapların bazılarının tercümesini yapmıştır. Ölümünden sonra “Eusebius’un cesedi çöğnenerek”; Apokrafi Kitapları, onun oluşturdugu Latin Vulgat’a direkt olarak, eski Latince versiyondan aktarılmıştır.

8. Birçok Roma Katolik uzmanları, Apokrafi Kitapları'nın reddedilmesini, Reform hareketine bağlamaktadır.
9. Luther ve Reformcular, Apokrafi Kitapları'nın Kanon'a dahil edilmesini reddetmişlerdir.
10. M.S. 1546 senesinde Trent'de gerçekleşen Reform Kararı Konseyi'nin polemik yaratan eylemine kadar, Apokrafi Kitapları'nın Kanon'a dahil edilmesi, Roma Katolik Kilisesi'nin tamamı tarafından kabul edilmemiştir. (Geisler/Nix, GIB, 272-273)

SONUÇ

Foundations for Biblical Interpretation (Kutsal Kitap Tefsirinin Temelleri) eserini yazmak için araştırma yapmaya başlayan David Dockery, Kenneth Matthews ve Robert Sloan elde ettikleri deliller ışığında, Kutsal Kitap Kanonu konusunda sunları söylemişlerdir: “Tanrısı'nın ilâhi takdirine ve işlerine güvenen; O'nun Sözü'nün Kanonu'nun oluşumunun arkasındaki Tanrisal dogayı idrak eden bir Hristiyan, elimizdeki Kutsal Kitap'in güvenilirliği konusunda huzursuz olamaz.” (Dockery, FBI, 77, 78)

3

YENİ ANTLASMA TARİHSEL OLARAK GÜVENİLİR Mİ?

BÖLÜME BAKIS

Giris: Eski Yazilarin Güvenilirligini Sinama Testleri
Yeni Antlasma'nin Güvenilirligini Sinamak İçin Yapilan Bibliyografik Test
El Yazmalarinin Adedi Ve Orijinale Yakinklari
Çesitli Versiyonlar Tarafindan Desteklenen El Yazmalarinin Dogrulugu
Lectionaries (kilisedeki egitim kitaplari) Tarafindan Desteklenen El Yazmalarinin Dogrulugu
Eski Kilise Babalari Tarafindan Desteklenen El Yazmalarinin Dogrulugu
Yeni Antlasma'nin Güvenilirligini Sinamak İçin Yapilan Dahili Kanit Testi
Süphenin Getirdigi Kazançlar
Iddia Edilen Çeliskiler Metinde Yer Almamakta midir?
Yazar, Temel Kaynaklardan Faydalanmis midir?
Yeni Antlasma'nin Güvenilirligini Sinamak İçin Yapilan Harici Kanit Testi
Kutsal Kitap Disindaki Eski Hristiyan Yazarlarin Destekleyici Tanikliklari
Yeni Antlasma Tarihinin, Geçmis Hristiyan Olmayan Kaynaklardan Kanitlanmasi
Taslar Bize Sesleniyor: Arkeolojiden Gelen Deliller
Sonuç

GIRIS: ESKI YAZILARIN GÜVENİLİRLİĞİNİ SINAMA TESTLERİ

Bu bölümde tesis ettiğimiz konu, Kutsal Kitap'ın esin kaynağının değil, tarihsel güvenilirliğinin ispatıdır. Kutsal Kitap'ın tarihsel güvenilirliği, diğer tarihi belgelere uygulanan kriterlerle test edilmelidir.

C. Sanders, *Introduction to Research in English Literary History* (İngiliz Edebiyat Tarihini Araştırmaya Giriş) adlı eserinde, tarihyografinin üç temel prensibini listelemiş ve açıklamıştır. Bunlar; bibliyografik test, içsel kanıt testi ve dışsal kanıt testidir. (Sanders, IRE, 143) Bu bölümde, Kutsal Kitap'ın Yeni Antlasma bölümünde, tebliğ edilen tarihsel olayların bir kaynağı olarak, güvenilirliğini ve doğruluğunu anlayabilmek için, bu testlerden her birinde nasıl bir performans göstereceğini inceleyeceğiz.

1A. YENİ ANTLASMANIN GÜVENİLİRLİĞİNİ SINAMAK İÇİN YAPILAN BIBLIYOĞRAFİK TEST

Bibliyografik test, bize ulaşan belgelerin, metinsel iletiminin incelenmesidir ya da başka bir ifadeyle; elimizde orijinal belgeler mevcut olmadığı durumda, el yazma kopyalarının adedine (MSS) ve elimizde var olan kopyalar ile, orijinalleri arasındaki zaman boşluğuna bakarak elimizdeki kopyaların güvenilirliği hakkında karar almaktır. (Montgomery, HC, 26)

1B. El Yazmalarının Adedi ve Orijinale Yakınlıkları

F. E. Peters'in ifade ettiği gibi, "sadece el yazması geleneği açısından baksak bile, Hristiyanların Yeni Antlasma'sini oluşturan eski çağ el yazmaları, en yoğun şekilde kopyalanmış ve en geniş çapta sirkülasyon yaşamış olanlardır." (Peters, HH, 50) Sonuç olarak, Yeni Antlasma'nın orijinaline sadık olabilmesi, birçok el yazması delile dayanmaktadır. Sadece Yunanca yazılmış olan el yazması kopyalarını sayarsak, ikinci yüzyıldan on besinci yüzyıla kadar yazılmış, 5.656 adet tam ve bölüm halinde Yeni Antlasma kopyası korunmuştur. (Geisler, GIB, 385)

Günümüzde, Yunanca yazılmış Yeni Antlasma kopyası olarak bilinen 5.686 adet el yazması mevcuttur. Burakama ek olarak –eğer daha fazla yok ise- 10.000 adet Latin Vulgat (Katolik kilisesinin kullandığı Latince İncil)'i ve en az 9.300 adet diğer eski versiyonları (MSS) eklersek, elimizin altında Yeni Antlasma'nın parçaları ve bütünü olarak 25.000'e yakın el yazması mevcuttur. Eski çağlara ait herhangi başka bir belge, bu kadar yüksek kopya rakamlarına ve orijinalliğini ispatlayan delile yaklaşılmamaktadır. Karşılaştırma yaptığımız zaman ikinci sırada, Yeni Antlasma'ya en çok yaklaşan kitap olarak, bugün elimizde olan 643 el yazması kopyası mevcut olan Homer'in *Ilyada'sını* görürüz. Tamamı korunmuş olan en eski Homer el yazması ise, on üçüncü yüzyıldan kalmaktadır. (Leach, OB, 145)

Asagıda, elimizde bulunan el yazması Yeni Antlasma kopyalarının envanter açılımını görmekteyiz:

Elimizdeki Yunanca El Yazmaları:

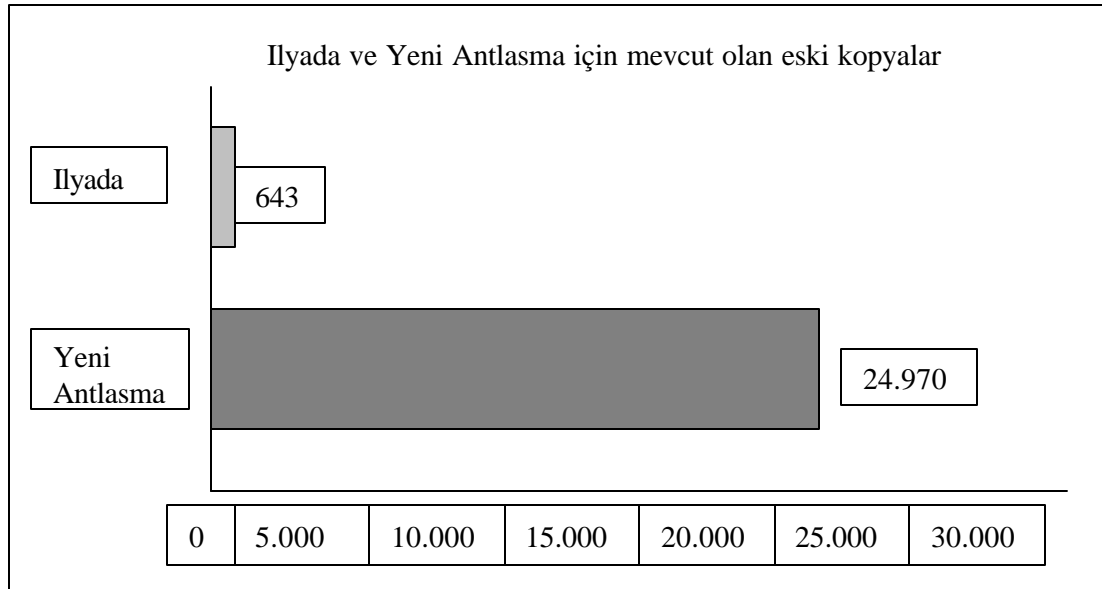
Uncial	307
Minuscules (Küçük Parçalar)	2.860
Lectionaries (Ders Yazıları)	2.410
Papirüs	109
ARA TOPLAM	5.686

Diğer Lisanslardaki El Yazmaları:

Latin Vulgat	10.000
--------------	--------

Etiyopik	2.000
Slavik	4.101
Ermenice	2.587
Süryani Pashetta	350
Bahirice	100
Arapça	75
Eski Latince	50
Anglo Sakson	7
Gotik	6
Iran-Sogdianca	3
Eski Süryanice	2
Farsça	2
Frenkçe	1
ARA TOPLAM	19.284
TÜM MSS'LERIN TOPLAMI	24.970+

Yukarıda verilmiş olan rakamlar ve aşağıdaki grafik şu kaynaklardan elde edilmiştir: Almanya, Munster Yeni Antlasma Çalışmaları Michael Welte Enstitüsü; Kurt Aland'ın *Incilsel Edebiyat Dergisi*, Sayı 87, 1968; Kurt Aland'ın *Kurzgefasste Liste der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments*, W. De Gruyter, 1963; Kurt Aland'ın "Neve Nevtestamenliche Papyri III," *Yeni Antlasma Çalışmaları*, Temmuz, 1976; Bruce Metzger'in *Yeni Antlasma'nın Eski Kopyaları*, Clarendon Basımı, 1977; *Yeni Antlasma El Yazması Çalışmaları*, (eds.) Merrill M. Parvis ve Allen Wikgren, Sikago Basın Üniversitesi, 1950; Eroll F. Rhode'nin *Açıklamalı Ermenice Yeni Antlasma El Yazmalarının Listesi*, Tokyo, Ikeburo, 1959; *Kutsal Kitap ve Modern Bilgelik*, (ed.) J. Phillip Hyatt, Abingdon Basımı, 1965.

El yazması kopyaların katiksiz adedinin önemini abartmak mümkün değildir. Eski çağlardan kalma diğer belgelerde olduğu gibi, Kutsal Kitap'ın ilk yazılan ve tamamen sağlam orijinali, bildiğimiz kadarı ile mevcut değildir. Ancak, el yazması kopyaların bolluğu eksiksiz bir kesinlikte, orijinali oluşturmaya mümkün kılmaktadır. (Geisler, GIB, 386)

John Warwick Montgomery sunları söylemiştir: “Yeni Antlaşma'nın kitaplarının, sonuç olarak ortaya çıkan metni konusunda şüpheli olmak demek, bütün klâsik edebi eserlerin kabul edilemez bir duruma düşmesi demektir, çünkü eski çağlardan kalan belgelerin hiçbiri, Yeni Antlaşma kadar iyi bir kaynakça ile desteklenmemiştir.” (Montgomery, HC, 29)

Britanya Müzesinin yöneticiliğini ve kütüphane müdürlüğünü yapmış olan ve MSS'ler hakkında beyânatla bulunma konusunda otorite sahibi olarak, essiz Sir Frederic G. Kenyon, şöyle bir yorumda bulunmuştur:

Adet kıyaslamalarını da göz önüne alırsak, Yeni Antlaşma el yazmaları, klâsik yazarların eserlerinden farklıdır... Hiçbir eski yazı, yazının kaleme alındığı tarih ile, elimizde mevcut olan en eski tarihli kopya arasındaki zaman dilimi durumu konusunda, Yeni Antlaşma'nın sahip olduğu kısığa sahip değildir. Yeni Antlaşma'nın kitapları, birinci yüzyılın ilk yarısında yazılmıştır; elimizdeki en eski orijinal el yazmaları (küçük ve önemsiz parçalar hariç), dördüncü yüzyıldan kalmaz (baska bir deyişle 250 – 300 yıl sonrasında). Bu hatırı sayılır zaman aralığı, önemli klâsik yazarları, en eski el yazmalarından ayıran zaman dilimi ile kıyaslandığı zaman neredeyse hiçbir şeydir. Elimizdeki en sağlam el yazması kopya, sairin ölümünden 1400 yıl sonra yazılmış olmasına rağmen, Sofokles'in yedi oyununun kesin ve eksiksiz bir yazılı metnini oluşturmak için, gerekli tüm parçalarına sahip olduğumuza inanıyoruz. (Kenyon, HTCNT, 4)

İncil ve Arkeoloji adlı kitapta Kenyon sözlerine şöyle devam etmektedir: “Kutsal Yazılar'ın elimize, yazıldığı şekilde eksiksiz bir şekilde ulaştığı konusundaki en son şüpheli temelini dayanağı artık ortadan tamamen kalkmıştır, orijinal yazım tarihi ile elimizdeki sağlam delilleri teşkil eden kopyalar arasındaki zaman dilimi çok küçük, hatta kayda değer bile değildir. Yeni Antlaşma kitaplarının, orijinalliğinin ve genel bütünlüğünün ikisi de birden nihayet tesis edilmiş olarak görülebilir.” (Kenyon, BA, 288)

Dockery, Mathews ve Sloan kısa bir süre önce su yazıyı yazmışlardır, “İncil'in birçok bölümü için, sadece tek bir okuma yayılmıştır. Yazım hatalarının ve kasıtlı değiştirmelerin elenmesi sonucunda geriye, içeriği hakkında soru uyandırabilecek çok küçük oranda bir bölüm bırakılmaktadır.” (Dockery, FBI, 176) Arkasından su sonuca varmışlardır:

Eski Yunan edebiyatındaki hiçbir eserin, yazının, kompozit edildiği tarih ile elimizde mevcut olan en eski tarihli kopya arasındaki zaman dilimi durumu konusunda, Yeni Antlaşma'nın sahip olduğu kısığa sahip olmadığı söylenmiştir... Birçok eski Yeni Antlaşma el yazmalarının arasında farklılıklar olduğu bir gerçektir, ancak Hristiyan temel doktrinlerinin hiçbir tanesi bu tartışmalı yazılar üzerine kurulmamıştır. (Dockery, FBI, 182)

F.J.A. Hort bu konuya, su doğru eklemeyi yapmıştır “Yeni Antlaşma'nın yazılımını destekleyen kanıtların çeşitliliği ve bolluğu, eski nesir yazılarının karşısında bir bütün olarak essiz ve ulaşılamaz bir şekilde dikilmektedir.” (Hort, NTOG, 561)

J. Harold Greenlee su ifadede bulunmuştur, “Mevcut Yeni Antlaşma MSS'lerinin sayısı, eski çağların edebiyat eserlerinin sayısını ezici bir üstünlükle asmaktadır... Elimizde mevcut olan en eski Yeni Antlaşma MSS'si ile orijinal yazım arasındaki tarih farkı, neredeyse bütün eski edebi eser parçalarındaki bu tarih farkı durumundan çok daha yakındır.” (Greenlee, INTTC, 15)

W. F. Albright emin bir şekilde bizleri bilgilendirmektedir: “Hiçbir Greko-Romen antik eseri, Yeni Antlasma’daki el yazması gelenekten gelen delil desteklemesine sahip değildir. Yeni Antlasma’nın, klâsik yazarların eserleri ile kıyaslandığı zaman, çok daha fazla el yazma kopyası mevcuttur ve elimizdeki en kapsamlı el yazma kalıntıları, orijinal kompozisyonundan sadece iki yüzyıl sonradan günümüze ulaşmıştır.” (Albright, AP, 238)

Edward Glenny’nin ifade ettiği gibi:

Tanrı, bizlere Yunanca Yeni Antlasma’nın tamamını ya da kısımlarını kapsayan tam 5.656 adet el yazması sunmuştur. Eski dünyanın dikkat çekici bir hassasiyetle en iyi şekilde korunmuş kitabıdır. Elimizde sadece yüksek adetli değil, aynı zamanda temsil ettikleri orijinal yazılımların tarihine yakın olan el yazmaları mevcuttur. Bazı Yeni Antlasma bölümlerinin el yazmaları, M.S. ikinci yüzyıldan kalmaz ve bir çoğu ise orijinal yazılımdan sonraki dört yüzyıllık bir zaman diliminden kalmaz. Diğer antik edebî eserlerin korunmuşluğu ile kıyaslandığı zaman, bu gerçekler daha da hayret uyandırmaktadır. (Glenny, PS, BVD’ de örnek olarak gösterildiği gibi, .95; Yeni Antlasma’nın el yazmalarının açıklaması için Aland, TNT, 72-84’e bakınız.) Yeni Antlasma el yazmalarının güncellenmiş en son çizelgesi, Kurt ve Barbara Aland tarafından verilmiştir. Kurzgefasste Liste der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments. [Aland, KLHNT] (Bu kaynak, yukarıda verilmiş olan toplam el yazması Yunanca Yeni Antlasma kopyaları rakamını 99 papirüs, 306 unikal, 2.855 minuscules ve 2.396 Lectionaries şeklinde listelemiştir.)

Lee Strobel, çok yakın bir zamanda yayınlanan kitabında (1998 basım tarihli), Yunanca MSS’lerin en son sayımlarda ortaya çıkan adedini şu şekilde sıralamıştır: Papirüs 99, unikal 306, minuscules 2.856 ve lectionaries 2.403’den oluşan toplam 5.664. (Strobel, CC, 62-63) (Küçük parçacıkların el yazması olarak kabul edilmesine bağlı olarak, adetler hakkında küçük farklılıklar yer alabilir, ancak “kanıtlardan oluşan bu dağ” Yeni Antlasma’ya tarihsel açıdan yüksek bir güvenilirlik sunmaktadır.)

Almanya, Münster’deki Yeni Antlasma Çalışmaları Enstitüsünden Michael Welte, (Westfälische Wilhelms-Universität, Institut für Neutestamentliche Textforschung) Yunanca MSS’lerin en son sayımlarını takip edip (Ağustos 1998 tarihine göre) şu sıralamayı sunmuştur: Papirüs 109, unikal 307, minuscules 2.860 ve lectionaries 2.410’dan oluşan toplam: 5.686.

Glenny, sözlerine örnek olması için eski belgeler ile mukayese ederek, şöyle devam etmektedir: “Orijinal kopyalarına sahip olmadığımız için, hiç kimse antik çağların edebî eserlerinin doğruluğunu sorgulamamaktadır. Aynı zamanda, bu eserlerin, Yeni Antlasma’nın sahip olunan el yazmalarına göre çok daha az el yazması mevcuttur.” (Glenny, PS, BVD’ de örnek gösterildiği gibi, 96)

F. F. Bruce, *Yeni Antlasma Belgesi*’nde, Yeni Antlasma ile antik tarihi yazıların karşılaştırılmasını canlı bir şekilde portre etmektedir:

Eğer metinsel olarak antik tarihi, eserler ile kıyaslar isek, el yazması kopyalardan oluşan orijinalliği ispat konusunda, Yeni Antlasma’nın sahip olduğu zenginliği daha iyi takdir edebiliriz. Sezar’ın Galya Savaşları (M.Ö. 58 ile 50 yılları arasında kaleme alınmıştır) için birkaç MSS elimizde mevcuttur, ancak bunlardan sadece dokuz ya da on tanesi sağlamdır ve bunların içindeki en eskisi ise, Sezar’ın döneminden tam 900 yıl sonrasına aittir. Livy’nin Roma tarihinin 142 kitabından (M.Ö. 59 – M.S. 17) sadece 35 tanesi sağlamdır; bu kitaplar hakkında bilgi aldığımız, önem verilmeye değer MSS’lerin sayısı 20’yi geçmemektedir ve bunlardan sadece bir tanesinin eskiliği ki, o da III-VI nolu kitaplardan parçaları içermektedir, dördüncü yüzyıla dayanmaktadır. Takitus’un 14 adet tarih kitabından (M.S. 100) sadece dört buçuk sağlam durumdadır, tarihi olayları anlattığı 16 kitaptan ise 10 tanesi bir bütün olarak,

2 tanesi ise parçali olarak saglam durumdadir. Takitus'un bu muhtesem tarihi eserlerinin elimizdeki saglam kisimlari, birisi dokuzuncu, digeri ise on birinci yuzyildan kalma, sadece iki adet MSS' ye dayanmaktadır.

Kuuk eserlerinin ise saglam MSS'leri (Dialogus de Oratoribus, Agricola, Germania), onuncu yuzyila ait bir kodeksten gelmektedir. Thucydides'in Tarihi (M.. 460-400), bizlere sekiz adet MSS sayesinde ulasmistir ki bunlari en eskisi M.S. 900 tarihinden kalmaz, birde Hristiyanliğin baslangi döneminden kalma birkaç parça papirüs mevcuttur. Ayni durum Herodotos'un Tarihi (M.. 488-428) içinde geçerlidir. Tüm bunlara ragmen, hiçbir klâsik uzman, isimize yarayacak en eski MSS'lerin orijinal yazilim tarihinden 1.300 yil sonrasina ait olmasindan dolayi, Herodotos'un ve Thucydides'in geçerliliğine duyulan spheler hakkında yapılacak bir tartismayi ciddiye alamayacaktır. (Bruce, NTD, 16, 17)

Greenlee, *Yeni Antlasma'nin Metinsel Elestirilmesine Giris* adli eserinde, orijinal MS (yazarin imzasini tasiyan kopya) ile elimizde var olan MS (en eski saglam kopya) arasindaki zaman boslugu hakkında sunlari yazmistir:

Birçok klâsik Yunanli yazarin eserlerinin bilinen en eski MSS'leri, yazarin vefatindan en az bin yil sonrasindan kalmaz. Latin yazarlari ise, Virgil durumunda oldugu gibi, minimum u yuzyila kadar inen bu esitli aralik dilimleri daha kisadir. Bununla birlikte, Yeni Antlasma'nin durumuna bakarsak, en önemli iki MSS'nin, Yeni Antlasma Kitabı'nin tamamlanmasindan sonraki u yuzyil içerisinde yazilmis oldugunu görürüz ki bazi Yeni Antlasma kitaplarinin asillarinin bir bütün olarak kaleme alınmasi ve derin kapsimli Yeni Antlasma MSS paraciklari nin olusturulmasi, orijinal yazilim tarihinden bir yuzyil sonrasina tekabül eder. (Greenlee, INTTC, 16)

Greenlee, sözlerine söyle devam etmektedir ;

Genel olarak uzmanlar, antik klâsik eserleri, ellerindeki en eski MSS'leri, orijinallerinden çok daha sonra yazilmis da olsa ve birçok örnekte saglam MSS adedi çok da düsük olsa bile, güvenilir olarak kabul etmektedirler, ayni sekilde Yeni Antlasma'nin yazisinin güvenilirliğinin kesinliğı de asikrdir. (Greenlee, INTTC, 16)

Bruce Metzger, *Yeni Antlasma'nin Metni* adli eserinde, mukayeseyi su ikna edici cümlelerle sergilemektedir:

Bazi eski ağ yazarlari nin eserleri, bizlere mümkün olan en ince bağ ile ulasabilmistir. Örneğin, Velleius Paterculus'un, Kisaltilmis Roma Tarihi adli eseri, günümüze sadece tek bir el yazmasi kopya sayesinde ulasabilmistir, bu kopyadan editio princeps retilmistir ve bu tek el yazmasi kopyasi on yedinci yuzyilda, Beatrus Rhenaus tarafindan Amerbach'da ogaltildikten sonra ortadan kaybolmustur. Meshur tarihçi Takitus'un bile Annals (tarihsel olaylar) adli eserinin, sadece ilk alti kitap için konusursak, dokuzuncu yuzyildan kalma tek bir adet el yazmasi kopyasi seklinde mevcuttur. Eski bir Hristiyan metni olup, editörlerin genellikle Elçisel Babalarin kllyatina dahil ettikleri, Epistle to Diognetus (Diognetyus'a Mektup) adli eserin bilinen tek el yazmasi kopyasi, 1870 yilinda Strazburg'daki kent kütüphanesinde çıkan bir yanginda yol olmustur. Bu rnekler ile zitlik sergileyen Yeni Antlasma'nin metinsel elestirisi, mevcut olan materyallerin zenginliğı altında utanca bogulmaktadır. (Metzger, TNT, 34)

F. F. Bruce şöyle bir cümlede fikirlerini beyan etmiştir: “Dünyada, Yeni Antlasma’nın metinsel kanıtlarının zenginliğinden dolayı yaşadığı hazzi tadabilen başka bir eski edebi eser mevcut değildir.” (Bruce, BP, 178)

Yaklaşık 5.700 adet Yeni Antlasma, Yunanca el yazması ile kıyaslandığı zaman, aşağıdaki grafik bizlere diğer eski metinlerin el yazması kopyası bakımından içinde oldukları yoksulluğu ortaya koymaktadır. (Geisler, GIB, 408)

Ravi Zacharias’ın şu yorumu neden yaptığına şaşmamak gerek: “Gerçek koşullar altında, Yeni Antlasma; yüksek metin adedi, olaylar ve metin arasındaki zaman dilimi ve kendisini destekleyen ya da inkâr eden metinlerin bolluğu açısından, kolaylıkla en iyi kanıtlara sahip kitap unvanını kazanmaktadır. Eski el yazmalarına dayandırılan bir ispatlamada, bu tip bir metinsel mevcudiyetin ve güvenilirliğin bir eseri daha mevcut değildir.” (Zacharias, CMLWG, 162)

YAZAR	KITAP	YAZIM TARİHİ	EN ESKİ KOPYA	ZAMAN BOSLUGU	KOPYA ADETI
Homer	Ilyada	M.Ö. 800	C. M.Ö. 400	C. 400 sene	643
Herodotos	<i>Tarih</i>	M.Ö. 480-425	C. M.S. 900	C. 1.350 sene	8
Thucydides	<i>Tarih</i>	M.Ö. 460-400	C. M.S. 900	C. 1.300 sene	8
Eflâtun		M.Ö. 400	C. M.S. 900	C. 1.300 sene	7
Demostenes		M.Ö. 300	C. M.S. 1100	C. 1.400 sene	200
Sezar	<i>Galya Savaşları</i>	M.Ö. 100-44	C. M.S. 900	C. 1.000 sene	10
Livy	<i>Roma Tarihi</i>	M.Ö. 59 – M.S. 17	(kısmen) 4. yy. çogunluğu 10. yy.	C. 400 sene C. 1.000 sene	1 kısmi 19 kopya
Takitus	<i>Tarihsel Olaylar</i>	M.S. 100	C. M.S. 1100	C. 1.000 sene	20
Pliny Secundus	<i>Natürel Tarih</i>	M.S. 61-113	C. M.S. 850	C. 750 sene	7
Yeni Antlasma		M.S. 50-100	C. 114 (parçacık) C. 200 (kitap) C. 250 (Y.A. büyük kısmi) C. 325 (Y.A.tamami)	+ 50 sene 100 sene 150 sene 225 sene	5366

Yeni Antlasma kitaplarının, sonuç olarak ortaya çıkan metni konusunda şüpheli olmak demek, bütün klâsik edebi eserlerin kabul edilemez bir duruma düşmesi demektir, çünkü eski çağlardan kalan belgelerin hiçbiri, Yeni Antlasma kadar iyi bir kaynakça ile desteklenmemiştir.

– JOHN WARWICK MONTGOMERY

2B. Önemli Yeni Antlasma El yazmaları

Asagida, kronolojik bir sekilde en önemli el yazma ke sifleri siralanmistir. Siralama eylemi için gerekli olan yazim tarihi belirlenirken, MSS'lerin su ögelerinden faydalanilir:

1. Kullanilan materyaller.
2. Harf ebadi ve sekli.
3. Noktalama isaretleri.
4. Metin bölünmeleri.
5. Süslemeler.
6. Mürekkebin rengi.
7. Parsömenin rengi ve dokusu.

(Geisler, GIB, 242-246)

John Ryland'in MS'si (M.S. 130), İngiltere Manchester'daki John Ryland kütüphanesinde muhafaza edilmektedir (Yeni Antlasma'nin mevcut en eski kopyasindan parçalar). "Yazilim tarihinin erken dönem olması ve geleneksel olarak yazilim yeri olan Anadolu'dan biraz uzak kalan lokasyonundan dolayi (Misir), Yuhanna Incil'inin bu parçasi, ilk kompozisyon tarihi olarak kabul edilen 1. yüzyilin sonlarini onaylayici bir egilim sergilemektedir." (Geisler, GIB, 268)

Bruce Metzger, geçerliliğini yitirmiş olan bir elestiri hakkında sunlari söylemektedir: "Eger bu küçük parça geçen yüzyilin ortalarında keşfedilmiş olsaydi, Yeni Antlasmayı Elestirme Okulunun ilham kaynagi olan, Ferdinand Christian Baur isimli, Tubingen'li ünlü profesör, Yeni Antlasma'nin dördüncü kitabinin 160 yilina kadar mevcut olmadığı iddiasini savunamayacakti." (Metzger, TNT, 39)

II.tr1a258 Bodmer Papirüs'ü (M.S. 150-200), Misirli bir aracidan 1950 ve 1960'larda satın alınmistir ve Bodmer'deki Dünya Edebiyatı Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Yuhanna Incil'inin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Chester Beatty el yazmalarinin keşfinden (asagiya bakiniz) sonra, en büyük Yeni Antlasma papirüs keşfi olarak Cenova yakinlarindaki Culagny'deki Dünya Edebiyatı Kütüphanesindeki Bodmer koleksiyonunun elde edilmesi olmuştur. M.S. 200 yili veya öncesinden kalma bu koleksiyonda, Yuhanna 1:1-6:11; 6:35b-14:26'yi kapsayan 104 yaprak ve Yuhanna 14-21 arasindan parçalari içeren 40 yaprak mevcuttur. Metin, Iskenderiye ve Bati harflerinin karisimi ile olusturulmuştur ve sabit bir sekilde Bati ailesine ait satirlar arasinda yirmi adet kadar degisik kullanimlar gözlenilmektedir. (Geisler, GIB, 390) Makalesinde, *'Zur Datierung des Papyrus Bodmer II* (Syf66), *'Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist, kl., 1960, Nr. 4, p. 12033, "Herbert Hunger, Viyana Ulusal Kütüphanesinin papyrological koleksiyonlari yöneticisi, 66 papirüsü, 2. yüzyilin ortasında hatta ilk yarisinin içinde olarak saptayarak, daha erken olarak tarihlendirmiştir. Makalesine bakiniz." (Metzger, TNT, 39, 40)

"P⁷²., koleksiyonun bir parçasi olarak, Yahuda mektubunun ve Petrus'un iki mektubunun en eski kopyasidir. P⁷⁵., M. Bodmer tarafından edinilmiş olan bir diger erken dönem Incil el yazması ise, Luka ve Yuhanna'nin tek kalip kodeksleridir. Victor Martin ve Rodolphe Kaser isimli editörler, bu kopyalari M.S. 175 ilâ 225 yıllari arasina tarihlemişlerdir ve bundan dolayi da, bilinen en eski Yuhanna Incil'inin asli ile bilinen en eski Luka Incil'inin kopyasi olarak elimizdedirler." (Metzger, TNT, 41) Tüm bunlari sonucu olarak Metzger, bu papirüslerden su sekilde bahsetmiştir: "Chester Beatty Papirüslerinin satın alınmasindan sonra, en önemli Yeni Antlasma el yazması keşfi." (Metzger, TNT, 39, 40)

Chester Beatty Papirüsleri (M.S. 200): Bu el yazmalari, Misirli bir aracidan 1930'larda satın alınmistir ve Dublin'deki C. Beatty Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu parçanın sahibi Michigan Üniversitesi'dir. Bu koleksiyon, papirüs kodeksleri kapsamaktadır ki, bunlari üç tanesi Yeni Antlasma'nin ana bölümlerini kapsamaktadır. (Bruce, BP, 182) *Incil ve Modern Bilgelik* adli eserde, Sir Frederic Kenyon su cümleleri kaleme almıştır: "Bu keşfin

net sonucu sudur ki; Sina yazmalarından sonraki en büyük kesiftir: Yeni Antlasma kitaplarının geleneksel tarihleri ile el yazmaları arasındaki zaman boşluğunu, bu kitapların orijinalliğini sorgulayan tartışmaları önemsiz bir duruma sokacak şekilde yok etmiştir. Hiçbir eski eser, metni için bu kadar orijinal tarihine yakın ve bu kadar bol delile sahip değildir ve hiçbir tarafsız uzman, bizlere orijinallik kıvamında bu kadar çok yaklaşıp ulaşmış bir metni reddedemez.” (Kenyon, BMS, 20) (Papirüslerin detaylı bir listesi için Stuttgart’ta United Bible Society ve Nestle-Aland için basılmış olan Yunanca Yeni Antlasma kitaplarına bakabilirsiniz.)

Diatessaron kelimesinin anlamı, “dört bölümün uyumu” dur. Yunanca *dia Tessaron* kelimesinin anlamı, “dördünün sayesinde.” (Bruce, BP, 195) Tatian tarafından icra edildiği gibi, bu dört İncil’in uyumudur. (M.S. 160 yılları civarında)

Ecclesiastical History (Kilise Tarihi) eserinin yazarı Eusebiyus şöyle yazmıştır (IV, 29 Loeb ed., 1, 397): “Eski liderleri Tatian İncil’lerin koleksiyonunu ve kombinasyonunu oluşturmayı başarmıştır ve bu oluşuma *DIATESSARON* ismi verilmiştir, bazı yörelerde bu oluşum hâlâ mevcuttur.” Asurlu bir Hristiyan olan Tatian’in, günümüzde sadece küçük bir kısmının elimize ulaşmış olan İncil’lerin uyumlu bir şekilde bir araya toplanmasını ilk defa gerçekleştirelmesini sağlayan kişi olduğuna inanılmaktadır. (Geisler, GIB, 318, 319)

Codex Vaticanus (M.S. 325-350), Vatikan Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir ve hemen hemen Kutsal Kitap’ın tümünü içermektedir. Yüzyıllık bir metinsel elestiriye maruz kalmış olsa da, birçok kişi Vaticanus’u en güvenilir Yeni Antlasma el yazması kopyalarından birisi olarak kabul etmiştir.

Codex Sinaiticus (M.S. 350), Britanya Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Neredeyse Yeni Antlasma’nın tümünü, Kutsal Kitap’ın yarısından fazlasını içermekte olan bu MS, 1859 yılında Dr. Konstantin Von Tischendorf tarafından Sina Dağı Manastirinde keşfedilmiştir. Manastir tarafından Rus Çarina sunulmuş ve Britanya Hükümeti ve halkı tarafından Sovyetler Birliğinden 1933 senesinin Noel gününde 100.000 pounda satın alınmıştır.

Bu el yazması keşfinin etkileyici bir hikâyesi vardır. Bruce Metzger, bu keşfe yol açan olayların enteresan arka planını şu şekilde nakleder:

1844 senesinde, daha 30 yaşına basmamış, Leipzig Üniversitesinin Privatdozent’i Tischendorf, Kutsal Kitap el yazmaları bulma amacıyla, Ortadoğu’ya kapsamlı gezilerine başlamıştır. Sina dağındaki St. Catharine manastirini ziyaret etmekte iken, sans eseri manastirdaki sobaların odunlarını alevlendirmek üzere küfelere istiflenmiş eski kâğıt ve parsömen yapraklarını fark eder. Üzerlerinde yaptığı araştırma sonucunda bunların, Eski Antlasma’nın hemen hemen Yunanca unikal el yazması ile yazılmış olan Septuagint (Yunancaya çevrilmiş) versiyonu olduğunu ispatlar.

Küfedeki kırk üç yaprağı kurtarır, ancak rahipler duyarsız bir şekilde, bir az önce bunun gibi iskartaya çıkarılmış yapraklarla dolu iki küfe parsömeni yaktıklarını ifade ederler.

Daha sonra, Tischendorf’a aynı kodeksin diğer kısımları gösterilmiş (Yesaya’nın tümü, I. ve II. Maccabe) ve o da rahipleri, bu parsömenlerin ateş tutuşturmak için çok fazla değerli olduğu konusunda uyarmıştır. Tischendorf, Avrupa’ya döner dönmez, bu parsömen yapraklarını günümüzde hâlâ muhafaza edildiği yer olan, Leipzig üniversitesinin kütüphanesine teslim etmiştir. Kendisinde saklamasına izin verilen kırk üç yaprak ise, I. Tarihler, Yeremya, Nehemya ve Ester’den kısımları içermektedir. 1846 senesinde ise, Frederico-Augustanus adını verdiği bu kodekslerin içeriğini yayınlamıştır (Kâsifin hükümdarı ve hamisi, Saksonya Kralı, Frederick Augustus’un onuruna). (Metzger, TNT, 43)

1853 senesinde gerçekleşen Tischendorf’un manastıra ikinci ziyareti ise, 1844’deki ilk ziyaretten sonra MS’ler için sergilenen büyük ilginin, rahipleri süphelendirmesi sonucu, yeni el yazmalarının keşfi ile sonuçlanamamıştır. Rusya Çarı, II. Aleksandır’in himayesinde

gerçekleştirilen 1859'daki üçüncü ziyaretinden geriye dönmesinden kısa bir süre önce Tischendorf, manastirin lâhyasına, Leipzig'de kendisi tarafından yayınlanan Septuagint'in bir baskısını verir.

Kâhya, kendisinde de Septuagint'in bir kopyası olduğunu ifade eder ve kırmızı bir kumasa sarılmış el yazmasını odasındaki dolaptan çıkartır. Her zaman görmeyi arzuladığı hazine, araştırmacının sakin gözleri önüne serilmiştir. Hislerini saklayarak Tischendorf, o gece bu eseri daha fazla inceleyebilmek için, titiz bir tavırla izin ister. İzin bahsedildikten sonra odasına dinlenmek için çıkan Tischendorf, el yazmalarını inceleyebilmenin verdiği coşkuyla sabaha kadar uyumamıştır. Bir uzman olarak Latince tuttuğu günlüğünde o geceyi su cümleler ile ifade etmiştir; “quippe dormire nefas videbatur!” (uyumak bana gerçekten kutsallığa yapılacak bir küfür gibi gözüktü!). Kısa bir süre sonra, elindeki yazmaların ümit ettiginden çok daha fazlasını ihtiva ettiğini fark etmiştir; önünde Eski Antlasma'nın büyük bir kısmı değil, aynı zamanda Yeni Antlasma'nın çok iyi durumda olan tam bir kopyası ve bunlara ek olarak, ikinci yüzyıldan kalma eski Hristiyanlık dönemine ait iki adet eser, Barnabas'ın mektubu (daha önce sadece çok basarisiz bir Latince tercümesi ile bilinmekte olan) ve o ana dek sadece ismen bilinmekte olan Hermas Çobani'nin büyük bir kısmı durmaktaydı. (Metzger, TNT, 44)

Codex Alexandrinus (M.S. 400): Britanya Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. *Encyclopedia Britannica*, Misir'da, Yunanca olarak yazılmış olduğuna inanılmaktadır. Kutsal Kitap'ın neredeyse tümünü ihtiva etmektedir.

Codex Ephraemi (M.S. 400ler): Paris Ulusal Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. *Encyclopedia Britannica* bu kodeks hakkında sunları belirtmiştir: Orijini 5. yüzyıla dayanmaktadır ve Yeni Antlasma'nın belirli bölümlerinin metni hakkında sunmakta olduğu deliller, bu kodeksi önemli kılmaktadır.” (EB, Vol. 3, 579; Bruce, BP, 183) 2. Selanıklılar ve 2. Yuhanna hariç bütün kitaplar MS'de sunulmaktadır. “Bu, Palimpest ismi verilen bir 5. yüzyıl eseridir. (Palimpest, orijinal yazının silinmesi yüzünden, üzerinden tekrar geçilmiş olan el yazmasıdır.) Tüm özenli çabaların ve kimyasalların kullanımından sonra bir uzman, üzerindeki metnin altındaki orijinal yazıyı okuyabilmektedir.” (Comfort, OB, 181)

Codex Bezae (M.S. 450+): Cambridge Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir ve Matta, Markos, Luka, Yuhanna ve Elçilerin İslerini hem Yunanca hem de Latince olarak içermektedir.

Codex Washingtonensis (ya da Freericanus) (c. M.S. 450): Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'yi içermektedir. (Greenlee, INTTC, 39) Washington D.C.'deki Smithsonian Enstitüsünde muhafaza edilmektedir.

Codex Claromontanus (M.S. 500ler): Pavlus'un mektuplarını içerir. Bilingual bir MS'dir.

3B. Çesitli Versiyonlar Tarafından Desteklenen El Yazmalarının Doğruluğu

Metinsel geçerliliğin ve doğruluğun bir başka güçlü desteği ise, eski versiyonlardır. Birçokları için ise: “Antik edebi eserler çok ender olarak başka lisanlara tercüme edilmekteydiler.” (Greenlee, INTTC, 45)

Baslangıcından beri Hristiyanlık, bir misyonerlik inancı olmuştur. “Yeni Antlasma'nın en eski versiyonları, ana lisanları Süryanice, Latince ve Keptik olan halklara Hristiyan inancının propagandasını yapmaya yardımcı olması için, misyonerler tarafından hazırlanmıştır.” (Metzger, TNT, 67)

Süryanice ve Latince Yeni Antlasma versiyonları (tercümeleri) yaklaşık olarak M.S. 150 yıllarında hazırlanmıştır. Bu versiyonlar bizleri, orijinal metinlerin kaleme alındığı

tarihin çok yakın zamanına ulaştırmaktadırlar. Elimizde mevcut olan değişik tercümelelerdeki Yeni Antlasma sayısı on bes bini bulmaktadır.

1C. Süryanice Versiyonlar

Eski Süryanice Versiyonlar, dördüncü yüzyılda kopyalanmış olan Incil'in ilk dört kitabını kapsamaktadırlar. Bu konudaki açıklama şu şekildedir: 'Hristiyan Aramice lisanına genel olarak verilen isim Süryanice olmuştur. Arami alfabesinin farklı bir çeşidi ile kaleme alınmıştır.' (Bruce, BP, 193) Mopsuestia'lı Theodore (besinci yüzyıl) şöyle yazmıştır, "O, Süryanilerin diline tercüme edilmiştir." (Bruce, BP, 193)

Peshitta Süryanice'si. Bu kelimenin en yalın anlamı 'basittir.' M.S. 150-250 yılları arasında çoğaltımı yapılan standart versiyondur. M.S. 400'lerden elimize ulaşan 350 adetten fazla MSS mevcuttur.

Filistin Süryanice'si. Birçok uzman bu versiyonun tarihi olarak M.S. 400-450'yi işaret eder (besinci yüzyıl). (Metzger, TNT, 68-71)

Filokseniyan. (M.S. 508) Polikarp'ın, Mabug Piskoposu Filoksenas için tercüme ettirdiği en son Süryanice Yeni Antlasma'dır. (Greenlee, INTTC, 49)

Harkleian Süryanice'si. (M.S. 616) Harkel'li Tomas tarafından tercüme edilmiştir.

2C. Latince Versiyonlar

Eski Latince. Dördüncü yüzyıl ile on üçüncü yüzyıl arasındaki birçok tanıklık, üçüncü yüzyılda "Kuzey Afrika ve Avrupa'da eski Latince versiyonu kullanılmaktaydı" diye bahsetmektedir.

Afrika Eski Latince'si (Codex Babbiensis) (M.S. 400) Metzger şöyle yazmıştır: "E.A. Lowe bunun ikinci yüzyıldan kalma bir papirüsten kopyalandığını gösteren paleografik işaretlerini belirtmektedir." (Metzger, TNT, 72-74)

Kodeks Corbiensis (M.S. 400-500): Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'yi içermektedir.

Kodeks Vercellensis (M.S. 360)

Kodeks Palatinus (M.S. besinci yüzyıl)

Latin Vulgat ("yaygın ya da popüler manasındadır): Eusebius Hieronymus, Roma Piskoposu Sam'in sekreteryken, Piskoposun talep ettiği yeni bir tercüme, M.S. 366-384 yılları arasında tamamlamıştır.

3C. Keptik (Misirca) Versiyonlar

F.F. Bruce'un yazısında, ilk Misirca tercümenin, üçüncü ya da dördüncü yüzyıllarda yapılmış olduğunun muhtemel gözükte olduğunu görmekteyiz. (Bruce, BP, 214)

Sahidic. Üçüncü yüzyılın başlangıcı. (Metzger, TNT, 79-80)

Bohairic. Rodalphe Kasser isimli editör, bu versiyonu yaklaşık olarak dördüncü yüzyıl olarak tarihlendirmiştir. (Greenlee, INTTC, 50)

Orta Misirca. Dördüncü ya da besinci yüzyıl.

4C. Diğer Eski Versiyonlar

Ermenice. (M.S. 400+) İstanbul'dan elde edilen Yunanca bir Kutsal Kitap'tan tercüme edildiğine inanılmaktadır.

Gotik. Dördüncü yüzyıl.

Georgian. Besinci yüzyıl.

Ethiopic. Altinci yüzyil.
Nubian. Altinci yüzyil.

4B. Lectionaries (kilisedeki eğitim kitapları) Tarafından Desteklenen El Yazmalarının Doğruluğu

Genellikle bu bölüm, fazla ilgilenilmeyen bir bölüm olmasına rağmen, Yunanca Yeni Antlasma MSS'leri oluşturan ikinci en büyük grup Lectionaries grubudur.

Bruce Metzger, Lectionary geçişini bizlere şöyle sunmaktadır: "Sinagogların, Sept günleri yapılan ilâhi ayinlerinde, Tevrat'tan ve Peygamberlerden ayetler okuma geleneklerini takip eden Hristiyan Kilise, tapınma ayinlerinde, Yeni Antlasma kitaplarından bölümler okuma uygulamasını kendisine adapte etmiştir. Incil'in ilk dört bölümünden ve mektuplardan oluşan düzenli bir ders sistemi oluşturulması ve eğitim müfredatının, Hristiyan yılının kutsal günleri ve Pazar günlerinin sırasına göre düzenlenmesi şeklinde bir gelenek yükselmıştır." (Metzger, TNT, 30)

Metzger, 2.135 adedinin katalog haline getirildiğini rapor etmiştir, ancak büyük bir kısmı hâlâ ciddi bir analizi beklemektedir. (Bu bölümde önceden de ifade edildiği gibi, daha güncel bir sayım, bu rakamı 2.396 olarak vermektedir.)

J. Harold Greenlee'nin ifadesine göre: "En eski lectionary parçaları altinci yüzyıldan kalma, ancak en eski eksiksiz MSS ise, sekizinci yüzyıl ve sonrasında kalmamıştır." (Greenlee, INTTC, 45)

Lectionary diye adlandırdığımız kitaplar, yapısal olarak muhafazakâr bir yapı içermekte ve eski alfabe ile yazılmaktaydılar. Bu özellikleri, metinsel inceleme bakımından onların değerini arttırmaktadır. (Metzger, TNT, 31) Ancak, Yeni Antlasma metnini oluşturma konusunda en az üç sebepten dolayı ikincil bir değer tasimakta olduklarını itiraf etmemiz gerekmektedir.

Yeni Antlasma'nın tamamını defalarca ele almalarına rağmen, Esinleme kitabının tamamı ve Elçilerin İşleri'nin bazı bölümlerini içermemektedirler.

Lectionary üzerindeki en son incelemelerin sonucu olarak, gerçek metnin oluşturulmasında daha göze çarpan bir rol üstlendikleri ortaya çıkmıştır. Lectionary yazılımlarında ağırlıklı olarak Bizans alfabesi kullanılmış olsa da, Alexandrian ve Caesarean alfabelerinin de kullanılmış olduğu gruplar mevcuttur.

Lectionary, aynı zamanda bazı bölümlerinin anlaşılmasında etkileyici bir rol oynamışlardır. Örneğin: Yuhanna 7:53-8:11 ve Markos 16:9-20. (Geisler, GIB, 418) (Detaylı bir Lectionary listesi, Stuttgart'ta basılmış, United Bible Societies ve Nestle-Aland tarafından yayınlanmış olan Yunanca Yeni Antlasma'larda görülebilir.)

Bazı eski çağ yazarlarının eserleri, bizlere mümkün olan en ince bağ ile ulaşabilmistir... buna zıt olarak... Yeni Antlasma'nın metinsel eleştirisi, mevcut olan materyallerin zenginliği altında utanca bogulmaktadır.

- BRUCE METZGER

5B. Eski Kilise Babaları Tarafından Desteklenen El Yazmalarının Doğruluğu

Kutsal Kitap'ın patriksel alintileri, Yeni Antlaşma metninin kesinliğinde bir numaralı delil olarak görülmeseler de, çok önemli iki adet ikincil bir rol üstlenmektedirler. Birinci olarak, Yeni Antlaşma kanonunun yirmi yedi yetkin kitabının varlığına çok büyük bir destek vermektedirler. Genellikle alintilerinin süpheli olduğu gerçeğine rağmen bazı Babaların durumu incelendiğinde, bu alintilerin çok kesin ve doğru bir şekilde yapıldığı görülmektedir, ancak kesin olan bir şey, bu alintilerin en azından, orijinal metnin yoğun bir içeriğinin çoğaltılmasını gerçekleştirdikleridir. İkinci olarak, alintiler o kadar çok sayıda ve yaygın bir şekilde yapılmıştır ki, eğer elimizde hiçbir Yeni Antlaşma el yazma kopyası olmasaydı bile, sadece eski Babaların yazılarından yeni baştan oluşturulabilirdi. (Geisler, GIB, 430)

Özet olarak, J. Harold Greenlee su cümlelerini kaleme alırken yerden göğe kadar haklıydı: “Bu alintiler o kadar yoğundur ki, Yeni Antlaşma'nın kendisi, sadece bu alintilerden, Yeni Antlaşma El Yazmaları olmasaydı bile oluşturulabilirdi.” (Greenlee, INTTC, 54)

Örneğin, bazı eski ve daha öncelikli yazarların yaptıkları alintilerin adet durumlarının gösterildiği Burgon'un indeksini mukayese ediniz. (Geisler, GIB, 431)

Patriksel alintiler hakkında ise, Bruce Metzger bizlere sunları söylemektedir: “Eski versiyonlar ve Yunanca Yeni Antlaşma el yazmalarından elde edilen metinsel kanıtları bir tarafa biraksak bile, metinsel eleştirilere karşılık olarak, eski Kilise Babaları tarafından kaleme alınmış tefsirler, ayinler ve incelemeler sayısız adette alinti ihtiva etmektedir. Aslında, bu alintiler o kadar çok kapsamlı yapılmıştır ki, eğer Yeni Antlaşma'nın metnini oluşturduğunu bildiğimiz bütün kaynaklar yok olsaydı bile, Yeni Antlaşmayı baştan sona, yeni baştan inşa etmek için sadece bu alintiler bile tek başlarına yeterli olurlardı.” (Metzger, TNT, 86)

Encyclopedia Britannica'da şöyle yazılmıştır: “Metin uzmanı, el yazmalarını ve versiyonları karşılaştırarak incelediği zaman bile, Yeni Antlaşma'nın sağlamlığını ve doğruluğunu tüketemez. Eski Kilise Babalarının yazıları, genellikle o an, metin uzmanının elindeki el yazmasından ya da diğer el yazmalarından farklı bir metin formu yansıtmaktadır... özellikle de başka kaynaklardan gelen yazıları doğrularken, onların bu metinlere tanıklığı, metin tenkitçilerinin herhangi bir sonuca varmadan önce incelemeleri gereken ifadelere dayanmaktadır” (EB, Vol 3, 579)

Sir David Dalrymple, bir kısıden “farz edelim ki Yeni Antlaşma tamamen yok edildi ve bütün kopyaları üçüncü yüzyılın sonuna kadar ortadan kaldırıldı; ikinci ve üçüncü yüzyıllarda yaşamış Eski Kilise Babaları'nın yazılarından birleştirilmesi mümkün müdür?” sorusunu aldığı zaman, Kutsal Kitap'ın eski yazılarındaki adetsel üstünlüğünü hayranlıkla düşünemedi edemedi. Yoğun bir araştırma sürecinin sonunda Dalrymple, su karara varmıştır: “Su kitaplara bir bak! Yeni Antlaşma ve Babalar hakkındaki sorunu hatırlıyor musun? O soru benim merak istahimi kabarttı ve ben ikinci ve üçüncü yüzyıllarda yaşamış Eski Kilise Babaları'nın yazıları konusunda çilginca bir arzuya kapıldım ve su ana kadar süren araştırmalarımda sadece on bir ayet hariç bütün Yeni Antlaşma'yi bu yazılarda buldum.” (Dalrymple, Leach'de örnek olarak gösterdiği gibi, OBHWGI, 35, 36)

Yeni Antlaşma'nın Eski Patriksel Alintileri

Yazarlar	İlk Dört Kitap	Elçilerin İşleri	Pavlus'un Mektupları	Genel Mektuplar	Esinleme	Toplam
Justin	268	10	43	6	3 (266)	330

Martyr					kinaye)	
Irenaus	1.038	194	499	23	65	1.819
Klement (Alex.)	1.107	44	1.127	207	11	2.406
Origen	9.231	349	7.778	399	165	17.992
Tertullianus	3.822	502	2.609	120	205	7.258
Hippolytus	734	42	387	27	188	1.378
Eusebiyus	3.258	211	1.592	88	27	5.176
Genel Toplam	19.368	1.352	14.035	870	664	36.289

Joseph Anhus, *Incil El Kitabı* sayfa 56'da, eski patriksel yazıları kastederek, su uyarılarda bulunmuştur: "Alıntılar, bazen kelimesi kelimesine bir tutarlılıkla göz önüne alınmadan kullanılmıştır. Bazı alıntılar yapan kişiler, hata yapmaya ya da kasıtlı değişikliklerde bulunmaya meyillidirler."

Kilise Babaları arasında, bazı en eski ve en önemli Yeni Antlaşma el yazılarına tanıklık edenler şunlardır:

Romalı Klement (M.S. 95): Origen, *De Principis*, II no'lu kitap 3. bölümde, onu havarilerin öğrencisi olarak adlandırır. (Anderson, BWG, 28)

Tertullian, Against Heresies (İki Yüzlülüğe Karşı), bölüm 23'de onun (Klement) Petrus tarafından atandığını yazmıştır.

Against Heresies, III isimli kitap 3. bölümde, İrenayus şöyle devam etmektedir: "Onun kulaklarında hâlâ havarilerin vaazi çinlamakta, gözlerinin önünde onların doktrinleri durmaktaydı."

Alinti yaptığı kitaplar:

Matta	1. Korintliler
Markos	Titus
Luka	İbraniler
Elçilerin İşleri	1. Petrus

Ignateyus (M.S. 70 - 110), şehit edildiği zaman Antakya Piskoposuydu. Havarileri yakından tanımaktaydı. Yedi mektubunda su kitaplardan alıntılarını görebilirsiniz:

Matta	Filipililer
Yuhanna	Koloseliler
Elçilerin İşleri	1. ve 2. Selanikliler
Romalılar	1. ve 2. Timoteos
1. Korintliler	Yakup
Galatyalılar	1. Petrus
Efesliler	

Polikarp (M.S. 70 - 156), havari Yuhanna'nın öğrencisi ve İzmir Piskoposuydu. Seksen altı yaşında şehit edildi. Barnabas (M.S. 70), Hermas (M.S. 95), Tatyana (M.S. 170) ve İrenayus (M.S. 170) gibi, Yeni Antlaşma'dan alinti yapanlar arasındadır.

Iskenderiyeli Klement (M.S. 150 - 212), Yeni Antlasma'nın üç kitabı hariç bütün kitaplarından toplam 2400 alinti yapmıştır.

Tertullian (M.S. 160 - 220), Kartaca'daki kilisenin presbiteryenlerinden (Ç.N: İlk kiliselerdeki yönetim gurubunun üyelerine verilen isim. Yunanca kökeni *presbyteros*) birisidir. Yeni Antlasma'dan yedi bin kereden fazla alinti yapmıştır. Bunların yaklaşık 3.800 adedi Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dandır.

Hipolit (M.S. 170 - 235), 1.300 referans vermiştir.

Sehit Yustin (M.S. 133), dini doktrinlere karşı çıkan Marcion'a karşı mücadele etmiştir.

Origenes (M.S. 185– 253 ya da 254), kalemi bereketli olan bu yazar, tam altı bin eser vermiştir. On sekiz bin adetten fazla Yeni Antlasma alintisi listelemiştir. (Geisler, GIB, 353)

Cyprian (vefat M.S. 258), Kartaca Piskoposuydu. Eski Antlasma'dan yaklaşık 740, Yeni Antlasma'dan ise 1.030 alinti yapmıştır.

Bütün bu tarihsel delillerin karşısında, Geisler ve Nix şu sonuca varmışlardır: "Vardığımız noktada çıkarılan kısa bir envanter, Iznik Konseyinden önce (M.S. 325), Yeni Antlasma'dan yapılan tam 32.000 alintiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu 32.000 alinti rakamı hem tam bir rakam değildir hem de dördüncü yüzyıl yazarlarını içermemektedir. Bu rakama sadece bir yazar eklessek bile, örneğin Iznik konseyinden önce eserlerini yayınlamaya başlayan ve konsey zamanı ile aynı dönemde çalışmalarına devam etmiş olan Yusibus; Yeni Antlasma'dan yapılan alinti rakamı 36.000 adedi geçmektedir." (Geisler, GIB, 353, 354)

Yukarıdaki isimlere ayrıca Augustin, Amabiyus, Laitantiyus, Chrysostom, Eusebius Hieronymus, Gaiyus Romanyus, Athanasiyus, Milan'li Ambros, Iskenderiyeli Cyril, Suriyeli Efraim, Poitier'li Hilary, Nyssa'li Gregory ve diğer yazarları da ekleyebilirsiniz.

Yeni Antlasma'dan Patriksel alıntılar hakkında kitap yazar Leo Jaganay şöyle yazmıştır: "Dekan Burgon'un öldükten sonra bizlere bıraktığı, yayınlanmamış önemli ciltlerinin arasında, eski kilise Babalarının Yeni Antlasma'dan yaptıkları alıntılarının indeksinin verildiği, 86.489 alintiyi kapsayan ve British Müzesinde bulunan, on altı kalın ciltli eseridir." (Jaganay, ITCNT, 48)

2A. YENİ ANTLASMA'NIN GÜVENİLİRLİĞİNİ SINAMAK İÇİN YAPILAN DAHİLİ KANIT TESTİ

1B. Süphenin Getirdiği Kazançlar

Bu test için, John Warwick Montgomery, metin tenkitçilerinin hâlâ Aristo'nun "süphenin getireceği kazançlar metine atfedilmelidir, elestirmen için bir kibir kaynağı olmamalıdır" şeklindeki meshur söylemini takip ettiklerini yazmıştır. (Montgomery, EA, 29)

Bu yüzden, "bir kişi, metnin iddialarını analiz edici bir üslûpla ele almalı; yazar, çeliskiler ve kabul edilmiş bilgi hataları ile kendisini diskalifiye edene kadar metni hileli veya hatalı olarak kabul etmemelidir." (Montgomery, EA, 29)

Horn, şu sözleriyle bu ifadeyi desteklemektedir:

Bir doktrine karşı, sağlam bir tez kategorisine dahil etmeden önce, karşılaştığınız bir "sorunun" ne gibi özellikler barındırması gerektiği üzerinde biraz düşünün. Kesin olan bir şey varsa, o da sadece çeliskili gibi gözükmekten çok daha fazlasına gereksinim olduğudur. İlk olarak parçayı, kullanılan kelimeler ya da rakamlar doğrultusunda, düzgün bir şekilde anladığımızdan emin olmalıyız. İkinci olarak, bu konudaki mevcut olan tüm bilgiye sahip olmalıyız. Üçüncü olarak, gelişen bilim, metinsel inceleme ve arkeoloji gibi unsurların, bu metine daha fazla ışık tutamayacağı bir statüye sahip olmalıyız.

Metinsel sorunlar, karsi fikirler bina etmezler. Çözümlememis problemler, hata olmak zorunda degildirler. Bunlari bilmek, sorunlari kapladigi alani daraltmaz, ancak sorunlara bakis perspektifimizi genisletir. Sorunlar bogusmak içindir, problemler ise bizleri daha açık ve kesin bakis açilari aramaya iter; ancak bir konuda kesin ve son bir anlayisa ulasana kadar “iste ispatlanmis bir hata, kusursuz bir Kutsal Kitap kavramina karsi sorgulanamaz bir itiraz” seklinde bir itham yapma hakkimiz yoktur. 20. yüzyilin basindan bugüne, sayisiz “itirazlari” çözüme kavustugu herkes tarafindan bilinen bir gerçektir. (Horn, BTSI, 86, 87)

2B. İddia Edilen Çeliskiler Metinde Yer Almamakta midir?

Seminerler dünyasinda, çogunlugu Eski Antlasma çağlarinin Orta Dogu dünyasina ait olmak üzere, otuzdan fazla lisan bilen adami olarak ün salmis, Kutsal Kitap elestiri dalinda otuz yildan beri yüksek lisans egitimi vermekte olan Dr. Geason Archer, anlasilmasi zor kutsal metinlerin manasini tespit etme konusundaki vasiflarini, asagidaki alçak gönüllü cümlelerle ifade etmektedir:

Harvard Üniversitesinde lisans öğrencisiyken, inanç savunmalarindan ve Kutsal Kitap’taki olaylardan çok etkilenmistim; böylece Kutsal Kitap arastirmaciligi ile ilgili bilgi içeren tüm lisanlari ve kültürleri özümseme isini üstlendim. Üniversitede klâsikler öğrencisiyken Latince, Yunanca ve ayni zamanda Fransızca ve Almanca üzerine egitim aldım. Seminerlerde İbrance, Aramice ve Arapça üzerine uzmanlasirken, lisans üstü yıllarimda Süryanice ve Akkadice ile, bu iki dil için de ayri ayri egitim verebilecek seviyeye gelecek kadar ilgilendim. Daha önceleri ise meselâ lise yıllarimin son iki senesinde Misir Orta Kralligina karsi derin bir ilgi beslemeye baslamistim ve bunun sonucu olarak ileride bu alanda egitim verecek seviyeye geldim. Sıkago’daki Oriental Enstitüsünde, hem Keptikçe ve Sümerceyi inceledim hem de On sekizinci Hanedanligin tarihi kayitlari hakkında özel bir çalıma gerçekleştirdim. Bu eski lisanlari öğrenimine ek olarak, Hukuk okulundan mezun oldum ve Massachusetts Barosuna 1939 senesinde dahil oldum. Bu sayede hukuki olaylar konusunda saglam bir zemin hazirladi.

Dr. Archer, *Encyclopedia of Bible Difficulties* adli eserinin girişinde, Kutsal Kitap’ın iç tutarlıligi konusunda su tanıkligi vermektedir:

Ortadaki sorunlu parçaları birbiri ardina elden geçirip, Kutsal Kitap ile linguistik, arkeoloji ya da bilim arasinda iddia edilen tezatlari inceledikten sonra, antik zamanlardan günümüze kadar, insanlar tarafindan ortaya atilan bütün Kutsal Kitap’ın metni hakkındaki sorunlari, ya Kutsal Kitap’ın kendi metni ya da objektif arkeolojik bilgiler tarafindan tamamen tatmin edici bir sekilde açıklığa kavuşturulduğunu keşfetmek, ayetlere olan sahsi güvenimi tekrar tekrar dogrulamis ve güçlendirmistir. Antik Misir, Sümer ya da Akad metinlerinin mantikli bir sekilde Kutsal Kitap’la harmanlanip, tümünden gelme yapıldigi zaman, düzgün bir egitimden geçmiş hiçbir müjdecinin, bir arastirmacinin düşmanca tartisimalardan, hümanist rasyonalistlerin meydan okumalarindan ya da her türlü ikna edici alinti yapmaya çalısanlardan korkmasini gerektirecek hiçbir sey yoktur.

Sonuç olarak Dr. Archer sunu belirtmistir: “Kutsal Kitap, ke ndisine dogru yöneltilen her türlü suçlamayı çürütmek için gerekli tatminkâr ve yeterli cevapları kendi içinde barındırmaktadır. Ancak bu sadece, Yasayan Tanrı’nin sasmaz, kusursuz Sözü’nün kaleme alınmis hali olduğunu beyan eden Kutsal Kitap gibi kitaplardan beklenilmesi gereken bir durumdur.” (Archer, EBD, 12)

Kutsal Kitap öğrencileri sık sık Kutsal Kitap’ın içerisinde, Kutsal Kitap’taki diğeri ifadeleri ile çeliskideymis gibi gözükten ifadelere rastlamanin sikintisini yasarlar. Örneğin, bir çalıma arkadasım, Yahuda Iskariyot’un ölümünün anlatiminin Matta ve Elçilerin İşlerinde neden farklı farklı iletildigini merak etmekteydi. Matta, Yahuda Iskariyot’un kendini astigini

ifade ederken, Elçilerin Isleri, Yahuda'nın ölümünü söyle iletmektedir: 'Bas asagi düstü, bedeni yarıldı ve bütün bagirsaklari disari döküldü.' Arkadasim, bu iki farkli anlatimin ikisinin birden nasil dogru olabilecegi konusunda saskinliga düsmüstü. Arkasindan da Yahuda'nin kendisini bir tepenin kenarinda astigi, ip koptugu zaman da, bu tepe den asagiya, bas asagi düstüğü teorisini üretmisti.

Bir tarlaya düsüp, bedeninin yarilmasinin tek sebebi bu olabilirdi. Birkaç sene sonra, Kutsal Topraklara yaptigi bir gezide, arkadasima Yahuda'nin tarihi ölüm noktası gösterilmisti: Yerusolim'in hemen disindaki bir uçurumun dibindeki bir tarla.

Kutsal Kitap'taki hatalarin var oldugu gibi ithamlar, genellikle eski edebi eserlerin tefsiri yapilirken uyulmasi gereken temel prensiplerin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Asagidaki prensipler, bir kisiye elinde bulunan metindeki kusurlari ya da çeliskileri tespit etmesinde yaramci olabilirler ki, bu durumda bu metin, Kutsal Kitap'tir.

KUTSAL KİTAP'TAKİ, GÖRÜNÜSTEKİ ÇELİSKİLERİ ANLAMA KONUSUNDAKİ PRENSİPLERİN ÖZETİ

1. Açıklanmamış olanın, açıklanamayacak olması bir mecburiyet değildir.
2. Hatalı tefsirler olması, hatalı bir esinleme olması anlamına gelmez.
3. Parçanın bağlamı anlaşılmalıdır.
4. Zor parçalar, daha açık parçaların ışığı altında tefsir edilmelidir.
5. Anlaşılması güç parçalar üzerine, öğretiler bina edilmemelidir.
6. Kutsal Kitap, insanlara özgü karakteristik özellikler barındıran, insanlar için yazılmış bir kitaptır.
7. Bir bilginin tamamlanmamış olması, yanlış olduğunu göstermez.
8. Yeni Antlaşma'daki, Eski Antlaşma alıntılarının bire bir olması gerekmemektedir.
9. Kutsal Kitap, kayıtlarında sunduğu her şeyi tasvip etmek zorunda değildir.
10. Kutsal Kitap, teknik olmayan, gündelik bir lisanla yazılmıştır.
11. Kutsal Kitap, kesin rakamlar olduğu kadar, genel rakamlar da verebilir.
12. Kutsal Kitap'ın farklı edebi araçlar kullandığına dikkat edilmelidir.
13. Kopyalamadaki bir hata, orijinalde de aynı hatanın olduğu anlamına gelmez.
14. Genel ifadeler, evrensel vaatler olmak mecburiyetinde değildirler.
15. Bir sonraki esinleme, bir öncekinden daha geçerlidir.

Prensip 1#: *Açıklanmamış Olanın, açıklanamayacak olması bir mecburiyet değildir.* Bilgi sahibi hiçbir kişi, Kutsal Kitap'taki zor kısımları tamamen açıklayabileceğini iddia etmez. Ancak bir eleştirmenin, su ana kadar açıklanmamış olan kısımların, asla açıklanamayacağını düşünmesi, çok büyük bir hata olur. Bir bilim adamı, doğada anormal bir durum tespit ettiği zaman, bu konuda daha ileri bilimsel araştırmalar yapmaktan vazgeçmez. Aksine, açıklama getirebilmek için açıklanmamışları motivasyon aracı olarak kullanır.

Örneğin, bir zamanlar, bilim adamlarının meteorlar, ay ve güneş tutulmaları, fırtınalar, hortumlar ve depremler için doğal bir açıklamaları yoktu. Kısa bir süre öncesine kadar bilim adamları, yaban arısının nasıl uçtuğunu bile bilemiyorlardı. Ancak bunların karşısında hiçbir bilim adamı havluyu atıp, "çeliski var" diye bağırmedi. Bütün bu gizemler, bilimin aman vermeyen sabri karşısında, sırlarını bir bir teslim etmişlerdir.

Aynı şekilde Hristiyan bir araştırmacı, Kutsal Kitap'a, su ana kadar açıklanmamış olan hiçbir zaman açıklanamayacaktır, varsayımıyla yaklaşır. O, farklılıkları çeliski olarak algılamaz. Karşısına açıklamasını getiremediği bir unsur çıktığında ise, eninde sonunda

açıklamasının bulunacağına olan inancı ile, basit bir tutum içerisinde araştırmasına devam eder. Zaten bunun tam tersi bir görüş yapısına sahip olsaydı, araştırmayı çoktan bırakırdı. Herhangi bir açıklamanın var olmadığına inanan bir kişi, neden bu açıklamayı araştırırsın ki?

Bilim dalındaki karşılığında olduğu gibi, Kutsal Kitap öğrencisi, inancından ve araştırmasından dolayı ödüllendirilir. Araştırmacıların bir zamanlar cevaplarını bulamadıkları birçok sorular; tarih, arkeoloji, dil bilimi ve diğer disiplin dalları ile terbiye edilmişler ve boyun eğmişlerdir.

Örneğin, bir zamanlar tenkitçiler, Kutsal Kitap'ın ilk bes kitabının yazarının Musa olamayacağını, çünkü Musa'nın yaşadığı günlerde yazı yazmanın daha keşfedilmediğini iddia ediyorlardı. Günümüzde ise, Musa'nın zamanından birkaç bin yıl, hatta bu tarihten daha önceli dönemlerde bile yazının kullanıldığı bilinmektedir. Benzer bir şekilde tenkitçiler, Kutsal Kitap'ın Hititlilerden bahsederek ve tarihçiler için böyle bir uygarlık olmadığını ifade ederek, Kitap'ın hatalı olduğuna inanıyorlardı. Günümüzde ise tarihçiler, Türkiye'de bulunan bir Hitit kütüphanesinin ortaya çıkarılması ile bu uygarlığı tanımak durumunda kalmışlardır.

Bu olgular bizlere şu ana kadar açıklanmamış olan Kutsal Kitap'ın zor metinlerinin bir açıklaması olduğu ve Kutsal Kitap'ta hata olmadığı konusunda bir güvence vermektedir.

Ancak, Kutsal Kitap'ta çelişkiler olduğu iddiasını desteklemek için öne sürülen örnekler incelenmeye başlanıldığında, bu örneklerin *zor*, ancak *imkânsiz* olmayan bir uyumu ortaya koydukları görülür. Herhangi iki doğal varsayımın tutarsız olduğu iddia edilmeden önce, onların uyum sağlamalarının *imkânsiz* olduğunun ispat edilmiş olmasının gereksinimi çok açık bir gerçektir. Tarihsel bir araştırmacının kabul edilmiş prensiplerinden birisi de budur ve bir birey, bu iki ifadenin bütün şartları yerine getirdiğini iddia edip ve olası bir uyumluluk varsayımını reddetmeden önce, bu prensibi göze almak durumundadır (syf.54, İtalik harfler yayıncıya aittir). (Geisler, DY, 52)

Prensip 2#: Hatali tefsirler olması, hatali bir esinleme olması anlamına gelmez. İnsanlar sınırlıdır ve sınırlı yaratıklar hata yaparlar. Bu yüzden kalemler olduğu gibi silgiler ve klavyelerimizde “delete/sil” tusu mevcuttur. Mükemmel olmayan insan irki var olduğu sürece, Tanrı'nın Söz'ünün hatali tefsirleri ve O'nun Söz'üne yanlış bakış açıları var olacaktır. Hiç kimse, bilimin, herhangi bir konu üzerindeki en son hakim görüşün, bu konudaki son nokta olduğunu düşünmemelidir. Geçmişin hakim olan birçok bilimsel görüşü, günümüzün bilim adamları tarafından hatali olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden, bilim dünyasının popüler görüşleri ile, Kutsal Kitap'ın yaygın olarak kabul edilen tefsirleri arasında uyumsuzluk olmasını beklememiz gerekir. Ancak bu uyumsuzluklar, Tanrı'nın Sözü ile Tanrı'nın dünyası arasında ciddi uyumsuzluklar olduğunu ispatlama konusunda yetersiz kalmaktadırlar.

Prensip 3#: Parçanın bağlamı anlaşılmamıştır. Tenkitçilerin belki de en ortak hataları, metni, uygun olan bağlamından ayrı olarak ele almalarıdır. Özdeyiste ifade edildiği gibi, “bağlamından ayrı tutulan bir metin, sadece bir vesile olarak kullanılır.” Bu hatali prosedüre uyan herhangi bir birey, Kutsal Kitap'tan istediği her şeyi ispatlayabilir. Kutsal Kitap'ta, "Tanrı yok!" der (Mezmurlar 14:1), ancak bağlamına bakarsak “Akılsız içinde n, "Tanrı yok!" der” demektir (Mezmurlar 14:1). Bir birey, bizleri, İsa'nın “kötüye karşı direnmem” (Matta 5:39) konusunda azarladığını iddia edebilir ancak, O'nun bu ifadeyi, misilleme yapmama bağlamında belirttiği görmezlikten gelinmemelidir. Aynı şekilde birçok kişi, İsa'nın “İsteyene verin” ifadesinin, bağlamını anlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu ifadeye göre, isteyen çocuğun eline gerçek bir tabanca verilmeli midir? Ya da sadece istedi diye, Saddam Hüseyin'in eline nükleer silâh? Kutsal Kitap ile ilgili olarak kusur bulanların en büyük hataları, anlamları bağlamlarının isigi altında ele almalarıdır.

Prensip 4#: Zor parçalar, daha açık parçaların isigi altında tefsir edilmelidir. Kutsal Kitap'taki bazı parçaların anlaşılması zordur. Bazen bu anlaşılmazlığın sebebi, parçanın karışık bir yapıya sahip olmasından kaynaklanabilmektedir. Bazen bir ayetteki öğretiler ile başka bir ayetteki öğretiler, birbiri ile çelişiyor gibi gözükür. Örneğin; Yakup, kurtuluşun iyi işlerden geldiğini söyler gibi gözükmektedir (Yakup 2:14-26), buna rağmen Pavlus'un, kurtuluşun lütuftan geldiği konusundaki öğretisi gayet açıktır (Romalılar 4:5; Titus 3:5-7, Efesliler 2:8-9). Bu olayda, Yakup Pavlus ile çelişmektedir diye bir yoruma girmemeliyiz. Pavlus, *Tanrı* karşısındaki haklılığımızdan (bu da sadece iman ile mümkündür), Yakup ise, *İnsan* karşısındaki (gözleriyle imanımızı değil, işlerimizi görmesi mümkün olan) haklılığımızdan bahsetmektedir.

Bir başka örneği Filipililer 2:12'den verebiliriz. Pavlus, "kurtuluşunuzu sonuca götürmek için daha çok gayret edin" diyerek, genel olarak kurtuluş, çabaya ve işlere bağlıdır der gibi gözükmektedir. Ancak bu tefsir, "iman yoluyla, lütufla kurtuldunuz. Bu sizin başarınız değil, Tanrı'nın armağanıdır. Kimsenin övünmemesi için iyi işlerin ödülü değildir" (Efesliler 2:8-9) ve "Oysa çalışmayan, ama tanrısız aklayana iman eden kişi, imani sayesinde aklanmış sayılır" (Romalılar 4:5) ayetleri ile tamamen bir çelişki içindedir.

"Kurtuluşunuzu sonuca götürme" üzerine olan bu ayet, çok açık olan bu parçaların isigi altında incelendiğinde, ne anlama gelirse gelsin, işlerimizle kurtulduğumuz anlamına *gelmediğini* görürüz. Aslında ne anlama geldiği bir sonraki ayette ortaya konulmaktadır. Bizler kurtuluşumuzu sonuca götürmek için çalışmalıyız, çünkü Tanrı'nın lütfu bunu yapmamız için yüreklerimizde çalışmıştır. "Çünkü kendisini hosnut eden şeyi hem istemeyiz, hem de yapmamız için sizde etkin olan Tanrı'dır." (Filipililer 2:13)

Prensip 5#: Anlaşılması güç parçalar üzerine, öğretiler bina edilmemelidir.

Bazı Kutsal Kitap parçalarının anlaşılması daha güçtür, çünkü daha karmaşık bir yapıya sahiptirler. Bunu genel sebebi, sadece bu parçada (ya da çok ender olarak) kullanılmış olan bir anahtar kelimenin varlığıdır ve bu kelimenin anlamı metindeki bağlamından anlaşılma durumunda ortaya çıkacak olan, yazarın ne söylediğinin anlaşılmasının güçlüğüdür. Örneğin, Yeni Antlaşma'nın en çok bilinen parçalarından bir tanesinde kullanılan kelime, Yeni Antlaşma'nın kaleme alındığı güne kadar, Yunan edebiyatında hiçbir yerde rastlanmamıştır. Bu kelime, Rab'bin Duası olarak bilinen ünlü parçada geçmektedir (Matta 6:11). Genel olarak tercümesi şu şekildedir: "Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver." Tartışma konusu olan kelime ise, "gündelik" olarak tercüme edilmiş olan *-epiousion*, kelimesidir. Yunanca konusundaki uzmanlar, hâlâ bu kelimenin orijini ya da kesin anlamı konusunda bir uzlaşmaya varamamışlardır. Degisik yorumcular, anlamı kesin olarak bilinen Yunanca kelimelerle bağlantı kurmaya çalışmışlar ve aşağıda listelenen olası sonuçlara ulaşmışlardır. Tavsiye edilen anlamlar arasında sunular mevcuttur.

Bu gün bize *devamlı olan ekmeğimizi ver.*

Bu gün bize *tükenmez* (doğüstü, göksel) *ekmeğimizi ver.*

Bu gün bize *gidamızı karşılayacak olan ekmeğimizi ver.*

Bu gün bize *gündelik* (bugün ihtiyacımız olan) *ekmeğimizi ver.*

Her önerinin kendi savunucuları vardır, her birisi bağlamı ile ele alındığında akla mantıklı gelmektedir ve hepsi eldeki sınırlı bilgi üzerine bina edilmiştir. Genel olarak kabul edilmiş olan tercümeden vazgeçmemizi gerektirecek bir durum mevcut değildir. Ancak bu örnek, varmak istediğimiz noktaya bir örnektir. Bazı Kutsal Kitap parçalarının anlaşılması daha güçtür, çünkü sadece bir kere ya da çok ender olarak kullanılmış olan bir anahtar kelimeyi içermektedirler.

Diger bir durum ise, kelimelerin çok açık ve çok net olmasıdır. Ancak bizler bu kelimelerin ne ile ilgili olduklarından emin olmadığımız ve anlamlarını açık olarak tespit edemediğimiz için bunlar bir sorun haline gelir. 1. Korintliler 15:29’da Pavlus, “ölüler için vaftiz olanlar” derken kastettiği, (Mormonların iddia ettiği gibi) vaftiz olmadan ölen imanlıların kurtuluşunu kesinleştirmek için onlar yerine vaftiz olan temsilciler mi? Ya da ölmüş olan kişilerin paylarının alınabilmesi için kilise adına vaftiz edilenler mi? Ya da kendi ölümü ve İsa ile birlikte gömülmesi için (“bu tip bir bakış açisi ile”) vaftiz olan imanlıları mı?

Emin olmadığımız durumlarda:

1. *Anlaşılması güç* olan bir parça üzerine doktrin inşa etmemeliyiz. Kutsal Kitap tefsirciliğinin altın kuralı şudur: “Ana fikirler, açık ve sade olanlardır, açık ve sade olanlar ise, ana fikirlerdir.” Buna Kutsal Yazılar’ın kavranabilirliği (açıklığı) denir. Eğer bir konu önemli ise, Kutsal Kitap’ta açık bir şekilde ve büyük bir olasılıkla birden fazla yerde öğretilir.
2. İncelenen bir parça çok açık değilse, asla bu parçanın anlamı olarak, Kutsal Kitap’ın başka bir yerinde açık olarak verilen bir öğretisin karşiti olan bir anlam kabul edilmez.

Prensip 6#: Kutsal Kitap, insanlara özgü karakteristik özellikler barındıran, insanlar için yazılmış bir kitaptır. Kutsal Kitap; Tanrı’nın, sonsuz gerçekleri algılamaları ve iletmeleri için insan karakterlerini kullandığını iddia eder. Bu yüzden, konuşma ifadeleri (İsa’nın mecazi konuşmalarında olduğu gibi), her zaman metinde yazıldığı gibi algılanıp, başka ayetlere karşı olarak kullanılmaya çalışılmamalıdır.

Prensip 7#: Bir bilginin tamamlanmamış olması, yanlış olduğunu göstermez. Örneğin, Markos (5:1-20) ve Luka (8:26-39) olayda tek bir cinden bahsederken, Matta (8:28-34), iki cinden bahsetmektedir. Markos ve Luka, olayın aynı ilk elden ifadesini kullanmış ve iki cinden daha belirgin olana odaklanmışlardır. Bu aktarımlar birbiri ile çelişmemekte, aslında birbirini tamamlamaktadırlar. Beraberce ele alındığında daha fazla bilgi sunmaktadırlar.

Prensip 8#: Yeni Antlaşma’da yer alan, Eski Antlaşma alıntılarının birebir olması gerekmemektedir. Aynen günümüzde olduğu gibi, eski Hristiyanlar zamanında da değişik Kutsal Kitap tercümelemeleri vardı ve onların genellikle alıntı yaptıkları Septuagint (Eski Antlaşma’nın Yunanca tercümesi) versiyonu ise, aynı metin için değişik kelimelendirme yapmıştı.

Prensip 9#: Kutsal Kitap, kayıtlarında sunduğu her şeyi tasvip etmek zorunda değildir. Kutsal Kitap’ta mevcut olan her şeyin, Kutsal Kitap tarafından emredildiğini düşünmek çok büyük bir hatadır. Örneğin; Kutsal Kitap, Seytan’ın (Yaratılış 3:4; çr. Yuhanna 8:44) ve Rahav’ın (Yesu 2:4) bazı yalanlarına yer vermiştir.

Kutsal Kitap, bu yalanlara asla göz yumuyor ve günahkâr varlıkların yalanlarını ve hatalarını doğru ve titiz bir şekilde basitçe kaydediyor. Ayetlerdeki gerçekler, Kutsal Kitap’ın kaydettiği her şeyde değil, açıkladığında bulunmaktadır. Bu ayırımı idrak edemeyen bir kişi; Kutsal Kitap’tan, Davut’un günahını okurken (2. Samuel 11:4) ahlâksizliği, Süleyman’ın eslerini okurken (1. Krallar 11:3) çok esliliği tesvik ettiği veya bir aptalın “Tanrı yok” alıntısını (Mezurlar. 14:1) okuyarak da, Kutsal Kitap’ın ateizmi onayladığı gibi yanlış sonuçlara varabilir.

Prensip 10#: Kutsal Kitap, teknik olmayan, gündelik bir lisanla yazılmıştır. Kutsal Kitap’ta kullanılan bir terimin bilimsel olmaması, o terimin yanlış olduğunu göstermez.

Dünyanın kendi etrafında dönmesi gibi bilimsel ifadeler, kendi zamanının ifadeleri ile iletilmiş olabilir. (Ör: güneşin yörüngesinde dönmesi gibi)

Prensip 11#: *Kutsal Kitap, kesin rakamlar olduğu kadar, genel rakamlar da verebilir.* Günümüzdeki modern edebiyatta olduğu gibi, eski edebiyatta da yuvarlak rakamlar verilmekteydi. Kutsal Kitap da, bu linguistik geleneği içermektedir.

Prensip 12#: *Kutsal Kitap'ın farklı edebi araçlar kullandığına dikkat edilmelidir.* Genellikle, bir terimin mecazi anlamda mı, yoksa gerçek anlamında mı anlaşılması gerektiğini, o terimin bağlamı ortaya koyacaktır.

Prensip 13#: *Kopyalamadaki bir hata, orijinalde de aynı hatanın olduğu anlamına gelmez.* İlahiyatçılar, Kutsal Kitap'ın kusursuzluktan bahsederken, onların kastettikleri şey suydü; metinler, yazarlarının kendi imzalarının olduğu orijinal metinlerdir, kopyalar ya da kopyaların kopyaları değil.

Prensip 14#: *Genel ifadeler, evrensel vaatler olmak mecburiyetinde değildir.* Tenkitçiler, genel ifadelerin her durumu kapsadığı sonucuna çok çabuk inanmaktadırlar. Genel gerçekleri sunan ayetlere sarılırlar ve bazı istisnaî durumları tespit edip, kivanç ile bunları isaret ederler. Bu şekilde yaklaşımla, bu tip ifadelerin amacının, sadece genelleme yapmak olduklarını unuturlar.

Özdeyisler kitabı buna güzel bir örnektir. Özdeyisler, doğası gereği, evrensel teminatlar değil, genel öğütler sunmaktadırlar. Bunlar hayat ile ilgili olan ve istisnaî durumları da içinde barındıran kurallardır. Buna uygun bir durum Özdeyisler 16:7'de mevcuttur. Bu parçada, "RAB kisinin yasayısından hosnutsa, Düşmanlarını bile onunla barıştırır" diye bir ifade vardır. Bu parçanın, açıkça evrensel bir gerçek sunmak gibi niyeti yoktur.

Pavlus, Rab'bin gözünde hosnut bir yaşam sürmekteydi, ancak düşmanları onu yine de tasladılar (Elç. 14:19). İsa, Tanrı'yi hosnut etti, ama düşmanları O'nu çarmıha geldiler! Bununla birlikte, genel olan bir gerçek ise, Tanrı'yi hosnut edecek davranışlarda bulunanların, sık sık düşmanları yanına çektiğidir. Pavlus'un, İsa'nın nasıl yanına çekildiğine bir bakın!

Prensip 15#: *Bir sonraki esinleme, bir öncekinden daha geçerlidir.* Kutsal Kitap, gelişimci bir yapıya sahip esinlemeyle doludur. Çünkü Tanrı, ne her şeyi bir anda açıkladı, ne de her çağ için aynı ortamları sundu. Bundan dolayı, bir sonra gelen esinleme, bir önceki ifadeden daha geçerlidir. Kutsal Kitap tenkitçileri, bazen esinlemelerdeki değişiklikleri, bir hata olarak yorumlamaktadırlar.

Örneğin; bir ebeveynin çocuğuna, kasık kullanana kadar, elle yemek yemesine izin vermesi bir çelişki değildir. Aynı ebeveynin çocuğuna, ileri yaşlarda, sebze yerken, kasık yerine çatal kullanmasını söylemesi de, kendi kendine çelismez. Bu bir gelişimci esinlemedir ve her buyruk, o anki koşullara uygun olarak verilmiştir.

Musa'nın seriatının hüküm sürdüğü çağlarda Tanrı, insanlara günahlarının karşılığında hayvan kurban etmelerini buyurmamıştı. Ancak İsa, dünyanın günahı için kendisini mükemmel bir kurban olarak sunduğundan beri, bu Eski Antlaşma buyruğu geçerli değildir (İbr. 10:11-14). Aynı şekilde Tanrı, insanları yarattığı zaman onlara sadece meyve ve sebze yemelerini emretmişti (Yar. 9:3). Ot oburluktan et oburluğa geçiş, gelişimci esinlemeye bir örnektir ve bir çelişki değildir. Aslında, bütün bu birbirini takip eden esinlemeler, Tanrı'nin büyük kurtuluş plâni için değişik zamanlardaki, değişik yerlerdeki, değişik insanlar için verdiği emirlerdi.

Kutsal Kitap'ı ciddiye alan bir birey, açıklayamadığı kısımlar için, Mark Twain'in Kutsal Kitap'ta kendisini en fazla rahatsız eden kısımların, anlamadıkları değil, anladıkları olduğu sözlerine katılabilir. (Geisler ve Howe, WCA, 15-26)

Oradaki sorunlu parçaları birbiri ardına elden geçirip, Kutsal Kitap ile linguistik, arkeoloji ya da bilim arasındaki iddia edilen tezatları inceledikten sonra, antik zamanlardan günümüze kadar, insanlar tarafından ortaya atılan bütün Kutsal Kitap'ın metni hakkındaki sorunların, ya Kutsal Kitap'ın kendi metni ya da objektif arkeolojik bilgiler tarafından tamamen tatmin edici bir şekilde açıklığa kavuşturulduğunu keşfetmek, a yetlere olan şahsi güvenimi tekrar tekrar doğrulamış ve güçlendirmiştir.

– DR. GLEASON ARCHER

3B. Yazar, Temel Kaynaklardan Faydalanmış midir?

Yeni Antlaşma'nın yazarları, olaylara tanıklık etmişler ya da ilk elden bilgileri aktarmışlardır. Yeni Antlaşma'nın kitaplarında, aşağıdaki iddialara rastlamaktayız:

Luka 1:1 -3 : “Sayın Teofilos, Birçok kişi aramızda olup bitenlerin tarihçesini yazmaya girmişlerdir. Nitekim başlangıçtan beri bu olayların görgü tanığı ve Tanrı sözünün hizmetkârı olanlar bunları bize ilemişlerdir. Ben de tüm bu olayları ta basından özenle araştırmış biri olarak bunları sana sırasıyla yazmayı uygun gördüm.”

2. Petrus 1:16 : “Rabbimiz İsa Mesih'in kudretini ve gelisini size bildirirken uydurma masallara basvurmadık. O'nun görkemini kendi gözlerimizle gördük.”

1. Yuhanna 1:3 : “Evet, sizin de bizlerle paydaşlığınız olsun diye gördüğümüzü ve isittigimizi size ilân ediyoruz. Bizim paydaşlığımız da Baba'yla ve O'nun Oğlu İsa Mesih'ledir.”

Elçilerin İşleri 2:22 : “Ey İsraililer, su sözleri dinleyin: bildiginiz gibi Nasıra'lı İsa, Tanrı'nın, kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlanmış bir kişidir.”

Yuhanna 19:35 : “Bunu gören adam tanıklık etmiştir ve tanıklığı doğrudur. Doğruyu söylediğini bilir. Siz de iman edersiniz diye tanıklık etmiştir.”

Luka 3:1 : “Sezar Tiberyus'un egemenliğinin on besinci yılıydı. Yahudiye'de Pontius Pilatus'un valiliği sürüyordu. Celile'de Hirodes, İturya ve Trahonitis bölgesinde Hirodes'in kardeşi Filipus, Abilini'de de Lisanyas yönetimin basındaydı.”

Elçilerin İşleri 26:24-26 : “Pavlus bu şekilde savunmasını sürdürürken Festus yüks ek sesle, ‘Pavlus, sen çıldırmissin! Çok okumak seni delirtiyor!’ dedi. Pavlus, ‘Sayın Festus’ dedi, ‘ben çıldırmış değilim. Gerçek ve akla uygun sözler söylüyorum. Kral bu konularda bilgili olduğu için kendisiyle çekinmeden konuşuyorum. Bu olaylardan hiçbirinin onun dikkatinden kaçmadığı kanisindayım. Çünkü bunlar ücra bir kösede yapılmış işler değildir.’”

Yeni Antlaşma'nın temel kaynakları hakkında, Manchester Üniversitesi'nde, Kutsal Kitap Eleştirme ve Eksegesiz bölümünün Rylands'daki eski profesörlerinden F.F. Bruce, sunları söylemiştir:

Müjde'nin en eski vaizleri, ilk elden tanıklığın değerini biliyorlardı ve tekrar tekrar bunu vurguluyorlardı. Sürekli ve kendilerinden bir şekilde, "Biz bu olayların tanıklarıyız" ifadesinde bulunuyorlardı. Bazı yazarların düşüncelerinin aksine, o eski yıllarda, etrafta neler olup olmadığını hatırlayan havariler dolasmaktaydı ve bir yazarın İsa'nın sözlerini ve işlerini uydurması, hiçbir şekilde kolay bir şey değildi.

Eski vaizlerin başvurduğu tanıkların hepsi de dostça tanıklar değildi, İsa'nın ölümü ve hizmeti hakkında temel gerçekler hakkında bilgi sahibi ama, daha az istekli olan tanıklarda mevcuttu. Havarilerin hatalı olmak gibi bir riski üstlenme olasılıkları yoktu (gerçeklerin istekleri doğrultusunda kullanılması hariç), çünkü bu hatalar, onları ortaya çıkarmak için can atan birçok birey tarafından anında teshir edilirdi. Tüm bunların yanı sıra, orijinal elçisel vaizcilikteki güçlü noktalardan bir tanesi, hitap ettikleri kişilerin bilgilerine duyulan güven ve buna yapılan referanslardı; sadece "Biz bu olayların tanıklarıyız" denmemiş, "bildiğiniz gibi" (Elç. 2:22) ifadesi de kullanılmıştır. Dinleyiciler arasında, söylenenleri daha doğru bir şekilde düzelterek, düşman tanıkların varlığının olasılığı mevcut iken, herhangi bir materyalde, gerçeklerden uzaklaşma eğilimi olabilir miydi? (Bruce, NTD, 33,44-46)

Ancak bir birey, "Yapma ya Josh, bu sadece yazarların iddiası. Olaydan bir ya da birkaç yüzyıl sonra yazan sahtekâr bir yazar her şeyi iddia edebilir" gibi bir ifadeyle çekismeye devam edebilir.

Gerçek olan sudur; Yeni Antlaşma'nın kitapları, anlatılan olaylardan bir ya da birkaç yüzyıl sonra değil, aksine olaylara sahsen karışmış kişiler hayatta iken yazılmıştır. Bundan dolayı, çağımızın araştırmacıları tarafından Yeni Antlaşma, birinci yüzyıldan kalma, yetkin bir temel kaynak olarak kabul edilmelidir. (Montgomery, HC, 34,35)

Asağıda sunulmakta olan grafik, şu kaynaklardan oluşturulmuştur: Howard Clark Kee tarafından tercüme edilmiş olan Werner Georg Kümmel'in *Introduction to the New Testament*, Abingdon Press, 1973 ; Everett Harrison'un *Introduction to the New Testament*, William B. Eerdmans Publishing Co., 1971; D. Edmond Hiebert'in *Introduction to the New Testament*, Cilt II, Moody Press, 1977; T.W. Manson ve F.C. Baur'un yazıları ve konferansları.

MUHAFAZAKÂR TARİHLEME		
<i>(bazı durumlarda (ör. Matta) bu tarihlendirme yeterince muhafazakâr bulunmamaktadır)</i>		
Pavlus'un Mektupları	M.S. 50-66	(Hiebert)
Matta	M.S. 70-80	(Harrison)
Markos	M.S. 50-60	(Harnak)
	M.S. 58-65	(T.W. Manson)
Luka	M.S. 60'ların başı	(Harrison)
Yuhanna	M.S. 80-100	(Harrison)
LIBERAL TARİHLEME		
<i>(bazı durumlarda tarihinin ispatlanmasının imkânsiz olduğu kabul edilmiş (ör. Yuhanna), diğerlerinde ise verilen tarihler, çağımızın yazarları tarafından ender olarak kabul edilmektedir.)</i>		
Pavlus'un Mektupları	M.S. 50-100	(Kümmel)
Matta	M.S. 80-100	(Kümmel)
Markos	M.S. 70	(Kümmel)
Luka	M.S. 70-90	(Kümmel)
Yuhanna	M.S. 170	(Baur)
	M.S. 90-100	(Kümmel)

Dünyanın önde gelen Kutsal Kitap arkeologlarından, William Foxwell Albright, “Üzerini vurgulayarak sunu ifade edebiliriz; Yeni Antlasma’da yer alan herhangi bir kitabının yazilim tarihinin M.S. 80 yilindan daha sonra olduguna inanmak için, herhangi bir geçerli delil kalmamıştır ki bu tarih, günümüzün radikal Yeni Antlasma tenkitçilerinin verdiği rakam olan M.S. 130 ve 150 yılları arasından, tam iki jenerasyon öncedir” demistir. (Albright, RDBL, 136)

Kendisi bu iddiasını 18 Ocak 1963 senesinde, *Christianity Today* için tekrarlamıştır: “Sahsi fikrime göre, Yeni Antlasma’nın bütün kitapları, vaftiz olmuş bir Yahudi tarafından birinci yüzyılın içinde, M.S. 40 ile 80 yılları arasında yazılmıştır. (Büyük bir olasılıkla M.S. 50 ilâ 75 arasındaki bir zaman diliminde).”

Albright birikimleri sonunda su sonuca ulaşmıştır: “Kumran kesiflerine sükrler olsun ki, Yeni Antlasma, ne olduğu konusundaki eskiden inanılan; İsa’nın ve O’nun takipçilerinin MS. 25 ile MS. 80 arasındaki öğretileri olduğu ispatlanmıştır.”(Albright, FSAC,23)

Birçok liberal araştırmacı, Yeni Antlasma’nın yazilim tarihi için, daha erken tarihleri göz önüne almaya mecbur kalmışlardır. Muhafazakârlıkla alâkasi olmayan Dr. John A.T. Robinson, depremler yaratan *Redating the New Testament* (Yeni Antlasma’yi Tekrar Tarihlendirme) isimli kitabında, bu konuda sasirtici bir sonuca ulaşmıştır. Araştırmaları sonucu, bütün Yeni Antlasma’nın M.S. 70 yılında Yerusalem’in düşüsünden daha önce yazılmış olduğu kanaatine varmıştır. (Robinson, RTN)

3A. YENİ ANTLASMA’NIN GÜVENİLİRLİĞİNİ SINAMAK İÇİN YAPILAN HARİCİ KANIT TESTİ

“Diğer tarihi materyaller, metinlerin kendisi tarafından sunulan içsel tanıklıklarını reddediyor ya da onaylıyorlar mı?” (Montgomery, HC,31) Baska bir deyişle, analizi yapılmış olan bir metnin kesinliğini, güvenilirliğini ve orijinalliğini kanıtlayan baska ne gibi kaynaklar vardır?

1B. Kutsal Kitap Disındaki Eski Hristiyan Yazarların Destekleyici Tanıklıkları

Eusebiyus, Ecclesiastical History III.39, isimli eserinde, Hiropolis’in piskoposu (M.S. 130) Papiyus’un, “İhtiyarin” (havari Yuhanna) sözlerini kaydettiği yazılarını muhafaza etmektedir.

İhtiyar (havari Yuhanna) sunu da söyledi: “Markos, Petrus’un tercümanı olarak, Petrus’un, düzgün bir sırada olmasa bile, İsa’nın söylediğini ya da yaptığını, ifade ettiği her şeyi titiz bir şekilde kaleme almıştı. Kendisi Rab’bin yanında değildi, ama O’nun öğretilerini bilen Petrus’la beraberdi. Markos, Petrus’un ilettiklerini yazarken hiçbir hata yapmadı; çünkü duyduklarını en ince ayrıntısına kadar, en ince titizlikle yazıyor ve hatalı bir tümce kullanmamak için çok dikkatli davranıyordu.”

Papiyus, aynı zamanda İncil’in Matta bölümü hakkında yorumlarda da bulunmuştur: “Matta, nasihatleri İbrani lisanında (Aramice) kaydetmiştir.”

Havari Yuhanna’nın öğrencisi olan ve M.S. 156 yılında, tam seksen altı yıllık bir iman hizmetinden sonra şehit edilen İzmir piskoposu Polikarp’ın öğrencisi ve Lyon piskoposu *Irenayus* (M.S. 180) şöyle yazmıştır: “Müjde’nin üzerine oturduğu temeller o kadar sağlamdır ki, bu öğretilere karşı çıkanlar bile, bu metinlere şahitlik yapmakta ve kendi doktrinlerini kurmaya çalışırken bile ilk olarak bu metinlere başvurmuşlardır.” (*Against Heresies III*)

İncil’in ilk dört kitabı, Hristiyanlık dünyasında tamamen kabul edilmiştir. *Irenayus*, aynen bir pusulanın dört ana yönünün baz alınması gibi, bu dört kitabı tanınmış ve onaylanmış gerçekler bütünü olarak görmüş ve onlara başvurmuştur.

Yasadığımız dünya enlemler ve boylamlarla dört ana parçaya bölünmüştür ve rüzgârın evrensel kabul edilmiş dört ana yönü vardır. Kilise, dünyanın dört bir yanına yayılmıştır ve Müjde, Kilisenin ve yaşam nefesinin temeli ve sütunlarıdır. Bu yüzden dört adet tanıklık olması çok doğaldır, her biri bu kiliseyi ayakta tutan köse sütunları olarak, sonsuz hayatı üflemede ve insanların içindeki yeni yasami alevlendirmektedirler. Bu nedenle, Söz'ün; her şeyin mimari, meleklerin üzerine duran ve her şeyi bir araya getiren, insanlara açıklanmış olan, bize; Müjde'yi tek bir Ruh'un bir arada tuttuğu dört katlı bir bina olarak sunan olduğunu ilân eder.

Pavlus ve Petrus, Müjde'yi Roma'da vaaz edip, oradaki kilisenin temellerini atarlarken, Matta, Müjde'sini İbraniler (Yahudiler) arasında, onların lisanında yaymıştır. Onların ölümleri nedeniyle ayrılışlarından sonra (geleneksel öğreti kuvvetle bu tarihin Nero'nun 64 yılındaki zulümlerine denk geldiğini belirtir), Petrus'un öğrencisi ve tercümanı olan Markos, Petrus'un öğretilerinin özünü kaleme alarak bizlere ulaştırmıştır. Pavlus'un takipçisi Luka, öğretmeni tarafından vaaz edilen Müjde'yi kitap haline getirmiştir. Arkasından, Rab'bin öğrencisi, O'nun göğsüne basını yaslamış (bu cümleler Yuhanna 13:25'e ve 21:20'ye yapılmış referanslardır) olan Yuhanna, Asya'da Efes'te yaşamakta iken Müjde'sini kaleme almıştır. (Irenaeus, AH)

---

*Seksen altı yıldır O'na hizmet etmekteyim ve O bana hiçbir kötülük yapmadı.
Beni kurtaran Kralım hakkında nasıl kötü konuşabilirim?*

– POLIKARP (YUHANNA'NIN ÖĞRENCİSİ) 86 YASINDA
İMANINDAN DOLAYI YAKILMADAN HEMEN ÖNCE SÖYLEDİĞİ SÖZLER

Romali Klement (c. M.S. 95): Kutsal Yazılar'ı güvenilir ve orijinal kaynaklar olarak kullanmıştır.

Ignatius (M.S. 70-110): Antakya piskoposu idi ve o da, İsa Mesih'e olan imanından dolayı şehit edildi. Yuhanna'nın öğrencisi olan Polikarp'ın öğrencisi idi ve bütün havarileri tanımayıydı. (Liplady, TIB, 209)

Elgin Moyer, Who Was Who in Church History? (Kilise tarihinde kim kimdir?) isimli eserinde, Ignatius'un sözlerini bizlere iletmektedir: “Kendisinin su ifadelerde bulunduğu bilinmektedir; tüm dünyayı yönetmektense, İsa için ölmeyi tercih ederim, beni iblislerin elerine bırakın ki, ben onların sayesinde Rab'bimin paydasi olayım. Kendisinin, Roma'da kolezyumda vahşi hayvanlara atıldığı ve mektuplarını Antakya'dan şehit edildiği mekâna yolculuk esnasında yazıldığı bilinmektedir.” (Moyer, WWWCH, 209)

Ignatius'un, Kutsal Yazılar'ın doğruluğuna olan inancını, Kutsal Kitap'ın kesinliği üzerine inşa ettiği imanından anlıyoruz. Kutsal Yazılar'ın güvenilirliğini destekleyecek çok sayıda metne ve tanığa sahip idi.

Polikarp, (M.S. 70-156) Yuhanna'nın öğrencisi idi, İsa'ya ve Kutsal Kitap'a olan amansız adanmışlığından dolayı, seksen altı yaşında şahadet serbetinden içti. Polikarp'ın ölümü, onun Kutsal Yazılar'ın doğruluğuna olan güveninin açık bir ifadesidir. “155 yılları civarında, Antoniyus Piyus'un yönetimi sırasında, İzmir'de halkın önünde idam cezası uygulanıyordu ve kilisenin birkaç üyesi şehit edildikten sonra, kilisenin lideri olarak o tek başına öne çıkartılıp, kendisine idam cezası verildi. İmanından dönme ve yasama fırsatı kendisine sunulduğu zaman, su sözlerle karşılık verdi: ‘Seksen altı yıldır O'na hizmet

etmekteyim ve O bana hiç bir kötülük yapmadı. Beni kurtaran Kral'im hakkında nasıl kötü konuşabilirim?" Karsiliginda, imanından dolayı şehit edilen bir kahraman olarak, hemen yakılarak idam edildi." (Moyer, WWCH, 337) Polikarp'in, inandıklarının gerçekliğini onaylayacak birçok tanik ile bağlantısı vardı.

Tatyan, (c. M.S. 170) Diatessaron'u oluşturarak, Kutsal Yazılar'ı düzenlemiş ve "İncil'in ilk dört kitabının uyumunu" oluşturmıştır.

2B. Yeni Antlasma Tarihinin, Geçmiş Hristiyan Olmayan Kaynaklardan Kanıtlanması

Kutsal Kitap'ı olumsuz olarak eleştiren kişiler, Yeni Antlasma metinlerinin, İsa'nın havarileri ya da daha sonraki Hristiyanlar tarafından yazılmış oldukları için, güvenilir olduğu iddiasında ve suçlamasında bulunurlar. Hristiyan olmayan kaynaklarda ne İsa, ne de Yeni Antlasma olayları hakkında bir tanıklık olmadığını ifade ederler. Bu hem asılsız bir iddia, hem de Geisler'in belirttiği gibidir:

Yazıların taraflı olduğu konusundaki itirazlar açık, ancak hatalı bir ima olan; tanıkların tanıklığı, bahsettikleri kişinin yakını olmaları durumunda güvenilir olmadıklarını içermektedir. Bu çok açık bir hatadır. Yahudi katliamından kurtulup bu olayı dünyaya duyuranlar, olaylara çok yakın kişilerdi.

Aslında, olan bitenleri en iyi şekilde bilebilme özelliğini bu insanlara kazandıran durum da budur. Bu insanlar oradaydılar ve bu olaylar onların başına gelmiştir. Vahşi bir saldırıdan sağ kurtulmuş bir kişinin mahkemede verdiği tanıklık da, bu duruma başka bir örnektir. Aynı prensip, II. Dünya Savaşında, Normandiya çıkartmasına katılanlar ya da Vietnam savaşında, Kuzey Vietnam ordusunun, Tet bölgesindeki çirkin saldırısına maruz kalanlar için de geçerlidir. Yeni Antlasma tanıkları, anlattıkları olaylara yakın olmalarından dolayı, diskalifiye edilemezler.

Geisler, şöyle devam etmektedir:

Farz edelim ki, bir cinayetin dört adet tanığı vardı. Bir de cinayet işlendikten hemen sonra olay mahalline gelen ve cesedi kendi gözleri ile gören besinci kişi olsun. Bir başka kişi ise, bu cinayete ilgili ikinci elden bir rapor etmiş olsun. Mahkemede, savunma avukatının iddiası sudur: "Dört tanik haricinde bu dava zayıf bir davadır ve suçlamalar, delil yetersizliğinden dolayı geri alınmalıdır." Genel bakış açısına göre, bu avukatın ortaya bir yem atmasından ve hakim ve jüri üyelerini en güçlü delillerden uzaklaştırmaktan ve en güçsüz delillerle kafalarını karıştırma çabasından başka bir şey değildir. Bunu yaparken sunduğu sebep ise, tamamen hatalı bir bakış açisidir. Yeni Antlasma tanıkları, İsa'nın anlattıklarının hem tanıkları hem de çağdaşları olan tek tanıklar olduklarına göre, Hristiyan olmayan laik kaynakları dikkate almak yanlış bir mantıktır. Her şeye rağmen, İsa için destekleyici kanıtların, Yeni Antlasma dışından da elde edilebileceğini göstermek öğreticidir. (Geisler, BECA, 381)

Verilen referanslar, Bill Wilson ile beraber yazdığım isimli kitapta, daha detaylı bir şekilde paylaşılmaktadır. (McDowell, HWAU)

1C. Takitus

İlk yüzyılda yaşamış olan Romalı Takitus, antik dünyanın en doğru kabul edilen tarihçilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bazı kişilerin İmparator Nero'yu suçladıkları Roma'daki büyük yangın hakkındaki kayıtları şöyledir:

Sonuç olarak, kendisi hakkında yazılacak bir rapordan kurtulabilmek için Nero, suçlamaları zorla kabul ettirmek amacı ile en usta iskencelerini, halk tarafından Hristiyanlar olarak isimlendirilen ve igrençlikleri yüzünden herkes tarafından nefret edilen bu sınıf üzerinde hizlandirdi. Bu ismin kaynagi, Tiberyus'un yönetimi esnasında, bizim vekillerimizden olan Pontius Pilatus'un ellerinde en büyük cezayı çekmiş olan Christus isimli şahıstır. O an için engellenmiş bile olsa, uğursuz bir söylenti yüzünden sadece, her türlü kötülüğün ilk kaynagi olan Yahuda'da değil, aynı zamanda bütün dünyanın her tarafındaki gizli ve utanç verici şeylerin merkezini bulduğu ve popüler olduğu Roma'da da yayılmaya başlamıştır. (Tacitus, A, 15.44)

Burada Takitus'un bahsettiği "uğursuz söylenti", İsa'nın yeniden dirilmesinden başka bir şey değildir. Burada belirtilenlerin hepsi, aşağıda bahsedilecek olan Suetoniyus içinde geçerlidir.

2C. Suetoniyus

Suetoniyus, M.S. 117-138 yılları arasında hüküm sürmüş olan İmparator Hadrian'ın baş sekreteriydi. Elçilerin İşleri 18:2'de iletilmiş olan, Klavdiyus'un M.S. 49 senesinde bütün Yahudilerin (Akvila ile Priskila da bu gruba dahildir), Roma'yi terk etmesi yolundaki buyrugunu onaylar. Bu konudaki iki referans çok önemlidir:

"Yahudiler, Chrestus'un öğretisinin yayılmasından dolayı, sürekli bir şekilde huzursuzluk çıkarttikları için, Roma'dan kovuldular." (Suetonius, *Life of Claudius*, 25.4)

Roma'daki büyük yangının kötü sonuçlarından bahseden Suetoniyus, sunları söylemiştir: "Tüm suçlamalar tuhaf ve zararlı bir batıl inancın müptelâsi olmuş olan Hristiyan isimli bir grup, insanların üzerine yüklenmişti." (Suetonius, *Life of Nero*, 16)

Suetoniyus, bu yazıları olayların gerçekleşmesinden yaklaşık yetmiş beş sene sonra yazdığı için, Yahudilerin huzursuzluk çıkartmasına sebep olan kişinin isminin Chrestus mu yoksa Christus adına mi bu huzursuzluğun çıktığını bilecek durumda değildi. Büyük bir olasılıkla değindiği huzursuzluğun sebebi, Yahudilerin arasında İsa'nın kişiliği adına çıkan tartışmalardır.

3C. Josefus

Josefus (c. M.S. 37-c. M.S. 100), aile kusagi din görevlisi olan bir Ferisi ve Roma otoritesi altında çalıştığı için, kayıtları ile Romalıları rahatsız etmemeye özen göstermiş olan Yahudi bir tarihçidir. Kendi otobiyografisi hariç, iki önemli eser olan *Jewish Wars (Yahudi Savaşları)* (M.S. 77-78) ve *Antiquities of the Jews (Yahudilerin Eski Eserleri)* (c. M.S. 94) kitaplarını kaleme almıştır. Aynı zamanda, daha küçük bir eser olan *Against Apion*'u da Josefus yazmıştır. Hem Eski Antlasma'nın, hem de Yeni Antlasma'nın tarihsel dogası bazında dogruluğunu kısmen ya da genel olarak onaylayan birçok ifade bulunmaktadır.

1D. Kanon'a Tanıklıklar

Josefus, Apokrifayı (Eski Antlasma'ya ait olup, İbranice metinleri bulunmadığı için, herkes tarafından Kutsal Kitap'ın metnine dahil edilmeyen ve Katolik kilisesi tarafından mukaddes kabul edilen bir takım kitaplar) sağlamlastıran ve Eski Antlasma'nın kanonu hakkında, Roma Katolik Kilisesinin aksine, Protestan görüşünü destekleyen bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda, Protestanlarca kullanılan Eski Antlasma'nın otuz dokuz kitabı ile tamamen aynı olan, Eski Antlasma kitaplarının isimlerini listelemiştir. Bu otuz dokuz kitabı, İbrani alfabesindeki harf sayısı ile uyumlu bir hale getirebilmek için yirmi iki ciltte toplamıştır:

“Elimizdeki kitaplar, birbiri ile uyum içerisinde olmayan, çeliskili rakamlarda veya sayılması imkânsiz adetlerde degildir (Yunanlilarinkilerden farkli olarak). Hepsi, geçmiş olaylari nakleden topu topu yirmi iki kitaptir; hepsinin ilâhi olduguna inanilmaktadir ve bunlardan bes tanesi seriatî içeren Musa’nin kitaplaridir...Musa’dan sonra gelen peygamberler, kendi zamaninda olan olaylari on üç kitapta kaleme almislardir. Elde kalan dört kitap ise, Tanrı’ya sunulmus ilâhileri ve insan hayatinin idaresi için gerekli olan temel prensipleri içermektedir.” (Josefus, AA, 1.8)

Josefyus’un M.Ö. altinci yüzyil yazarlarindan olan peygamber Daniel’i referans göstermesi (Josefus, AJ, 10-12), Geisler’in ifade ettigi gibi, “Daniel’in, kendi çağindan sonraki zaman için sundugu tarihi akis ile ilgili sasirtici kehanetlerinin dogüstü olan dogasini” dogrular. “Musa ilgili bölümlerde ya da Özdeyisler, Zebur, Derlemeci ve Süleyman’in Ezgilerini içeren, Rab’be ilâhilerde yer almayan Daniel’i, Talmud’dan farkli olarak Josefus, açık bir sekilde peygamberler listesine almistir. Bu Daniel’in yazilarinin tarihinin, erken bir tarih oldugunun onaylanmasindan da faydali olmaktadır.” (Geisler, BECA, 254)

2D. Yeni Antlasma’ya Dair Tanikliklar

1E. Isa’nin Kardesi Yakup. Josefus, Isa’dan, sehit edilmiş olan Yakup’un kardesi olarak bahsetmektedir. Yüksek Rahip Ananiyas’a basvurarak sunlari yazmistir: “...hakimlerin Sanhedrin* (Eski Musevi meclisi)’ini topladi ve onların önüne Mesih diye adlandırilan Isa’nin kardesi Yakup’u ve birkaç arkadasini getirdi. Onların kanun çigneyen kisiler olduguna dair bir suçlama sunduktan sonra, onların taslanarak öldürülmesi hükmünü getirtti.” (Josefus, AJ, 20.9.1)

Bu metnin yazilim tarihi M.S. 93’dür ve Isa’nin 1. yüzyilda yasamis olan gerçek bir kisi oldugunun, kendisine Mesih denildiginin, Yüksek Rahip Albinus’un ve Sanhedrin’in kararı ile sehit edilen Yakup isminde bir kardesi oldugunun ispatidir.

2E. Vaftizci Yahya.

Josefus, ayni zamanda Isa’nin habercisi olan Vaftizci Yahya’nin varligini ve sehit edilmesini onaylamistir. (Ant. XVIII.5.2) Bu parçanın yazilis üslûbuna baktigimiz zaman, Hristiyanligin içsel gerçekleri hakkında herhangi bir şüphe duymamız için geçerli bir sebep kalmamaktadır.

“Simdi bazi Yahudiler, Herod’un ordusunun bozguna ugramasini, Herod tarafından katledilen ve vaftizci olarak adlandırilan; iyi bir insan olan, Yahudilere ahlâkli olmayi, birbirlerine karsi adaletli olmayi, dindarligi ve vaftiz olmayi vaaz eden, Yahya’ya yaptiklarinin bir sonucu olarak, Tanrı’nin bir isi ve adaleti olarak görmeye basladilar.” (Josefus, AJ, 18.5.2) Josefus’un Vaftizci Yahya ile ilgili kayitlariyla, Kutsal Kitap’in ilettikleri arasindaki farklar; Josefus’un, vaftizin günahların bagislanmasi için olmadigi, Kutsal Kitap’in ise oldugunu belirtmesi (Markos 1:4) ve Yahya’nin öldürülme sebebinin, Herod ile Herodias’in evlilikini kinamasindan dolayi degil, politik sebeplerden oldugunu belirtmesidir. Bruce’unda isaret ettigi gibi, Herod’un, Yahya’yi hapsederek bir tasla iki kus vurmaya düşünmüş olması büyük bir olasiliktir. Vaftiz üzerindeki farklılik konusunda ise Bruce; Kutsal Kitap’in ilettiklerinin, “dini-tarihi” bakis açisina daha yakin olması ve Josefus’un eserinden daha eski olmasindan dolayi, daha geçerli olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna ragmen, Josefyus’un genel hatlarına baktigimiz zaman, Kutsal Kitap’in kayitlarını onaylayici olduklarını görmekteyiz. (Bruce, NTD, 107)

3E. Isa.

Tartismali bir metinde Josefus, Isa ve misyonu hakkında açık bilgiler sunmudur:

Bir zamanlar, bilge bir insan olan Isa vardı; ki ona insan demek çok yerinde olmayabilir, çünkü Kendisi birçok mucizeyi gerçekleştirmiş ve gerçekleri hosnutlukla öğretmiş olan birisidir. Bu kişi hem Yahudilerden hem de diğer uluslardan olan halklardan birçok kişiyi kendisine çekmiştir. O, Mesih idi ve Pilatus aramızdaki önemli din liderlerinin tavsiyeleri üzerine O'nu çarmih cezasına hükmetti. Onu sevenler ilk basta onu terk etmediler, çünkü kutsal peygamberler bunu ve O'nun hakkındaki on binlerce mucizeyi önceden bildirdiği gibi, üçüncü günde onlara tekrar canlı olarak gözüktü. Onun arkasından, Hristiyan olarak adlandırılan bu cemaatin günümüzde hâlâ soyu tükenmemiştir. (Josefus, AJ, 18.3.3)

Bu parça Eusebiyus (c. M.S. 325) tarafından, orijinal el yazmalarına uygun bir şekilde, günümüzdeki lisana uygun şekli ile örnek olarak gösterilmiştir (*Ecclesiastical History*, 1.11).

Bu metnin bütününe orijinal el yazmaları elimizde mevcuttur. Buna rağmen, günümüzde hâlâ bu metnin değiştirildiği iddiaları ortaya atılmaktadır, bunun en büyük sebebi ise, Yahudi olan Josefus'un, Isa'nın Mesihliğini onaylaması, peygamberliklerin yerine geldiğini belirtmesi, mucizevi işler gerçekleştirdiğini iletmesi ve hatta ölümden dirildiğini söylemesi akla çok yatkın gelmemektedir. "Orijinal metinlerde, Josefus'un, Isa'nın Mesihliğini kabul etmediği ve bunu da ilân etmediği" yazıldığı halde bile. (*Contre Celsus* 2.47; 2.13; Bruce, NTD, 108)

F. F. Bruce'un iddiasına göre; "ki ona insan demek çok yerinde olmayabilir" cümlesinden yola çıkarak, Josefus'un aslında Hristiyan inancındaki Isa'nın, Tanrı'nın oğlu olması ile dalga geçmiş ve sarkastik (alaycı) edebi üslûbunu kullanarak küstahça bir metin yazmıştır. (Bruce, NTD, 109)

Bazı aydınlar ise, metnin orijinal mesajının korunarak ve Josefus'un, Isa'yi Mesih'i olarak kabul ettiği imasından kurtarılacak şekilde değiştirilmesini önermişlerdir. (bakınız Bruce, NTD, 110-111)

Dördüncü yüzyıldan kalma (onuncu yüzyılda keşfedilmiştir) Arapça bir el yazması gerçek niyeti ortaya koymaktadır:

Bir zamanlar, Isa adında bilge bir insan vardı. Onun öğretisleri iyi idi ve kendisi bilge bir kişi olarak tanınmıştı. Yahudilerden ve de diğer uluslardan olan halklardan birçok kişi onun öğrencisi olmuştur. Pilatus, onun çarmiha gerilip idam edilmesini emretti. Onun öğrencisi olanlar, O'nun öğretislerini terk etmediler. Ve bu kişiler çarmiha gerilmesinden üç gün sonra onlara tekrar canlı olarak gözüktüğünü bildirdiler. Belki de mucizeler gerçekleştirmiş olan peygamberlerin belirttiği gibi O Mesih idi. (Bu metin, Kitap Al-Unwan Al-Mukallal Bi-Fadail Al-Hikma Al-Mutawwaj Bi-Anwa Al-Falsafa Al-Manduh Bi-Haqaq Al-Marifa isimli Arapça el yazmasından alınmıştır.)

Josefus Hakkında Daha Kapsamlı Bir Çalışma İçin :

F. F. Bruce, *The New Testament Documents: Are They Reliable?*

L.H. Feldman, *Studies on Philo and Josephus*

Josephus, *Against Apion*

Josephus, *Antiquities of the Jews*

Josephus, *Jewish Wars*

S. Pines, *An Arabic Version of the Testimonium Flavianum and Its Implications.*

4C. Thallus

Thallus, yaklaşık M.S. 52 yıllarında yazmaya başlamıştır. Baska yazarların yaptığı ufak alıntılarının orijinal metinleri elimizde olmasına rağmen, kendi eserlerinden hiçbirinin orijinal metni mevcut değildir. Bu yazarlardan bir tanesi olan Afrikalı Julius'un M. S. 221 yılından kalma bir eserinde; Thallus'dan, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra ortaya çıkan karanlık hakkındaki bir tartışma ile ilgili bir alıntı vardır: 'Bütün dünya üzerine çok ürkütücü bir karanlık peydahlandı, kayalar zelzele ile titremekte ve Yahuda ile birlikte birçok yörede birçok yer alt üst oldu. Thallus, *Tarih* adlı eserinin üçüncü cildinde bu olayı, kesinlikle bir güneş tutulması olarak adlandırmıştır.' (Julius Africanus, *Chronography*, 18.1 Roberts, ANF)

Afrikalı, Thallus'un güneş tutulması olarak adlandırdığı bu karanlığı, Luka 23:44-45'deki İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı ile beraber tanımlamıştır. Thallus'la güneş tutulması hakkında zıt görüşe sahip olmasının sebebi ise, güneş tutulmalarının dolunay zamanı gerçekleşmeyeceği ve kayıtlarda "İsa'nın öldüğü zaman paskalya dolunay dönemi idi" diye bahsedilmesiydi.

5C. Genç Filini

Eski zamanlarda hükümet yetkililerinin sahip olduğu pozisyon, onlara halkın ulaşamadığı bilgilere ulaşma yetkisini sunmaktaydı. Genç Filini, Romalı bir yazar ve yöneticiydi. Filini, yaklaşık M.S. 112 yıllarında İmparator Trayan'a yazdığı bir mektupta, ilk Hristiyanların tapınma uygulamalarını şöyle tarif etmiştir:

Belirli bir günde, safak vaktinden hemen önce toplanma âdetini geliştirmişlerdi. İsa'ya sanki bir tanrıymış gibi, değişik ayetlerden oluşan ilâhiler söylerler, dini bir ant içerek kendilerini iğrenç işlerden uzak tutmaya, dolandırıcılık, hirsizlik ya da zina yapmamaya, ağızlarından çıkan sözün arkasında durmaya, kendilerine duyulan güveni inkâr etmemeye ve imkânı olduğunda bu güvenin karşılığını vermeye adanmışlardı.

Bunun arkasından kısa bir süre için ara verip, bir yiyecekte paylaşmak için tekrar bir araya toplanırlardı. Ancak bu yiyecek en basit ve en masum cinsinden bir yiyecekti. (Genç Filini, L, 10:96)

Bu referans, eski zamanlarda da Hristiyanların İsa'ya Rab olarak tapındığını ve Elçilerin İşleri 2:42 ve 46'da belirtildiği gibi, hep beraber ekmeğe bölmeyi uyguladıklarına dair sağlam bir delil sunmaktadır.

6C. İmparator Trayan

Filini'nin mektubuna cevap olarak, İmparator Trayan, Hristiyanların cezalandırılması için aşağıdaki kılavuz bilgileri vermiştir: "Bu insanlar için hiçbir soruşturma yapmaya gerek yoktur, kinandıkları ve suçlu buldukları zaman hemen cezalandırılmalıdırlar, ancak şöyle bir sınırlandırma vardır; eğer kişi kendisinin Hristiyan olduğunu reddederse ve olmadığına dair delil sunarsa (bu da, bizim tanrılarımıza tapmakla mümkündür) daha önce şüpheli olarak yakalanmış olsa bile, tövbe yoluyla affedilmiş olur." (Genç Filini, L, 10:97)

7C. Talmud

Talmud metinleri arasında, İsa'nın dönemi hakkında yazılan yazıların arasında en değerli olanları, *Tannaitik Dönem* olarak da bilinen, M.S. 70 ile 200 yılları arasında derlenmiş olanlarıdır. En önemli metin olarak ise, Sanhedrin 43a gösterilir: "Fisih bayramının arifesinde Yesua asıldı. İdamın gerçekleşmesinden önce, kırk gün boyunca bir haberci dolasıp, 'Taslanmak üzere hüküm giydi, çünkü büyü yapıyordu ve İsrail'i havarilik ile ayartmaya kalktı. Onun lehinde bir şey söylemek isteyen varsa öne gelsin ve onun adına yalvarsın' diye çigirdi. Ancak onun lehinde hiçbir şey gelmeyince, o da Fisih bayramının arifesinde asıldı!" (Babilli Talmud)

Bu metin ile Yeni Antlaşma'da yer alan idam edilme, idamın zamanı ve Yahudi din adamlarının İsa'yi öldürmek için olan niyeti gibi, detayların hepsi onaylanmış olmaktadır.

8C. Lusyan

Samos'lu Lusyan, Hristiyanlık ile ilgili alaycı yazılar yazmış olan ikinci yüzyıldan kalma bir Yunanlı yazardır.

Hristiyanlar, bu güne kadar bir insana tapılmaktadırlar – bu seçkin ve önemli kişi, alisilmemiş törelerini tanittikten sonra, bunun bedeli olarak çarmıha gerilmiştir... Gördüğümüz gibi, bu yanlış yönlendirilmiş yaratıklar ilk olarak, ölümsüz oldukları ile baslarlar. Bu da onların arasında çok yaygın olan ölümü küçümsemeyi ve gönüllü olarak kendilerini feda etmelerini açıklamaktadır.

Ayrıca bunların kanunlarını belirleyen kişinin kendisi tarafından, bunların kafasına sokulmuş olan bu dine inandıkları andan itibaren aralarında oluşan kardeşlik, Yunan tanrılarını reddetme, çarmıha gerilmiş bilgeye tapınma ve onun kanunlarına göre yasama gibi fikirler vardır. Tüm bunlara imanla inanmışlardır ve netice de bütün dünyasal mal ve mülklere benzer her şeyi ortak mal olarak görmeye başlamışlardır. (Lucian of Samosata, DP, 11-13)

İsa'yi çevreleyen tarihi olaylar hakkında önde gelen araştırmacılardan ve yazarlardan olan Dr. Gary Habermas, bu metinden en titiz şekilde elde edilerek onaylanmış gerçekleri sıralamıştır: "İsa'ya, Hristiyanlar tarafından tapılmaktaydı ... İsa, Filistin'de yeni öğretiler tanıtmıştır ... Bu öğretiler yüzünden çarmığa gerilmiştir ... bundan dolayı, dinlerini değiştirdikleri ve sahte tanrıları reddettikleri andan itibaren, bütün imanlılar kardestir ... (aynı zamanda) bu öğretiler İsa'ya tapmayı ve O'nun kurallarına göre yaşamayı da kapsamaktaydı." (Habermas, HJ, 206-207)

Habermas, sözlerine şöyle devam etmiştir: "Hristiyanlar hakkında bize iletilenlere göre, kendilerini ölümsüz olarak görmekteler ve İsa'nın takipçileri idiler.... İsa'nın öğretilerini iman ile kabul etmişlerdi ve bu imanlarının bir uygulaması olarak dünyasal servetlere önem vermiyorlardı." (Habermas, HJ, 206-207)

Dr. Geisler, Lusyan hakkında şu sonuca varmıştır: "Kilisenin en sesli tenkitçilerinden olmasına rağmen, Yeni Antlaşma dışında İsa ve eski Hristiyanlar hakkında en fazla bilgi sunan metinlerin yazarıdır." (Geisler, BECA, 383)

9C. Mara Bar-Serapiyon

Suriyeli olan, Mara Bar-Serapiyon, bu mektubu oğlu Serapiyon'a birinci yüzyılın sonu ile üçüncü yüzyılın başı arasında bir zamanda yazmıştır. Bu mektup açık bir şekilde İsa'ya tanıklık etmektedir:

Atinalılar, Sokrat'ı ölümle cezalandırmakla ne gibi bir kazanç sağladılar? Bu yaptıkları suçun cezası olarak, kitlik ve hastalık ile yargılandılar. Samon'un adamları Pitogoras'ı yakmakla ne elde ettiler? Bir anda diyarları kum ile kaplanmadı mı? Yahudiler, bilge Krallarını idam

etmekle ne kazandılar peki? Krallıkları tam bu olaydan sonra yok edilmedi mi? Tanrı, adil bir şekilde bu üç kişinin intikamlarını almıştır: Atinalılar açlıktan ölümler, Samiler deniz tarafından yutulmuşlar, Yahudiler ise mahvolmuşlar, yörelerinden sürülmüşler ve dünyanın dört bir yanına dağılmış şekilde yaşamaktadırlar. Ne Sokrat sonsuza kadar yok olmuştur ne de Yahudilerin bilge Kralı. Sokrat, Hera'nın heykelinde yaşamaya devam etmektedir. Kral ise verdiği öğretilerde yaşamaktadır. (British Museum, Syriac ins, add. 14, 658; alıntı: Habermas, HJ, 200)

10C. Gerçeğin Müjdesi

İsa'nın zamanından hemen sonra, kilise ile gevsek bağlantısı olan birkaç Hristiyan olmayan bir grup belirmiştir. Bunların arasında en başarılı olanları ise Gnostiklerdir. Bu, ikinci yüzyıl kitabının yazarı Valentinus (A.D. 135-160). olduğu tahmin edilmektedir. İsa'nın tarihte gerçekten var olduğunu birkaç metinde belirtmiştir.

“O'nu duydukları ve gördükleri zaman, onlara sevgili Oğul'u bes duyuları ile hissetme şerefini verdi. Onlara Baba hakkında bilgiler sunmak için belirmişti... ve insan bedeninde görünmüştü.” (Robinson, NHL, 30:27-33; 31:4-6)

“İsa, çektiği elemeleri kabul ederken sabırlıydı, çünkü kendi ölümünün, birçoklarının hayatı için gerekli olduğunu biliyordu... bir ağaca çivilerle çakıldı; Baba'nın fermanını çarşıta ilân etti... kendisini hayattan aşağıdaki ölüme çekti. Kendisini çürümüş bez parçaları ile sardırırken, hiç kimsenin ondan söküp alamayacağı sonsuzluğu kusandı.” (Robinson, NHL, 20:11-14, 25-34)

11C. Pontius Pilatus'un İşleri

İsa'nın yaşamı ile ilgili olmak üzere elimizde, Hristiyan kaynaklı olmayan tanıklıklardan başka, isminden söz edilmiş olan bazı metinler var olsa da, bunlar günümüze kadar keşfedilememişlerdir.

Pontius Pilatus'un İşleri isimli resmi bir doküman elimizde mevcut bulunmasa da, hem Şehit Yustin (M.S. 150), hem de Tertülyan (M.S. 200) tarafından bu metinlerden bahsedilmiştir. Yustin, bu metinler hakkında şöyle yazmıştır:

“‘Ellerimi ve ayaklarımı deldiler’ ifadesi, O'nun ayaklarına ve ellerine çarşıta çakılan çivileri işaret etmek için ortaya çıkmıştır. Çarşıta gerildikten sonra, O'nu çarşıta gerenler, O'nun kıyafetleri için aralarında kura çektiler ve elbisenin parçalarını paylaştılar. Ve bütün bunlar gerçekleşmiştir, bunları Pontius Pilatus'un İşlerinde' araştırabilirsiniz.” (Martyr, FA, 35) Yustin, aynı zamanda İsa'nın mucizelerinin de bu metinlerden okunabileceğinden bahsetmektedir. (Martyr, FA, 48)

ÖZET

Dr. Geisler şöyle bir özet sunmuştur:

İsa'nın hayatı için ana kaynaklarımız dört müjdedir. Buna rağmen, İncil'de sunulan bilgilere ek ve onaylayıcı nitelikte olan, dikkate değer Hristiyan olmayan kaynaklar da mevcuttur. Bu eserler, çoğunlukla birinci yüzyıl Yunan, Roma, Yahudi ve Samiriye kaynaklarıdır ve bize şu konularda bilgi sunmaktadırlar :

- (1) İsa, Nasıra'lı idi.
- (2) Bilge ve hikmetli bir yaşam sürdü.
- (3) Pontius Pilatus zamanında, Filistin'de Sezar Tiberyus yönetimi esnasında, Yahudilerin kralı kabul edilerek idam edildi.

- (4) Öğrencileri, O'nun ölümünden üç gün sonra tekrar dirildigine inanmaktaydılar.
- (5) Düşmanlari, O'nun doğaüstü yetenekleri olduğunu kabul ettiler, ki bunu 'büyücülük' olarak adlandırdılar.
- (6) O'nun küçük öğrenci topluluğu, kısa bir sürede hızlı bir büyüme gösterdi ve Roma'ya kadar yayıldı.
- (7) O'nun öğrencileri çok tanrılığı reddettiler, ahlâklı bir yaşam sürdüler ve İsa'ya, Tanrı olarak tapındılar.

Çizilen bu resim, İncil'de aktarılmış olan İsa ile ilgili anlatımları desteklemektedir. (Geisler, BECA, 384-385)

Dr. Habermas şu sonuca ulaşmıştır: "Antik çağın İncil dışındaki kaynakları şaşırtıcı bir şekilde, hem İsa'nın hayatı hem de eski Hıristiyanlık hakkında bolca detaylı bilgi sunmaktadırlar." Ve birçoklarının gözden kaçırdığı bir noktayı işaret etmektedir: "Farkına varmamız gereken çok önemli bir nokta da, İsa'nın hayatı hakkında birçok temel bilgiyi, sadece 'laik' kaynakları kullanarak elde edebileceğimizdir, ki bu kesinlikle çok önemli bir durumdur." (Habermas, HI, 224)

F. F. Bruce şu açıklamayı getirmiştir: "Karsılaştırma yaptığımız zaman, bazı metinlerin, İsa'dan biraz bile olsa bahsedip de, günümüze kadar sağlam bir şekilde kalmış olması çok şaşırtıcıdır. (Şu an için Pavlus'un mektupları ve bazı Yeni Antlaşma metinlerini dahil etmiyorum.)" (Bruce, JCQ, 17)

Michael Wilkins ve I. P. Moreland, eğer elimizde hiçbir Hıristiyan metni olmasaydı dahi, ne olacağı konusunda şu sonuca varmışlardır: "Yosefus, Talmud, Takitiyus ve Genç Filini gibi Hıristiyan olmayan kaynaklardan şu sonuçları elde edebilecektik:

- (1) İsa, Yahudi bir öğretmendi;
- (2) Birçok insan, O'nun iyileştirme ve cin çıkarma gibi eylemlerde bulunduğu inanmışlardır;
- (3) Yahudi din önderleri tarafından reddedilmiştir;
- (4) Pontius Pilatus zamanında, Filistin'de Sezar Tiberiyus yönetimi esnasında çarşıya getirilmiştir;
- (5) Utanç verici idamına karşın, O'nun hâlâ yaşadığına inanan öğrencileri Filistin'den ötelere yayılmışlar ve bunun bir sonucu olarak M.S. 64 yılında, bu inanca sahip kişilerden kalabalık gruplar Roma'ya kadar ulaşmışlardır;
- (6) İkinci yüzyılın başlarında şehirlerden ve tasradan her tür insan –erkek ve kadın, özgür ve köle– O'na Tanrı olarak tapınmışlardır." (Wilkins, JUF, 222)

Daha Detaylı Çalışma İçin

- J. N. D. Anderson, *Christianity: The Witness of History*
 F. F. Bruce, *The New Testament Documents: Are They Reliable?*
 F. F. Bruce, *Jesus and Christian Origins Outside the New Testament*
 Eusebiyus, *Ecclesiastical History*, C. F. Cruse, trans.
 Flavius Josephus, *Antiquities of the Jews*
 Josh McDowell and Bill Wilson, *He Walked Among Us*
 G. Habermas, *The Historical Jesus*, 9. bölüm
 Lucian of Samosata, *The Works of Lucian of Samosata*
 Origen, *Contra Celsus*
 Pliny the Younger, *Letters*. W. Melmoth, trans.
 A. Roberts and I. Donaldson, eds., *The Ante-Nicean Fathers*
 Suetonius, *Life of Claudius*
 Suetonius, *Life of Nero*

Luka, birinci sınıf bir tarihçidir; sadece ifade ettiği salt gerçeklerin güvenilir olduğunun kabul edilmesi yetmez... bu yazar 'en büyük tarihçiler' listesinde yer almalıdır. Luka'nın tarih kayıtları güvenilirliği bakımından eşsizdir.

- SIR WILLIAM RAMSAY

3B. Taslar Bize Sesleniyor: Arkeolojiden Gelen Deliller

Fizik bilimleri içine nispeten yeni giren arkeoloji, Kutsal Kitap'ın doğruluğuna etkileyici ve heyecanlandırıcı katkılarda bulunmuştur. Kutsal Kitap'ın tarihsel geçerliliğine olan güveni arttıran bulguların hepsini anlatmaya kitaplar yetmeyecektir. Burada sunulacak olanlar, seçkin arkeologların kesifleri ve bu kesiflerle ilgili ifadeleridir.

Meshur Yahudi arkeolog *Nelson Glueck*, şöyle yazmıştır: “Kesin olarak sunu söyleyebiliriz, su ana kadar yapılan hiçbir arkeolojik kesif Kutsal Kitap referansları ile çelismemektedir.” Bu iddiasına su cümlelerle devam etmiştir: “Kutsal Kitap'ın tarihsel sunuları, özellikle arkeolojik bulgularla sağlamlaştırıldığında, inanılmaz derecede kesinlik sergilemektedir.” (Glueck, RDHN, 31)

F. Albright bu konuya su ifadelerle katkıda bulunmuştur: “Günümüzde bazı asmaları ile periyodik olarak karsımıza çıkan, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın önemli tarih okullarının Kutsal Kitap'a karşı sergilediği yoğun süpheci yaklaşım her gün daha çok artan bilgiler doğrultusunda çürütülmüştür. Kesif üstüne gelen kesif haberleri, sunulmuş olan sayısız detayın geçerliliğini ispatlamıştır ve Kutsal Kitap'ın saygı değer bir tarih kaynağı olarak kabul edilirlirliğini arttırmıştır.” (Albright, AP, 127, 128)

Daha sonraki bir yazısında ise sunları söylemiştir: “Eski nesillerin Misir, Suriye ve Filistin'de yaptıkları arkeolojik kesifler, eski Hristiyanlığın tarihsel olaganüstülüğünün eşsizliğini ortaya koyan bilgilere ulaşacak kadar ileri gidebilmistir.” (Albright, AP, 248)

John Warwick Montgomery, tespit ettiği tipik bir problemi günümüzün aydınlarına açıklamıştır: “Amerikan Holy Land Studies Enstitüsünde bir araştırmacı olan Thomas Drobena, Arkeoloji ve Kutsal Kitap arasında bir çekişme yaşandığı zaman, sorunun genellikle günümüz arkeolojisinin en sallantılı alanı olan 'tarihleme' kısmında gerçekleştiğini ve bilimsel öncelik ve genel yargının sağlam deneysel analizinin yerini aldığı konusunda uyarıda bulunmuştur.” (Montgomery, EA, 47, 48)

Merrill Unger su açıklamada bulunmuştur: “Arkeolojinin, Yeni Antlasma (ve Eski Antlasma) araştırmalarındaki bilimsel çalışmaları hızlandırma konusunda üstlendiği tenkitçi teorileri dengeleme, örnekleme, aydınlatma, bilgi çoğaltma, tarihsel ve kültürel arka plânların doğruluğunu kanıtlama gibi roller, Kutsal metin eleştiriciliğinin geleceğinde parlak bir noktayı bina emektedir.” (Unger, AOT, 25, 26)

Yale'den, Millar Burrows'un görüşüne göre: “Arkeolojinin, birçok davada çağımız tenkitçilerinin görüşlerini çürüttüğünü görmekteyiz. Birçok olayda bu tenkitçi görüşlerin, gerçek olmayan varsayımlara ve insanlık tarihi ile ilgili sahte ve yapay teorilere dayandığı ortaya çıkmıştır. (AS 1938, syf. 182) Arkeolojinin katkisi küçümsenemeyecek kadar büyüktür.” (Burrows, WMTS, 291)

F. F. Bruce şöyle yazmıştır: “Luka'nın yazılarının hatalı olduğu süphesi mevcut iken, bu yazıların geçerliliği eski yazıtlarla ispatlanmıştır, bundan dolayı arkeolojinin, Yeni

Antlasma metinlerini onayladigini söylemek en dogal hakkimizdir” (Bruce, ACNT, alinti yeri: Henry, RB, 331).

Bruce, sunlari eklemektedir “Arkeolojinin, Yeni Antlasma çalismalarina olan katkilarinin büyük bir kısmi, bizlere metinleri daha gelismis bir kavrayis ve degerlendirme ile okuma imkânini vermis olan, ‘o çagin arka plânini bizlere sunmasi’ üzerine olmustur. Burada bahsettigimiz, arka plân birinci yüzyilin arka plânidir. Yeni Antlasma’nin yazildigi birinci yüzyil anlatimi, ikinci yüzyil arka plâni ile uyusamazdi.” (Bruce, ACNT, alinti yeri: Henry, RB, 331)

William Albright, söyle devam etmektedir: “Tenkitçi Kutsal Kitap çalismalari, Antik Yakın Dogudan gelen yeni ve zengin materyallerden etkilendikçe, Eski ve Yeni Antlasma’nin su anda ciddiye alınmayan ya da hor görülen metinlerinin ve sunduklari detaylarin tarihsel belirginligine karsi duyulan saygida istikrarli bir yükselis görecegiz.” (Albright, FSAC, 81)

SÜPHECI BIR ARKEOLOGUN SEYAHATNAMESI

Gelmis geçmiş en büyük arkeolog olarak kabul edilen Sir William Ramsay, 19. yüzyilin ortalarında Almanya Tarih Okuluna gitti ve bunun sonucu olarak Elçilerin Isleri Kitabının M.S. ikinci yüzyilin ortalarında yazildigina inanmaktaydi. Bu öğreتيye kati bir şekilde baglanmistir. Anadolu’da topografya çalismalari yapmakta iken, Luka’nin yazdigı metinlerden faydalanmak zorunda kalmisti. Arastirmalari esnasında açığa çıkan çarpici deliller, sonuç olarak onun bütün inançlarini ters yüz etmeye mecbur bırakti. Bu durumu su sözleriyle tarihe kaydetmistir: “Su anda okuyucularima dogrulugunu savundugum iddiamı arastirmaya baslarken vardigim sonuca meyilli olmayip, tamamen tarafsiz oldugumu dürüst bir şekilde iddia edebilirim. Tam aksine, arastirmalarımın basında tam aksi bir görüseye sahip idim, çünkü Tübingen teorisinin ince bir zekâ ürünü olması ve görünüşte tamamen yerine oturmuş gözükmesi beni bir zamanlar ikna etmeyi basarmisti. O zamanlar hayat çizgime baktigim zaman, ufukta bu konuyu arastirmanın hiçbir izi yoktu, ancak daha sonralari Anadolu’nun topografyasini, eski yapıtlarini ve toplumunu incelerken, bu konuda bir otorite olarak karsımda Elçilerin Isleri Kitabının yazarini buldum. Yavaş yavaş bu yazarın çeşitli detaylarda sergiledigi muhtesem gerçeklere tahammül etmeye alistim. Gerçegi söylemek gerekirse, başlangıçta bu eserin esasen ikinci yüzyılda kaleme alınmış olduğu ve birinci yüzyil kosullarina hitap edemeyecegini, güvenilir bir kanıt, bir kaynak olarak görülemeyecegini düşünürken, gelişmeler bana bu kitabın, anlaşılması güç ve zor arastirmalarımın en büyük müttetikim olduğunu gösterdi.” (Blaklock, LAENT, 36 – Ramsay’ın kitabından alınmistir: *St. Paul the traveler and the Roman Citizen*)

Burrows, bu asiri inkârın sebeplerini söyle teshir etmektedir: “Liberal ilâhiyatçılariın asiri süpheciligi, ellerindeki mevcut olan bilgilerin titiz bir degerlendirmesi sonucu değil, anti-doga üstü fikirlere olan ileri yatkinliklerinden gelmektedir.” (Burrows, alinti yeri: Vos, CITB, 176)

Yale’li arkeolog, yukarıdaki ifadesine su eklemeyi yapmistir: “Genel olarak baktigimiz zaman, arkeolojik çalismalar, Kutsal Yazılar’ın geçerliliğine olan güveni inanılmaz bir biçimde güçlendirmistir. Birçok arkeolog, Filistin yöresinde kazı çalismalarında yer alma tecrübesini geçirdikten sonra, Kutsal Kitap’a olan saygilarinin arttigini itiraf etmistir.” (Burrows, WMTS, 1) “Sonuç olarak, arkeolojinin bizlere su ana kadar sunmuş

oldugu bütün kanitlar, özellikle daha eski ve daha fazla Kutsal Kitap el yazması sağlamış olması, yüzyıllarca bozulmadan elimize ulaşmış olan metinlerin doğruluğuna olan güvenimizi daha da pekiştirmektedir. (Burrows, WMTS, 42)

2C. Yeni Antlasma'dan Örnekler

1D. Luka'nın Metinlerinin Sasırtıcı Doğruluğu

Luka'nın bir tarihçi olarak güvenilirliği tartışılmazdır. Unger bizlere, İncil'in, özellikle de Luka'nın yazdığı kısımların, arkeoloji tarafından tarihsel geçerliliğinin onaylandığını söylemektedir. Unger'in ifadesi ile, "Günümüzde, Elçilerin İşleri'nin birinci yüzyılda yazıldığı ve kullandığı kaynaklar konusunda asiri hassas, dikkatli bir tarihçinin eseri olduğu ve bu yazarın da Luka olduğu konusunda aydınların çoğu hemfikirdir." (Unger, ANT, 24)

Luka'nın bir tarihçi olarak yeteneğini göz önüne alan Sir William Ramsay, otuz senelik bir çalışma sonunda su kaniya varmıştır: "Luka, birinci sınıf bir tarihçidir; sadece ifade ettiği salt gerçeklerin güvenilir olduğunun kabul edilmesi yetmez... bu yazar 'en büyük tarihçiler' listesinde yer almalıdır." (Ramsay, BRDTNT, 222)

Ramsay şöyle devam etmiştir: "Luka'nın tarih kayıtları güvenilirliği bakımından essizdir." (Ramsay, SPTRC, 81)

Ramsay'ın sonuç olarak yaptığı işlem, bazı olasılıkları göz önüne almamaktır. Arkeolojik kanıtların ışığında sunu belirtmek gerekir: "Yeni Antlasma, sadece M.S. birinci yüzyılın ikinci yarısını yansıtmakta ve bu tarihten sonraki durumları yansıtmamaktadır." Bu gerçeğin etkili bir şekilde ifade edilmesi, tarihsel açıdan çok önemli bir hassasiyet sergilemektedir. Dis kosullar ne olursa olsun, Elçilerin İşleri'nin yazarı, kendi çağındaki kosullara göre olunabilecek en yüksek hassasiyete ve geçerliliğe sahiptir.

Bir zamanlar Luka'nın, İsa'nın doğumu etrafında gelişen dayların akısını tamamen birbirine karıştırdığına inanılmıştır (Luka 2:1-3). Tenkitçiler, herhangi bir nüfus sayımı olmadığını, o tarihte Kirinyus'un Suriye'de valilik yapmadığını ve herkesin yazılmak için kendi kentine gitmediğini iddia etmişlerdir. (Elder, PID, 159, 160; Free, ABH, 285)

İlk olarak, bütün arkeolojik bulgular, Romalıların vergi veren tebaasını düzenli bir şekilde kaydettiklerini ve her on dört yılda bir nüfus sayımı yaptıklarını göstermektedir. Bu prosedür, Augustus zamanında uygulanmaya başlanmış ve ilk olarak M.Ö. 23-22 ya da M.Ö. 9-8 senelerinde tatbik edilmiştir. Luka'nın isaret ettiği ise, ikinci Tarihler dir.

İkinci olarak Kirinyus'un, M.Ö. 7 senelerinde Suriye'de valilik yaptığı hakkındaki arkeolojik bulgular elimizdedir. Bu kanıt, Antakya'da çıkartılmış olan ve Kirinyus'un bölgeye atanmasının üzerine kazındığı bir kitabe bulgusu üzerine bina edilmiştir.

Bu bulgunun doğal sonucu olarak, Kirinyus'un hem M.Ö. 7 hem M.S. 6 yılları olmak üzere iki kez valilik yaptığını anlamaktayız (bu tarihler Yosefus tarafından belirtilmiştir). (Elder, PID, 160)

Sonuncu olarak, tüm bu kayıt altına alma işlemlerine delil olarak, Misir'da bulunan bir papirüs bizlere nüfus sayımı talimatlarını vermektedir: "Yaklaşmakta olan nüfus sayımı yüzünden, herhangi bir sebepten dolayı evlerinden uzakta yaşayanlar, aile nüfus kayıtlarını tamamlayabilmek ve parsellenmiş arazilerin gerçek mülk sahiplerinde kalmasının sağlanması için, en yakın zamanda ait oldukları idari bölgeye geri dönmek için hazırlansınlar." (Elder, PID, 159, 160; Free, ABH, 285)

Dr. Geisler, bu sorunu ve çözümünü su Yunanca metnin tercümesini yaparken özetlemiştir:

Augustus'un, Kirinyus ve Hirodes'in hükümdarliklari zamaninda, bütün imparatorlugu kapsayacak bir nüfus sayimi için çıkarttigi ferman, ayni zamanda birkaç problemi de içermekteydi. İlk olarak, bu tip bir sayim ile ilgili kayitlar mevcut degildir, ancak Misir, Gaul ve Kirene'de düzenli bir nüfus sayimi yapildigini bilmekteyiz. Büyük bir olasilikla, Luka'nin bahsettigi nüfus sayimi, imparatorlugun bütün yörelerini kapsayacak bir yapı ile degisik dönemlerde uygulanmaktaydi ve bu uygulamayı baslatan kisi ise, Augustus idi. Luka'nin orijinal metinde güçlü bir sekilde kullanmis oldugu simdiki zaman kipi, bizlere bu olayin tekrar eden bir niteligi oldugunu isaret etmektedir. Simdi, Kirinyus M.S. 6 senesinde nüfus sayimi yaptirmisti, ki bu tarih Isa'nin dogumundan sonradir ve Hirodes, Kirinyus vali olmadan önce ölmüştür. Peki, Luka'nin kafasi mi karismistir? Hayir; aslında Kirinyus'un daha sonraki nüfus sayimindan, Elçilerin Isleri 5:37'de bahsetmistir. Luka'nin, herkes tarafından bilinen Kirinyus'un nüfus sayimindan, Hirodes'in zamanindaki nüfus sayimini ayirmak istemis olmasi daha dogru bir yaklasim olacaktir: "Bu ilk sayim, Kirinyus'un Suriye valiligi zamanindan önce yapildi." Bu tercümeyle destekleyen Yeni Antlasma paralelleri mevcuttur. (Geisler, BECA, 46-47)

Arkeologlar, ilk önce Luka'nin, Listra ve Derbe'nin, Likavonya'da oldugu, ancak Konya'nin olmadigi üzerine olan imasinin hatali oldugunu düşünmüştürler. (Elçilerin Isleri 14:6) Bu inançlarini ise Çiçero gibi, Konya'nin da Likavonya'da oldugunu belirten, Romalilarin kaleme aldigi metinler üzerine bina etmisleridir.

Elçilerin Isleri'nin tarihsel olarak geçerliliği etkileyici boyutlardadır... Onun tarihsel geçerliliğine karsi yapılacak her türlü itiraz, günümüzdeki bulgular sonucunda artık absürd olmaktadır. Roma tarihçileri buna emindirler.

– ROMA TARİHÇİSİ A. N. SHERWIN-WHITE

Bunların sonucu olarak arkeologlar, Elçilerin Isleri Kitabının güvenilir olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak 1910 senesinde Sir William Ramsay, Konya'nin bir Frigya şehri oldugunu gösteren bir anit bulmuştur. Daha sonraki yıllarda gelen yeni keşifler bu bilgiyi onaylamıştır. (Free, ABH, 317)

Luka'nin tarihi referanslarından bir tanesi de, M.S. 27 senesinde Vaftizci Yahya'nin hizmetinin başlangici sırasında, Suriye ve Filistin'i yönetmiş olan ve Abilini'de hüküm sürmekte olan Lisanyas'dir (Luka 3:1). Antik dönem tarihçilerinin tanıdıkları Lisanyas ise, M.Ö. 36 senesinde öldürülmüştür. Ancak, Sam yakınlarındaki Abilini'de bulunmuş olan bir yazıtta, "Hükümdar Lisanyas'ın aza t etmesinden" bahsetmektedir ve üzerindeki tarihler M.S. 14 ve 29 yıllarını isaret etmektedir. (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 321)

Romalılara Korint'den yazdığı mektubunda Pavlus, kentin haznedari Erastus'tan bahseder (Rom. 16:23). 1929 senesinde Korint'te yapılan kazılar esnasında bulunan bir kaldırıma su yazı kazınmıştır:

ERASTVS PRO : A E D : S : P : S T R A V I T

"Bu kaldırım, devlet mülklerinin müdürü Erastus'un bağışlarıyla yapılmıştır." Bruce'a göre, bu kaldırım birinci yüzyıldan kalmış ve Pavlus'un bahsettiği haznedar ile bu bağışı yapmış olan kişi aynı bireydir. (Bruce, NTD, 95; Vos, GIIB, 185)

Aynı zamanda, Korint’de bulunan bir yazıt parçasındaki yazının tamamının, “İbranilerin Sinagogu” olduğuna inanılmaktadır. Büyük bir olasılıkla bu yazıt, Pavlus’un tartışmalar yaptığı sinagogun giriş kapısının üzerinde durmaktaydı. (Elçilerin İşleri 18:4-7) Bir diğer Korint yazıtı, “kasaplar çarşısı” isminde bir yerden söz etmektedir ki Pavlus, 1. Korintliler 10:25’de bu yerden bahsetmiştir.

Böylece, birçok arkeolojik bulguya tesekkür borcumuz olduğu apaçık ortadadır. Elçilerin İşleri Kitabında adı geçen birçok antik kent toprak üstüne çıkarılmış ve tespit edilmiştir. Pavlus’un yolculuklarının haritası, bu bulgular doğrultusunda rahat ve kesin bir şekilde çizilebilmektedir. (Bruce, NTD, 95; Albright, RDBL, 118)

Geisler su açıklamayı getirmiştir; “Toplam olarak, Luka otuz iki ülke, elli dört şehir ve dokuz ada ismini hatasız bir şekilde kaleme almıştır.” (Geisler, BECA,47)

Luka, Efes’teki isyandan bahsetmiştir ve bir tiyatrodaki gerçekleşen sivil bir toplantıyı tasvir etmektedir (Ecclesia) (Elçilerin İşleri 19:23-29). Bir yazıtta bulunan metin, bu toplantının Efes tiyatrosunda yapılmış olduğunu ve bu toplantı (*Ecclesia*) esnasında tiyatroya gümüş Artemis (KJV tercümesinde: “Diana”) heykellerinin yerleştirildiği anlatmaktadır. Kazılar sonrası tamamen ortaya çıkan bu tiyatronun kapasitesinin yirmi beş bin olduğu görülmüştür. (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 326)

Luka, aynı zamanda Pavlus’un tapınağa Grek bir kişiyi götürmesinden dolayı, Yerusalem’de çıkan bir isyandan da bahsetmiştir (Elçilerin İşleri 21:28). Yunanca ve Latince olarak bulunan yazıtlarda su cümlelere rastlamaktayız: “Tapınağı ve etrafını çevreleyen duvarı hiçbir yabancı geçemez. Bunu yaparken yakalanan herkes, kendi ölümünden sorumlu olacaktır.” Luka’nın yazdıklarının tarihsel geçerliliği, bir kez daha ispatlanmıştır! (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 326)

Luka’nın yazıtlarına karşı bir şüphe ise, Luka’nın bazı kelimeleri kullanmasından doğmuştur. Luka; Filip’den, Makedonya’nın bir “kent” ve “yerleşme merkezi” olarak bahsetmiştir. Yunanca *meris*, kelimesini kullanmıştır ve bu kelime “kent” ve “yerleşme merkezi” olarak tercüme edilmiştir. F. I. A. Hort ise, Luka’nın bu kelimeyi kullanmakla hata yaptığını iddia etmiştir. Kendisi, *meris* kelimesinin “merkez” değil, “parça” anlamına geldiğini iddia etmiştir. Ancak, Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen bulgular, *meris* kelimesinin, bir bölgenin merkezlerini ifade etmek için kullanıldığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak, arkeoloji bir kez daha Luka’nın metinlerinin geçerliliğini ortaya koymuştur. (Free, ABH, 320)

Luka’ya özgü olarak kabul edilen başka kelime kullanım hataları da olmuştur. Bunlardan bir tanesi ise, Filipeli yöneticiler için kullandığı “*praetor*” (vali) ifadesinin teknik olarak hatalı olduğudur. Araştırmacılara göre o dönemde, bir şehri iki “*duumvirs*” yönetmekteydi. Ancak, Luka gene haklı çıkmıştır. Bulgular bize “*praetor*” unvanının Roma kolonilerindeki yargıçlar tarafından kullanıldığını göstermiştir (Free, ABH, 321). Galyo için “*proconsul*” (vali) unvanını kullanmış olması (Elçilerin İşleri 18:12) doğru bir kullanımdır. Delfi yazıtları bunu ispatlamıştır: “... dostum ve Achaia valisi Lucius Junius Gallio...” (Vos, TB, 180)

Delfi yazıtları (M.S. 52), bizlere Pavlus’un, Korint’teki bir buçuk senelik hizmetinin kesin tarihlerini sağlamaktadır. Başka kaynaklardan, Galyo’nun 1 Temmuz’da göreve başladığını ve valiliğinin bir sene sürdüğünü ve bu bir senenin Pavlus’un hizmeti ile çakıştığını öğreniyoruz. (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 324)

Luka, Malta’da lider olan Publius’a, “adanın baş yetkilisi” unvanını vermiştir (Elçilerin İşleri 28: 7). Bu sahse “baş yetkili” unvanının verildiğini doğrulayan yazıtlar, toprak altından çıkarılmış ve elimizdedir. (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 325)

Bir başka olay ise, Selanik’teki sivil yetkililerden bahsederken, orijinal metinde *politarchs* kelimesini kullanmasıdır (Elçilerin İşleri 17:6). *Politarch* kelimesine klâsik edebiyatta rastlanılmadığı için, Luka gene yanlış kelime kullanılmakla itham edilmiştir.

Ancak, daha sonra aynı unvanın kullanıldığı tam on dokuz yazıt bulunmuştur. Daha da ilginç olan nokta ise bu yazıtlardan beş tanesi, Selanik ile ilgilidir. (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 325) Bu yazıtlardan bir tanesi Selanik'teki antik bir Roma kemerinde bulunmuştur ve bu kemer üzerinde o şehrin altı *politarch* inin ismi kazınmıştır. (360)

Tanınmış bir Roma tarihçisi olan Cohn Hemer, *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History* isimli kitabında, Luka'nın kitabının doğruluğunu onaylayan sayısız arkeolojik ve tarihi bulguları kataloglamıştır. Aşağıda, kendisinin geniş ve detaylı raporunun bir parça özeti sunulmuştur (Hemer, BASHH, 104-107):

- O çağda yaşamış bir araştırmacı ve gezginden başka kimsenin bilemeyeceği, yaygın olmayan çok özel detaylar. Bu detaylar, yetkililerin unvanlarının tam olarak verilmesini, ordu birimlerinin tanımlanmasını ve ana yollar hakkında bilgileri kapsamaktadır.
- Arkeologların bildiği detaylar doğru olmasına rağmen, o zamanda verilmiş olan detaylar kadar kesin olmamaktadırlar. Bu detayların bazıları, yazarın şahsen o yöreyi gezmesinden sonra verebileceği türdendir.
- Yazarın tarihlerini verdiği tanınmış kralların ve valilerin kronolojisinin doğruluğu.
- Bahsedilen olayların ne daha sonraki, ne de daha önceki ortamlara değil, Pavlus'un ve o çağdaki kilisenin durumuna uygunluğu.
- Elçilerin İsleri ve Pavlus'un mektupları arasındaki "plânlanmamış benzerlikler."
- Elçilerin İsleri'nin içindeki içsel bağlantısı ve uyumu.
- Kabaca verilmiş coğrafi referansların, en ileri seviyedeki coğrafi bilgiler ile olan yakınlığı.
- Elçilerin İsleri'nin içindeki açık ve kesin ifadelerde kullanılan değişik bilgi kaynaklarının belirtilmesi.
- İlahiyat gibi konularda bize şu an garip gelen, ancak birinci yüzyıl kilise hayatı bağlamında anlam bulan detayların verilmesi.
- Yazarın daha önceden yazdığı uzun bir metni tekrar düzelttiği izleniminden uzak, yazarın henüz gerçekleşmiş olayları naklettığını gösteren, "ivedi" bir üslûpla kaleme alınmış bir yapı kullanması.
- Kullanılmış olan kültürel ya da deyimsel ifadelerin artık birinci yüzyıla mahsus olduğu bilinmektedir.

Romalı tarihçi A. N. Sherwin-White, bu görüşe katılmaktadır: "Elçilerin İsleri'nin tarihsel olarak geçerliliği etkileyici boyutlardadır... Onun tarihsel geçerliliğine karşı yapılacak her türlü itiraz, günümüzdeki bulgular sonucunda artık absürd olmaktadır. Roma tarihçileri bundan emindirler." (Sherwin-White, RSRLNT, 189)

Auckland Üniversitesi Klâsikler bölümünde profesör olan E. M. Blaidock'un şu yorumuna sasırmamak lazım: "Luka, kendi sınıfındaki Yunanlı tarihçiler ile aynı kategoride sayılması gereken, tam anlamıyla eksiksiz bir tarihçidir." (Blaidock, AA, 89)

2D. "Hristiyanlık Hakkındaki En Eski Kayıtlar"

1945 senesinde Yerusalem'in bir semtinde, iki adet ossuaries (kemiklerin saklandığı kutu) bulunmuştur. Bu kutunun kâsifi olan Eleazar L. Sukenik'e göre, üzerindeki kazıntılar bizlere, bu kutunun elimizdeki "Hristiyanlık Hakkında ki En Eski Kayıtlar" olduğunu göstermektedir. Bu kemik kutuları, M.S. 50 senesinden önce kullanılmış olan bir mezarda bulunmuştur. Üzerindeki yazılar şu şekilde okunmaktadır: *lesous iou* ve *lesous aloth*. Kutu üzerine aynı zamanda dört adet haç işlenmiştir. Bunların birincisinin, İsa'ya yardım için dua, kincisinin

ise, kemiklerinin saklandığı kisinin dirilmesi için yapılan bir dua olduğu tahmin edilmektedir. (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 327, 328)

3D. Tas Döşeme

Yüzyıllar boyunca İsa'nın, Pilatus tarafından yargılandığı mahkeme yeri ile ilgili hiçbir kayıt bulunamamıştır (*Gabbatha*, ya da Tas Döşeme diye bilinen yer, Yuhanna 19:13).

William F. Albright, *The Archaeology of Palestine* isimli eserinde, bu mahkeme alanının, Yerusolım'daki Roma Ordusunun karargâhi olan Antonya Kulesinin avlusu olduğunu ispatlamıştır. Sehrin, Hadriyan zamanında tekrar inşa edilmesi esnasında, toprak altında bırakılmış ve çok yakın bir zamana kadar da yer altından çıkartılamamıştır. (Albright, AP, 141)

4D. Beythesta Havuzu

Beythesta Havuzu, İncil dışında başka bir yerde kaydına rastlanılmayan tarihi eserlerden birisidir. Günümüzde su şekilde tanımlanmaktadır: "Kesin denilebilecek sonuçlara göre yeri, M.S. birinci yüzyılda eski şehir olarak isimlendirilmiş bölgenin kuzeydoğu bölümündedir (bu alan Bezetha veya 'Yeni Çimenlik' olarak bilinmektedir). İzler o noktada, 1887 senesinde St. Anne Kilisesinin yakınlarında yapılan kazı çalışmaları esnasında keşfedilmiştir." (Bruce, ACNT, alıntı yeri: Henry, RB, 329)

5D. Yuhanna

Arkeoloji, Yuhanna'nın kayıtları da dahil olmak üzere İncil'deki metinlerin tarihsel geçerliliğini onaylamıştır. On yedi yıldır Yerusolım'de bulunan *American School of Oriental Research* 'de personel ve müdür olan Dr. William Foxwell Albright, şu ifadeye bulunmuştur: "Kumran'daki Ölü Deniz Tomarları, İncil'in Yuhanna kitabının antik eserliğinin geçerliliği için, hayati değer taşıyan yeni kanıtlar eklemiştir." (Albright, AP, 249)

Sözlerine şöyle devam etmiştir: "Aziz Yuhanna'nın kitabı ile Essene (çn: milattan biraz evvel ve sonra Filistin'de yaşayan bir Musevi tarikatı) edebiyatı arasında kalan dönemdeki sözcük bilimi, sembolizm ve kavramsal söz sanatları konusundaki bağlam noktası birbirine çok yakın gözükmektedir, ancak bu benzerlikler Yeni Antlaşma'nın neredeyse bütün yazarları ile de gözükmektedir." (Albright, AP, 249)

6D. Nasira Kararnamesi

Geisler, bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

Nasira'da; 1878 senesinde, mezarların kurcalanmaması, ölümlerin toprak altından çıkartılmaması ve yerlerinin değiştirilmemesi üzerine, İmparator Klavdiyus (M.S. 41-54) tarafından verilen bir fermanın üzerine kazıldığı bir taş yazıt bulunmuştur. Bu tip bir fermanın doğal olmadığını söyleyemeyiz, ancak ürkütücü kısım, fermanın en başında bulunmaktadır: "Mezara zarar veren şahıs, ölüm cezası ile yargılanacaktır." (Hemer, BASHH, 155) Bu konudaki diğer fermanlarda ciddi uyarılar vardı, ancak bir mezar için idam cezası? Klavdiyus'un, İsa'nın mezarından çıkması ve tekrar dirilmesi üzerine yayılan Hristiyan öğretisini ve M.S. 49 Yerusolım'de çıkan isyanlar üzerine eline geçen raporları incelerken, bu tip bir olayın tekrarlanmaması için bu fermanı yayınlamış olması çok yüksek bir olasılıktır. Yahudilerin, cesedin çalındığına dair iddialarına kulak veren bir kişi için bu çok mantıklı bir çözüm yoludur (Matta 28:11-15). İsa'nın ölümden dirilmesine olan güçlü ve ısrarcı inancın en eski tanıklığı budur. (Geisler, BECA, 48)

7D. Yohanan - Bir Çarmih Kurbanı

Dr. Geisler, bu arkeolojik kesfin önemini şöyle açıklamıştır:

1968 senesinde Yerusolım'de, otuz bes cesedin yattığı eski bir mezar keşfedilmiştir. Bu cesetlerin çoğunun M.S. 70 senesinde Roma'ya karşı çıkan kanlı isyanda, acı dolu bir ölüm çektikleri tespit edilmiştir. Bu cesetlerden bir tanesi yirmi dört, yirmi sekiz yaşları arasındaki Yohanan Ben Ha'galgol isimli bir şahsa aittir. Damagi yarılmış ve iki ayagından da yedi inçlik çiviler geçirilmiştir. Ayakları, kare şeklindeki çivinin topuklara, tam *asil kirisi* bölgesine rahat çakılabilmesi için disariya doğru döndürülmüştü. Bu şekilde dizler de disariya doğru bükülmüş ve çarmihta çakılı dururken destek alınamayacak şekilde getirilmiştir. Çivi, akasya ağacından yapılmış bir takozdan geçiyor, ayaga saplanıyor ve arkadan çıkıp zeytin ağacından yapılmış kütüğe ulasıyordu. Aynı zamanda benzeri çivilerin, her iki bileğin aşağı kısmındaki iki kemik arasına çakıldığını isaret eden bulgular vardır. Bunun sonucu olarak, kurban nefes almak için bedenini yükseltip alçaltıkça üst kemiklerin direnci yok olmaya başlamaktadır (kollar yukarı doğru çivilendiği durumda nefes alıp vermek oldukça güçleşmektedir). Çarmiha gerilen kurbanlar, göğüs kafesindeki kaslarını rahatlatıp nefes alabilmek için bedenlerini yukarı çekmek durumundaydılar ve bedenleri artık bu acı verici eylemi yapamayacak kadar direncini yitirdiğinde ise, boğularak can verirlerdi. Yohanan'ın ayakları, Roma *crucifragium* cezalandırılmasında devamlı ve yaygın olarak görüldüğü gibi, bir darbe ile kırılmıştı (Yuhanna 19:31-32). Bu sunulmuş olan detayların hepsi, İsa'nın çarmiha gerilisinin Yeni Antlaşma tarifini tamamen desteklemektedir. (Geisler, BECA, 48)

8D. Pilatus Yaziti

1961 senesinde İtalyan bir arkeolog olan Antonio Frova, Sezariye Maritima'da o zamanlar, Sezariye tiyatrosuna çıkan merdivenlerde bir basamak olarak kullanılan taş bir levhanın, aslında bir yazıt olduğunu keşfetmiştir. Latince olan yazıt, sadece üç tanesinin kısmen okunabildiği dört satırdan oluşmaktaydı. Kabaca bir tercüme ile bu satırlarda şunlar yazılıydı:

Tiberium (Tiberyum)
Pontius Pilate (Pontius Pilatus)
Prefect of Judea (Yahudi'ye Valisi)

Yazıt büyük bir olasılıkla, Tiberium (İmparator Tiberyus'un tapınması için inşa edilmiş tapınak) yapısında kullanılmıştır ve bu tapınagin yıkılmasından sonra, keşfedildiği yerde inşa edilmiş olan yapının merdivenlerinde kullanılmıştır. Bu yazıt ile "*prefect*" unvanın, en azından Pilatus zamanında kullanıldığının ispatlanmış durumdadır. Takitus ve Josefus, daha sonraki dönemlerde Pilatus'a "*procurator*" unvanı ile seslenmiştir, İncil'de ise her iki anlamı da kapsayan "vali" unvanı ile yaklaşılmıştır (Matta 27:2). Bu yazıt, Pilatus'u ve unvanını, bir arada barındıran tek arkeolojik bulgudur. (Dockery, FBI, 360)

9D. Erastus Yaziti

Korint'deki tiyatronun yakınlarındaki kaldırımda kireç taşından bir tabaka üzerinde Latince olarak şu cümleler yazılmıştır, "Bu kaldırım, devlet mülklerinin müdürü, Erastus'un bağışlarıyla yapılmıştır." Romalılar 16:23'de Pavlus (Korint'den yazarken), Erastus'tan şehirdeki bir devlet yetkilisi olarak bahsetmiştir. Bahsedilmiş olan Erastus'un aynı kişi olması çok yüksek bir olasılıktır. (Dockery, FBI, 361)

10D. Yeni Antlasma'daki Para Birimleri

Yeni Antlasma'nın orijinal Yunanca kopyasında para birimleri hakkında kesin bir bilgi elde ettiğimiz üç grup ifadeye rastlamaktayız:

1. "Vergi parasi" (Matta 22:17-21; Markos 12:13-17; Luka 20:20-26). Bu parçada, İsa'ya gösterilen demir para için kullanılan Yunanca kelime olan "denarius", bir tarafında Sezar'ın resmini barındıran gümüş bir paradır. Bu paranın değeri, Filistin'de çalışan sıradan bir işçinin günlük kazancına esit idi.
2. "Otuz gümüş" (Matta 26:14-15). Bu para, büyük bir olasılıkla otuz gümüş sekeldir. Orijinal kullanımında sekel, bir onsun beste ikisine esit olan bir ağırlık birimidir. Belli bir zaman sonra bu ağırlıkta dökülen gümüş paraya da bu isim verilmistir.
3. "Dul kadının bağısi" (Markos 12:41-44; Luka 21:1-4). Kutsal Kitap'taki parça su sekildedir: "Birkaç kurus değerinde iki bakir para." Bakir para olarak tercüme edilmiş para biriminin Yunanca karşılığı olan "lepta", en küçük Yunan bakir parasidir. Kurus olarak tercüme edilmiş para biriminin Yunanca karşılığı ise, "quadrans" yani en küçük Roma bakir parasidir. Kullanılan parasal birimlerin değerlerinin titiz bir şekilde analiz edilmesi, bu ayetin anlamının daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. (Dockery, FBI, 362)

Bu bölüm en uygun bir şekilde, Sir Walter Scott'un Kutsal Yazılar hakkındaki sözleri ile özetlenmektedir:

*"O müthiş kitabın içinde gizemlerin gizemi yatmakta
Ne mutludur Tanrı'nin lütfunu sunduğu
o insan irkına
Okuyana, korkana, ümit ve dua edene
Mandali kaldırana ve yolu açana;
asla dogmamış olması daha iyidir,
O'nu şüphe ile okuyana ya da O'nu hor görene."*

-(Scott, M, 140)

SONUÇ

Kutsal Kitap'ın tarihselliğini ve geçerliliğini parçalamak için yaptığım denemelerden sonra onun tarihsel açıdan güvenilir olduğu sonucuna ulaştım. Eger bir kişi, Kutsal Kitap'i güvenilir olarak değerlendirip, onu diskalifiye etmeye kalkarsa, antik dönemin bütün bulgularını ve edebi eserlerini de geçersiz ilân etmesi gerekmektedir.

Benim sürekli olarak karşılaştığım bir sorun ise, bazı kişilerin belirli bir standardı ya da testi, lâik edebiyat eserlerine uygularken, konu Kutsal Kitap olduğu zaman, farklı metodlar kullanmak istemeleridir. Eger bir eser inceleme altına alınacaksa, dini ya da lâik bir eserde olsa, aynı şekilde sinanmalıdır.

Ben şahsen bunu gerçekleştirmiş birisi olarak suna inanmaktayım, bir kişi Kutsal Kitap'i eline alıp, "Kutsal Kitap güvenilir ve tarihsel açıdan geçerlidir" diyebilir.

Daha Detaylı Çalışma İçin

- W. F. Albright, "Retrospect and Prospect in New Testament Archaeology" in E. J. Var-daman, ed., *The Teacher's Yoke*
F. F. Bruce, *The New Testament Documents: Are They Reliable?*
N. Glueck, *Rivers in the Desert*

G. R. Habermas, *The Verdict of History*
C. I. Hemer, *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*, C. H. Gempf, ed.
J. McRay, *Archaeology and the New Testament*
W M. Ramsay, *St. Paul the Traveler and the Roman Citizen*
J. A. T. Robinson, *Redating the New Testament*
A. N. Sherwin-White, *Roman Society and Roman Law in the New Testament*
C. A. Wilson, *Rocks, Relics and Biblical Reliability*
E. Yamauchi, *The Stones and the Scriptures*

4

ESKI ANTLASMA TARİHSEL OLARAK GÜVENİLİR MI?

BÖLÜME BAKIS

Eski Antlasma El Yazmalarının Güvenilirliği
Metinsel İletim: Kopyalama Süreci Ne Kadar Hatasızdı?
El Yazmalarının Miktarı
Eski Antlasma Metninin Tarihi
Ölü Deniz Tomarları
İbrani Olmayan El Yazması Deliller
Özet
Eski Antlasma'nın Arkeolojik Ve Tarihsel Olarak Onaylanması
Giriş Ve Tanım
Bir Uyarı
Arkeolojik Verilerin Yorumlanması .
Arkeolojiye Karşı Kısa Bir Sürede Artan İlginin Temel Nedenleri
Taşlar Bize Sesleniyor: Eski Antlasma Bilgilerine Arkeolojik Destegin Birkaç Örneği
Eski Antlasma Bilgilerinin Belgeler İle Kanıtlanması
Eski Antlasma'nın Yeni Antlasma Tarafından Onaylanması
İsa'nın Onaylanması
İncil Yazarlarının Onaylanması

1A. ESKİ ANTLASMA EL YAZMALARININ GÜVENİLİRLİLİĞİ

Bu bölüm, Yeni Antlasma'nın güvenilirliğini ortaya koyan delillerden daha farklı deliller içeren, Eski Antlasma'nın tarihsel güvenilirliği üzerine yoğunlaşmıştır. Hem 3. hem de 4. bölümlerde ilgilendığımız konu, Kutsal Kitap'ın esinlenmesi değil, tarihsel güvenilirliğidir. Kutsal Kitap'ın esinlenmesi, bu kitabın 2. bölümünde işlenmiştir.

Eski Antlasma'nın güvenilirliği, en az üç temel metodlarla ispatlanmaktadır: (1) Metinsel iletim (tarih boyunca yapılan kopyalama sürecinin hatasızlığı), (2) Eski Antlasma'nın arkeoloji aracılığı ile elde edilen sağlam deliller ile onaylanması ve (3) Yine arkeoloji tarafından keşfedilmiş metinsel deliller.

1B. Metinsel İletim: Kopyalama Süreci Ne Kadar Hatasızdı?

Eski Antlasma'nın tarihsel güvenilirliğini keşfetmenin bir yolu, metinsel iletimin kusursuzluğunu incelemekten geçmektedir (orijinal metinlerden günümüzde basılmakta olan kopyalara uzanan yol). Antik çağlardan kalma diğer edebiyat eserlerinde olduğu gibi, elimizde orijinal metinler yoktur. Ancak, Kutsal Yazılar ile diğer antik çağların edebiyat eserleri ile kıyasladığımız zaman, kopyalama işlemiyle görevli İbranilerin ulaştığı kesinlik, şaşırtıcı boyutlardadır.

Gleason Archer şöyle ifade etmiştir;

İletim açısından baktığımızda, Eski Antlasma'nın, varlığından haberdar olduğumuz diğer Hıristiyanlık öncesi edebiyat eserlerinden çok büyük farklılıklar gösterdiğini açıkça anlamamız gerekmektedir. Zaten Eski Antlasma'dan başka, çok yaygın zaman dilimlerinde oluşmuş herhangi bir ulusa ait el yazması eseriyle pek karşılaşmamaktayız. Ancak, Mısırca yazılmış olan Ölüm Kitabı gibi eserlerle karşılaştığımız zaman, bu el yazması kopyaların birbiri ile gösterdiği farklılıklar çok kapsamlı ve ciddi boyutlardadır. Örneğin, Ani Papirüsünün (On sekizinci hanedanlık zamanında yazılmıştır), on besinci bölümünün içeriği ile Turin Papirüsünün (Yirmi altıncı hanedanlık ya da daha sonraki bir zamanda yazılmıştır) arasındaki fark şaşırtıcı boyutlardadır.

Birçok tümce eklenmiş ya da çıkarılmış ve bazı bölümlerde aynı metindeki birbiri ile bağlantılı gibi gözükmekte olan sütunlar çok farklı anlamlar içermektedir. İbrani metinlerindeki tanrısal yetkinliği bir yana baktığımız zaman, birbirinden asırlar sonra üretilmiş olan metinlerin birbiri ile olan bir ayrılık ve değişiklik sergilememesi için tek bir sebep yoktur. Örnek olarak, 1947 senesinde Ölü Deniz yakınlarındaki 1 numaralı Kumran mağarasında keşfedilen iki kopya, Yesaya'nın elimizdeki en eski el yazması kopyasından (M.S. 980) bin sene daha yaşlı olmasına rağmen, elimizdeki standart Eski Antlasma ile kelimesi kelimesine karşılaştırıldığında, yüzde doksan beslik oranında birebir uyum görülmüştür. Geriye kalan yüzde beslik oran ise, kalem hatasından ve imlâ farklılıklarından oluşmaktadır ve sunulan esinleme mesajının anlamında en ufak bir farklılık oluşturmamaktadır. (Archer, SOT, 23-25)

Robert Dick Wilson'un muhteşem araştırmaları, Kutsal Yazılar'ın gerçekliğinin ve güvenilirliğinin, Eski Antlasma İsrail'ini çevreleyen kültürlerle kadar dayandığının izini ortaya koymuştur:

İbranice Kutsal Yazılar, 26 ya da daha fazla yabancı Kralların isimlerini içermektedir ve bu isimlere o çağda yazılmış diğer metinlerde rastlanılmaktadır. Bu kralların isimleri, genellikle ya kendi yaptırdıkları anıtlarda olduğu gibi ya da hükmettikleri zaman içindeki metinlerde, aynen Eski Antlasma metinlerindeki gibi yazılmaktadır. Gözlemlenen yazım farklılıkları ise, o metnin kaleme alındığı tarihteki İbrani imlâ kurallarında yapılan değişikliklere bağlılığın bir sonucu olarak karsımıza çıkmaktadır. Harfleri ya da okunusları kesin olarak açıklanamayan

iki ya da üç isim olmasına rağmen bu birkaç örnek, bütün İbrani metinlerinin yanlışlığını iddia ettiremez. Tam aksine, Yahudiye ve İsrail krallarının isimleri aynı çağda yazılmış olan Asur metinlerinde aynen, günümüzdeki İbrani metinlerdeki yazıldığı şekliyle rastlanılmaktadır.

Mısır, Asur, Babil ve Moav dillerinden İbraniye yapılan 144 tercüme ve İbraniceden bu dillere yapılan 40 tercüme ya da toplam 188 tercüme olayı incelendiğinde, 2300 ile 3900 sene boyunca yazılan bütün Eski Antlaşma metinlerindeki isimlerde, harfi harfine bir uyum olduğu görülmektedir. Orijinal el yazması metinlerin yazarlarının en geçerli filolojik prensiplere uyum içerisinde yazmış olmaları, onların uzmanlığının ve titizliğinin en büyük delilidir. Daha da ötesi, asırlar boyunca İbrani metinlerinin aynı titizlikle kopyalanmış olması, edebiyat dünyasında esi benzeri olmayan harikulâde bir olaydır. (Wilson, SIOT, 64, 71)

Profesör Wilson şöyle devam etmektedir,

Ne Kutsal Kitap'a saldıranlar, ne de onu savunanlar, isimlerin asırlar boyunca doğru bir şekilde aktarılmış ya da hatasız bir şekilde temsil edilmiş olmasının doğal ve kolay bir şey olduğu fikrine bir an için bile kapılmıyolar. Bu tip bir araştırmanın içine girmemiş olan okuyucuların dikkatini, Mısır'daki Kralların isimlerinin verildiği Manetho'ya ve Mısır eserlerine çekmek istiyorum. Manetho, M.Ö. 280 senelerinde, Ptolemy Philadelphus zamanında, Mısır'da putperest tapınaklarında yüksek rahip unvanına sahip bir şahıs idi. Josefus, Eusebiyus ve diğerlerinin eserlerinde n parçacıklar halinde alıntılar yaptığı Eski Mısır hanedanlıkları hakkında bir eseri kaleme almıştır.

31 hanedanlıktan sadece 20'sinden 40 kralın ismini vermiştir. Manetho'nun verdiği yazılı şekli ile, bu isimlerden 49 adedini eserlerin üzerindeki isimlerle karşılaştırdığımız zaman, ünsüz harfleri ile birebir tanıyabilmekte, 28 adedini ise kısmen tanıyabilmekteyiz. Diğer 63 tanesi ise, tek bir harfi ile bile tanınmamaktadır. Eğer Manetho'nun orijinal metinlerden bu isimleri aldığı doğru ise (ki 49 ismin uyumu bizlere bu olasılığın geçerliliğini göstermektedir), 50'den fazla tanınmaz durumdaki isimlerde mevcut olan yüzlerce değişiklik ve hata ya onun kopyalama konusundaki hatasına bağlıdır ya da onun yazdığı metinleri kopyalayanların suçudur.

Wilson, M.Ö. 2000 ilâ M.Ö. 400 seneleri arasında kronolojik bir sıra ile hüküm sürmüş yaklaşık kırk kralın varlığından bahsedildiği zaman: "Aynı ülkenin kralları ya da başka ülkelerin kralları hakkında bilgi verme açısından olaya baktığımız zaman, hayal edilebilecek en yüksek seviyedeki kusursuzluğu yakalamış olan Eski Antlaşma'nın, bizlere güvenilirliği ve sağlamlığı konusundaki en büyük delili, bu krallar grubu sunmaktadır." Bir ek bilgi olarak, böyle bir kusursuzluğun sansa bağlanması durumunda neler olacağını da araştırmıştır: "Matematiksel olarak hesaplandığında, bu kusursuzluğun sadece tesadüflere bağlanma olasılığı 750.000.000.000.000.000.000'da birdir." (Wilson, SIOT, 74-75)

Bu bulgular ışığında, Wilson şu sonuca varmıştır:

Orijinal metinlerin kopyalarının, 2000 sene boyunca kusursuz bir şekilde iletilmiş olmasının kanıtlandığını kimse reddedemez. İki bin sene önce var olan başka metinlerin kopyalarının böyle bir anlayışla günümüze ulaştığını düşünmek mümkün olsa bile, daha önce bahsettiğimiz gibi, bugün elimizdeki kopyaların sunduğu isimler ile orijinalleri mevcut olan Babil metinleri kıyaslandığında benzerlikler ortaya konulmuştur; günümüzdeki klâsiklerin modern baskıları ile kıyaslandığı zaman tam aksi bir şekilde, bir birinden binlerce yıl arayla yazılmış olan papirüsler, 2000 seneden fazla bir süre içinde sadece küçük metinsel değişiklikler yaşamış ve özellikle bilimsel ve ispatlanabilme açısından doğruluğunu, kralların isimlerinin ve sayısız yabancı terimlerin İbrani metinlerinin içine yerleşmiş, doğru bir şekilde yazılmış ve bizlere kadar ulaşmış olması ile ispatlamıştır. (Wilson, SIOT, 85)

F. F. Bruce su ifadede bulunmuştur: “Masoretlerin kopyaladığı, İbrani Kutsal Kitap’ının ünsüz harflerden oluşan metinleri dikkat çekici bir aslına uygunluk içerisinde binlerce yili askin bir süre boyunca kopyalanıp daha sonrakinesillere ulaşmıştır.” (Bruce, BP, 178)

William Green su sonuca varmıştır “rahatlıkla sunu ifade edebilirim ki, antik dönemin hiçbir eseri bu kadar hatasız bir şekilde iletilmemiştir.” (Green, GIOT, 81)

İbrani metinlerin iletiminin doğruluğu hakkında, Cambridge Üniversitesinde kütüphane yetkililerinden olan Atkinson, şöyle bir yorumda bulunmuştur; “biraz mucizevi değil mi?”

Yahudi hahamlar, yüzyıllar boyunca İbrani metinlerin iletimini titizlik ile korumuşlardır. Bu bölüm bu titizliğin sonuçlarını gözler önüne sermektedir.

1C. El Yazmalarının Miktarı

Eski Antlasma, Yeni Antlasma’nın sahip olduğu gibi asiri miktarda el yazma kopyaya (MSS) sahip olmasa da, bugün elimizdeki el yazması adedi gayet hatiri sayılı rakamlardadır. İbrani el yazmalarının sayısının düşük olması konusunda birkaç sebep sunmak mümkündür. Birinci ve en belirgin sebep olarak, eskiligi ve eskimeyi söyleyebiliriz; iki ile üç bin senelik bir zaman dilimi eski metinlerin sağlam bir şekilde günümüze kadar kalmasını beklemek için çok uzun bir dönemdir. Buna rağmen elimizde bulunan birkaç satırlık delil bile kullanılan malzemenin kalitesinin çok iyi olduğunu ortaya koymaktadır. İlk olarak elimizdeki el yazmalarının adedini ortaya koymamız gerekmektedir. Günümüzde korunmakta olan birkaç adet çok değerli İbrani el yazması koleksiyonları mevcuttur.

İbrani el yazmalarının ilk koleksiyonu Benjamin Kennicott (1776-1780) isimli bir şahıs tarafından oluşturulmuş ve Oxford tarafından yayınlanan bu listede 615 adet Eski Antlasma el yazması sıralanmıştır. Daha sonra, Giovanni de Rossi (1784-1788), 731 adet Eski Antlasma el yazması sıralamış ve yayınlamıştır. Çağımızdaki en önemli el yazması keşfi ise, Cairo Geniza (1890’ler) tarafından gerçekleştirilenler ve Ölü Deniz Tomarlarıdır (1947 ve takip eden yıllar). Kahire’deki sinagogun tavan arasında depo ya da *geniza* olarak adlandırılan yerde, eski iki yüz binden fazla el yazması tomari ve parçacıkları keşfedilmiştir (Kahle, CG, 13 ve Wurthwein, TOT, 25) ve bunlardan on binlercesi Kutsal Kitap’a aittir. (Goshen-Gottstein, BMUS, 35)

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, Kahire’de, M.S. 882 senesine kadar Saint Michael kilisesi olarak kullanılmış olan sinagogda sayısız miktarda, altıncı yüzyıl ile sekizinci yüzyıl arasında yazılmış el yazması tomari ve parçacıkları keşfedilmiştir. Bu el yazmaları, eski ya da hatalı el yazmalarının uygun bir şekilde yok edilene kadar istiflendiği, depo işlevini gören (*geniza* olarak adlandırılan) odacıkta, yerde bulunmuşlardır. Bu *geniza*, duvar arkasında kalmış ve bu kesif gününe kadar tamamen unutulmuştur. Bu küçük odacık, içinde İbranice ve Aramice Kutsal Kitap metinlerini de içeren, 200.000 gibi korkunç bir adette el yazmasını barındırmış ve korumuştur. Kutsal Kitap metinleri M.S. beşinci yüzyıldan kalmadır. (Dockery, FBI, 162-163)

Artık Kahire - Geniza’da bulunan el yazmalarının yarısının ev sahipliğini Cambridge Üniversitesi yapmaktadır. Diğer yarısı ise dünyanın her tarafına yayılmış durumdadır. Kahire Geniza konusunda bir otorite olan Paul Kahle, tam 120 adetten fazla ender bulunan “Babililer” isimli grup tarafından hazırlanmış olan Masoretik el yazması teshis etmiştir.

İbrani Eski Antlasma el yazmalarının en kapsamlı koleksiyonu ise, Leningrad’daki İkinci Firkowitch koleksiyonudur. Kutsal Kitap’tan ve Masora’dan tam 1.582 adet parsömen parçayı (725’i kâğıt üzerinde) kapsamaktadır. Ayrıca Antonin koleksiyonunda 1.200 adet İbranice el yazması parçaları mevcuttur (Wurthwein, TOT, 23). Paul Kahle’nin yorumuna

göre, Antonin koleksiyonundaki el yazmaları ve parçacıklar da, Kahire - Geniza'dan getirilmiştir. (Kahle, CG, 7) Firkowitch Koleksiyonundaki (M.S. 929 - 1121 senelerine ait) on dört adet İbrani Eski Antlasma el yazması kopyası da Kahire-Geniza'dan getirilmiştir.

Kahire-Geniza el yazmaları tüm dünyaya yayılmış durumdadır. Amerika'da bulunanlar arasında iyi durumda olanların bazıları New York'taki Yahudi İlahiyat Seminer'inde, Enelow Memorial koleksiyonunda barındırılmaktadırlar. (Goshen-Gottstein, BMUS, 44)

British Museum (Britanya Müzesi), 161 adet İbrani Eski Antlasma el yazması kataloglamış bulunmaktadır. Oxford Üniversitesinin Bodleian kütüphanesi, 146 adet Eski Antlasma el yazması listelemektedir ki, bunların her biri çok sayıda parçacıkları içermektedir. (Kahle, CG, 5) Goshen-Gottstein'in tahminlerine göre sadece Birleşik Amerika Devletlerinde bile yüzde beşi Kutsal Kitap'a -bes yüz adet el yazmasından daha fazla- ait olan on binlerce Sami dili el yazması parçacıkları mevcuttur. (Goshen-Gottstein, BMUS, 30)

En önemli İbrani Eski Antlasma el yazmalarının yazılım tarihleri, M.Ö. üçüncü yüzyıl ile M.S. on dördüncü arasında değişmektedir. Bunların arasında en çok göze çarpanları, M.Ö. üçüncü yüzyıl ile M.S. birinci yüzyıldan kalan Ölü Deniz Tomarlarıdır. Bu tomarlar, Eski Antlasma kitaplarından bir tanesinin tümünü (Yesaya); Ester hariç, diğer Eski Antlasma Kitaplarından binlerce parçayı kapsamaktadır. (Geisler, BECA, 549) (Bu bölümün içerisindeki "Ölü Deniz Tomarları" bölümüne bakınız.)

Ölü Deniz Tomarları'nın, kendilerinden sonra yazılmış el yazmalarının geçerliliğini ispatlamak gibi çok özel bir katkısı olmuştur. Örneğin, British Müzesinde korunmakta olan *Cairo Kodeks* (Kahire Kodeksi-M.S. 895), Ölü Deniz Tomarları'nın keşfinden önce elimizdeki en eski Masoretik el yazmasıydı. Bir diğer ismi, *Kodeks Cairensis*'dir. Masoretik, Musa ben Asher ailesi tarafından hazırlanmıştır.

Önceki ve Sonraki peygamberleri içermektedir, ancak bu el yazmasına ait olan Eski Antlasma'nın geri kalan kısmı bulunamamıştır. (Bruce, BP, 115-16)

Kodeks of Prophets of Leningrad (Leningrad Peygamberlerinin Kodeksi-M.S. 916) içerisinde Yesaya, Yeremya, Hezekiel ve on iki kısa kitabı yazmış peygamberleri içermektedir.

Eski Antlasma'nın en eski el yazması Leningrad'da bulunmakta olan, *Kodeks Babilicus Petropalitanus*'dur (M.S. 1008). Haham Aaron ben Musa ben Asher'in M.S. 1000 yılından önce yazılmış olan metinlerinin düzeltilerek yazılmış halidir. (Geisler, GIB, 250)

Aleppo Kodeks (M.S. 900+), çok ayrı değeri olan bir el yazmasıdır. Bir süre için kaybedildiği düşünülmüş, ancak 1958 senesinde tekrar keşfedilmiştir. Ne yazık ki kayıplara karıştığı dönemde hasara uğramaktan kurtulamamıştır. 1947 yılında İsrail ayaklanmaları esnasında kısmen hasar görmüştür. *Aleppo Kodeks* elimizdeki Eski Antlasma'nın tümünü kapsayan en eski masoretik el yazmasıydı.

British Museum Kodeks (M.S. 950), Yarutlis'in bazı parçalarından Yasa'nın Tekrari'na kadar tüm bölümleri kapsar.

Reuchlin Kodeks of Prophets (M.S. 1105) Bu metinler, Masoret'e ben Naphtali tarafından hazırlanmıştır. Bu el yazmaları, kopyalama sürecine ne kadar güvenebileceğimiz konusunda bazı soru işaretleri oluşturmaktadır. Metinsel tenkitçilerin, Eski Antlasma el yazması kopyalarında bulabileceği değişik tipte hatalar mevcuttur (bu konu 4. bölümün ilerleyen kısımlarında irdelenecektir). Bu hataların doğası, bütün mesajı bozacak kadar ciddimidir yoksa mesajın verdiği manayı anlamamızı tamamen imkânsiz hale getirmiş midir? Eger, cevap evet ise, Tanrı'nın plâni bozulmuş mudur? Tanrı, esinlemesini, gelecek jenerasyonların doğru anlayabileceği bir şekilde iletememekte midir? Eger Tanrı, Kutsal Yazılar'ın standart ve yetki içeren kopyalarını yazan kişileri denetleyici bir eylemde bulunmadıysa, o zaman bu kişiler, bu mesajı değiştirip onu bozmuş olmalı. Eger mesaj hatalı ise, esinlenmiş bir metni insanlığa sunmaktaki bütün amaç yok olmuş durumda

olmalıdır; çünkü bu yapıdaki bir mesaj, içerisinde hem gerçekleri hem de yalanları barındıracaktır, insanlar üzerine hüküm getirmek yerine, hükmü insanların eline bırakacaktır.

2C. Eski Antlasma Metninin Tarihi

Haham Aquiba, M.S. ikinci yüzyılda, tam ve eksiksiz bir metin oluşturma arzusuyla söylediği sözler ile tarihe geçmiştir: “Metnin hatasız iletimi (Masoret), Tevrat için bir kale suru gibidir.” (Harrison, IOT, 211) Yahudilik inancından birbiri ardına gelen aydınlar, her türlü hataya sebep olabilecek unsurları, bu sorun dışarısında bırakarak, Kutsal metinleri standartlaştırma ve koruma için görevlendirilmişlerdir:

- ◆ *Sopherim* (İbranice anlamı: “yazıcılar”); Yahudi aydınlarından ve yetkililerinden olan bu kişiler, M.Ö. besinci ve üçüncü yüzyılları arasında görev yapmışlardır.
- ◆ *Zugoth* (“çiftler”, metinsel uzmanlar); M.Ö. ikinci ve birinci yüzyıllarda bu görevi üstlenmişlerdir.
- ◆ *Tannaim* (“tekrarcılar” ya da “öğretmenler”); M.S. 200 senesine kadar göreve devam ettiler. Eski Antlasma metnini korumanın yanı sıra, Tannaimlerin eserleri arasında *Midrash* (“metinsel tefsir”), *Tosefta* (“ilâ ve”), *Mishnah* (“tekrarlar”) ve *Gemara* (“öğrenilmesi gereken meseleler”) olarak ikiye ayrılmış olan *Talmud* (“tarifname”)’u sayabiliriz. Talmud, asama asama M.S. 100 ve M.S. 500 seneleri arasında derlenmiştir. Tannaimlerin, İbrani Kutsal Kitap’ini koruması olması çok doğal bir durum idi, çünkü derleme üzerine yoğunlaşmıştı.
- ◆ *Talmudists* (M.S. 100-500): Geisler ve Nix, ikinci yazıcılık geleneği (M.Ö. 400’den M.S. 1000) dönemini şöyle açıklamıştır:

Eski Antlasma birinci yazıcılık geleneğini takiben, *Sopherim*’in döneminde (c. 400 M.Ö.-c. M.S. 200), ikinci bir Talmud dönemi başlamıştır (c. M.S. 100-c. 500), bu dönem ise, daha yaygın bir şekilde bilinen Masoretik geleneğine yol açmıştır (c. 500-c. 950). Ezra, bu gruplardan birinci ile çalışmıştır ve İsa’nın zamanından sonraya kadar Kutsal Kitap derlemecileri olarak tanınmışlardır. M.S. 100 ve 500 seneleri arasında Talmudiler (tarifname ve öğreti), Tevrat’a dayalı bir İbrani sivil ve kanoniksel yasa koyucu kurul olarak gelişmiştir. Talmud, temel olarak, M.Ö. 300 ile M.S. 500 seneleri arasında yaşamış olan Yahudi öğretmenlerin görüşlerini ve kararlarını temsil etmektedir ve *Mishnah* ve *Gemara* isimli iki kısımdan oluşmaktadır. (Geisler, GIB, 306)

Bu dönem esnasında zamanın büyük bir kısmı, İbrani sivil ve kanoniksel yasalarının kataloglanması için harcanmıştır. Talmudiler, sinagog tomarlarını iletmek için çok karışık bir sistem kurmuşlardır.

Samuel Davidson, Talmudiler’in, Kutsal Yazılar hakkında uyguladıkları bazı disiplin kurallarını bizlere iletmektedir. Bu titiz uygulamalar aşağıda sunulmuştur: (Geisler tarafından oluşturulmuş sayılı liste kullanılmıştır)

[1] Bir sinagog tomarı temiz hayvanların derisi üzerine yazılmalıdır, [2] sinagogun bu amaçla kullanması için, bu deriler özel olarak bir Yahudi tarafından hazırlanmalıdır. [3] Bu tomarlar, temiz hayvanlardan elde edilecek iplikler ile bağlanmalıdır. [4] Her deri tomarında, tüm kodeks boyunca eşit şekilde dağıtılacak, belli bir sayıda kolon olmalıdır. [5] Kolonların uzunluğu 48 satırdan az ya da 60 satırdan fazla olmamalıdır; genişliği otuz adet harften oluşmalıdır. [6] Kopyalar tek tek satırlardan oluşmalıydılar, eğer bir cümlenin üç ya da daha az kelimesi alt satıra kayarsa, kopya geçersiz sayılırdı. [7] Mürekkep, ne kırmızı ne yeşil ne de başka bir renk olmamalı, siyah olmalıdır ve belirli bir tarife göre hazırlanmalıdır. [8] Gerçek bir kopya kendinden sonrakiler içinde bir örnek olarak teskil edeceğinden, yazıcı hatasız olmalı. [9] Ne bir Söz ne de bir harf, hatta bir yod (İbranice de bir harf) bile, yazıcı önündeki kodekse bakmadan, ezberden yazılmamalıdır... [10] Bütün ünsüzlerin arasında bir

saç ya da iplik kalınlığında bir boşluk olmalıdır; [11] Bütün yeni parashah (kısm) ya da bölümler arasında, dokuz ünsüz genişliği, [12] Bütün kitapların arasında, üç satır boşluk olmalıdır. [13] Musa'nın besinci kitabı, tek bir satır halinde bitmelidir; ancak diğer kitaplar için bu prensip geçerli değildir. [14] Tüm bunların yanında, yazıcı özel Yahudi kıyafetini giymelidir, [15] bütün bedenini yıkamalıdır, [16] Tanrı'nın ismini yazmaya başlamadan önce, kalemını hokkaya yeniden batırmalıdır, [17] bu isim yazılırken, kendisine seslenen kişi bir kral bile olsa, dikkate almayacaktır. (Davidson, HTOT, 89)

Davidson, sözlerine devam etmiştir: "Bu şartlara uymadan yazıldığı tespit edilen tomalar ya yakılır ya da toprağa gömülürlerdi; okullarda sadece okuma amacı ile kullanılmak üzere gözden uzaklaştırılırlardı."

Talmudiler, bir el yazısı kopyayı tamamladıkları zaman, onun birebir ve kesin bir kopya olduğu konusunda hiçbir şüphe duymazlar ve bu yeni kopyaya da aynı yetkiyi verirlerdi.

Bundan dolayı, ellerindeki eski kopyaları daha değerli görmek yerine, daha mükemmel ve daha az yıpranmış olan yeni kopyaları tercih etmek, geleneksel bir Yahudi alışkanlığı olmuştur.

– SIR FREDERIC KENYON

Frederic Kenyon, *Our Bible and Ancient Manuscripts* (Kutsal Kitap'ımız ve Eski El Yazmaları) isimli eserinde, eski kopyaların yok edilmesi konusunda daha açıklayıcı bilgiler sunmaktadır:

El yazmalarının kopyalanmasında gösterilen asiri hassasiyetin aynısı, eski kopyaların yok edilmesinde de gösterilmiştir. El yazması bir kopya olan Talmud, kurallara harfen uyularak yazıldığı ve hakkettiği onayı aldığı zaman, yetkisi kabul edilir, diğer kopyalar ile aynı değere sahip olurdu. Eğer hepsinin doğruluğu ve kesinliği aynı ise, bir el yazmasının eskiliği, onun değerini ya da önemini artırıcı bir kriter olamazdı, tam aksine, kullanılan malzemeler zaman akışı içerisinde eskiyeceği ve asınacağı için, eski olmak, bir el yazmasına pozitif bir dezavantaj sunmaktaydı. Hasar görmüş ya da mükemmelliği bozulmuş olan bir kopya, en kısa zamanda kullanılamaz olarak kabul edilirdi.

Bütün sinagoglarda, hasar görmüş, eskimis el yazmalarının terk edildiği "Gheniza" isimli ahsaptan bir dolap bulundurulurdu. Günümüzde, elimizde bulunan birçok el yazması kopya, bu dolaplarda keşfedilmiştir. Bundan dolayı, ellerindeki eski kopyaları daha değerli görmek yerine, en mükemmel ve en az yıpranmış olan yeni kopyaları tercih etmek, bir Yahudi alışkanlığı olmuştur. "Gheniza" denilen dolaplarda terk edilen kopyalar, zamanla ya toz olurlar ya da dolabın asiri şekilde dolmasından dolayı yakılırlardı.

Tüm bunlardan dolayı, Eski Antlaşma'nın en eski kopyalarının elimizde olması bizleri ne sasırtmakta ne de telasa sürüklemektedir. Su ana kadar sayılmış olan sebeplere, birde Yahudilerin maruz kaldığı tarih boyunca tekrar eden zulümleri eklersek (mal ve mülke verilen zararları göz önüne alırsak), antik el yazmalarının yok olma olasılığını haklı çıkarmasına rağmen, elimizde bugün var olan metinler, Masoretik metin olarak bilinen metinlerin korunduğunun en güzel ispatı olarak kabul edilmelidir. (Kenyon, OBAM, 43)

“Masoretler, çok ileri bir disiplin düzeyine erismislerdi ve ellerindeki metinlere insan aklının alabileceği en büyük saygıyı gösterirler ve keşfettikleri karmaşık bir güvenlik sistemi ile yazım hatalarını engellerlerdi. Örneğin, her kitaptaki her harfin kaç kere tekrar ettiğini sayarlar, Pentateuch’un orta harfi ile tüm Eski Antlaşma’nın orta harfini tespit ederler ve bunlardan daha detaylı kontrol yöntemlerini kullanırlardı. Değişik toplamların hatırlanabilmesi için rakam cetvelleri oluşturmışlardı. Wheeler Robinson, masoretler hakkında ‘sayılabilinecek her şeyi sayarlardı’ demistir.”

– F. F. BRUCE

“Kutsal Yazılar’a saygı gösterme ve bu metinlerin saflığına itibar etme, Yerusolım’in dütüsünden sonra ilk defa ortaya çıkan bir kavram degildir.” (Green, GIOT, 173)

Masoretler, M.S. 500 ve M.S. 950 seneleri arasında, Eski Antlaşma metnine en son formunu veren Yahudi aydınlarıdır. M.S. 70 senesi içinde tapınagın yıkımı ve Yahudilerin topraklarından sürülmesi ile birlikte, Yahudiler su konuların önemini kavrayıp bu konulara hızlı bir şekilde egilmişlerdir: (1) Metinlerin standartlaştırılıp, kanonun kesinleşmesi, (2) noktalama işaretlerinin standartlaştırılıp, en doğru telâffuzun sağlanması ve korunması için sesli harflerin kullanıma sokulması. Onlara Masoretikler denmiştir, çünkü sesli harfleri, aksanları ve sıra dışı bir imla içeren bazı kelimeleri göz önüne alarak yazım içinde sesli gelenegini oluşturmışlardır (masorah). Sopherim’in noktasız, (sesli harfleri olmayan İngilizce gibi düşünebilirsiniz), ünsüz alfabetini kabul etmişler ve her kelimeye en doğru gramatik formunu ve okunma şeklini vermesi için, ses noktalarını eklemişlerdir. Aynı zamanda, ilimli bir şekilde metinsel eleştiride bulunmuşlardır. Sessiz metinle yazılmış olan bir kelimenin hatalı olabileceği konusunda şüphe duydukları an, çok ustaca bir metodla bu hataları düzeltilmişlerdir. Sopherim’den aldıkları kelimenin ünsüz harflerine dokunmadan, aynısını koruyarak, ancak bu kelimeye sadece ses noktaları ekleyerek, hem eski kelimeyi korumuş hem de bu yeni kelimenin en doğru ifadesini sunmuşlardır, aynı zamanda bu oluşan yeni kelimenin eski formunu da, sayfanın altına çok küçük harflerle not olarak düşerek herhangi bir karışıklık oluşmamasını garantiye almışlardır. (Archer, SOT, 63)

Masoretik eylemlerin merkezi ya da okulu olan ve birbirinden tamamen bağımsız olan iki yerin isimleri bunlardır: Babilli ve Filistinli. En meşhur Masoretler, dokuzuncu yüzyılın sonları ile onuncu yüzyılın başlarında yaşamalarını sürmüş olan Moses ben Asher (ve onun oğlu Aaron) ve Moses ben Naphtali isimli, Celile’deki Taberiye içinde yaşayan Yahudi aydınlarıydılar. Ben Asher metni, günümüzde Yahudilerin kullandığı standart İbrani metnidir ve en iyi şekilde Kodeks Leningradensis B19 A (L) ve Aleppo Kodeks’i tarafından sunulmaktadır.

Masoretler (*masora*’dan gelir, “gelenek”), metnin standartlaştırılması ve yazımı gibi çok büyük emek isteyen görevi kabul etmişlerdir. Genel merkezleri, Taberiye içindeydi. Masoretlerin devamını sağladığı metinlere, “Masoretik” metin denmiştir. Çalışmaların sonucunda ortaya çıkan bu metinler, en doğru okumayı sağlayabilmek için ses noktalarını içermektedir. Masoretik Metin, bugün elimizde bulunan standart İbrani metni oluşturmıştır.

Masoretler, çok ileri bir disiplin düzeyine erismislerdi ve ellerindeki metinlere “insan aklının alabileceği en büyük saygıyı gösterirler ve keşfettikleri karmaşık bir güvenlik sistemi ile yazım hatalarını engellerlerdi. Örneğin, her kitaptaki her harfin kaç kere tekrar ettiğini sayarlar, Pentateuch’un orta harfi ile tüm Eski Antlaşma’nın orta harfini tespit ederler ve bunlardan daha detaylı kontrol yöntemlerini kullanırlardı. Değişik toplamların hatırlanabilmesi için rakam cetvelleri oluşturmışlardı. Wheeler Robinson, bu konuda ‘sayılabilinecek her şeyi sayarlardı’ demistir.” (Bruce, BP, 117)

Yazicilar, gerek Yesaya kitabinda , gerekse bütün Eski Antlasma'da, tek bir ünsüz harf bile eksik yazilsa, bunu tespit edebilecek düzeydeydiler. Yazilim esnasinda o kadar çok koruyucu sistem gelistirmislerdi ki, ellerindeki Kitap'in kopyalama islemi bittigi anda, ellerindeki kopyanın kesinlikle hatasiz oldugunda n emin olurlardi..

Sir Frederic Kenyon bu konuda sunlari ifade etmistir:

Kaydetme çeşitleri, okumalar, gelenekler ya da benzeri uygulamalar haricinde Masoretler, metinsel eleştirme çember alanına girmeyen birçok hesaplamaların da sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Her kitabın ayetlerini, kelimelerini ve harflerini rakamlanmışlardır. Her birinin ortasındaki kelimeyi ve harfi tespit etmişlerdir. Ayetleri, alfabenin harflerine göre ya da bazı rakamlara göre sıralanmışlardır. Su an bizler için önemsiz gözükebilecek bu detaylı çalışmalar, metnin hatasız bir şekilde kopyalanmasını sağlamak için çok hassas bir koruma işlevini görmekle beraber; yüceltmeyi hak eden bu Kutsal Yazılar'a duyulan saygının en ileri ifadesi olmuşlardır. Masoretler, Yasa'nın tek bir yotunun, başlığının ya da bir harfin en ufak parçasının yok olmaması ya da atlanmaması için derin bir kaygı duymuşlardır. (Kenyon, OBAM, 38)

Yukarıda bahsi geçen İbrani el yazmalarının sağlamlığının kanıtları hakkındaki tartışmaların üzerinde olan bir gerçek var ise, o da Yahudilerin Kutsal Yazılar'a gösterdiği saygıdır. Ancak Yahudilerin, Kutsal Yazılar'ına olan saygılarından dolayı, kopyalanmış olan metinlerin hatasızlığını garanti ettiğini iddia edemeyiz. Aslında bu daha çok bizlere, onların Kutsal Kitap'a duydukları batıl saygıyı göstermektedir. Talmud'a göre, yerine getirilmesi gereken şartlar arasında sadece kullanılacak derinin tipi ya da kolonların ebedi değil, aynı zamanda, Tanrı'nın isminin yazılmasından önce yerine getirilmesi gereken dini törenler de vardır. Kurallar; kullanılacak mürekkebi, kelimelerin arasındaki boşlukların ebadını ve akıldan bir şey yazmama gibi detayları kapsamaktaydı. Satırlar, -hatta harfler- belli bir metot ile sayılmaktaydı. Eğer bir el yazmasında, bir tane bile hata tespit edilse, elenir ve yok edilirdi. Yazıcılık resmi bir görevdi ve kopyalama işlemi esnasında asiri titiz bir dikkat gösterme sorumluluğunu içermekteydi. Elimizde az el yazması kopya olmasının bir sebebi de budur, çünkü kurallar, kusurlu kopyaların yok edilmesini buyurmaktaydı (Geisler, BECA, 552)

Elimizdeki Kutsal Yazılar'a saygımızı kazandıran bütün delillere sahibiz. Çok uzun bir zaman ve asırlar gelip geçmiş olsa da, hiç kimse O'na ne bir kelime ekleme, ne bir kelime çıkarma ya da bir heceyi değiştirme cüretini gösterememiştir. Doğduğu andan itibaren, O'nu, Tanrı'nın buyruğu olarak kabul etmek, onlara uymak ve gerekirse seve seve O'nun için canını vermek, her Yahudi için bir içgüdüdür.

- FLAVYUS JOSEFUS, BİRİNCİ YÜZYIL TARİHÇİSİ

M.S. birinci yüzyılda yaşamış olan Yahudi tarihçi Flavyus Josefus, şu ifadede bulunmuştur:

Bizler, bize ait olan Kutsal Yazılar'a olan saygımızı uygulamalarımızla ispatladık. Su ana kadar, gelmiş geçmiş asırlar boyunca, hiçbir kişi ne bu yazılara bir şey ekleme, ne onlardan bir şey çıkarma ne de bir kısmını değiştirme cesaretini bulamamıştır; ancak bütün Yahudiler için doğdukları andan itibaren bu kitapların tanrısal bir doktrin içerdiğine güvenmişler, onlara sadık kalmışlar ve mecbur kalındığında da bu kitaplar uğruna canlarını vermekten çekinmemişlerdir. Tarih boyunca defalarca ve kitleler halinde esaret altına alınmış olanlarımız

için, herkesin önünde iskencelere ve katliamlara dayanmak, ama ne yasamız aleyhinde ne de bu yasaları taşıyan kitaplar aleyhinde bir kelime söylememek, yeni bir şey degildir. (Josefus, FJAA, alinti yeri: JCW, 179, 180)

Josefus, Kutsal Yazılar'a olan Ibrani saygisi ile Yunanlıların edebiyatlarına olan saygısını karsılaştırarak devam eder:

Hangi Yunanlı, aynı sebep uğruna bu kadar çok eleme göğüs gerer? Kendi ulusunun bütün eserlerini kurtarmak için en ufak bir kişisel zararı göze almaz. Yunanlılar için bunlar sadece, yazarlarının keyfi doğrultusunda şekil bulmuş hikâyelerdir. Bu yargım; çağdaşlarının bazılarının tarihsel olayları anlatmak için kendisini tehlikeye attıklarını bilen, ancak ilgi alanlarına girmeyen bu konularda, gerçekleri bilen kişilerden bilgi arama zahmetine katlanmayan eski tarihçilerin varlığı ile haklı çıkmaktadır. (Josefus, FJAA, alinti yeri : JCW, 181)

Tüm bunlara rağmen, M.S. 1000 yıllarından günümüze ulaşmış olan en eski Masoretik el yazmalarının geçerliliğinin kabul edilmesi, İsrail'in Ölü Deniz sahillerinde bulunan sasirtici bir kesfi beklemiştir.

3C. Ölü Deniz Tomarları

Herhangi bir Kutsal Kitap uzmanına, Ölü Deniz Tomarlarının keşfinden önce, Eski Antlasma'nın güvenilirliğine olan inancın artması için nasıl bir kesif gerçekleşmesini hayal ettiğini sorduysanız, alacağınız cevap şöyle bir şey olurdu: “Orijinal Eski Antlasma el yazmalarına dair daha eski tanıklıkların keşfi.” Su büyük soru isaretini dile getiren ilk kişi, Sir Frederic Kenyon olmuştur: “Masoretik dediğimiz ve kökleri M.S. 100 yıllarına dayanan bu Ibrani metni, Eski Antlasma kitaplarının yazarlarının ilk olarak yazdıkları orijinal metni dürüst bir şekilde yansitiyor mu?” (Kenyon, OBAM, 47)

Ölü Deniz Tomarları'nın keşfinden önce su soru isareti belleklerimizde dolasmaktaydı, “bugün elimizde olan kopyalar, birinci yüzyıl ve daha önceki kopyalar ile kıyaslandığı zaman ne kadar hatasızdır?” Eski Antlasma'nın, elimizdeki en eski tam kopyasının tarihi, onuncu yüzyıldan kalmaz. Böylece su büyük soru ortaya çıkmıştır: “Bu metin defalarca kez kopyalandığına göre, bu metne güvenmemiz doğru mudur?” Ölü Deniz Tomarları sasirtici cevabi sunmuştur.

1D. Ölü Deniz Tomarları Nedir?

Tomarlar, kırk bin adet el yazması parçacıklardan oluşmaktadır. Bu parçacıkların bir araya getirilmesi ile tam bes yüz adet kitap oluşturulmuştur. İsrail'in Ölü Deniz sahillerindeki, Kumran'da dini cemaatin, M.Ö. birinci yüzyıl'dan, M.S. ikinci yüzyıla kadar olan tarihini aydınlatan Kutsal Kitap dışı birçok kitaplar ve parçacıklar keşfedilmiştir. “Zadokite metinleri”, “Toplum Kuralları” ve “Disiplin El Kitabı” gibi kitaplar, bizlere günlük Kumran hayatının amacı hakkında derin bilgiler sunmaktadır. Birçok farklı mağarada bulunan el yazmalarında, Kutsal Kitap'taki ayetler hakkında yorumlar içeren kitaplar da bulunmaktadır. Ancak, Ölü Deniz Tomarları'nın en önemli metinleri, kuskusuz İsa'nın doğumundan bir yüzyıl *öncesinden* kalma, Eski Antlasma metin kopyalarıdır.

2D. Ölü Deniz Tomarları Nasıl Bulunmuştur?

Ralph Earle, tomarların nasıl bulunduğu konusunda, Tanrı'nın her şeyi sağlayıcı ilgisini gösteren olayı bizlerle paylaşarak, akılda kalıcı ve öz bir cevap sunmaktadır:

Bu kesfin hikâyesi, modern çağımızın en büyüleyici hikâyelerinden birisidir. 1947 senesinin Subat ya da Mart aylarının içinde, Muhammed isimli bir Bedevi çocuk çoban, kaybolan keçisini aramaktadır. Eriha'nin sekiz mil güneyinde, Ölü Deniz' in batı yakasındaki bir tepede, bir delik içerisine bir tas atar ve asagidan gelen testinin kırılma sesine sasirarak, delikte bir kesif yapmaya karar verir. Asagida yaptigi araştırma, onu hayretler içinde birakan bir manzara ile karsilasmasi ile sonuçlanır. Magaranin zemininde, seritten kumaslara sarilmis, deri tomarların içinde oldugu büyük testiler görür. Testiler, zamanında dikkatlice mühürlendikleri için, tomarlar neredeyse 1900 sene boyunca hiç bozulmadan korunmuşlardır. (Bulgular, bu tomarların M.S. 68 senesinde oraya yerlestirildigini göstermistir)

Ölü Deniz Magarasi içerisinde bulunan tomarlardan bes tanesi, ismini aldıkları, Yerusolim'deki Suriye Ortodoks Manastiri Bas Piskoposu tarafından satın alınmistir. Bu arada, diger üç tomar ise, gene oradaki Ibrani Üniversitesinden, Profesör Sukenik tarafından satın alınmistir.

Tomarlar ilk bulunduğunda, halkin dikkatini çekmemistir. 1947 Kasim'ında, Profesör Sukenik, magaradaki iki testi ve üç tomarı satın aldıktan iki gün sonra günlüğüne söyle yazmistir: "Ümitlerimizin de ötesinde olan bu kesif, belki de Filistin içerisinde yapilmis en büyük kesiflerin bir tanesidir." Ancak o yıllarda bu önemli sözcükler yayınlanmamisti.

Nihayet, 1948 Subatinin içinde, Ibranice okumasini bilmeyen baspiskopos, Yerusolim'deki Amerikan Sark Arastirma Okulu'nu aradi ve onlara bu tomarlardan bahsetti. İlâhi takdirin bir sonucu olarak, o dönemde okula vekaleten müdürlük yapan John Trever isimli genç eğitimci, ayni zamanda muhtesem bir fotografçıydı. Çetin ve adanmışlıkla dolu bir çalışma devresinden sonra, 24 feet uzunlughundaki ve 10 inç yüksekliğindeki Yesaya tomarının her bir sütununun tek tek fotoğraflarını çekti. Bu resimleri tek tek levhalara bastıktan sonra, bir kaç kopyasını uçakla Johns Hopkins Üniversitesinden, geniş çevrelerce taninan ve Amerikan Kutsal Kitap Arkeologlarının baskani olan Dr. W. F. Albright'a gönderdi. Geri gelen cevapta Albright söyle yazmistir: "Çagimizin en büyük el yazması kesfinden dolayı sizi yürekten kutlarım!...Ne kadar inanılmaz bir kesif! Artık el yazmalarının orijinalliğikonusunda, dünyadaki hiç kimse en ufak bir şüphe duyamayacak." Kendisinin bu el yazmaları hakkındaki tarihlemesi, yaklaşık M.Ö. 100 olmuştur. (Earle, HWGB, 48-49)

3D. Ölü Deniz Tomarlarının Degeri

Ölü Deniz Tomarlarının kesfinden önce, elimizdeki en eski ve eksiksiz Ibrani el yazmasının yazilim tarihi, M.S. 900 senesiydi. Isa'nin zamani olan M.S. ilk yüzyıldan sonra yazilmis olan bu metinlerin hatasiz iletimine ne kadar güvenebilirdik? Arkeoloji ve Ölü Deniz Tomarları'na bu konuda çok minnettariz, çünkü artık elimizdeki metinlere güvenebileceğimizi biliyoruz. Ölü Deniz magaralarının içinde bulunan tomarların bir tanesi, Yesaya kitabının tamamının el yazmasını içermektedir. Paleontolojik çalışmalar sonucunda bu tomarın yazilim tarihi, M.Ö. 125 olarak tespit edilmistir. Bu el yazması, bizlerin sahip olduğu herhangi bir MSS'den bin yıldan daha önce yazilmisti.

Bu kesfin en önemli özelliği, aralarında bin sene bulunan Yesaya tomarının (M.Ö. 125), Yesaya Masoretik Metnine (M.S. 916) tüm detaylarında izlenen yakınlığıdır. Bu yakınlık bizlere, bin sene boyunca yasanmış olan kopyalama sürecindeki sasirtici kusursuzluğu sergilemektedir.

Yesaya 53'deki 166 *kelimede*, sadece 17 *harfte* tereddüt yasanmaktadır. Bunların on tanesi, cümlelerin anlamını etkilemeyen, ancak kelimenin yazilim şeklindeki farklılıktan kaynaklanmakta, dört tanesi bağlaç kullanımında gözüktüğü gibi, stil değişiminden kaynaklanmakta ve son üç harf ise, ayet 11'de eklenmiş olan ve anlami etkilemeyen "isik" kelimesinden gelmektedir. Daha da ötesi, bu kelime LXX ve IQ

tarafından da (Ölü Deniz Magaralarında bulunmuş olan bir Yesaya tomari) desteklenmektedir. Böylece, 166 kelimedenden oluşan bir bölümde, bin yıllık bir iletim ve kopyalama sürecinden sonra, sorunlu olarak gözüken tek bir kelime (üç harften oluşmakta olan) mevcuttur ancak, bu kelime parçanın anlamını değiştirmemektedir. (Burrows, SS, 304)

Gleason Archer'ın ifade ettiği gibi, Kumran cemaatinin Yesaya kopyaları, “elimizdeki standart İbrani metni ile kelime kelimesine karşılaştırıldığında, yüzde 95 gibi bir oranla tipa tip benzer olduğu tespit edilmiştir. Yüzde 5lik oran ise, açıkça görülen kalem hataları ve yazılım değişikliklerinden oluşmaktadır.” (Archer, SOT, 19)

Millar Burrows, su sonuca varmıştır: “Bir metnin, bin senelik bir dönem içerisinde çok az bir farklılık göstermiş olması, bir tür mucizedir. Bu tomar hakkında yazdığım ilk yazımda da daha önce belirttiğim gibi, ‘Bu yazının içerisine baktığımız zaman, ortaya koyduğu temel önemini; Masoretik geleneğin güvenilirliğinin ispatını görmekteyiz.’” (Burrows, TDSS, 304)

4D. Tomarlar Ne İçermektedirler?

Tomarlar tarafından bizlere ulaştırılmış olan sekiz yüz el yazmasını burada tek tek incelememiz mümkün değildir. Aşağıdakiler, tomarlar hakkındaki bilgilerimizin temelini oluşturan ilk çalışmalar ve 4 nolu mağaradan çıkartılıp, kısa bir süre önce yayınlanan metinler de dahil olmak üzere son kırk sene boyunca incelenmiş olan metinlerden örneklerdir. Bu metinler değişik kategorilere ayrılmışlardır: Kutsal Kitap metinleri, Kutsal Kitap yorumları, mezhepsel (*sectarian*) metinler, kutsallığı olmadığı inanılan (*pseudepigraphical*) metinler, vahiy niteliğindeki (*apocalyptic*) metinler, mistik ya da törensel metinler. (Price, SDSS, 86)

Ölü Deniz Tomarları Kesifleri: 1 nolu mağara, Arap bir çoban çocuk tarafından keşfedilmiştir. Bu çoban mağaradan, yaklaşık yedi adet civarında tam tomar, bir miktar da parçacık tomarlar almıştır.

Yesaya A (IQIs a): St. Markos Manastiri Yesaya Tomari, en meşhur kopyalardan birisi olmakla beraber, satır üstlerinde ve sayfa atlarında birçok düzeltme içermektedir ve bu kitap elimizde bulunan en eski tam kopyasıdır.

Yesaya B (IQIs b): İbrani Üniversitesi Yesaya Tomari tam değildir, ancak yazılı metni, Masoretik Metin ile kıyaslandığı zaman, Yesaya A'ya göre daha uyum sergilemektedir.

Eski Antlaşma Kitaplarının Kumran El Yazmaları		
Kanonsal Bölümler (İbrani Kutsal Kitabına Göre)	Eski Antlaşma Kitabı (İbrani Kutsal Kitabındaki Sıralamaya Göre)	Kumran El Yazmalarının Adedi (?=olası parçacıklar)
Pentateuch (ilk bes kitap)	Yaratılış	18+3?
(Tevrat)	Misir'dan Çıkış	18
	Levililer	17
	Çölde Sayım	12
	Yasa'nın Tekrarı	31+3?
Peygamberler	Yesu	2

(Nevi'im)	Hakimler	3
Önceki Peygamberler	1-2. Samuel	4
	1-2. Krallar	3
Sonraki Peygamberler	Yesaya	22
	Yeremya	6
	Hezekiel	7
	On ikiler (Kısa Kitap Yazan Peygamberler)	10+1?
Yazılar	Mezmurlar	39+2?
	Özdeyisler	2
	Eyüp	4
Bes Tomarlar	Ezgiler Ezgisi	4
	Rut	4
	Agıtlar	4
	Derlemeci	3
	Ester	0
	Daniel	8+1?
	Ezra-Nehemya	1
	1-2 Tarihler	1
Toplam		223 (233)

Diger 1 nolu Magara Parçacıkları: Bu mağarada aynı zamanda su kitaplara ait parçacıklar da keşfedilmiştir: Yaratis, Levililer, Yasa'nın Tekrari, Hakimler, Samuel, Yesaya, Hezekiel, Mezmurlar ve bazı Kutsal Kitap'a ait olmayan eserler: Enoch, Musa'nın Sözleri (daha önce bu kitap hakkında hiçbir bilgi yoktu), Özgürlük Kitabı (*Book of Jubilee*), Nuh'un Kitabı, Levi'nin Vasiyetnamesi (*Testament of Levi*), Tobit ve Süleyman'ın Bilgeligi. Aynı zamanda, Daniel'in ilgi çekici parçalarından olan 2:4 (bu parçada metnin lisani, İbraniceden Aramiceye geçmiştir), bu mağarada keşfedilmiştir. 1 nolu mağarada ayrıca su kitapların yorumlarından parçacıklar keşfedilmiştir: Mezmurlar, Mika ve Sefanya.

2 nolu Magara: 2 nolu mağara ilk kez Bedeviler tarafından keşfedilmiş ve yağmalanmıştır. 1952 senesinde burada yapılan kazı çalışmaları sonucunda, yüz adet el yazmasından parçalarda; Misir'dan Çıkış kitabından iki tane, Levililer kitabından iki tane, Çölde Sayım kitabından dört tane, Yasa'nın Tekrari'nden iki ya da üç tane, Yeremya, Eyüp ve Mezmurlar kitaplarından birer tane ve Rut kitabından ise iki tane keşfedilmiştir.

4 nolu Magara: Keklik Magarasi ya da 4nolu Magara, Bedeviler tarafından yağmalandıktan sonra, Eylül 1952'de tekrar araştırılmıştır ve en fazla tomar içeren mağara olduğu anlaşılmıştır. Kelimelerle ifade etmek gerekirse, binlerce parçacık, ya Bedevilerden satın alınarak ya da arkeolojistler tarafından mağarada yapılan araştırmalar sonucunda tekrar gün ışığına çıkarılmıştır. Bu parçacıklar; dört yüz tanesi tanımlanmış olan, yüzlerce el yazmasını içermektedir. Bu kesifler sonunda, Ester haricindeki bütün Eski Antlasma kitaplarından en az yüz adet parça bulunmuştur.

4 nolu mağarada keşfedilen, M.Ö. 3. yüzyıldan kalma, Samuel kitabından bir parça ise, (4qşam b) elimizdeki eski, Eski Antlasma kitap parçasıdır. Aynı zamanda Mezmurlar, Yesaya ve Nahum kitapları hakkında yorum metinlerinden parçalar da bulunmuştur. 4 nolu mağaranın tüm içeriğinin, Kumran kütüphanesinin kapsam alanını gözler önüne serecek bir kapasitede olduğuna inanılmaktadır. Keşfedilen kitapların sayılarına bakılarak yapılan yorumlara, Kumran'lilerin en sevdikleri kitapların adet sıralamasında göre: Yasa'nın Tekrari, Yesaya, Mezmurlar, Kısa Kitapları yazan Peygamberler ve Yeremya olduğu saptanmıştır.

Daniel 7:28 ve 8:1'i içeren bazı parçalarda, lisanın Aramiceden İbraniceye dönüştüğü gözlenmiştir.

7 ve 10 nolu Magaralar: 1955 senesi içinde araştırılan 7 ve 10 nolu magaralardan, belirgin bir Eski Antlasma Kitabı el yazması çıkartılmamıştır. Ancak Jose O'Callahan tarafından, Yeni Antlasma'ya ait olduğu iddia edilen, ancak üzerindeki tartışmaların devam ettiği bazı metin parçaları çıkartılmıştır. Eğer bu metin parçalarının Yeni Antlasma'ya ait olduğu ispatlanırsa, M.S. 50 ya da 60 senesinden kalma bu el yazmaları, elimizdeki en eski Yeni Antlasma el yazmaları olacaktır.

11 nolu Magara: Bu magara, 1956 senesinin başlarından itibaren araştırılmaya başlanmıştır. Eksiksiz ve iyi korunmuş bir durumda olan 36 adet Mezmur ile, daha önceleri elimizde sadece Yunanca metni olan ve apokrifaya ait olan Mezmur 151, burada keşfedilmiştir. Levililer kitabının bir kısmının iyi durumda olan bir tomari, Yeni Yerusalem Vahiy'inin geniş parçaları (*Apocalypse of New Jerusalem*) ve Eyüp kitabının (açıklamalı) Aramice Targum'u bu magaradan çıkartılmıştır.

Son zamanlarda Ölü Deniz Tomarları üzerine yapılan detaylı çalışmalar, bizlere keşfedilen parçalar hakkında daha detaylı bilgiler ve envanterler sunmaktadır. Gleason L. Archer, Jr., *A Survey of Old Testament Introduction* isimli eserinde bu konuda ek bir bilgi sunmaktadır.

Murabba'at Kesifleri: Kumran'da kâr getiren kesiflerinden tesvik alan Bedeviler, araştırmalarına devam edip, Beytlehem'in güneyindeki bazı magaralarda, üzerlerinde yazılım tarihleri olan ve İkinci Yahudi İsyanından (M.S. 132-135) kalan el yazması metinler ve belgeler keşfettiler. 1952 senesinin Ocak ayından itibaren bu magaralarda sistemli kazılar ve araştırmalar başlamıştır. Daha sonraki tarihlerden kalma bu el yazmaları, Ölü Deniz Tomarlarının eskiliğini anlamamıza yardımcı olmuşlardır.

Bu magaralarda aynı zamanda, Kisa Kitap yazarı Peygamberlerden Yoel'in ikinci yarısından, Hagay'in sonuna kadar olan ve Masoretik Metin ile uyum içinde bir tomar daha keşfedilmiştir. Bilinen en eski Sami dili papirüs (üzerindeki yazı silinerek, tekrar kullanılmış bir papirüstür), ikinci kez eski İbrani harfleri (M.Ö. yedinci ve sekizinci yüzyıllar) ile yazılmış şekli ile burada keşfedilmiştir. (bakınız Barthelemy)

Kumran dokümanlarının metinsel eleştiri bakımından olan önemi, aşağıdaki Eski Antlasma uzmanlarının değişik perspektiflerden yaptıkları yorumlardan anlaşılabilir:

Ölü Deniz Tomarlarının birinci ve en önemli etkisi, metin uzmanlarının ellerindeki İbranice el yazması delillerinden bin sene geriye götürmüş olmasıdır. Kumran kesiflerinden önce Eski Antlasma kitaplarının eksiksiz olarak en eski el yazması kopyalarının tarihi, M.S. onuncu yüzyıl civarları idi. Eski Antlasma'nın tümünün en eski kopyasının tarihi ise, M.S. on birinci yüzyılın başları idi. Ölü Deniz el yazmaları ise, Eski Antlasma metninin sağlamlığının delili olarak o ana kadar bilinen her metinden daha eski kanıtlar sunmuştur. (Brotzman, OTTC, 94-95)

Kumran'daki tomarların keşfinden önce elimizdeki en eski el yazmaları, yaklaşık M.S. 900 yıllarından kalmakta idi. Ölü Deniz Tomarları'nın; Yesaya, Habakkuk ve diğerlerini içeren bazı el yazmalarının yazılış tarihi ise, M.Ö. 125 senesidir. Bu kesif bizlere, elimizdeki el yazmalarından bin sene daha eski el yazmaları sunmuştur. Ancak, asil önemli sonuç ise, Kumran keşfinden ortaya çıkan Yesaya tomari ile, bin yıl sonrasına ait olan Masoretik İbranice metin Yesaya'si arasında büyük bir farklılık olmayışı idi. Bu kesif, elimizdeki İbrani metnin sağlamlığını ispat etmiştir. (Enns, MHT, 173)

Elimizdeki materyaller ile Ölü Deniz Tomarları bir araya geldikleri zaman, tarih, din ve dini edebiyat konularındaki bilgilerimizin ufğunun sınırlarını genişleten bir etki oluşturmusedir. (Harrison, AOT, 115)

Ölü Deniz tomarlarının, Kutsal Kitap çalışmalarında; bildiklerimizin onaylandığı ve gerçek olarak kabul edilmiş olan birçok verinin tekrar gözden geçirilmesine gerek kalmayacağı yeni bir döneme geçişi sağladığına hiçbir şüphe yoktur. Hristiyanlık öncesi

orijinal Eski Antlasma metnini oluşturma ve Tanrı'nın Söz'ünün günümüzün çağdas okuyucusuna daha anlaşılabilir bir biçimde sunulabilmesi için, bundan daha faydalı bir olay gerçekleşmemiştir. (Harrison, AOT, 115)

Sonuç olarak Masoretler, hak ettikleri en büyük övgüleri, kendilerine emanet edilmiş olan Sopherim ünsüz metnini, azimli bir şekilde muhafaza etme konusunda gösterdikleri asiri titizlik sayesinde hak etmişlerdir. İnsanlık medeniyeti tarihi boyunca, ister dini, ister lâik olsun, hiçbir antik edebi eserin korunması için gösterilmemiş olan gayreti, Masoretler ve Sopherimler, İbrani Kutsal Yazılar'ın hatasız korunması için göstermişlerdir. Kutsal Metinlerin kâhyalığı konusunda o kadar özen gösteriyorlardı ki, ünsüz harfleri ilgilendiren en bariz düzeltmeleri bile yapma cüretini göstermiyorlardı ve onlara emanet edilmiş olan *Vorlage* hiçbir değişikliğe uğramadan gelecek nesillere aktarılıyordu.

Sadakatlerinin bir sonucu olarak, bugün elimizdeki İbranice metin ile İsa ve havarileri hayattayken ya da bir asır sonra yetkin kabul edilen İbranice metin; bütün temel konuları ile kıyaslandığı zaman birbiri ile tutarlıdır. Geçmiş yüzyıllardaki en güvenilir el yazmalarının karşılaştırmaları sonucu güvenilirliği ortaya konmuş olan Eski Antlasma metninin, ayrıca Kumran'da elde edilen delillere bakılarak karşılaştırılıp revize edilmesi sonucu, yetkinliği tartışılmaz bir Eski Antlasma'ya sahip olduğumuz ispatlanmıştır. Tüm bunların sonucu olarak, Tanrı'nın Esinlemesinin ilk orijinal şeklinin, metinsel hâli ile tedarik edilmemiz için, bütün gerekli koşullar yerine gelmiştir. W F. Albright'in dediği gibi, "İbrani Kutsal Kitap'ının sesli harfsiz metnine, kusursuz olmasa da, diğer Yakın Doğu edebiyat eserinin içinde esi olmayan bir şekilde, doğruluğunun korunmuş olduğunu bilerek, huzur içinde güven duyabiliriz." (Archer, SOT, 65)

[Septuagint] düzensizdir, ancak bizim elimizdeki İbrani el yazmalarından, bin sene önce yazılmış bir İbrani metin üzerine oturtulduğundan çok faydalıdır.

– PAUL ENNS

4C. İbrani Olmayan El Yazması Deliller

Eski çağlardan kalma değişik Eski Antlasma tercümeleri, metin araştırmacıları için çok değerli tanıklıklar oluşturmaktadır. Örneğin Septuagint (LXX), M.Ö. üçüncü yüzyıldan kalma bir metinsel geleneği korumakta iken, Samiriyeli Pentateuchal* (*ilk bes kitap*) geleneği, M.Ö. besinci yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bunlarla beraber, Masoretik metni de sayınca, elimizde üç adet Eski Antlasma metinsel geleneği bulunmaktadır ki, tenkitçi bir yaklaşımla değerlendirildiği zaman bu geleneklerin çokluğu, Eski Antlasma metninin güvenilirliği için bol bol destek sunmaktadır. Metinsel güvenilirliğin en temel ispatları, Samiriyeli Pentateuch'un tanıklığından ve özellikle LXX'in düzeltilmiş ve karşılaştırılmış metninden gelmektedir.

1D. Septuagint, ya da LXX

Yakın Dogudaki Yahudiler, Aramice için kendi ana İbrani dillerini terk etmişler, aynı şekilde Mısır'daki İskenderiye gibi, Helenistik merkezlerde de, Yunanca için Aramiceyi terk etmişlerdir. Büyük İskender'in fetihleri esnasında, Yahudilere makul düzeyde imtiyazlar sunulmuştur. Aslında İskender, Sur (M.Ö. 332) kusatması sırasında Yahudilerin, kendisine karşı izlemiş oldukları politika sayesinde onlara karşı bir sempati beslemiştir. İskender'in,

Yahudilerin Tanrı'sına olan hürmetini göstermek için Yerusolim'e gittiği kayıtlara geçmiştir. Iskender, yeni yerler fethettikçe, buralarda genellikle Iskenderiye ismini taşıyan ve halkının arasında Yahudilerinde bulunduğu yeni yerleşim birimleri kurmuştur.

Yahudiler, kendi ana vatanlarından dağıldıkları için, o çağın ortak lisanında yazılmış Kutsal Kitap'lara ihtiyaç duyulmuştur. *Septuagint* ("yetmiş" anlamına geldiği için genellikle LXX olarak kısaltılmıştır) ismi, İbrani Kutsal Kitap'ının, Yunanca tercümesine, Mısır Filadelfya Kralı Ptolemy'nin (285-246 M.Ö.) hükümdarlığı esnasında verilmiştir.

F. F. Bruce, bu çevirinin isminin kaynağı hakkında ilginç bir tercümeyi bizlere sunmuştur. Bu tercüme, M.Ö. 250 seneleri civarında (daha gerçekçi bir hesaplama M.Ö. 100 senesinden biraz daha önce), Kral Ptolemy'nin saray görevlisi Aristes tarafından, kardeşi Phiocrates'e yazıldığı düşünülen bir mektuptur:

Ptolemy, edebiyatın hamiligini üstlenmiş ve 900 sene boyunca dünyanın kültür harikalarından birisi olan Büyük Iskenderiye kütüphanesi onun zamanında törenle hizmete açılmıştır. Mektup, Ptolemy'nin kütüphanecisi olduğunu bilinen Phalerumlu Demetrius'un, Kral'ın Yahudi yasalarına olan ilgisini nasıl çektiğini ve Yerusolim'deki Eleazar'a bir delegasyon göndermesi için Kral'a verdiği tavsiyeleri tarif etmektedir. Yüksek rahip, tercüman olarak, İsrail'in her on iki oymağın altı tane ihtiyar seçip, onları süslenmiş ve doğru olarak hazırlanmış bir Tevrat ile beraber Iskenderiye'ye göndermiştir. İhtiyarlar; kraliyet yemeklerinden yemiş, saraplarından içmiş ve karşılıklı fikir alışverişleri bilgilerini ispatlamışlardır; yerleştikleri Pharos adasındaki (feneri ile de meşhur olan bir ada) evde, yetmiş iki günde, müzakereler ve mukayeseler ile, üzerinde hemfikir oldukları şekilde Pentateuch'u, Yunanca'ya tercüme etme görevlerini tamamlamışlardır. (Bruce, BP, 146, 147)

Yunanca, *Septuagint* Eski Antlaşması, İbrani kanonundan tercüme, içerik ve düzenleme kalitesi bakımından farklılıklar göstermektedir. İbrani Eski Antlaşma'sinin yirmi iki kitabına ek olarak LXX; İbrani kanonunun hiçbir zaman parçası olmamış bazı kitapları da içermektedir. Muhtemelen bu kitaplar, Yunanca konuşulan yörelerde dolayısıyla, İbrani kanonunda yer almamıştır. LXX tercümesinin kalitesi, bu durumu ortaya koymakta ve bazı gözlemleri ortaya koymaktadır: (1) LXX, mükemmellik konusunda farklı yollar izlemiştir, örneğin, Tevrat harfi harfine kopya edilmiş ama, Yazılar (İbrani Kutsal Yazılar'ın üçüncü bölümü) bölümünde serbest tercüme uygulanmıştır. (bakınız: Sir Frederic Kenyon, *Text of Greek Bible*, 3d ed, A. W. Adams tarafından syf 16-19'da gözden geçirilmiş ve ele alınmıştır.) Adams, Eyüp kitabının orijinal LXX'de, İbrani karşılığında altıda bir daha kısa olduğuna dikkat çekmekte ve Yesu, 1 Samuel, 1 Krallar, Özdeyisler, Ester ve Yeremya'da bazı belirgin farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, diğer kitaplardaki küçük uyumsuzluklardan da bahsetmektedir. Bu farklılıkların sebebi, *Septuagint*'in en büyük zorluklarından birisidir. (2) LXX'in yazım amacı, İbrani metnin yazım amacıyla birbirinden farklıdır. LXX, sinagoglarda halkın kullanımı için yazılırken, diğeri inceleme ve çoğaltma amacı ile yazılmıştır. (3) LXX, Eski Antlaşma metninin iletimi için cesur ve öncü, aynı zamanda başarılı bir denemesidir. (4) LXX, genel olarak orijinal İbrani metnin okumasına sadıktır, ancak tercümanların konusunda uzman İbrani aydınları olmadığına dair iddialar vardır.

Septuagint hakkında Paul Enns sunuları belirtmiştir: "Tercüme açısından, tam olarak düzenli bir halde olmasalar dahi, elimizdeki İbrani el yazmalarından bin sene önce yazılmış İbrani metin üzerine oturtulmaları bakımından çok faydalıdır. Daha da ötesi, Yeni Antlaşma yazarları, bazı yerlerde *Septuagint*'den alıntı yapmışlardır; bu da bizleri Eski Antlaşma metnini kavramamız konusunda bir adım ileri götürmektedir." (Enns, MHT, 174)

"LXX etkilerine baktığımız zaman, bu leksikonun her sayfası (*Yeni Antlaşma ve Diğer Erken Hristiyan Edebiyatının Yunanca-İngilizce Leksikonu* [Bauer, Arndt ve Gingrich])

edebiyatımız (M.S. birinci yüzyıl) üzerinde diğer bütün etkilerden daha ağır basmaktadır.” (Bauer, GELNT, xxi)

Septuagint (LXX), Eski Antlaşma'nın Yunanca tercümesi, M.Ö. 250 senelerinde başlamıştır ve önem sıralamasında Masoretik Metin ile aynı degerdedir. Yeni Antlaşma zamanlarında çok yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Yeni Antlaşma'da yer alan 250 Eski Antlaşma alıntısının çoğunluğu, bu eserden yapılmıştır. LXX'nin, Masoretik Metinden uzaklaştığı noktalar konusunda bazı uzmanlar, LXX tercümanlarının metin konusunda bazen kendi inisiyatifleri kullandıkları yorumunu yapmışlardır. Kumran metinlerinden biliyoruz ki, bu farklılıklar tercümanların bir şekilde, Proto-Septuagint ailesi adını verdiğimiz, farklı İbrani metin kullanmalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (Yamauchi, SS, 130, 131)

LXX'nin, bugün elimizde olan Masoretik Metine olan yakınlığı (M.S. 916), on üç yüzyıllık bir iletimin güvenilirliğini ortaya koymaktadır.

LXX ile Eklesiastikus, Özgürlük Kitabı ve diğer apokrafiye ait kitaplarda bulunan ayet alıntıları, bugün elimizde bulunan İbrani metin ile M.Ö. 300 senesinde kullanılan metnin aynı olduğunun delilidir.

Geisler ve Nix, Septuagint'in dört önemli katkısını listelemişlerdir: “[1] Yunanca ve İbranice konuşan insanlar arasındaki dini uçurumu birbirine bağlayan köprü görevi görmüş ve İskenderiye'deki Yahudilerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. [2] Yahudilerin İbranice Eski Antlaşma'si ile Yunanca konuşan Hristiyanların kullanması için gerekli olan Eski Antlaşma arasındaki tarihsel boşluğu kapatmıştır. [3] Misyonerlere değişik dillere ve lehçelere tercüme etmek için, anlaşılması bakımından daha üstün bir Kutsal Kitap sunmuştur ve [4] İbrani Eski Antlaşma metni ile güçlü bir uyum içinde olması, metinsel eleştirilerdeki bazı soru işaretlerini ortadan kaldırmıştır.” (Geisler, GIB, 308)

Yahudilerin Septuagint'e olan ilgilerinin kaybolması konusunda, F. F. Bruce iki sebep sunmaktadır:

1. “M.S. birinci yüzyıldan itibaren, Hristiyanların, Eski Antlaşma'nın bu versiyonunu benimsemeleri aynı zamanda, Hristiyan inancını korumak ve propagandasını yapmak amacı ile özgürce kullanmalarından dolayı.” (Bruce, BP, 150)
2. “M.S. 100 seneleri civarında, Yahudi uzmanlar tarafından yeniden gözden geçirilmiş standart bir İbrani Kutsal Kitap metni oluşturulmasından dolayı.” (Bruce, BP, 151)

Eski Antlaşma'nın, Yahudiler için yapılmış ve zamanında çok popüler olmuş olan bu tercümesi, yıllar sonra Yahudiler için cazibesini yitirmiştir.

2D. Hexapla

Hexapla (altı cilt), Origen tarafından ikinci yüzyıl içinde oluşturulmuştur ve kaçınılmaz olarak LXX ile bağlantılıdır.

Hexapla'ya ayrıca, Josefus, Philo ve Zadokite Metinleri (Ölü Deniz Kumran cemaati edebiyatı) eklendiği zaman hepsi, “M.S. 40 ilâ 100 seneleri arasında Masoretik [Metin]'e yakın bir metnin varlığına tanıklık eder.” (Skilton, *Infallible Word* isimli eserinde, “Kutsal Yazılar'ın Yayılması” başlıklı yazı [sempozyum], 148)

Origen'in Hexapla'si (c. 240-50): M.S. üçüncü yüzyılda yapılmış olan bu Eski Antlaşma tercüme çalışması, dört adet Yunanca metinsel gelenegi oluşturmuştur: Septuagint ve Aquila versiyonları; Theodotion ve Symmachus. Bu karışık durum, metinsel eleştiriciliğin ilk göze çarpan adımlarının atılmasına vesile olmuştur ve İskenderiyeli Origen'in Hexapla'si (altı cilt) bu adimin kendisidir (M.S. 185-254). LXX'in o zamanlarda var olan el yazması kopyalarının arasında tespit edilen farklılıkların çoğu, İbrani metin ile LXX arasındaki uyumsuzluklar, bir de Eski Antlaşma'nın Yunanca tercümelerini tekrar düzeltme çabaları göz önüne alındığı zaman, Origen'in, Yunanca konuşan Hristiyan dünyasına tatminkâr bir Eski Antlaşma sunma yolunda yaptığı çabanın çok isabetli olduğu görülmektedir. Hem metinsel yazım hatalarını

düzeltiltiği, hem de Yunanca metin ile İbranice metin arasındaki uyumsuzlukları kaldırdığı için, onun bu çalışması yeni bir versiyon oluşturmaktan daha çok, eski bir eserin çeşitli nüshalarına bakılarak tespit edilen en uygun metni oluşturma çalışması denilebilir. Böylece, onun iki ciltlik çalışmasında görülen amaç, Eski Antlaşma'nın çeşitli revizyonlarının, hatalı LXX'den daha üstün olduğunu ortaya koymak ve kusursuz İbrani metin ile kusurlu LXX arasında karşılaştırmalar yapmaktır. Bunu gerçekleştiren, İbrani Eski Antlaşma'sını, Tanrı'nın, gerçekleri insana açıklamak için kullandığı "kusursuz bir metin" olarak kabul etmiştir...

Hexapla, altı paralel sütundan oluşan bir yapı ile hazırlanmıştır. Her sütun, Eski Antlaşma'nın orijinal İbranice ya da mükemmel bir versiyonunu içermekteydi, bu da o çağlardaki kitapların pazarlanması için, bu eserin çok büyük olmasına sebep olmuştur. Altı sütun şu şekilde düzenlenmiştir: Sütun bir, orijinal İbranice; sütun iki, orijinal İbranicenin Yunan harfleri ile yazılmış versiyonu; sütun üç, ayetlerin Aquila tarafından yapılmış olan tercüme; sütun dört, Symmachus'un deyimsel revizyonu; sütun beş, Origen'in kendisinin yaptığı LXX revizyonu; sütun altı, Theodotion'un Yunanca revizyonu. (Geisler, GIB, 507-508)

Bu çalışmanın anıtsal bir değeri olmasına rağmen, modern bir metinsel eleştirmenin, kendisinin ve Origen'in amaçları arasındaki farkı iyi bir şekilde gözlemlemesi gerekmektedir. Bu konu Kenyon tarafından az ve öz bir şekilde ortaya konmuştur:

İbrani metne en yakın şekilde Yunanca bir metin oluşturma Origen'in amacı ise, o zaman bu prosedür yeterlidir. Ancak bizler için amaç, orijinal Septuagint'in tekrar oluşturulması ise... Masoretik metinden önce, İbranicenin nasıl bir şey olduğunu anlamamız için bu eser, elimizdeki en iyi kanıtlardan bir tanesidir. Talihsiz olan tek durum, Origen'in doğal isteğiyle kaleme aldığı bu metinde, kritik hiçbir nokta olmaması olduğu için, Theodotion'dan yapılan eklemeler orijinal ve ilk yazılmış Septuagint'in bir parçası olarak gözükmemektedir. (Kenyon, OBAM, 59)

Bu talihsiz durumun gerçekleşmiş ve "fonetik işaretlerinden arındırılmış olan Septuagint metninin kopyası, o günün İbrani metni ile uyum içerisinde olan bir Septuagint'e ulaşmak yerine, bozulmuş bir Yunanca Eski Antlaşma metninin yayılmasına sebep olmuştur." (Geisler, GIB, 509)

F. F. Bruce, bu konuda şöyle yazmıştır, "Eğer Origen'in *Hexapla*'si bütünüyle elimize geçseydi, paha biçilmez bir hazine olurdu." (Bruce, BP, 155)

Samiriye Pentateuch metninin ilginç bir yönü ise, Masoretik Kutsal Kitap ve genel Yahudi-İbrani edebiyat formundan daha eski bir İbrani alfabe ile yazılmış olmasıdır.

- F.F. BRUCE

3D. Samiriye Pentateuch'u

Samiriyeliler, uzun ve sert bir kültürel ve dini çekişmelerden sonra Yahudilerden, M.Ö. dördüncü ya da beşinci yüzyılda ayrılmışlardır. Samiriyeliler kendi revize edilmiş Pentateuch'larını yazdıkları için, bu bölünme esnasında yanlarında Kutsal Yazılar'ı da götürdükleri tahmin edilmektedir.

Samiriye Pentateuch'u kaba bir bakış ile yeni versiyon değil, İbrani metnin kendisinin el yazması bir kopyasıdır. Musa'nın ilk beş kitabını kapsamaktadır ve antik İbrani yazım stili ile yazılmıştır. M.Ö. ikinci yüzyılda, Yunanlılara karşı çıkan Maccabean isyanı esnasında bu

yazi stili tekrar kullanılmaya baslandigi için, Kumran'dan çıkan bazı Kutsal Kitap el yazmalarında da bu stilin kullanildiği tespit edilmiştir. Metin elestirmeni Frank M. Cross, Jr., Samiriye Pentateuch'unun da, Maccabean döneminden geldigine inanmaktadır.

Samiriye Pentateuch metninin bir formu da, eski kilise babalarından, Sezariyeli Eusebiyus (c. 265-339) ve Eusebius Hieronymus (c. 345- c. 419) tarafından bilindiği de bilinmektedir. Ancak bu metinler, 1616 senesinde, Pietro della Vale tarafından Sam'da keşfedilene ve Kutsal Kitap uzmanları arasında büyük bir heyecan dalgasını oluşturmaya kadar, modern Batılı aydınların eline ulaşmamıştır. Bu metin, 1815 senesinde Wilhelm Gesenius tarafından, metinsel elestiri bakımından ele alınıncaya, değersiz olduğu ilân edilene kadar Masoretik Metne üstün sayılmıştır. Günümüze yakın bir zamanda ise, A. Geiger, Kahle ve Kenyon gibi uzmanların çalışmaları sonucu, Samiriye Pentateuch metninin değeri tekrar beyan edilmiştir.

Elimizdeki hiçbir Samiriye Pentateuch metninin el yazması kopyası, on birinci yüzyıldan eski değildir. Samiriye cemaati, tomarların bir tanesinin, Kenan diyarının fethinden on üç sene sonra, Musa'nın büyük torunu Abisha tarafından yazıldığını iddia etse de, yazarlığın sahte olduğunun ortada olması, bu iddiayı kolaylıkla reddetmemizi gerektirir. En eski Samiriye Pentateuch kodeksi, içerisinde 1149-1150 senelerinden kalma bir satış kağıdı içermektedir, ancak el yazmasının kendisi bu tarihten daha önce yazılmıştır. El yazmalarının bir tanesinin 1204 senesinde ve diğerinin de 1211-1212 seneleri içinde yazıldığı bilinmektedir ve bu el yazmaları şu an, Manchester'daki John Rylands Kütüphanesinde saklanmaktadır. New York Halk kütüphanesinde korunmakta olan başka bir el yazmasının yazılma tarihi ise, c. 1232'dir.

Samiriye Pentateuch metninde, Masoretik metinden yaklaşık altı bin adet önemsiz farklılık saptanmıştır. Bu farklılıkların bin dokuz yüz tanesinde Samiriyeli metin, Masoretik metin ile uyumuna da, Septuagint ile uyumaktadır. Farklılıkların bazıları kasıtlı olarak Samiriyeliler tarafından kendi dini uygulamalarını ve lehçelerini korumak amacıyla yapılmıştır. Masoretik metin ise, Yahudi lehçesini ve geleneklerini sürdürmüştür.

Samiriye Pentateuch metninin ilginç bir yönü ise, Masoretik Kutsal Kitap ve genel Yahudi-İbrani edebiyat formundan daha eski bir İbrani alfabe ile yazılmış olmasıdır. M.Ö. 200 senelerinde Yahudiler, bu eski "paleo-İbrani" alfabesi yerine, Arami alfabesini ya da köşeli karakterli alfabeyle kullanmaya başlamışlardır. Kumran'dan çıkan bazı el yazmalarında bu karakterleri görmek mümkündür. Paleo-İbrani alfabesi genel olarak Moavite Tasi, Siloha Yazıtları ve Lachish Mektuplarında görülen alfabe ile aynıdır, ancak Samiriyeliler bu alfabeyle biraz daha süsleyerek kullanmışlardır. (Bruce, BP, 120)

Paul Enns, Samiriye Pentateuch hakkında; "Eski Antlaşma metni için çok değerli bir tanık" demistir. (Enns, MHT, 174) Bu metin, Pentateuch'u içerdiği için, metinsel okumaları saptama konusunda çok değerli bir yardımcı olmuştur. Bruce, "Kutsal Kitabın içeriği hakkında, Samiriye Pentateuch metni ile Masoretik metin [M.S. 916] arasındaki farklılıklar, uyumu engelleyecek seviyede değildir" demistir (Bruce, BP, 122).

Sir Frederic Kenyon, LXX ve Samiriye Pentateuch ikilisinin, Masoretik Metin ile uyumadığı durumlar için: "Orijinal okunusu yansıtmaktadırlar" demistir ancak, LXX ile Masoretik Metnin karşı karşıya olduğu durumlarda bazen bir tanesi, bazen diğeri haklı olsa bile, bu farklılıklar metinden değil, tefsirden gelmektedir.

5C. Eski Antlaşma Metinlerine Diğer Tanıklıklar

1D. Aramice Targumlar

Targumlar (kopyalar), yazılı bir form olarak karsımıza M.S. 500 senelerinde çıkmıştır.

Targum kelimesinin basit olarak anlami, “tefsir”dir. Targumlar, Eski Antlasma’nin Aramice olarak açıklamalarıdır.

Targumların orijini, Geisler ve Nix tarafından şöyle açıklanmıştır:

Yazıcıların, Ezra (Neh. 8:1-8) zamanından beri, İbrani Kutsal Yazılar’i hakkında Aramice olarak sözlü açıklamalar yaptığı konusunda birçok kanıt mevcuttur. Bu açıklamalı anlatımlar, birebir tercüme olmadıkları halde, Tevrat’ın artık kullanılmayan dil formlarını anlama konusunda çok büyük yardımları olmuştur... Bu yardıma olan ihtiyaç, İbranicenin halk arasında her geçen gün daha az kullanılması sonucunu ortaya çıkmiştir. M.Ö.’ki son yüzyıllarda bu asamalı süreç, Eski Antlasma’nin her kitabının sözlü açıklamalı anlatımı ya da tefsiri olusana kadar devam etmiştir (Targum).

İbrani kanonu, metni ve tefsiri, hem Jamnia (c. M.S. 90) haham okullarından, hem de Yahudilerin, Filistin’den M.S. 135’deki sürgünlerinden çok daha önce pekistirildiği için, M.S.’sinin ilk asırlarında, bu Targumların yazımına karar verilmiştir ve eski zaman bilgileri resmi bir metne dönüşmüştür. En eski Targumlar yaklaşık M.S. ikinci yüzyılda, Filistin-Aramicesi ile yazılmıştır, ancak Hristiyanlık öncesi dönemde de Targumların mevcut olduğuna dair deliller mevcuttur. (Geisler, GIB, 304, 305)

Geisler ve Nix, bazı önemli Targumlar konusunda biraz daha detaya girmektedirler:

M.S. üçüncü yüzyıl civarlarında, Tevrat üzerine bir Aramice Targum, Babil’de bulunmuştur... geleneksel olarak, Onkelos’a özgü olarak kabul edilmiştir... Bir diğer Babil Aramice Targum’u, hem Önceki hem de Sonraki Peygamberleri de içermektedir ve Jonathan ben Uzziel Targum’u olarak tarihe geçmiştir. M.S. dördüncü yüzyıldan kalmaz ve üslup olarak hem daha serbesttir hem de metnin tercümesinde daha açıklamalıdır. Bu Targumların ikisi de sinagoglarda okunmuştur... Yazılar (Mezmurlar, Özdeyisler ve Eyüp), sinagoglarda okunmadıklarında dolayı, onlar için resmi bir Targum olmamasının bir açıklamasını yapmaya gerek yoktur. Ancak gayri resmi bazı versiyonlarının halk tarafından kullanıldığı bilinmektedir. M.S. yedinci yüzyılın ortalarında Pseudo-Jonathan isimli bir Pentateuch Targum’u ortaya çıkmıştır... Yerusalem Targum’u da M.S. 700 senelerinde ortaya çıkmış olsa da, sadece birkaç parçası günümüze kadar gelebilmiştir. (Geisler, GIB, 304, 305)

Yahudilerin esaret günleri esnasında Kildani lisanı, İbranicenin yerini almıştır. Bu yüzden, Yahudilerin konuştukları lisanı, Kutsal Yazılar’a ihtiyaçları olmuştur.

F. F. Bruce, Targumların geçmişi hakkında birkaç ilginç noktayı bizlere şöyle açıklar:

Sinagoglarda Kutsal Yazılar’ın okunmasına, kullanılan dil olan sözlü Aramice açıklama metinlerinin eslik etmesi, daha çok M.Ö. dönemini kapatan yıllarda yaygınlaşmıştır. Okuduklarını anlamayı isteyen sıradan halk için, İbranicenin kullanımı azalmasının doğal bir sonucu olarak, anladıkları bir lisanı Kutsal Yazılar’ın tefsiri ile beslenmeleri gerekmektedir. Bu sözlü tefsiri cemaate okumakla görevlendirilmiş kişiye, methurgeman (tercüman ya da tefsirci), tefsirin kendisine de, targum denilmektedir.

Methurgeman... cemaatin okuduklarını orijinal Kutsal Yazı sanmaması için, tomardan okumasına izin verilmemektedir. Süphesiz ve hatasız bir tefsir gerçekleşmesi için ayrıca bir seferde, Pentateuch metninden bir ayet, Peygamberlerden ise üç ayetten fazla tercüme etmeleri yasaktı.

Bu şekilde devam ederken, Targumların kaleme alınmasına karar verildi. (Bruce, BP, 133)

J. Anderson, *The Bible, the Word of God (Kutsal Kitap, Tanrı’nın Söz’ü)* isimli eserinde, incelemelerini şöyle aktarmıştır: “Günümüzdeki metinler ile Eski Targumların oluşturdukları metinlerin aynı olmasının en büyük faydaları, İbrani metnin orijinalliğinin ispatlanmasını da içermektedir.” (Anderson, BWG, 17)

Geisler ve Nix, su sonuca ulasmislardir: “Metinsel bir elestirmen için, bu Targumların çok büyük bir önemi yoktur, ancak tefsir ilmi ile uğrasan kisiler için bilgili hahamların Kutsal Yazı’yi nasıl bir üslûp ile tefsir ettiklerini anlama bakımından çok önemli eserlerdir.” (Geisler, GIB, 305)

2D. Mishnah

Mishnah (M.S. 200): “*Mishnah* (tekrar etme, açıklama, öğretme), M.S. 200 senelerinde tamamlanmış ve Musa’nın zamanından o güne kadar gelen bütün sözlü buyrukları tasnif etmiştir. Tevrat birinci, Mishnah ise ikinci yasa olarak da bilinir. Bu eser İbranice olarak yazılmıştır ve sözlü yasayı içerdiği gibi gelenekleri de içermektedir.” (Geisler, GIB, 502)

Ayet alintıları Masoretik Metine çok yakındır ve onun güvenilirliğine tanıklık etmektedir.

3D. Gemara

Gemara (Filistin, M.S. 200: Babil, M.S. 500). “*Gemara* (tamamlama, basarma, öğrenme), İbrani lisanı yerine Aramice olarak kaleme alınmıştır ve temel olarak Mishnah üzerine yapılmış geniş bir yorum kitabıdır. İki farklı gelenek ile hazırlanmıştır: Filistin Gemarası (c. M.S. 200) ve hem daha geniş hem de daha yetkin olan Babil Gemarası (c. M.S. 500).” (Geisler, GIB, 502)

Aramice yazılmış olan ve Mishnah üzerine bina edilen bu yorum kitapları, Masoretik Metnin metinsel güvenilirliğini ortaya çıkarmada büyük bir pay sahibidir.

Mishnah ve Filistin Gemarası, Filistin Talmud’unu oluşturur.

Mishnah ve Babil Gemarası, Babil Talmud’unu oluşturur.

Mishnah + Filistin Gemarası = Filistin Talmud’u.

Mishnah + Babil Gemarası = Babil Talmud’unu oluşturur.

4D. Midrash

Midrash (M.Ö. 100-M.S. 300): Eski Antlasma İbranice metninin üzerine yapılmış bir doktrin çalışmasıdır. Midrash alintıları sağlam bir şekilde Masoretiktir. Midrash (metinsel çalışma, metinsel tefsir) aslında, İbranice ve Aramice yazılmış olan İbrani Kutsal Yazılar için hazırlanmış resmi bir doktrin ve vaaz açıklamasıdır.

Midrashim (çoğul), M.Ö. 100 ve M.S. 300 seneleri arasında toplanılan materyalden hazırlanmıştır. Midrash (tekil) içinde iki ana bölüm vardır: Halakah (prosedür), Tevrat’ın detaylı bir açıklamasıdır ve Haggada (bildiri, açıklama); bütün Eski Antlasma’yı kapsayan yorumlardır. Midrashim sadece yorumlardan oluşur, ancak Targumlar ise, açıklamaları da içerir. Midrashim, atasözlerini ve meselleri de içinde barındıran, Eski Antlasma üzerine yapılmış elimizdeki en eski sinagog vaazlarının bazılarını içermektedir. (Geisler, GIB, 306)

5D. Diğer Önemli Kesifler

Nash Papirüsü: Elimizdeki en eski Eski Antlasma İbrani el yazmaları arasında, bir adet hasarlı Shema (Yasa’nın Tekrari 6:4-9) kopyası ve iki parçacık On Emir (Mısır’dan Çıkış. 20:2-17; Yasa’nın Tekrari 5:6-2 1) vardır. Nash Papirüsünün, M.Ö. ikinci yüzyıl ve M.S. birinci yüzyıl aralarında yazıldığı tahmin edilmektedir.

Kahire Kodeksi: Kodeks, kitap formunda sayfaları olan bir el yazması derlemesidir. Kitabın sonunda bulunan ve başlığı basımcının adını ve tarihini gösteren yazıya göre Kahire Kodeksi (C) M.S. 895 senesinde Moses ben Asher tarafından, Filistin'in Taberiyesinde kaleme alınmış ve sesli noktaları eklenmiştir. Sonraki Peygamberleri (Yesu, Hakimler, 1. ve 2. Samuel, 1. ve 2. Krallar) ve Önceki Peygamberleri (Yesaya, Yeremya, Hezekiel ve Kısa kitap yazan Peygamberler) içermektedir.

Aleppo Kodeksi: Aleppo Kodeksi, Shelomo ben Baya'a (Kenyon, OBAM, 84) tarafından yazılmıştır ancak kitabın sonunda bulunan ve başlığı basımcının adını ve tarihini gösteren yazıya göre, sesli noktaları (ör, ünlü harfler) Moses ben Asher (c. M.S. 930) tarafından yerleştirilmiştir. Örnek bir kodeks olmasına rağmen, uzun bir süre kopyalanmasına izin verilmemiştir hatta yok edilmesi için ferman çıkarılmıştır. (Wurthwein, TOT, 25) Suriye'den, İsrail'e kaçırılmıştır. Günümüzde belgelenmiş, fotoğraflanmış ve İbrani Üniversitesi tarafından yayınlanmış olan Yeni İbrani Kutsal Kitap'ini oluşturmıştır. (Goshen-Gottstein, BMUS, 13) Ben Asher metni için sağlam bir yetki sunmaktadır.

Leningrad Kodeksi: Kitabın sonunda bulunan ve başlığı basımcının adını ve tarihini gösteren yazıya göre Leningrad Kodeksi, Samuel ben Yakup tarafından Eski Kahire'de, 1008 senesinde, Aaron ben Musa ben Ashar tarafından 1000 senesinde yazılmış bir el yazmasından (artık kayıp) kopyalanmıştır. (Kahle, CG, 110) İbrani Kutsal Kitap'inin tamamını kapsayan en eski el yazmalarından birisidir.

Sonraki Peygamberlerin Babil Kodeksi: Babil Kodeksi (V [ar] P), Peygamberlerin Leningrad Kodeksi (Kenyon, 85) ya da [St.] Petersburg Kodeksi (Wurthwein, TOT, 26) olarak da bilinir. Yesaya, Yeremya ve On ikileri kapsar. 916 senesinde yazıldığı iddia edilse de asıl özelliği, bu kodeks sayesinde, Babil Okulunun Masoretik yazıcıların eklediği noktalama işaretlerinin tekrar keşfedilmesi olmuştur. 1105 tarihli Reuchlin Kodeksi, artık Karlsruhe'dedir. Britanya Müzesi el yazmasında olduğu gibi (c. M.S. 1150), Taberiyeli Masoret olan Ben Naphtali'nin karşılaştırmalı çalışmalarını kapsamaktadır. Ben Asher metninin aslına uygunluğunun tespitinde, bu eserlerin çok büyük yardımı olmuştur. (Kenyon, OBAM, 36)

Erfurt Codices: Erfurt Codices/Kanunları (I E2, E3), Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi içinde listelenmiştir. Ben Naphtali metni ve noktalama gelenegini az ya da çok (daha çok E3 içinde) sergilemektedir. E1, on dördüncü yüzyıl el yazmasıdır. E2, büyük bir olasılıkla on üçüncü yüzyıldan kalmadır. E3, en yaşlılarıdır ve 1100 senesinden önceden kalmıştır. (Wurthwein, TOT, 26)

2B. Özet

1C. Metinsel Tenkitçiliğin Kuralları

Asağıdaki liste, uzmanlar tarafından hangi okumanın doğru ya da orijinal olduğunun tespit edilmesine yardımcı olması için hazırlanmış kriterlerden oluşmaktadır ve yedi adet maddeden ibarettir.

DOĞRU BİR METNİN SEÇİLMESİ İÇİN KILAVUZ

1. Daha eski metinler tercih edilmelidir, çünkü orijinal metne daha yakındırlar.
2. Anlaşılması daha zor olan metinler tercih edilmelidir, çünkü yazıcıların zor metinleri kolaylaştırma eğilimleri vardır.
3. Daha kısa metinler tercih edilmelidir, çünkü yazıcılar Kutsal Yazılar'dan bir metni çıkartma değil, yeni eklemeler yapma eğilimindedirler.

4. Farkliliklar tespit edilen kopyalarda, en açıklayıcı olan kopya tercih edilmelidir.
5. Genis coğrafi alanlara yayılmış olan metinler tercih edilmelidir, çünkü bu tip el yazmalarının ya da versiyonların birbirini etkileme olasılığı daha azdır.
6. Yazarın genel stiline en yakın olan metin tercih edilmelidir.
7. Doktrinsel bir yargıyı yansıtmayan metinler tercih edilmelidir.

(Wurthwein, TOT, 80-81)

2C. Tekrar Eden Parçaların Karsılaştırılması

Eski Antlasma el yazmalarının kalitesinin ispatlanmasında kullanılan bir yöntemde, Masoretik metinde yer alan, tekrar eden parçaların karsılaştırılmasıdır. Bazı Mezmurlar iki kere yazılmıştır (örnek: 14 ve 53); Yesaya 36-39, aynı zamanda 2. Krallar 18-20’de tekrar etmektedir; Yesaya 2:24, Mika 4:1-3’e tamamen paraleldir; Yeremya 52, 2. Krallar 25’in tekrarıdır ve Tarihler’in büyük bir kısmı Samuel ve Krallar’da bulunabilir. Bu parçaların incelenmesi, sadece büyük bir metinsel uyumun ispatlanması değil, aynı zamanda kelime kelime gerçekleşmiş bir çoğaltma sürecinin ispatıdır. Bu paralel parçaların tek bir kaynağı olduğunu farz etsek bile, Eski Antlasma metinlerinin radikal bir revizyona gidilmediği sonucuna bu parçalardan varabiliriz.

3C. Arkeolojiden Destek

Eski Antlasma metninin orijinaline olan sadakatinin ispatlanmasında, arkeolojinin çok büyük etkisi olmuştur. Sayısız kesif, Kutsal Kitap metinlerinin kesinliğini, sık sık kullanılmış olan yabancı Kralların isminin doğruluğunu bile onaylamıştır. Kutsal Kitap metinlerinin kesinliği konusundaki arkeolojinin verdiği onay, birçok kitapta kaleme alınmıştır. Arkeolog Nelson Glueck’in üzerinde durarak ifade ettiği gibi, “Kesin olarak sunu söyleyebiliriz, su ana kadar yapılan hiçbir arkeolojik kesif, Kutsal Kitap referansları ile çelişmemektedir.” Bu iddiasına su cümlelerle devam etmiştir: “Kutsal Kitap’ın tarihsel sunuları, özellikle arkeolojik bulgularla sağlamlaştırıldığında, inanılmaz derecede kesinlik sergilemektedir.” (Glueck, RDHN, 31) (Daha detaylı bir çalışma için bu bölümün 2A kısmına bakınız, “Eski Antlasma’nın Arkeolojik ve Tarihsel Olarak Onaylanması.”)

4C. Septuagint ve Masoretik Metin

Septuagint, İsa ve havarilerin kullandığı Kutsal Kitap’tır. Yeni Antlasma alıntılarının çoğu Masoretik Metin ile farklılık gösterdiği durumlarda bile, direkt olarak buradan alınmıştır. Bir bütün olarak ele alındığı zaman Septuagint, Masoretik Metin ile yakın bir paralellik içerisindedir ve onuncu yüzyıl İbrani metninin aslına uygunluğunun onaylanmasıdır.

Eğer elimizde başka hiçbir delil olmasaydı bile, Masoretik Metnin aslına uygunluğu davası, metinsel karşılaştırma ve Yahudi yazıcılık sisteminin olaganüstü titizliği göz önüne alınarak, güven içerisinde bir sonuca bağlanabilirdi. Ancak, 1947 senesinin başlarında gerçekleşen Ölü Deniz Tomarları’nın keşfi ile, elimize Masoretlerden ulaşan İbrani metinlerinin sağlamlığı, ezici bir şekilde ispatlanmıştır. Masoretik Metin tenkitçileri, el yazmalarının adedinin az ve yazılım tarihinin çok geç olduğunu öne sürmüşleridir. Ancak, Ölü Deniz Tomarları’ndan elde edilen eski el yazmaları parçaları bile, bizlere neredeyse tüm Eski Antlasma’nın kontrolü imkânını sunmaktadır.

Bu kontrol için kullanılan el yazmaları parçaları, Büyük Masoretik el yazmalarının yazılım tarihinden bin sene daha önce kaleme alınmıştır. Kahire-Geniza ve Ölü Deniz mağaralarındaki kesiflerden önce, M.Ö 150-100 seneleri arasında yazıldığı saptanan Nash

Papirüsü (On Emrin ve Shema, Yasa'nın Tekrari 6:4-9 bölümlerinin el yazması parçaları), Hristiyan çağının başlamasından önce bilinen tek İbrani metnidir.

5C. Samiriye Pentateuch'u ile Uyum

Samiriye Pentateuch'u ve Eski Antlaşma'nın İbranice metni arasında birçok küçük farklılıklar bulunsa bile, aralarında sağlam bir uyum söz konusudur. Daha önce bahsedildiği gibi, Masoretik Metin ile, mevcut olan altı bin adet farklılığın çok büyük bir kısmı, yazım farklılıklarına ve kültürel ifade farklılıklarına dayanmaktadır. Bu farklılıklardan ise bin dokuz yüz adedi, Septuagint ile uyum içindedir (örneğin: Yaratis 5 ve 11'de rahipler için verilen tarihler). Bazı Samiriye Pentateuch farklılıkları ise, mezhepseldir, örneğin; tapınanın Yerusalem yerine Gerizzim dağına kurulmasının emredilmesi gibi (Çıkış. 20:17'den sonra). Ancak, suna da dikkat etmek gerekir, Samiriye Pentateuch el yazmalarının çoğu on üçüncü ve on dördüncü yüzyılın sonlarından kalmadır ve hiçbir tanesi onuncu yüzyıldan önce yazılmamıştır. (Archer, SOT, 44) Ancak Samiriye Pentateuch'u, yüzyıllarca önce yollarını ayırdığı genel metin ile bütün genel konularda tam bir uyum içindedir.

6C. Ölü Deniz Tomarları'nın Kontrolü

Ölü Deniz Tomarları'nın keşfi ile uzmanlar, İbrani el yazmalarının yazım tarihini, Masoretik Metin el yazmalarınınkinden bin sene daha önce olarak tespit ettiler ve bu da onlara İbrani metnin aslına uygunluğunu saptama imkânı vermisti. Tüm kitapların kelime kelime karşılaştırılması sonucunda ise, yüzde 95'lik bir uyum saptanmış ve geri kalan yüzde 5'in ise, imlâ ve yazıcı hatası olduğu tespit edilmiştir. Kumran'dan elde edilen Yesaya tomari (IQIs a) gözden geçirilmiş, standart bir tercüme oluşturmakla görevli kişileri, Masoretik Metinde sadece on üç adet değişiklik yapmak zorunda bırakmıştır; bunlardan sekiz tanesi daha önceki el yazmalarında da tespit edilmiş olan değişimlerdir ve geri kalanların sadece birkaç tanesinde dikkat çekici değişiklikler olmuştur. (Burrows, WMTS, 30-59) Yesaya 53'deki 166 İbranice kelimenin harflerinden sadece Yesaya B tomarındaki on yedi tanesi Masoretik Metinden farklıdır. Bunlardan on tanesi imlâ farklılığı, dört tanesi stil farklılığı ve diğer üç tanesi ise "ısık" (ayet 11'in içinde) kelimesinin eklenmesi sonucu ortaya çıkmıştır ki, bu da anlamı derin bir şekilde etkilememektedir. (Harris, IC, 124) Daha da ötesi, bu kelime aynı ayet içerisinde hem Septuagint'de, hem de Yesaya A tomari içinde de bulunmaktadır.

7C. Sonuç

Septuagint ve Samiriye Pentateuch'u ile aynı zamanda diğer dahili ve harici metinlerle yapılan çapraz kontroller sonucunda, güvenilirliği onaylanmış binlerce İbranice el yazması, Eski Antlaşma'nın güvenilirliği için bizlere sınırsız delil sunmaktadır. Tüm bunların ışığında bu davayı Kenyon'un şu ifadesi ile karara bağlamak gerekir, "Hristiyan birey, bütün Kutsal Kitap'ı eline alıp, korku veya tereddüt etmeden, elindeki nesillerden nesillere kayba uğramadan aktarılmış, Tanrı'nın gerçek Söz'ü olduğunu söyleyebilir." (Kenyon, OBAM, 23)

Eski Antlaşma metni, önemli bir şekilde Yeni Antlaşma metni ile bağlantılı olduğu için, onun güvenilirliği aynı zamanda Hristiyanlık inancını da desteklemektedir. Bu, sadece Mesih'in gelmesiyle ilgili olarak yapılmış olan dogmatik iddialar açısından değil, aynı zamanda İsa ve Yeni Antlaşma yazarlarının doğruladığı Eski Antlaşma'nın tarihselliğinin geçerliliği açısından da çok büyük önem taşımaktadır. (Geisler, BECA, 552-553)

Bu konuda daha detayli bir çalışma için ařađadaki kaynaklara basvurunuz:
Allegro, I. M. *The Treasure of Copper Scroll*, 2. Gözden geçirilmiş basım.

Archer, G. L., Jr. *A Survey of Old Testament*, Giris, Ek 4.
Barthelemy, D. ve J. T. Milik. *Ten Years of Discovery in Judean Wilderness*
Cass, T. S. *Secrets from the Caves*.
Elliger, K. ve W. Rudolph, eds. *Biblia Hebraica*.
Geisler, N. L. "Bible Manuscripts" *Wycliffe Bible Encyclopedia* içinde.
Geisler, N. L. ve W. E. Nix. *General Introduction to the Bible*.
Glueck, N. *Rivers in the Desert: A History of the Negev*.
Goshen-Gottstein, M. "Biblical Manuscripts of the United States." *Textus* 3 (1962).
Haris, R. L. *Inspiration and Canonicity*.
Kahle P E. *Cairo Geniza*.
Kenyon E. G. *Our Bible and Ancient Manuscripts*.
Kittel R. ve P. Kahle, eds. *Biblia Hebraica*.
Mansoor, M. *The Dead Sea Scrolls*.
Trevor J.C. "The Discovery of the Scrolls." *Biblical Archaeologist* 11 (Eylül 1948).
Vermes, G. Trans. *The Dead Sea Scrolls in English*.
Wurthwein, E. *The Text of the Old Testament: An Introduction to the Biblia Hebraica*.

2A. ESKİ ANTLASMA'NIN ARKEOLOJİK VE TARİHSEL OLARAK ONAYLANMASI

1B. Arkeolojinin Tanımına Giriş

Arkeoloji bilgi dali, diğer fiziki ilimler arasında son zamanlarda belirgin bir önem kazanmıştır. Ancak Kutsal Kitap eleştirme ve Kutsal Kitap metinlerinin aslına uygunluğu üzerine yaptığı araştırmaları gibi, birçok alana yaptığı katkılar bakımından da çok önemlidir.

Arkeoloji kelimesi, iki Yunanca kelimenin birleşiminden ortaya çıkmıştır: "Eski" ya da "Antik" anlamındaki *Archaios* ve "kelime, bilimsel inceleme veya çalışma" anlamında kullanılan *Logos*. Birebir kelime anlamı olarak "Geçmişin incelenmesidir." Webster ise Arkeolojinin anlamını şu cümlelerle ifade etmiştir: "Geçmiş beseri yaşamlarının ve eylemlerinin maddi kalıntılarının bilimsel çalışması. (ör: fosil, kalıntı, araç gereç ve anıt gibi...)" (*Merriam Webster's Collegiate Dictionary*, 10. baskı, Springfield, Mass.: Merriam-Webster, Inc.1997) Bu açıklamaların ışığında, bir arkeologun görevi; toplumdaki geriye kalan ne varsa bunları toplamak ve bu buluntuların ne anlam ifade ettiğini ortaya çıkarmak olduğuna inanıyoruz.

Arkeoloji, bir tezin ispatlanması üzerine çalıştığı için, birçok modern bilim dalından çok farklıdır. Modern bilim için bir tezin dayanak noktası, bu tezin deneyler ile tekrar tekrar gerçekleştirilmesidir, ancak o zaman gerçek olarak kabul edilir. Diğer taraftan arkeolojinin tekrar eden gerçekler sunmasına imkân yoktur. İncelediği konu hakkında harici bir delil, metin ya da bilgi elde edemedikçe; salt gerçekleri değil, sadece konjonktürleri sunabilir. Kutsal Kitap arkeolojisinin eşsiz bir farkı ise bu noktada ortaya çıkmaktadır.

On dokuzuncu ve yirincinci yüzyıllarda, Kutsal Kitap'a, yüksek eleştiricilik denilen akımdan yoğun bir saldırı gerçekleşmiştir. Tenkitçiler, Kutsal Kitap'ın hataları olduğunu ve arkeolojinin "gerçeklerine" uyması için tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürerek, Kutsal Kitap'ın tarihselliğinin temellerini yok etmeye çalıştılar. Ancak günümüzde roller değişmiştir.

Nelson Glueck, bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Bütün arkeolojik kesifler içerisinde bir tanesinin bile, Kutsal Kitap’ın sunduğu ve doğru bir şekilde anlaşılmış olan bir ifade ile çelişmediğini belirtmenin gerekli olduğunu düşünüyorum.” (Glueck, alıntı yer i: Montgomery, CFTM, 6) Bu ifadenin , bir Yahudi aydın tarafından yapılmış olduğuna özellikle dikkatinizi çekmek istiyorum. Kendisi bir Hristiyan olmadığı halde, arkeolojinin Kutsal Kitap’i onayladığını ifade etmektedir.

Bu kitabın amaçları doğrultusunda, Kutsal Kitap’ın arkeolojik onaylanması, kalintisal delil ve metinsel delil olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Kalintisal delil; önceki toplumların, Kutsal Kitap’taki bir olaya direkt olarak tanıklık etmekte olan kalıntıları olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan, metinsel delil ise, Eski Antlaşma’da sunulan tarihsel olayları direkt ya da dolaylı yoldan onaylayan Kutsal Kitap dışındaki metinlerdir (yazılı dokümanlar). Bu iki kategorideki delillerin de, arkeolojik bir dogası vardır.

2B. Bir Uyarı

Arkeoloji, şu ana kadar Kutsal Kitap ile çelişki içinde olmamış olsa da, bu konuda bir uyarı yapmamız gerekmektedir. Sık sık, “Arkeoloji, Kutsal Kitap’i ispatlamaktadır” gibi ifadeler duymaktayız. Arkeoloji, Kutsal Kitap’ın “Tanrı tarafından esinlenip, açıklandığını” “ispatlayamaz”, ancak arkeoloji, “Kutsal Kitap olaylarının ve metinlerinin tarihselliğini” “ispatlayabilir.”

Ben arkeolojinin, Kutsal Kitap eleştirilmesine katkıda bulunduğuna inanıyorum, ancak bu katkının esinleme ve vahiy alanında değil, kaydedilmiş olan metinlerin tarihselliği, aslına uygunluğu ve güvenilirliği alanlarında olduğuna inanıyorum. Farz edelim ki, On Emrin yazıldığı tas levhalar bulunmuş olsun. Arkeoloji, bunların tas levha olduğunu, üzerlerinde On Emrin yazılı olduğunu ve bu levhaların Musa zamanından geldiğini onaylayabilir, ancak bu levhaların Musa’ya , Tanrı tarafından verildiğini onaylayamaz.

Millar Burrows’a göre arkeoloji, “bizlere bir askeri harekâtın topografyası hakkında birçok bilgi sunabilir, ancak Tanrı’nın dogası hakkında hiçbir şey söyleyemez.” (Burrows, WMTS, 290)

Ancak, arkeolojinin de bazı limitleri vardır ve bunların basında yeterli delil bulma gelir. “Eski Yapıtların Tarihçileri” isimli eserinde, Edwin Yamauchi, şöyle yazmıştır; “arkeolojik delilleri kullanırken, sık sık elimizdeki delillerin ne kadar az olduğunu fark etmeme hatasına düşeriz. Elimizdeki olası delillerin; ilk parçanın, ikinci parçasının, üçüncü parçasının, dördüncü parçasının, besinci parçası olduğunu söylemek, bir abartı değildir.” (Yamauchi, SSS, 9)

Joseph Free, Arkeoloji ve Kutsal Kitap Tarihi isimli eserinin içinde arkeoloji ve Kutsal Kitap ilişkisi sorusunun cevabını yazmaya çalışmıştır:

Yorumcuların kafalarını uzun süre karıştırmış olan birçok Kutsal Kitap parçasının üzerlerine yeni arkeolojik kesiflerin isigi tutulduğu zaman, hepsinin anlamı ortaya çıkmıştır. Baska bir ifadeyle, arkeoloji, Kutsal Yazılar’ı aydınlatmakta ve Kutsal Kitap’ın tefsirine ve yorumuna çok büyük katkılarda bulunmaktadır. Kutsal Kitap’i aydınlatmanın yani sıra, arkeoloji, tenkitçiler tarafından tarihsel olmadığı ya da bilinen gerçeklere uymadığı varsayılıp, reddedilen sayısız parçanın geçerliliğini onaylamıştır. (Free, ABH, 1)

Kutsal Kitap’i aydınlatmanın yani sıra, arkeoloji, tenkitçiler tarafından tarihsel olmadığı ya da bilinen gerçeklere uymadığı varsayılıp, reddedilen sayısız parçanın geçerliliğini onaylamıştır.

– JOSEPH FREE

Aynı zamanda arkeolojinin, bütün ‘radikal eleştirilerin’ yanlışlığını kanıtlamadığını da unutmamak gerekir. Bu tenkitçiler, bazı önceden varsayımları yüzünden olaylara objektif bir açıdan bakamamaktadırlar. Burrows, bu konuda gayet açıktır: “Arkeolojik kesiflerin, tenkitçilerin bütün teorilerini çürüttüğünü söylemek doğru bir yaklaşım olmaz. Modern bilimsel tenkitçiliğin temel tutumlarının ve metodlarının yanlışlığının ispatlandığını iddia etmek, daha büyük bir yanlış olacaktır.” (Burrows, WMTS, 292)

Ancak, bu bölümde göreceğiniz gibi arkeoloji, radikal eleştirilerin olduğu yargıların çoğunun geçersiz olduğunu ortaya koymuştur ve tartışmasız doğru olduğuna inanılan ‘yogun tenkitçiliğin kesin sonuçlarının’ ne kadar kesin olduğu sorusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, arkeoloji ile yapılan çalışmalarda sadece gerçekleri aramak değil, aynı zamanda, gerçekleri sunan kişilerin varsayımlarını gözden geçirmek çok önemlidir.

Örneğin, Albright, radikal tenkitçiler tarafından sorgulanan ve Süleyman’ın büyük saltanatı ile ilgili olarak bulunan bir delil hakkında şu yorumu yapmıştır: “Bir kez daha, geçmiş yarım yüzyıl hakkında yapılan radikal eleştirilerin sunduğu fikirlerin büyük bir şekilde düzeltilmesi gerektiğini gördük” (Albright, NLEHPC, 22)

Bazı kişiler, doğaüstücülerin ve doğaüstüçülüğe karşı çıkanların, arkeoloji üzerinde asla uzlaşamayacaklarını, çünkü bu grupların, tamamen zıt gruplarda oldukları gibi bir temelsiz iddiayı ortaya atmışlardır. Bu iddia bize, arkeolojik bulguların, kendi kişisel görüşümüze göre yorumlayabileceğimiz fikrini vermektedir.

Joseph Free, “Arkeoloji ve Yogun Tenkitçilik” isimli eserinde bu iddiaya gayet ikna edici bir şekilde karşılık vermektedir:

Bu görüşe göre, yapılan bir arkeolojik kesif, doğaüstücülere baska, doğaüstüçülüğe karşı çıkanlara baska anlam ifade edecektir ve bundan dolayı da inanç savunması alanında çok küçük ve önemsiz bir fayda sağlamaktadır.

Aslında isin doğrusu bu değildir. Örnekleme gerekirse: On dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan bir Kutsal Kitap elestirmeni rahatlıkla, bir zamanlar Sargon’un yaşamadığını, Hititlilerin ya hiç var olmadıkları ya da var olsalardı bile hiç iz bırakmamış bir toplum olduklarını, ataların iletilerinin daha geç bir dönemin tarihi kapsadığını, tanıklık çadırının yedi ayaklı sandanının daha sonra ortaya çıkan bir konsept olduğunu, Davud-i İmparatorluğun Kutsal Kitap’ta belirtildiği kadar kapsamlı olmadığını, Kral Belsassar’ın asla yaşamadığını, daha birçok olası hatanın sunulduğunu ve Kutsal Kitap içinde birçok imkânsizin yer aldığını iddia edebilirdi.

Arkeolojik kesifler ise tam aksine, Sargon’un yaşadığını ve Ninova’nın on iki mil kuzeyinde, görkemli bir yerleşim bölgesinde yaşadığını, Hititlilerin sadece var olmadıklarını, aynı zamanda çok ileri bir toplum olduklarını ve ataların, Kutsal Kitap’ta ilettiklerinin içinde oldukları çağın gerçekleri ile uyum içerisinde olduğunu, yedi ayaklı sandanın Eski Demir çağında var olduğunu, Davut’un İmparatorluğu içinde olduğu söylenen ve ismi verilen önemli bir şehrin kuzeylerde yer aldığını, Kral Belsassar’ın yaşadığını ve Babil’i yönettiğini ve daha birçok olası hatanın sunulduğu ve Kutsal Kitap içinde birçok imkânsizin yer aldığı iddialarının tamamen yanlış olduğunu göstermiştir.

Tabii ki bir kişinin teolojisi, bazı ikincil konularda, gerçekleşen bir arkeolojik keşfin ortaya çıkarttığı gerçeklerin yorumlanmasında etkili olabilir. Ancak olayları ister geniş bir çerçevede, ister küçük detaylar bazında ele alınca, kesifler, ister doğaüstücüler tarafından, ister doğaüstüçülüğe karşı çıkanlar tarafından yapılmış olsun, gerçektir. Yazar olarak ben hâlâ, Sargon’un yaşamadığını, Hititlilerin hiç var olmadıklarını ve Kral Belsassar’ın asla yaşamadığını iddia edecek olan bir doğaüstüçülüğe karşı çıkan birey tanımiyorum. Teolojilerine rağmen birçok dürüst aydının hemfikir olduğu birçok nokta vardır, ancak liberallerin delilleri, arkeolojiyi ya da bunların yeterliliğini önemsemedikleri birçok nokta mevcuttur. Bizler, Kutsal Kitap’ın kitaplarının yazarları, yazılım tarihleri, eksiksizliği ve güvenilirliği konularının doğruluğuna, dokümanların sunduğu gerçekler ışığında inanıyoruz. (Free, AHC, 30, 31)

3B. Arkeolojik Verilerin Yorumlanması

Arkeolojik verilerin Hristiyanlık ile ilgisini gözden geçirirken, aşağıdaki üç noktayı kendimize kılavuz almamızın çok faydası olacaktır. Birincisi, gerçek anlam sadece bağlami ile ele alındığı zaman ortaya çıkar. Arkeolojik deliller; günün, yerin, materyallerin ve stilin bağlami ile yakın bir ilişki içerisindedir ve nasıl anlaşıldığı, yorumcunun varsayımlarına bağlıdır. Bu yüzden, elde edilen bütün deliller hakkında yapılan yorumlar, Hristiyanlık ile dostane bir tavir içinde olmayabilir. Bir veri hakkında yorum yapmadan önce, bu varsayımların hatasız olup olmadığını gözden geçirmek çok önemlidir.

İkincisi, arkeoloji özel bir bilim dalıdır. Fizikçiler ve kimyacılar, araştırdıkları bazı süreçleri tekrar oluşturmaya çalışarak her türlü deneyi tekrarlayabilirler ve sonuçlarını defalarca izleyebilirler. Arkeologlar ise yapamazlar. Onların elindeki tek şey, bir zamanlar yaşamış olan bir medeniyetten geriye o andan kalan delillerdir. Onlar, su anki anın olasılıklarını değil, geçmişin tekliğini incelerler. İnceledikleri toplumları tekrar yaratma imkânları olmadığı gibi, elde ettikleri sonuçlar, diğer bilim dallarında olduğu gibi test edilemezler. Arkeoloji, elde ettiği delillere olası ve akla yatkın açıklamalar getirmeye çalışır. Fizik gibi kanunlar yapamaz. Bu yüzden de sonuçları tekrar gözden geçirilmeye ve düzeltilmeye açıktır. En iyi yorum, delile en iyi açıklamayı getiren yorumdur.

Üçüncü olarak ise, arkeolojik deliller, parçalar halindedir. Olan biten her şeyin sadece bir parçasını yansıtabilir. Bundan dolayı, yeni delillerin keşfi bütün resmi değiştirebilir. Bu durum özellikle, çok uzun boşluklar içeren veya elimizde konu ile ilgili çok az delil olduğu zaman varılan kanaatler için geçerlidir. Arkeolojik kesifler sonunda, Kutsal Kitap hakkındaki birçok tenkitçi görüşler fikirlerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Örneğin, uzun zaman boyunca Kutsal Kitap'ın, Hititlerden bahsetmesinin bir hata olduğu düşünülürken (Yar. 23:10), Türkiye'de keşfedilen Hitit kütüphanesi (1906), bunun bir hata olmadığını ortaya koymuştur. (Geisler, BECA, 48, 49)

Stratigrafinin, bilimsel analizlerin ve müze araştırmalarının yardımı ile arkeologlar, eski çağlarda yaşamış olan insanların gündelik hayatlarını dikkate değer bir yakınlık içerisinde tekrar oluşturmaya başlamaktadırlar.

– WILLIAM F. ALBRIGHT

4B. Arkeolojiye Karşı Kısa Bir Sürede Artan İlginin Temel Nedenleri

Neden son yıllarda arkeoloji, eskisine göre daha fazla ilginin odağı olmuştur? William F. Albright, arkeoloji alanındaki istikrarlı ilerleyişin dört faktörünü tespit etmiştir:

1. “Japonya’da dahil olmak üzere, birçok ülkede yaşanan arkeolojik kesiflerin sayısındaki ciddi artış. Kazı alanlarındaki bu hızlanma, müze alanlarının genişleyerek ve yayınların artarak ayak uydurması. Sonuç olarak, sadece daha fazla kazı değil, aynı zamanda bu kazılar hakkında daha fazla yayın olması.”
2. “Neredeyse mucize gibi gözükken, Arkeolojik kazı metodlarında yaşanan gelişmeler. Bu gelişmeler, hem yer kabuğu katmanlarının analizini (Stratigrafi), hem de keşfedilen objelerin sınıflandırılmasını ve tarihlendirilmesini (tipology) kapsamaktadır.”

3. “Tarihleme için radyo karbon (carbon isotope 14) gibi dogal bilimlerden elde edilen sayisiz yeni teknigin kullanilmasi.”
4. “Son on seneye kadar haberdari bile olmadigimiz, degisik lisanlardan ve alfabelerden gelen sayisiz metnin sifresinin çözülmesi ve yorumlanmasi. Iyi bir sekilde muhafaza edilmiş çivi yazisi tabletlerin ve Misir hieroglif papirüslerin, ses linguistiginin ve filolojik metodların uygulanmasi, bu metinlerin hizli ve aslina uygun bir sekilde yayinlanmasini mümkün kilmistir. Yeni bir metnin, yeterli sayida ipucu ya da kodun çözülmesi için bol miktarda materyalin bulunmasi sonucu, desifre edilmesi hizlanmistir. Bati Asya ve Misir’daki kalintilarin altindan çikan ve üç bin yıllık bir süreden beri korunmus olan çivi yazisi tabletlerinin sayisi neredeyse sonsuzdur. Yeni firinlama ve tekrar olusturma teknikleri, çok az bir kayipla bu tabletlerin kurtarilmasina olanak saglamistir.”

“Stratigrafinin, bilimsel analizlerin ve müze araştırmalarının yardımı ile arkeologlar, eski çağlarda yaşamış olan insanların gündelik hayatlarını dikkate değer bir yakınlık içerisinde tekrar oluşturmaya basarmaktadırlar.” (Albright, ADS, 3)

5B. Taşlar Bize Sesleniyor: Eski Antlaşma Bilgilerine Arkeolojik Destegin Birkaç Örneği

Arkeoloji, Kutsal Kitap metninin, ekonomik, kültürel, sosyal ve politik geçmişini anlayışımızı geliştirir. Aynı zamanda arkeoloji, İsrail’i çevrelemekte olan diğer dinleri anlamamıza katkıda bulunmaktadır.

1C. Sodom ve Gomorrah

Kutsal Kitap’ta ismi geçen ve ayrıca bes adet şehrin, bahsedilen coğrafi bölgelerde yer alması ve bunların gerçekten önemli ticari merkezler olduğu ispatlanana kadar, Sodom ve Gomorrah’ın yıkımının aslinin olmadığı düşünülüyordu. Bu şehirlerin Kutsal Kitap’ta anlatılan yok oluşlarının da aslina uygunluğu konusunda bir süphemiz yoktur. Elde edilen deliller, bu şehirlerde siddetli deprem hareketlerinin gerçekleştiğini ve yer katmanlarının bazılarının çatladığını ve gök yüzüne doğru yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu bölgede asiri miktarda katran ve zift bulunmaktadır, Kutsal Kitap’ta, Tanrı’yi reddeden bu şehirlere gökten kükürt yağdığı (kükürt çukurları) anlatılmaktadır. Bu bölgede tortulmuş taşların, yüksek isidan dolayı birbirine kaynadığına dair deliller bulunmuştur. Jebel Usdum (Sodom dağı) isimli dağın tepesinde, bu tip bir derin yanmanın delilleri mevcuttur. Çok uzun bir geçmiş zamanda bu tip bir devasal yangının gerçekleştiğine dair elimizde sabit deliller mevcuttur, bu devasal yangın, Ölü Deniz altındaki petrol havzasının ates alıp patlaması ile açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm doğa, Tanrı’nin hükmü altında olduğuna göre, bu açıklama, bu olayın mucizeviyatından bir şey eksiltmez. Bu olayın gerçekleştiği zaman, uyarılar ve meleklerin ziyareti bağlamında, mucizevi doğasını ortaya koymaktadır. (Geisler, BECA, 50, 51)

2C. Eriha

Eriha’daki kazı çalışmaları sırasında (1930-1936), Garstang, o kadar sasirtici bir delil bulmuştur ki, o ve iki takım arkadaşı, keşfettileri delilin açıklaması için yazılı ve imzalı bir antlaşma yapmaya karar vermişlerdir. Buldukları delil hakkında Garstang şöyle konuşmuştur: “Asil ilginç olan ise, duvarların dışarıya doğru ve istilâcılarının rahatlıkla şehre girmelerine imkân verecek bir şekilde tamamen yıkılmış olmasıdır. Peki garip olan nedir? Çünkü,

saldiriya ugrayan sehirlerin duvarlari içeriye dogru yikilirlar, disariya dogru ve tamamen degil.

Yesu 6:20'de sunlari okumaktayiz: 'Halk bagirmaya basladi, kâhinler de borularini çaldilar. Boru sesini isiten halk, daha yüksek sesle bagirdi. Kentin surlari çöktü. Herkes bulunduğu yerden dosdogru kente girdi. Böylece kenti ele geçirdiler.' Duvarlar disariya dogru yikilmistir." (Garstang, FBHJJ, 146)

Biblical Archaeology Review (Wood, DICJ, 44-59) için yazan Bryant Wood, arkeolojik deliller ve Kutsal Kitap'ta anlatılanlar arasindaki uyumu asagida listelemistir:

1. Sehrin surlari saglamlastirilmistir. (Yesu 2:5, 7, 15; 6:5, 20).
2. Saldiri tam hasat zamanindan sonra, baharda gerçekleşmistir. (Yesu 2:1; 3:15; 5:16).
3. Orada yasayan halkin yiyecekleri ile beraber oradan kaçma sanslari yoktur. (Yesu 6:1).
4. Kusatma kısa sürmüştür. (Yesu 6:15).
5. Bütün duvarlar, olasi bir deprem sonucu dümdüz olmuslardir. (Yesu 6:20).
6. Sehir yagmalanmamistir (Yesu 6:17, 18).
7. Sehir yakilmistir. (Yesu 6:24).

3C. Saul, Davut ve Süleyman

Saul, Israil'in birinci krali olmustur ve onun Giva'daki kalesi, kazilar sonucu ortaya çikartilmistir. Bu kazilar esnasinda dikkate deger kesiflerden bir tanesi de, o günlerde kullanılan ana silâhlardan bir tanesinin sapan oldugunun ispatlanmasidir. Bu kesif, hem Davut'un, Golyat'a karsi zaferine, hem de Hakimler 20:16'daki "yedi yüz seçme adam da bunlarin arasindaydi. Hepsi de bir kili, sapanla vuracak kadar iyi nisanciydi" ifadesine dair bir referanstir.

Saul'un ölümünden sonra, Samuel bizlere onun zirhinin, Bet She'an'daki, Astarot tapinaginin (Kenan diyari bereket tanrıçasi) içine kondugundan bahseder. Ancak Tarihler kitabinda, kafasinin, bir Filistin misir tanrasi olan Dagon'un tapinagina kondugundan bahseder. Bu kayitlarin, iki düşman toplumun, ayni yer ve ayni zamanda tapinaklari olamayacağı düşüncesi ile yanlis ve hatali oldugu iddia edilmekteydi. Ancak, yapılan kazilarin ortaya çikardigi gibi, bu alanda genis bir hol ile birbirinden ayrilmis iki adet tapinagin varligi ortaya çikmistir. Bu tapinaklarin bir tanesi Dagon için, diger i se Astarot içindir. Görünüse bakilrsa, Filistinlilerin Kenan tanrıçasini kabul ettikleri ortaya çikmaktadir.

Davut'un hükümdarliginin en önemli basarilarindan bir tanesi, Yerusalam'in fethidir. Bu ayetlerde kusku uyandirdigi iddia edilen kisim ise, Israillerin sehre Siloha Havuzu'na giden bir tünelle girmeleridir. Bu havuzun o tarihlerde sehrin surlarinin *disinda* oldugu zannediliyordu, ancak 1960 senesinde yapılan kazilar, kent in surlarinin havuzu içine aldigin i ortaya koymustur.

Süleyman dönemi ile ilgili arkeoloji ve Kutsal Kitap uyusmasi, digerlerinden daha az degildir. Süleyman'in tapinaginin oldugu yerler, Müslümanlarin kutsal yerlerine yakin oldugu için su anda kazilamamaktadir. Ancak, Süleyman'in zamani içinde yapilmis olan Filistin tapinaklarinin dizayni, dekorasyonu ve kullanilmis olan malzemeler, Kutsal Kitap'taki anlatimi ile uyum içerisindedir. Tapinagin kendisinden elde edilen tek delil ise, 1979 senesinde, Yerusalam içindeki bir dükkânda bulunduktan sonra, 1984 senesinde geçerliliği onaylanan ve 1988 senesinde Israil Müzesi tarafından sergilenen ve üzerinde "YAHVE'nin Tapinagina Aittir" yazan, küçük bir nar seklindeki asa basligi süslemesidir.

1969 senesindeki Gezer kazilari esnasinda neredeyse bir tepelyi kapsayacak kadar büyüklükte bir kül yigini bulunmüstur. Bu küllerin içinde yapılan arastirmalar sonucunda, birçok Ibrani, Misir ve Filistin kalintilari ele geçirilmistir. Açıkça bu üç kültüründe ayni

zamanda orada olduğu kesindir. Bu kesif, Kutsal Kitap'ta yer alan bu konudaki ayetleri bilmeyen araştırmacıları şaşırtmıştır. “Mısır Firavunu gidip Gezer'i ele geçirmiş ve atese vermişti. Orada yaşayan Kenanlıları öldürerek, kenti Süleyman'la evlenen kizina armagan etmişti.” (1. Krallar 9:16) (Geisler, BECA, 51, 52)

1989 sensinde, Alan Millard tarafından, *Biblical Archaeology Review* isimli yayında “Kutsal Kitap, Kral Süleyman'ın Zenginliğini Abartıyor mu?” başlıklı bir makalede sunlar yazılmıştır; “Kutsal Kitap metinlerini okuyan ve onun güvenilirliği hakkında subjektif bir kaniya varmak isteyenler -dogal olarak- Süleyman'ın hazinesi ile ilgili ifadeleri salt abarti olarak algırlarlar. Kutsal Kitap'ın, Kral Süleyman'ın hazinesindeki altının miktarı ile verdiği bilgi, hem inanılmazdır hem de hayal bile edilemeyecek kadar fazladır.

Kutsal Kitap'taki Kral Süleyman'ın altınları ile ilgili verilmiş olan bilginin geçerliliğini daha ispat etmedik, ancak Kutsal Kitap metinlerini, diğer antik metinlerle ve arkeolojik kesifler ile kıyasladığımız ve bu konuda araştırmalara devam ettiğimiz zaman, Kutsal Kitap metinlerinin, hem altının kullanımı hem de altının miktarı konularında, içinde bulunduğu çağın uygulamaları ile tamamen bir uyum içinde olduğunu görürüz. Bu, her ne kadar bize bu konudaki Kutsal Kitap metinlerinin doğruluğunu ispatlamasa da, bu miktarların makul olduğunu gösterir.” (Millard, DBEKSW, 20)

4C. Davut

Arkeolog S. H. Horn, arkeolojinin Kutsal Kitap metinlerinin incelenmesine yaptığı yardım konusunda su bilgiyi vermektedir:

Arkeolojik kesifler, Davut'un Yerusallm'i fethedisi hakkında ilginç noktaları aydınlatmıştır. Bu fetih hakkındaki Kutsal Kitap ifadeleri (II. Samuel 5:6-8 ve I. Tarihler. 11:6), arkeolojik delillerin ortaya çıkardığı gerçekler bilinmediği zaman biraz üstü kapalı kalmaktadır. II. Samuel 5:8'de şöyle yazılmıştır, “Davut o gün adamlarına şöyle demisti: "Yevuslular'i kim yenilgiye ugratırsa Davut'un nefret ettiği su 'Topallarla körlere' su kanalından ulaşmalı!" 'Körlerle topallar saraya giremeyecek' denmesinin nedeni iste budur. Ayrıca bu ayete I. Tarihler 11:6'yi ekleyelim, “Davut, 'Yevuslular'a ilk saldıran kişi, komutan ve önder olacak' demisti. İlk saldırıyı Seruya oğlu Yoav yaptı, böylece ordu komutanı oldu.”

Yıllar sonra, Yerusallm'in fethini anlatan garip bir resim gördüm. Bu resimde, ressam kentin surlarının dış yüzünde, demirden su borusu yapılmış oluklara tirmanan askerleri resmetmişti. Bu resim, tamamen mantıksız bir çalışma idi, çünkü eski çağlardaki kentleri çevreleyen surların dış yüzeylerinde, ne borular ve de oluklar mevcut idi, o çağlarda, sadece taşların içinden yürüten ve suyun akıp gitmesini sağlayan, damlalık denilen bosluklar vardı. Arkeolojik kazıların bu konuyu açıklığa kavuşturmasında, süphesiz bu su olukları yanlış yorumlanmıştır. Peki, bu Seruya oğlu Yoav'ın tirmandığı su kanalı nedir?

İleride büyük bir şehir olacak olan Yerusallm, o günlerde, ovaya uzanmış bir dağ burnunun üzerindeki tepelere kurulmuş, küçük bir şehir idi. Bu pozisyonu onun dogal gücünü oluşturmaktaydı, çünkü üç tarafı derin vadiler ile çevrilmisti. Bu yüzden Yevuslular, böbürlenerek bir kör ya da topalın bile şehirlerine saldıran güçlü bir orduya karşı savunabileceğini iddia ediyorlardı. Ancak, şehrin su rezervleri yetersizdi ve şehir halkı su ihtiyacının çoğunu, şehrin doğusunda yer alan bayırın pınarından sağlamaktaydı.

Böylece, şehir halkının bu pınara gitmeden su ihtiyacını karşılaması için Yevuslular, kayaların içinde titiz bir çalışma sonucu tüneller inşa etmişlerdi. Birinci adım olarak, pınardan şehre doğru ilerleyen yatay tüneli yapmışlar, ancak doksan feet kazdıktan sonra, dogal bir mağara ile karşılaşmışlardır. Mağaradan kırk bes feet yüksekliğinde dikey bir kuyu açtıktan sonra, bu kuyunun ucundan, 135 feet uzunluğunda meyilli bir tünel daha kazmışlardır. Bu tünelin sonunda ise, su kaynağından 110 feet yukarıda olan şehrin merkezine ulaşan merdivenler bulunmaktadır. O yıllarda bu pınar, düşmanların onu fark etmemeleri için, bir şekilde gizlenmekteydi. Yevuslu kadınlar su elde etmek için bu basamaklardan aşağıya inip,

üst tünelde ilerleyip, bu kuyuya su tulumlarını sarkıtmaktaydılar. Su, bu kuyuya ulaşmak için önce kaynaktan yatay alt tünele doluyor, oradan mağaraya doğal akışı ile ulasıyordu.

Bu kesif, Davut'un isminin Kutsal Kitap dışındaki antik bir kaynaktan ilk defa rastlanması anlamına gelmektedir. Bu yazıtın, sadece yalın bir şekilde [Davut]'dan değil ancak [Davut'un Evi]'nden ve [İsrail Kralı]'ndan bahsetmesi, bu kesfi daha da önemli kılmaktadır. . . Sami dili alfabesinde İsrail hakkında referans içeren en eski Kutsal Kitap dışı kaynak budur.

- AVARAHAM BIRAM

Ancak cevabi verilemeyen bir soru vardı. Kırk sene önce, R. A. S. Macalister ve J. G. Duncan tarafından yapılmış olan kazılarda, Yevuslular ve Davut döneminden kaldığına inanılan bir duvar ve kule keşfedilmisti. Bu duvarın izleri, tünelin girişinin batısındaki, Ofel tepesinin kenarlarından geçmekteydi. Bu durumda ise giriş, hem koruyucu şehir duvarlarının dışında kalmakta hem de düşmanlardan gelecek saldırılara açık kalmakta idi. Neden tünelin girişi şehrin içerisinde değildi? Bu bilmece, Kathleen Kenyon'un, Ofel'de yaptığı son kazılarda çözülmüştür. Macalister ve Duncan'ın keşfettikleri duvar ve kule için belirledikleri tarihlerin hatalı olduğunu, aslında bu kalıntıların Helenistik döneme ait olduğunu tespit etmiştir. Gerçek Yevuslu duvarının, tepedeki bayırın daha alt kısımlarında olduğunu ve tünelin girişinin doğusundan geçtiğini böylece, bu girişin güvenli bir şekilde eski şehir alanında bulunduğunu ortaya çıkartmıştır.

Yerusalem'in dört mil güneyindeki Beytlehem'in yerlisi olan Davut. . . su kanalından ulaşarak şehre giren ilk kişinin, komutan ve önder olacağı konusunda vaatte bulunmuştur. O esnada, ordunun başında zaten general olan Yoav, unvanını kaybetmek istemediği için saldırının önderliğini kendisi üstlenmiştir. Şehirleri kısıtlanmış olan halk, bu kadar çüretkâr bir plânın uygulandığını anlamadan, İsraililerin tünelden geçtikleri, su kanalından tirmandıkları ve şehrin içine ulaştıkları asındır. (Horn, RIOT, 15, 16)

Avaraham Biram (Biram, BAR, 26), 1994 senesi içinde gerçekleşen yeni bir kesiften söz etmektedir:

M.Ö. dokuzuncu yüzyıldan kalma dikkate değer bir yazıt, hem [Davut'un Evi]'nden, hem de [İsrail Kralı]'ndan bahsetmektedir. Bu kesif, Davut'un isminin Kutsal Kitap dışındaki antik bir kaynaktan ilk defa rastlanması anlamına gelmektedir. Bu yazıtın sadece yalın bir şekilde [Davut]'tan değil, ancak [Davut'un Evi]'nden ve [İsrail Kralı]'ndan bahsetmesi, bu kesfi daha da önemli kılmaktadır. . . Sami dili alfabesinde, İsrail hakkında referans içeren en eski Kutsal Kitap dışı kaynak budur. . . Bu yazıtın ispatladığı en önemli bulgu, Kutsal Kitap'ı minimize etmeye çalışan tenkitçilerin iddialarına rağmen, hem İsrail hem Yahuda krallıklarının, o dönemde çok önemli krallıklar olduğudur.

5C. Özet ve Sonuç

Henry M. Morris su sonuca ulaşmıştır: "Arkeolojik materyaller ile Kutsal Kitap'ın tam bir uyumunu gerçekleştirme çabalarımızın bazı problemler ile karşılaştığı doğrudur, ancak bu problemlerin hepsi daha detaylı bir araştırma ve çalışma ile cevaplanabilecek nitelikte sorunlardır. Kutsal Kitap'ta aktarılmış olan tarihi dönemlerin, şüphe içermeyen ve geçerliliği ispatlanmış olan sayısız arkeolojik deliller doğrultusunda en ufak bir çelişki

içermemesi, elimizdeki Kutsal Kitap'ın hatalı olduğunu gösteren bir tane bile arkeolojik bulgu olmaması dikkat çekici bir unsur dur.” (Morris, BMS, 95)

Eski Antlasma'nın aktardığı tarih dönemlerinin her birisi hakkında, Kutsal Yazılar'ın gerçekleri anlattığını ispatlamak için yeterince arkeolojik delile sahibiz. Hatta birçok olayda, Kutsal Yazılar, bahsettiği dönemlerin tarihi ve gelenekleri ile ilgili ilk elden tanıklığı bizlere sunmaktadır.

Birçok kişi Kutsal Kitap'ın doğruluğu hakkında şüphe duyarken, zaman ve devam eden araştırmalar, Tanrı'nın Söz'ünün istisnasız bir şekilde tenkitçilerin iddiaları karşısında haklı olduğunu ortaya koymuslardır.

Aslında, antik dünyadan günümüze kalan binlerce kalıntı Kutsal Kitap'ın çizdiği resmin dış ve iç hatları ile örtülmüş, daha da ötesi su ana kadar şüphe içermeyen hiçbir arkeolojik bulgu Kutsal Kitap ile çelişmemiştir. (Geisler, BECA, 52)

Henry Morris su eklemede bulunur:

Kutsal Kitap tarihinin, diğer yazılara göre çok eski dönemleri kapsamaması ve 19. yüzyılın evrimci önceden varsayımlarının ortaya atılması; birçok uzmanın Kutsal Kitap'ın sunduğu tarih anlatımının büyük bir kısmının efsaneden ibaret olduğu konusunda ısrarcı bir yaklaşım sergilemelerine sebep olmuştur. Kutsal Kitap tarihinin doğruluğunun ispatlanması için o dönemde insanlığın elinde, antik el yazmalarından başka bir delilin bulunmaması, bu tip öğretilerin ikna ediciliğini artırmıştır. Ancak günümüzde, arkeolojinin dikkate değer keşifleri sonucunda Kutsal Kitap'ın, en azından İbrahim'e kadar ispatlanmış tarihsel geçerliliğini reddetmek mümkün değildir. (Morris, MIP, 300)

Yeni keşifler, Pentateuch'un içindeki detayların tek tek tarihsel doğruluğunu ya da edebi eskilğini onaylamaya devam etmektedir.... İşte bu yüzden, Pentateuch geleneğinin arkasındaki sağlam Tevrat karakterini reddetmek, katıksız bir asiri eleştiriciliklidir.

– WILLIAM F. ALBRIGHT

6B. Eski Antlasma Bilgilerinin Belgeler ile Kanıtlanması

1C. Eski Antlasma Tarihinin Güvenilirliği

Bu gün elimizde, Eski Antlasma'nın doğruluğunun ispatlanmış kopyaları vardır ve de bu el yazmalarının içerikleri tarihsel olarak güvenilirlerdir.

En büyük arkeologlardan birisi olarak tanınan William F. Albright, su ifadede bulunmuştur: “Arkeolojinin, sağlam Eski Antlasma geleneklerini onayladığı konusunda kimsenin şüphesi olamaz.” (Albright, ARI, 176)

Profesör H. H. Rowley, (alinti yapan: Donald F. Wiseman: *Revelation and the Bible*) su iddiada bulunmuştur: “Günümüzün aydınları, kendilerinden öncekilerden daha muhafazakâr varsayımlarla yola çıktıkları için değil, deliller tüm bu gerçekleri güvence altına aldığı için, eskiden tarihsel değeri yok olarak kabul edilip, saygı gösterilmeyen atalar hakkındaki anlatımlara, daha fazla itibar göstermektedirler.” (Rowley, alinti yeri Wiseman, ACOT, Henry, RB, 305)

Merrill Unger, konuyu şöyle özetlemiştir: “Eski Antlasma arkeolojisi, Kutsal Kitap’ın tarihine sayısız miktarda bilgi ekleyerek, bütün ulusları yeni bastan keşfetmiş, önemli kişileri yeniden diriltmiş ve sasirtici bir şekilde bütün tarihi boşlukları doldurmuştur.” (Unger, AOT, 15)

Ancak günümüzde, arkeolojinin dikkate değer keşifleri sonucunda Kutsal Kitap’ın, en azından İbrahim’e kadar ispatlanmış tarihsel geçerliliğini reddetmek mümkün değildir.

– HENRY MORRIS

Sir Frederic Kenyon’un söylediği gibi, “Eski Antlasma’nın, On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca tahrip edici eleştirilerine maruz kalan kısmi hakkında, arkeolojinin keşfettiği deliller ile yetkisinin tekrar bina edildiğini, hatta arkeolojinin, geçmişi ve o günün koşulları hakkında bilgiler sunup, daha bilimsel bir şekilde inceleme imkânı sunarak, değerini arttırdığını söylemek mesru hakkımızdır. Arkeoloji, bu konudaki son sözlerini daha söylememiş olsa da, bugün ulaştığımız sonuçlar, inancımızın da işaret ettiği gibi, bilginin artışı ile Kutsal Kitap’ın da değeri artacaktır gerçeğini ispatlamıştır.” (Kenyon, BA, 279)

Arkeoloji, elimizdeki Masoretik metnin sağlamlığını ve doğruluğunu onaylayan sayısız delil keşfetmiştir. Bernard Ramm, Yeremya Mührü hakkında sunları yazmıştır:

Arkeoloji, aynı zamanda elimizdeki Masoretik metnin aslına uygunluğunu sağlam bir şekilde ispatlayan birçok delil sunmuştur. Yer sakızından yapılan ve sarap testilerini mühürlemek için M.S. birinci ve ikinci yüzyılda kullanılan, Yeremya Mührü diye isimlendirilen mührün üzerinde, genel olarak Masoretik metin ile uyum içerisinde olan Yeremya 48:11 baskısı vardı. Bu mühür, “...el yazmalarının yazıldığı dönem ile mührün yazıldığı dönem arasında bu ayetlerin değişmeden nakledildiğini kanıtlamaktadır.” Bundan başka, M.Ö. ikinci yüzyıldan kalma olan *Roberts Papirüsü* ve Albright tarafından M.Ö. 100’lerden kaldığı belirlenen *Nash Papirüsü* elimizdeki Masoretik metnin aslına uygunluğunu ispatlamaktadır. (Ramm, CITOT, 8-10)

William Albright, su doğrulamayı yapmıştır: “Eski Antlasma’nın harfsiz metninin, eskimeye rağmen, Yakın Doğu edebiyat eserleri arasında aslına en uygun korunma konusunda eşsiz olduğunu söyleyebiliriz. Ural-Altay edebiyatının antik dönemleri ile kıyaslandığı zaman, Kutsal Kitap’taki İbrani Sârligine tutulan ışık, bizlere onun kompozisyon ve nakledilme konusundaki eşsizliğini göstermektedir.” (Albright, OTAAE, alıntı yeri Rowley, OTMS, 25)

Arkeolog Albright, arkeolojinin ortaya koyduğu sonuçlara göre Kutsal Yazılar’ın aslına uygunluğu hakkında sunları yazmıştır: “Elimizdeki Pentateuch’un içindekiler, genel olarak en son gözden geçirilmelerinde, çok daha eskidirler; yeni keşifler devam ettikçe, içinde detayların tek tek tarihsel doğruluğu ya da edebi eskiligi doğrulanmaktadır. . . Bu yüzden, Pentateuchal geleneginin sağlam Tevratsal karakterini reddetmek, bir asiri eleştiricilik tutumudur.” (Dodd, MNTS, 224)

Albright, tenkitçilerin eskiden söyledikleri hakkında su yorumda bulunmuştur,

Yakın bir zamana kadar, Kutsal Kitap tarihçileri arasında, Yarattılıs bölümünün atalardan kalan ve İsraililer ülkelerini fethettikten sonra ortaya çıkan, ya kamp ateşi etrafında oturan

hayalperest efsanecilerin anlattığı bir destan ya da Bölünmüş Krallığın yazarları tarafından uydurulmuş bir hikâye olduğuna inanma modası hakimdi. Aydınlar arasındaki tanınmış isimlerin bile Yar. 11-50 bölümleri arasındaki her şeyin daha sonradan eklendiğine ya da Monarsi dönemi esnasında uzak geçmiş hakkında hiçbir şey öğretilmemiş olan yazarların, eskileri kapsayan ürünleri olduğu konusunda yazdığı yazılara rastlamak mümkündür. (Albright, BPFAE, 1, 2)

Albright, artık her şey değişti demektedir: “1925 senesinden sonra yapılan arkeolojik kesifler tüm bu fikirleri değiştirmiştir. Eski aydınlar arasındaki birkaç sabit fikirli kişi haricinde neredeyse, atalardan gelen bu geleneksel öğretilerin tarihselliğini sağlam bir şekilde destekleyen ve hızla çoğalan bulgular karşısında etkilenmemiş bir tane bile Kutsal Kitap tarihçisi kalmamıştır. Yarattığı öğretisinin geleneğine göre İsrail’in ataları, M.Ö. ikinci milenyumun son yüzyılları içinde ve birinci milenyumun ilk yüzyılları içerisinde Trans-Ürdün, Suriye, Fırat havzası ve Kuzey Arabistan yörelerindeki yarı-göçmen halklar ile siki bağlar kurmuşlardır.” (Albright, BPFAE, 1, 2)

Millar Burrows şöyle devam eder:

Durumu daha açık bir şekilde kavrayabilmek için iki tip doğrulamayı birbirinden ayırt etmek gerekir, genel ve özel. Genel doğrulama; belirli noktaların, kesin olarak kanıtlarla ispatlanmasına gerek duyulmadan diğer bilgiler ile uyum içinde olma durumudur. Açıklamak veya örneklemek için sunulan her şey genel doğrulama olarak da kabul edilebilir. Resmin çerçeveye oturması, melodi ve eslik eden unsurların uyum içinde olması. Bu tip bir delilin gücü devamlı artis gösterir. Kutsal Kitap tarafından sunulan geçmiş, resmin içindeki unsurların, arkeolojinin bize sunduğu deliller ile uyum içinde olduğunu keşfettiğçe, direkt bir kanıt olmasa bile, genel olarak verilen bilgilerin doğruluğuna olan inancımız artmaktadır. İster efsane, ister kurgu olsun eninde sonunda zaman asiminden ve çelişkilerinden dolayı kendi kendisine ihanet edecektir. (Burrows, WMTS, 278)

Sikago Üniversitesi profesörü Raymond A. Bowman, arkeolojinin Kutsal Kitap ve tenkitçi varsayımlar arasında bir denge unsuru olduğunu belirtmektedir: “Kutsal Kitap anlatımının geçerliliğinin ispatlanması, Kutsal Kitap’ın geleneksel öğretilerine yeni bir bakış açisi ile bakılmasına ve Kutsal Kitap tarihine daha muhafazakâr bir yaklaşım ile yaklaşılmaya sebep olmuştur.” (Bowman, OTRGW, alıntı yeri: Willoughby, SBTT, 30)

Albright, “*Archaeology Confronts Biblical Criticism*” isimli eserinde sunları söylemektedir: “Arkeolojik ve eski metinlerden elimize geçen bulgular, Eski Antlaşma’nın sayısız parçasının ve ifadesinin tarihsel geçerliliğini ispatlamıştır.” (Albright, ACBC, 181)

Arkeoloji, Kutsal Kitap’ın Tanrı tarafından esinlenip, açıklandığını ispatlamaz, ancak arkeoloji, Kutsal Kitap olaylarının ve metinlerinin tarihselliğini ispatlayabilir. Olayların ait oldukları iddia edilen zaman dilimine uyup uymadığını belirleyebilir. G. E. Wright şöyle yazmıştır: “Belki İbrahim’in gerçekten yaşadığını hiçbir zaman ispatlayamayabiliriz ancak yasami ve dönemi hakkında anlatılanlar ile ikinci milenyum başlarının tarihinin mükemmel bir uyum sergileyip, daha sonraki çağların bu uyumu gösteremediğini ispatlayabiliriz.” (Wright, BA, 40)

Yale’den Millar Burrows, Kutsal Yazılar’ın aslına uygunluğunun ispatlanmasında arkeolojinin değeri hakkında sunları söylemiştir:

Kutsal Kitap, arkeolojik delillerle tekrar tekrar desteklenmektedir. Aslında kazı çalışmalarının tümü uzmanların, Kutsal Kitap’ın, tarihsel metinlerin toplamaya olduğuna duydukları itibarı arttırmıştır. Bu onaylama hem genel hem özel açıdan geçerlidir. Kutsal Kitap’taki kayıtların sık sık arkeolojik bulgular ile aydınlanması ve açıklanabilmesi, bizlere bu metinlerin

resimdeki yerine tam olarak oturması için gerçekten eski çağlardan kalma bir eserin ürünü olması gerektiğini göstermektedir. Bu genel onaylamanın içinde, metinlerin defalarca değişik detaylarının da ispatlandığını görmekteyiz. Verilen yer ve sahis isimlerinin, dönemleri için doğru isimler olduğu ortaya çıkmaktadır. (Burrows, HAHSB, 6)

Joseph Free, su anisini anlatmaktadır: “Bir keresinde Yaratis kitabının elli bölümünün her birisinin, arkeolojik kesifler sonucu ya aydınlandıklarını ya da ispatlandıklarını tespit ettim-ayni tespiti hem Eski, hem de Yeni Antlasma'nin bütün bölümleri için geçerli sayabiliriz.” (Free, AB, 340)

Kutsal Kitap, arkeolojik delillerle tekrar tekrar desteklenmektedir. Aslında kazi çalışmalarının tümü uzmanların, Kutsal Kitap'ın, tarihsel metinlerin toplaması olduğuna duydukları itibari arttırmıştır.

- MILLAR BURROWS

2C. Yaratis

Yaratis kitabının açilis bölümleri (1-11) hakkındaki eski genel görüş, Antik Yakın Doguda baska örnekleri de bulunan eski mitolojik öykülerden kaynaklanmış olan tipik bir ürün olduğudur. Ancak bu görüş, sadece Yaratis kitabı ile baska antik kültürlerin yaratis hikâye leri arasındaki benzer noktalara odaklanarak olusturulmuş bir görüştür. Ancak, insan irkinin ve genel bir esinlemenin, bir aileden türediğini iddia ettiğimize göre, bu tarihsel gerçeğin birçok kültürde izine rastlanması çok dogal bir durumdur.

Önemli olan ise, aradaki benzerliklerden daha çok farklılıklar olmalıdır. Babil ve Sümer kayıtlarına göre yaratisin, sınırlı tanrılar arasındaki bir sürtüşme sonucu gerçekleştiğini okumaktayız. Bu anlatıma göre bir tanrı, öldürülüp ikiye bölündükten sonra, bir gözünden Fırat, diğlerinden de Dicle nehirleri akmaya başlamıştır. İnsanlık ise, kötü tanrının kani ile kilin karışımı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu hikâye ler bizlere tarihi bir olayın mitolojik bir kalıba sokulduğu zaman ugrayacağı bozulmayı ve beseri fikirler ile eklemeler yapılmasının göstergesidir.

Daha da küçük bir olasılık ise, Yaratis 1. bölümün yalın ve zarif edebi anlatımının bir mitoloji öyküsünden ortaya çıkmasıdır. İbrani metinlerinin, Babil efsanelerinin basitleştirilmiş ve gınahtan arındırılmış şekli olduğuna dair olan yargi ise, tamamen mantiksizdir. Antik Yakın Dogu'da efsaneler ile ilgili temel kural sudur: Küçük olaylar veya gelenekler devasallastırılarak (resmiyet kazandırılarak ve kişisel süslemelerin eklenmesi ile) efsaneleştirilirler, ancak bunun tam tersi gerçekleşmez. Elimizdeki deliller bize, Yaratis'in bir tarihselleştirilmiş efsane olmadığını göstermektedir. Daha çok, Kutsal Kitap dışi tarihi kaynakların sunduğu gerçeğe, efsaneleştirilmişlerdir. (Geisler, BECA, 48, 49)

1D. Tell Mardikh:Ebla'nin Kesfi

Bu yüzyılda gerçekleşen en önemli arkeolojik kesiflerin bir tanesi de, Ebla'nin kesfidir. Roma Üniversitesinde arkeolog olan Profesör Paolo Matthiae, 1964 senesinde o zamanlar neresi olduğu bilinmeyen bir şehrin sistemli kazalarına başlamıştır. Matthiae'nin azmi ve öngörüsü sayesinde, 1974 ve 1975 seneleri içerisinde büyük bir kraliyet sarayı ortaya çıkarılmıştır. Bu sarayın içerisinde on bes bin tablet ve parçalar halinde metinler ele geçirilmiştir. Kitabe okuma uzmanı olan Giovanni Pettinato, kesiflerin antik metin

özelliklerini tespit edebilmek için Matthiae ile beraber çalışmıştır. Günümüze gelindiğinde bu tabletlerin çok azının tercüme edilebildiği görülmektedir. Bu gün kesin olarak bilinen bir şey varsa, o da bu antik kazi alanının, Yakın Doğu'yu yönetmiş büyük bir imparatorlunun baskenti olan, bir zamanların önemli kenti Ebla olduğudur. Ebla'nın konumu, Kuzey Suriye'deki günümüzde var olan Aleppo şehrinin civarındadır.

Ebla'daki uygarlığın zirve noktası, M.Ö. üçüncü milenyumun içinde olmuştur (atalar dönemi ile aynı dönem). Her ne kadar Ebla metinlerinin tercüme edilen kısımları, Kutsal Kitap karakterlerinden ya da olaylarından bahsetmemiş olsa da (bu konudaki tartışmalar devam etmektedir, kesin bir karara varılamamıştır), Kutsal Yazılar'la kıyaslama yapabilmemiz için bizlere faydalı olan olayların arka plânları ve yer isimleri ile ilgili hatiri sayılır miktarda bilgi sunmuşlardır. Her ne kadar bu kesfin en etkileyici özelliği, Suriye tarihinin aydınlanması için yaptığı katkı olsa da, aslında Ebla'nın Kutsal Kitap çalışmalarındaki etkisi muhtesem olmuştur. Su ana kadar bu yazıların sadece tepesi ortaya çıkarılmıştır. Tüm delillerin ortaya çıkması biraz daha zaman alacaktır, buna rağmen Kutsal Yazılar'a destek olan kesifler aşağıda sıralanmıştır.

1E. Kutsal Kitap'taki Yerleşim Birimleri

Ebla arşivlerinde, Kutsal Kitap yerleşim birimleri ile olan referanslar konusunda, Kitchen sunları söylemiştir:

Ebla tabletlerinde bahsi geçen yerleşim birimlerinin elimizdeki en eski yazılı kayıtları burada bulunmaktadır ve bu yerleşim yerlerinin bir çoğunun Kutsal Kitap açısından önemi vardır.

Ebla tabletlerinde bizlere en fazla faydayı; Hazor, Megiddo, Yerusalem, Lakis, Dor, Gazze, Asdot gibi Filistin yer isimlerinin kullanılması sağlamıştır. Arkeolojik bilgiler, bize bu yerleşim birimlerinden bazılarında M.Ö. üçüncü milenyumda yaşam olduğunu bildirmiştir (Erken Bronz Çağı III-IV) ve bu tabletler bu yerleşim birimlerinin olası şehir devletleri olarak önemini ispatlamıştır. En sonunda Kenan diyarının ismi M.Ö. üçüncü milenyumun sonlarında kayıtlarda yer almıştır ve bu kayıt elimizdeki Kutsal Kitap haricindeki en eski kayıttır. Ebla metinlerinin içinde Kenan ile ilgili yazılanları öğrenmek, gerçekten ilginç olacaktır. (Kitchen, BIW, 53, 54)

2E. Kutsal Kitap'taki İsimler

“Ebla olayının en önemli katkısı bu ve benzeri isimlerin bir kez daha (i) insanlar tarafından kullanıldığını ispatlaması (tanrılar, belli kavimler ya da hikâye kahramanları tarafından değil) ve (ii) basta bu isimler olmak üzere, birçok bu tip ismin antikliğini göstermesi olmuştur.” (Kitchen, BIW, 53)

Dr. Giovanni Pettinato, İsrail, İsmail ve Mika gibi İbrani isimleri hakkında, Ebla varyasyonlarıyla bizlere açık bir şekilde göstermiştir. (Pettinato, RATME, 50)

3E. Antik Yakın-Doğu Haracı

Bazı kişiler, Süleyman'ın imparatorluğunun en yüksek döneminde topladığı haracın miktarını hayal ürünü bir abartma olarak kabul ederler. Ancak Ebla'daki kesifler, bizlere bu kayıtlara farklı bir yorum getirme olanaklarını vermiştir.

Ebla imparatorları, güçlerinin doruğunda iken, sahip oldukları gelir inanılmaz derecede yüksek idi. Sadece bir keresinde Mari isimli kraliye 11,000 libre gümüş ve 880 libre altın miktarında haraç almışlardır. Bu *tonlarca* gümüş ve *üçte bir tonun* üzerindeki altın, tam bir ganimet sayılmıyordu bile. Gene de, Ebla hazinesinin kapasitesi düşünüldüğü zaman “istah açıcı” bir ekstra idi. Ekonomik bir genel durum muhasebesi yaptığımız zaman, on bes asır

sonraki Süleyman'ın bütün imparatorlugundan elde ettiği toplam temel gelirin, 666 talant (yaklaşık yirmi ton) altın olması (I. Krallar 10:14; II. Tarihler 9:13), bu hayalperest abartma iddialarını biraz havada bırakmakta, hatta Kutsal Kitap'taki diğer antik krallıklar ile kıyaslandığında biraz tatsız tuzsuz bırakmaktadır.

Bu kıyaslama, ne Süleyman'ın bütün imparatorlugundan elde ettiği toplam temel gelirin 666 talant altın olduğunu ne de onun krallığının, Kralların tasvir ettiği kadar organize olduğunu ispatlar. Ancak, açık olarak sunları göstermektedir: (i) Eski Antlasma verileri, çağının bağlamı içinde incelenmeli, onlardan izole edilmemelidir ve (ii) Eski Antlasma metinlerinde portresi çizilen olaylar kendisi dışındaki standartlar ile *mukayese edildikleri* zaman, ne imkânsiz ne de inanılmazdırlar. (Kitchen, BIW, 51, 52)

4E. Dini Uygulamalar

Ebla tabletleri, birçok Eski Antlasma dini uygulamalarının, bazı Kutsal Kitap tenkitçilerinin kabul ettiği kadar “geç” uygulamalar olmadığını ortaya koymuştur.

Rahipler, tarikatlar ve sunular gibi konularda Ebla tabletleri, M.Ö. üçüncü, ikinci ve birinci milenyumda, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu için M.Ö. ikinci milenyumdan kalma Kuzey Suriye Katna ve Ugarit yazıtlarından bildiklerimizin, Suriye-Filistin için de geçerli olduğunu göstermiştir. Tarih öncesi çağlardan Greko-Romen dönemine kadar, organize tapınak tarikatlarının, kurbanların ve dinsel törenlerin, Yakın-Dogu din hayatının *vazgeçilmez* unsurları olduğunu görmekteyiz.

Din hayatının bu unsurlarının “geç dönemin sofistike uygulamaları” olarak adlandırılması gerektiği ve Babil sürgününden önce bütün antik Doğu halkları arasında sadece İbranilerin bunları bilemeyeceği gibi temelsiz, M.S. on dokuzuncu yüzyıl teorilerinin geçersizliği ortaya çıkmıştır. En azından yarım düzinesi bulunmuş olan Eblalilerin tapınaklarında, ayin düzenlenmesinden en azından 1000 sene sonra kurulmuş olan Musa'nın tapınma çadırının (ç.ref. Levililer) ya da Süleyman'ın tapınagının, M.Ö. besinci yüzyıl idealist yazarları tarafından uydurulduklarına dair dahice fikre rasyonel bir temel bulunmamaktadır. (Kitchen, BLW, 54)

Giovanni Pettinato, Kitchen tarafından bahsi edilen özellikler hakkında şu yorumu yapmaktadır:

Tanrılara tapınmayı içeren Ebla tarikatlarının, Dagan, Astar, Kamos, Rasap isimli tapınaklarını Ebla tabletlerinden öğreniyoruz. Bu inanç adına yapılan sunular arasında ekmek, içecekler hatta hayvanlar mevcuttur. Bu konuda özellikle, bir ay içerisinde tüm kraliyet ailesi tarafından değişik tanrılara yapılan hayvan sunularından bahseden iki tablet (TM, 75, G, 1974 ve TM, 75, G, 2238) çok önemlidir. Bu tabletlerde yazılanlardan bir örnek, “En'den tanrı Adad'a 11 kuzu sunu”, “En'den tanrı Dagan'a 12 kuzu sunu”, “En'den, Edani sehrinin tanrısı Rasap'a 10 kuzu sunu.”

Eblaların inançlarının ilginç yönlerinden bir tanesi de, rahip ile rahibelerin değişik kategorilere ve rahiplerin *mahhu* ve *nabiatum* isimli iki farklı sınıfa ayrılmış olmasıdır. Bunlardan ikinci sınıfın Eski Antlasma'da doğal bir benzeri mevcuttur. Kutsal Kitap'ın olaganüstülüğünü açıklayabilmek ve olayların arka plânlarını anlayabilmek için, aydınlar su ana kadar Miro'ya bakmışlardır ancak, yakın gelecekte bu ilgilerini Ebla üzerine yoğunlaştıracaklardır. (Pettinato, RATME, 49)

5E. İbranice Kelimeler

K. A. Kitchen, Kutsal Metinler hakkında liberal uzmanların sahip olduğu tenkitçi görüş hakkında sunları söylemiştir: “Yetmiş ya da yüz sene kadar önce, bu kadar geniş ve derin bir perspektife sahip degildik; bunun sonucu olarak, Eski Antlasma kitaplarının ve

tarihinin kuramsal olarak yeniden inşa edilmesinin uygun bir hale getirilmesi için özellikle Alman Eski Antlasma uzmanları, İbranice birçok kelimeyi, ‘geç’- M.Ö. 600 senesi ve sonrası- olarak sınıflandırmışlardır. Bu basit yöntem ile elde edilen tek şey, günümüzde ‘bilimsel’ olarak tekrar inşa edilmesine karşı oluşan doğal önyargılar olmuştur.” (Kitchen, BLW, 50)

Buradan çıkarttığımız dersler açıktır-açık olmalıdır. Batı Sami dillerinin iki bin yıllık tarihi ve gelişmesi ile kıyaslandığı zaman, Kutsal Kitap İbranicesindeki kelimelerin tarihlendirilmesi ve kullanımının tamamen gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır.

– KENNETH KITCHEN

Bu konudaki ifadelerine şöyle devam etmiştir:

Ancak, Eski Antlasma İbranicesinde kullanılan olan kelimelerin tarihsel geçmişi hakkında elimizdeki bilgilerin çığ gibi büyümesi, bu önyargıların değişmesi eğilimini doğurmamıştır. Eğer ele alınan kelime, M.Ö. 2300 yıllarında Ebla içinde ve M.Ö. 1300 yıllarında Ugarit içinde kullanılmış ise, bu kelimenin M.Ö. 600’dan kalma “geç” bir kelime olarak sınıflandırmak için ya da standart Aramice’nin daha oluşmadığı bir dönemde bu kelimeyi “Aramaizm” olarak adlandırmak için, çok geniş bir hayal gücüne sahip olmak gerekmektedir. Bu durumda, bu kelime *erken* bir kelime değil, Kutsal Kitap İbranicesinin atalardan kalma bir mirası olmaktadır. Daha da ötesi, az kullanılan kelimeler için ortaya çıkan bağlamlar arttıkça, bu kelimelerin anlamının doğrulanması ya da düzeltilmesi için elimize daha fazla imkân geçmektedir. (Kitchen, BIW, 50)

Bu kelimeler hakkında Kitchen sunları belirtmiştir:

Eğer, Ebla’daki şehir yöneticilerini incelersek, “liderler” için kullanılan kelimenin *nase* olduğunu görürüz ki, aynı kelime *nasi* olarak, İsrail oymaklarının liderleri için (ör. Çölde Sayım 1:16, 44, vb.) ve Süleyman (I. Krallar 11:34) gibi tamamen insan olan diğer yöneticiler için, Kutsal Kitap İbranicesinde kullanılmıştır. Eski moda Kutsal Kitap tenkitçileri, bu kelimeyi “geç” bir kelime olarak sınıflandırmışlardır ve “rahıpsel bir kod” olarak varsaymışlardır.

Hetem kelimesi, “altın” anlamına gelmektedir ve İbranicede daha sık kullanılan *zahab* kelimesinin daha çok siirsel bir es anlamıdır ve genel olarak “geç” bir kelime olarak sınıflandırılmış ve eleştirilmiştir. Bu kelime, Mısırca tarafından, Kenancadan M.Ö. yirmi asır önce alınmıştır ve artık-hâlâ 1000 sene öncesinde-*kutim* şekli ile M.Ö. 2300 senesinde Ebla’nın Eski-Kenancasında tekrar vuku bulduğu bilinmektedir. (Kitchen, BIW 50)

Söyle devam eder:

İbranice bir kelime olan *tehom* yani “derin”, Babilceden alınmamıştır, bu kelimeyi Ural dillerinde *thmt* (M.Ö. on üçüncü yüzyıl) şekli ile, aynı zamanda bin sene önce de Ebla’da (*ti’amatum*) görmek mümkündür. Bu terim Sami dillerinde genel bir yaygınlığa sahiptir.

Hem eskiden var olduğu hem de anlamının doğru olduğu ispatlanan ve ender olarak kullanılan İbranice kelime olan *ereshet* (tutku), Kutsal Kitap’ta, Mezmur 21:2 (Ibr. 21:3)’de olmak üzere, bir kere kullanılmıştır. Ural dillerinde M.Ö. on üçüncü yüzyıl civarlarında kullanılmış olmasının yani sıra, bu kelime bin sene önce de Ebla’da *irisatum* (Eblaca ya da Eski Akatça) olarak Sümerci/Eblaca kelime tabletlerinde kullanılmıştır.

Son olarak, bir zamanlar “geç” bir fiil olduğu iddia edilen *ha-dash/ hiddesh*, “yeni olma”, “yenilenme” uzak geçmişte -yine- Ural dillerinde (*hadath*) ve Ebla’da (h) edash (u) yerini bulmaktadır. Bunu gibi birçok kelime mevcuttur. (Kitchen, BIW, 50, 51)

Kitchen su sonuca varmıştır:

Buradan çıkarttığımız dersler açıktır-açık olmalıdır. Batı Sami dillerinin iki bin yıllık tarihi ve gelişmesi ile kıyaslandığı zaman, Kutsal Kitap İbranicesindeki kelimelerin tarihlendirilmesi ve kullanımının tamamen gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Gerçek sudur ki erken Batı Sami dilleri içinde, M.Ö. üçüncü ve ikinci milenyumda, engin ve zengin bir kelime hazinesi mevcuttu ve bu hazine ileriki zamanlarda Kenanca, İbranice, Finikece, Aramice, vb. gibi diğer dillere miras kalmıştır, ancak bu miras dengesiz bir şekilde dağılmıştır. Bu dillerin bir tanesinde, günlük konuşmanın bayagi bir kelimesi olan kelime, bir diğerinde, yüksek sanat eseri şiirlerde kullanılan, bir baskasında ise, geleneklerle ilgili olarak kullanıma sahip bir kelime olmuştur. Sonuç olarak, “geç” ya da “*Aramaizm*” olarak sınıflandırılan İbranice kelimelerin (özellikle şiir dalında) aslında, erken Batı-Sami dillerinde yaygın bir şekilde kullanılan kelimeler olduklarını ve ileriki dönemlerde, İbranicede ender kullanılırken, Aramicde daha fazla kullanıldıklarını görmekteyiz. (Kitchen, BIW, 51)

3C. Nuh Tufanı

Yaratılış ile ilgili metinlerdeki Tufan hadisesi, diğer antik versiyonlar ile karşılaştırıldığı zaman, aslına uygunluğunu işaret edici bir şekilde, daha fazla gerçekçi ve daha az mitolojik bir yapıya sahiptir. Genel benzerlikler, bizleri sadece Musa’nın aktarımına değil, diğer metinlerinde yazılmasına sebep veren bir tarihsel olayın çekirdeğine doğru yönelmektedir. Temel hikâyeye benzer, isimler farklıdır. Sümerliler, Nuh’u, Ziusudra olarak adlandırmışlardır. Babililer ise, Utnapishtim olarak. Bir insana belirli bir boyutta bir gemi inşa etmesi söylenmiştir, çünkü Tanrı(lar) dünyada büyük bir tufan gerçekleştirecektir. Bu insan da, kendisine söyleneni gerçekleştirir, tufandan canlı çıkar ve gemiden çıktıktan sonra bir kurban sunar. Tanrı(lar), yasağın yıkılmasından sonra rahatsızlık duyar(lar) ve insanla bir antlaşma yapar(lar). Tüm bu ana hatların benzerliği, bizlere gerçekleşmiş bir tarihsel olayı işaret etmektedir.

Tüm dünya etrafında benzeri tufan anlatımı mevcuttur. Yunanlılar, Hintliler, Çinliler, Meksikalılar ve Havaililer aynı tufanı anlatmaktadırlar. Sümer krallarının bir tarihsel sıralamasında, bu tufan referans noktası olarak alınmıştır. Olagandisi uzun bir hayat yaşayan sekiz kralın ismi sıralandıktan sonra (on binlerce yıl), listeye şu cümle ile ara verilmiştir: “[Arkasından] tufan, bütün [dünyayı] sılıp süpürdü ve krallık [tekrar] gökyüzünden indirildiği zaman, krallık [ilk olarak] Kish’indi.”

Bu konudaki orijinal hikâyeyi Yaratılış kitabının sunduğuna dair birçok geçerli sebep mevcuttur. Diğer versiyonlarda metnin bozulduğunu belli eden detaylar mevcut iken, sadece Yaratılış kitabında tufanın senesi ve Nuh’un hayatı ile, kronolojik ilişkisi olan diğer olayların seneleri verilmektedir. Aslında Yaratılış kitabının tufan kısmı, bir tür gemilerdeki seyir defterleri gibi yazılmıştır. Küçük Babil gemisinin kimseyi kurtarması mümkün değildir, çünkü formundan dolayı, her dalgada başka bir yana yatacak ve içindekilerin bir oraya bir buraya çarpmasına sebep verecektir. Ancak Kutsal Kitap’taki geminin formu ise, dikdörtgen prizmasıdır, alçak uzun ve geniş formu onun rahatlıkla dalgalarla mücadele etmesine yardımcı olacaktır. Pagan metinlerin iletmediği yağmur süresi (yedi gün), tasvir ettikleri yıkımı oluşturmak için yeterli bir zaman dilimi değildir. Anlatımlarına göre, suların en azından on yedi bin feet civarındaki birçok yüksek dağın asması gerekmektedir, bu koşulları göz önüne aldığımız zaman ise, yedi günlük bir yağış yetersiz kalmaktadır. Babililerin anlatımındaki bir günlük şiddetli yağış ise, daha gerçekçi bir iletimdir.

Yaratilis kitabi ile diger versiyonlari dikkat çekici bir büyük farklılığı ise, bu geminin kahramanına, ölümsüzlüğün lediye edilmiş olması ve kahramanın yüceltilmesidir. Kutsal Kitap ise, Nuh'un günahına odaklanmaktadır. Sadece gerçekleri iletmeye adanmış bir versiyonda bu gerçekçi itiraf yer alabilirdi.

4C. Babil Kulesi

Elimizde, dünyada bir zamanlar tek bir lisanın geçerli olduğuna işaret eden belli miktarda delil mevcuttur. Sümer edebiyatının birçok yerinde bu gerçek ile ilgili imalara rastlamaktayız. Dil bilimcileri ise lisanları sınıflandırırken, bu teoriden faydalanmaktan çekinmemektedirler. Peki, ya Babil Kulesi (Yar. 11) diye adlandırılan kuleye ve bu kulede dillerin birbirisine karışmasına ne demeli? Arkeolojik çalışmalar bizlere, M.Ö. 2044'den M.Ö. 2007'ye kadar hüküm sürmüş olan Ur kralı Ur-Nammu'nun, ay tanrısı Nannat'a tapınmaları için bir zigurat (kule/piramit gibi bir tapınak) insasının emrini verdiğini göstermektedir. Ur-Nammu'nun inşa ettirdiği eserler arasındaki bes feet eninde ve on feet yüksekliğinde bir *stèle* (anıt), kendisi hakkında birçok bilgiyi bizlere ulaştırmıştır. Bir panelde, kendisinin bu büyük kulenin insasını başlatmak için, elinde harç dolu bir kap ile durduğunu anlatan bir resim mevcuttur; böylece tanrılara ne kadar sadık ve alçak gönüllü olduğunu anlatmakta ve bir işçi gibi çalıştığını göstermektedir.

Bir başka kil tablette ise, bu kulenin tanrıları kızdığını ve insan eliyle yapılan kuleyi yıktıklarını, onların konuşmalarını değiştirdiklerini ve onları dünyanın dört bir yanına dağıttıklarını görmekteyiz. Bu anlatım ciddi bir şekilde Kutsal Kitap'taki anlatımlara benzerdir.

Kutsal Yazılar'a göre, Babil Kulesinden önce, "Başlangıçta dünyadaki bütün insanlar aynı dili konuşur, aynı sözleri kullanırlardı." (Yar. 11:1) Kulenin insası ve yıkılması ile beraber, "RAB bütün insanların dilini orada karıştırdı ve onları yeryüzünün dört bucağına dağıttı." (Yar. 11:9) Günümüzün birçok filoloji uzmanları, dünya dillerinin buna benzer bir şekilde oluşmuş olabileceği gerçeğine inandıklarını söylemektedirler. Ünlü dil bilimcilerden Alfredo Trombetti, bütün dilleri ilk oluşumlarına kadar takip edebildiğini ve hepsinin tek bir orijinden geldiğini ispatlayabileceğini söylemektedir. Max Mueller'de, ortak bir orijine inanan uzmanlar arasındadır. Otto Jespersen ise, ilk lisanın insana Tanrı tarafından direkt bir şekilde verildiğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. (Free, ABH, 47)

5C. Atalar

İbrahim, İshak ve Yakub'un hayatlarının yazarları, Yaratilis kitabının ilk bölümleri kadar zorluklarla karşı karşıya kalmaları da, o dönemlerde elde bulunan delillerle desteklenemedikleri için uzun süre efsane olarak kabul edildiler. Daha fazla bilgiye ulaşıldıkça sonuç olarak bu hikâyelerin gerçekliği onaylanmış oldu. İbrahim'in dönemindeki hukuki kurallar bizlere, ataların Hacer'i kamptan atmakta tereddüt etmelerinin sebebinin, İbrahim'in, onu maddi olarak desteklemek konusunda bulunan yasal düzenlemeler olduğunu göstermektedir. Ancak, Tanrı'dan gelen yeni bir yasadın sonra İbrahim, Hacer'i gönderebilmiştir.

Mari mektupları, Abamram (İbrahim), Yakup-el ve Benyamınliler gibi birçok ismin tarihteki kullanılmasını ortaya çıkarır. Bu mektuplarda bahsedilen bireyler, Kutsal Kitap'taki kişiler olmasa da, en azından bu isimlerin o dönemde kullanıldığını göstermiştir. Bu mektuplar aynı zamanda, Yaratilis 14'deki bes kral ile dört kralın savaşının kayıtlarının da gerçekliğini onaylamaktadır. Bu kralların isimleri, o dönemin öne çıkan uluslarının isimleri ile uyum içerisindedir. Örneğin, Yaratilis 14'de Amorlu kral Aryok'dan bahsetmektedir; Mari mektuplarında ise bu kralın ismi, Ariwwuk'tur. Tüm bu deliller ışığında, Yaratilis'in

kaleme alınmasında kullanılmış olan kaynagin, Ibrahim'in zamanında yasamis olan bir görgü tanigi olduğu sonucuna varmaktayiz. (Geisler, BECA, 50)

Kitchen tarafından yapilmis baska bir çalismada (Kitchen, TPAMH, 48-95), atalarin Orta Bronz Çağ'da yasadigini isaret eden arkeolojik bulgulardan bahsetmektedir.

Kutsal Kitap verileri, antik dünyanın objektif gerçekleri ile esrarengiz bir biçimde uyusmaktadır ki, bu da Kutsal Kitap dönemlerinin genel güvenilirliğini ortaya koymaktadır. (48)

Kölelerin degerini belirlemek için kullanılan bir önemli deger birimi de, gümüş parçalardir (sekel). Antik Yakın Dogu kaynaklarından edindikimiz bilgiler sayesinde, kölelerin degerleri hakkında M.Ö. 2400 ile M.Ö 400 arasi, 2000 senelik bir dönem hakkında detaylara sahibiz. Dis kaynaklardan gelen bulgularin olusturdugu saglam delil, bizlere Kutsal Kitap'taki kölelerin degerlerinin bahsedildiği (Yaratilis 37:28; Misir'dan Çikis 20; Misir'dan Çikis 21:32; 2. Krallar 15:20) bölümlerle kiyaslama olanagini sunmüstür. Kutsal Kitap'taki bu bölümlerde verilen köle fiyatları, kendi dönemi için yaygin olan degerler ile uyum içerisinde. (52)

Artık bizlere miras kalmis olan dis kaynakli delillerinde isiginda-Misir'dan Çikis'tan, Israillilerin Kenan diyarina girisine kadar atalardan, birlesmis monarsi ve arkasindan Israil ve Yahuda kralliklarinin bölünmesi ve Sürgün dönemi ile geri dönüse kadar olan bölümlerine hatlarinin gerçekten kusursuz olduğunu görmekteyiz. (94)

1D. Ibrahim'in Soyu

Ibrahim'in soyunun tamamen tarihsel olarak dogru olduğunu bilmekteyiz. Ancak, burada kullanılan isimlerin birey ismi mi ya da sehir ismi mi olduğu konusunda; antik şehirlerin kurucularin ismi ile anildiginin bilinmesine ragmen, gene de bazi soru işaretleri mevcuttur. Ibrahim hakkında kesin olan bir sey varsa o da, tarihte böyle bir şahsiyetin var olduğudur. Burrows'tan da okudugumuz gibi: "Elimizdeki tüm bulgular, böyle bir şahsiyetin tarihte var olduğudur. Yukarida belirtildiği gibi, ismi birçok arkeolojik kaynaklarda geçmese de, Babilonya'da, tam olarak Kutsal Kitap'ta belirtilen dönemde ismi geçmektedir." (Burrows, WMTS, 258, 259)

Ibrahim'in yasadigi dönemin M.Ö. on dördüncü ya da on besinci yüzyillar olduğunu kabul ettirme konusunda geçmiste bazi çabalar olmuştur ki, bu iddia edilen zaman, onun yasadigi dönemden çok daha sonradir. Ancak, Albright'ında gösterdiği gibi, bahsetmis olduğumuz bulgular ve diger deliller sayesinde elimizde, "nedensiz yere uzayıp gelmis olan bu geleneksel iddiaya karsi verilen yer ve kisi isimlerinin, tarihsel olarak dogruluğunu ispatlayan yeterli miktarda delil mevcuttur." (Garstang, FBHJJ, 9)

2D. Esav'in Soyu

Esav'in soyunda, Horlulardan bahsedilmektedir (Yar. 36:20). Ibranice magara kelimesi ile Hor kelimesi arasındaki benzerlik yüzünden, uzun bir süre Horlularin, "magarada yasayanlar" kavmi oldukları öne sürülmüştür. Ancak günümüzdeki bulgular, bu göze batan savaşçi kavmin atalar zamanında Yakın Dogu içinde yasadigini ortaya koymuştur. (Free, ABH, 72)

3D. Ishak: Kutsama Bölümü (Yaratilis 27)

Joseph Free'nin işaret ettiği gibi, Ishak ile ilgili ilginç bölümlerden bir tanesi de, Yakub'un aldatmasını keşfetmesine ragmen, kutsamasini geri almamasidir. Ancak, Nuzi Tabletlerinin

de ifade ettiği gibi bu tip kutsama, kesinlikle yasal ve bağlayıcı bir hüküm getirmekteydi. Bu yüzden de kutsamasını geri alamamıştır. Tabletlerin bir tanesinde, bir adamla evlenmek üzere olan bir kadın ve evleneceği adamın kiskanç erkek kardeşlerinin çekilmesi üzerine olan dava kaydedilmiştir. Bu adam davayı kazanmıştır, çünkü babası agziyle bu kadını oğluna vaat etmiştir. O dönemlerde ağızdan çıkan sözlerin sahip olduğu değer, günümüzdekilerden çok daha yüksekti. Nuzi metinlerinin geldiği kültür, Yaratılıs'ın kültürüne çok benzer bir kültürdür. (Free, AL, 322, 323)

G. Wright, bu ciddi durumu şöyle açıklamıştır: “Kutsamalar ya da ölüm döşegindeki istekler, hem Nuzi metinlerinin yazıldığı toplumda hem de atalar zamanında geçerli olarak kabul edilmekteydi. Bu tip kutsamalar ciddi olaylardı ve geri dönüşü mümkün değildi, bunu, İshak'ın bu kutsamayı Yakub'un rol yapması sayesinde kendisinden kopartmış olduğunu anlamış olmasına rağmen, gene de bu kutsamaya sadık kalmasından hatırlamalıyız. “İshak'ı bir titremedir sardı. Tir tir titreyerek, "Öyleyse daha önce avlanıp bana yemek getiren kimdi?" diye sordu, "Sen gelmeden önce yemeyimi yiyip onu kutsadım. Artık o kutsanmış oldu.” (Yar. 27:33) (Wright, PSBA, alıntı yeri Willoughby, SBTT, 43)

Nuzi kayıtları hakkında çalışma yapmış olan Cyrus Gordon, üç noktaya işaret etmektedir: “Bu metinler, Atalar dönemindeki Kutsal Kitap kutsamaları ile su açıdan uyum içerisindedir: (a) Sözlü bir eylem idi, (b) yasal geçerliliği vardı, (c) ölmek üzere olan bir babanın tarafından oğluna söylenirdi.” (Gordon, BCNT, 8)

Böylece, hakkında yetersiz bilgiye sahip olduğumuz bir kültür üzerine bir az daha fazla ışık tutulmuştur.

4D. Yakup

1E. Esav'ın İlk Oğulluk Hakkını Devretmesi

Gordon, bizlere Yaratılıs 25'de yer alan bu olay hakkında sunuları iletmiştir: “Yakup'un ikiz kardeşi Esav'dan ilk oğulluk hakkını devralması, aile yasamı içinde yaşanan olayların bir çoğundan daha büyük bir oranda zimmetine mal geçirme olarak gözüktür. Nuzi tabletlerinden bir tanesinde benzeri bir olay olduğu görmüştük.” (Gordon, BCNT, 3, 5)

Gordon'un bahsettiği tableti bizlere Wright şöyle açıklamaktadır: “Esav'ın ilk oğulluk hakkını ikiz kardeşi Yakub'a satması, Nuzi tabletlerinde bir adamın, kardeşinin miras yoluyla sahip olacağı bir koruluk karşılığında üç kuzu vermesi olayı ile paralellik göstermektedir. Ancak, Esav'ın durumuyla karşılaştırıldığında, bu kişi çok daha avantajlıdır: ‘Yakup'a, "Lütfen su kızıl çorbadan biraz ver de içeyim. Aç ve bitkinim" dedi. Bu nedenle ona, Edomi adı da verildi. Yakup, "Önce sen ilk oğulluk hakkını bana ver" diye karşılık verdi. Esav, "Baksana, açlıktan ölmek üzereyim" dedi, "İlk oğulluk hakkının bana ne yararı var?" Yakup, "Önce ant iç" dedi. Esav ant içerek, ilk oğulluk hakkını Yakup'a sattı. Yakup, Esav'a ekme ve mercimek çorbası verdi. Esav yiyip içtikten sonra kalkıp gitti. Böylece Esav ilk oğulluk hakkını küçümsedi.’(25:30-34).” (Wright, PSBA, alıntı yeri: Willoughby, SBTT, 43)

Free, bu olayı şöyle aktarır: “Nuzi tabletlerinden bir tanesinde, bir koruluktan oluşan miras hakkını, üç kuzu karşılığında erkek kardeşi Kurpazah'a devreden, Tupkitilla isimindeki bir adamın ka ydi geçmektedir. Esav'da kendi ilk oğulluk hakkını, arzuladığı kızıl mercimek çorbasından içmek için benzer bir sistemle devretmiştir.” (Free, ABH, 68,69)

S. H. Horn, “Recent Illumination of Old Testament” (*Christianity Today*) isimli eserinde, renkli bir tablo çizmektedir: “Esav, haklarını kaptaki pismis bir çorba için satmıştır, ancak Tupkitilla, kendisinininkini hâlâ canlı olan bir yemek için satmıştır.” (Horn, RIOT, 14, 15)

2E. Yakup ve Lavan Bölümü (Yaratilis 29)

Cyrus Gordon, Yaratilis 29'u, Nuzi Tabletlerindeki benzer bir olay sayesinde daha iyi anlayabileceğimizi iddia etmektedir: "Lavan, Yakup'un ev halkından olmasını istediği için, ona evlenmesi için bir kızını vermeyi kabul etmektedir: 'Lavan, "Onu sana vermek, baskasına vermekten daha iyidir" dedi, "Yanimda kal.'" (Yaratilis 29:19). Yakup'un, Lavan'ın ev halkına katılması konusunda bizim iddiamız ile Nuzi metinlerindeki Wullu'nun evlat edinilmesi olayı arasındaki yaklaşıklık, bu bölümün kavranmasına yardımcı olmaktadır." (Gordon, BCNT, 6)

Nuzi tabletlerinden bir tanesinde, bir koruluktan oluşan miras hakkını, üç kuzu karşılığında erkek kardeşi Kurpazah'a devreden, Tupkitilla isimindeki bir adamın kaydı geçmektedir. Esav'da kendi ilk oğulluk hakkını, arzuladığı kızıl mercimek çorbasından içmek için benzer bir sistemle devretmiştir.

- JOSEPH FREE

3E. Çalınan İlahlar Bölümü (Yaratilis 31)

Bu olayı daha iyi anlamamızda, diğer Nuzi kesiflerinin faydası olmuştur. Aşağıdaki metin, J. P. Free'nin, "Arkeoloji ve Kutsal Kitap" (*His Magazine*) isimli yazısından alınmıştır. Bu yazı, hem bu bölümü açıklamakta hem de Nuzi tabletlerinin geçmişi hakkında bilgi vermektedir:

Bugün Yorgan Tepe ismi ile bilinen Mezopotamya yerleşim biriminde, 1925 senesi içinde yapılan kazılarda 1,000'den fazla kil tablet bulunmuştur. Sonradan devam eden çalışmalarda 3,000 tablet daha bulunmuştur ve bu antik alandan çıkan tabletlerin "Nuzi Tabletleri" olduğu ortaya çıkmıştır. Yaklaşık M.Ö. 1500 senelerinde yazılmış olan bu tabletler, Kutsal Kitap'taki atalar döneminin (İbrahim, İshak ve Yakup) koşullarını aydınlatmıştır. Bu dönemden bir alıntı yaparsak: Yakup ve Rahel, Lavan'ın evini terk ederken, Rahel, Lavan'ın aile ilâhlarından, "terafim" adında olanı çalmıştır. Lavan, bu hırsızlığı fark ettiği anda, kızlarının ve damadının pesin düştüğü ve uzun bir yolculuk sonrası onları yakalamıştır (Yaratilis 31:19-23). Yorumcular, uzun süre Lavan'ın, yerel saticılardan elde edebileceği bu ilâh resimlerinin pesinden neden bu kadar büyük zahmetlerle kostugunu merak etmişlerdir. Nuzi tabletleri, aile ilâhlarını çalan bir damadın olayını nakletmektedir ve bu metine göre, aile ilâhlarına sahip olan bir damat, kayın pederinin malına hak iddia edebiliyordu. Bu tabletler bize, Lavan'ın endişesinin sebebini göstermektedir. Nuzi tabletlerinde bulduğumuz bu ve diğer deliller, atalar döneminin arka planında yatanlar ile uyusmaktadır ve bu bölümlerin ait oldukları dönemden 1000 sene sonra yazıldığını iddia eden tenkitçi görüşü desteklememektedir. (Free, AB, 20)

Arkeolojiye, Kutsal Kitap'ın yazıldığı dönemler hakkında bizleri aydınlattığı için teşekkür borçluyuz.

5D. Yusuf

1E. Köle olarak Satılma

K. A. Kitchen, *Ancient Orient and Old Testament* isimli kitabında, Yaratilis 37:28'de, M.Ö. on sekizinci yüzyıl için bir kölenin doğru bedelinin iletildiğini söylemiştir: “Yaratilis 37:28'de, Yusuf'un yirmi gümüşe satıldığını görmekteyiz ve bu bedel, M.Ö. on sekizinci yüzyıl için geçerli bir miktardır, bu tarihten daha önceleri, kölelerin fiyatı daha ucuzdur (ortalama on, on beş gümüş). İlerleyen yıllarda ise kölelerin fiyatları istikrarlı bir şekilde artmıştır. Yazılanlar ile kültür tarihinin uyumunu gösteren küçük bir detay daha. (Kitchen, AOOT, 52-53)

2E. Misir'a Yolculuk

Bazı kişiler, Yusuf'un Misir'a gidişine uzun süre şüphe ile bakmışlardır. Millar Burr ise, su durumun altını çizmektedir: “Kitlik zamanında Misir'a gidilmesi hakkındaki kayıtlar (12:10; 42:1, 2) iklimize, Misirlilerin aynı sebepten dolayı Misir'a gelen Asyalılar hakkında ilettiklerini hatırlatmaktadır. Beni Hasan'daki mezarın duvarlarında, İbrahim'in zamanından çok uzak olmayan bir dönemde, ziyaret için Misir'a gelen Samilerin resimleri işlenmiştir.” (Burrows, WMTS, 266, 267)

Howard Vos, (*Yaratilis ve Arkeoloji*) Misir'daki Hyksos'un varlığına işaret etmektedir:

Yabancıların Misir'a girişi hakkında, elimizde Knumhotep'un mezarındaki resimden çok daha fazlası mevcuttur. M.Ö. 1900 civarlarında Hyksos'un, Nil Havzasına sızdığını gösteren birçok bulgu elimizdedir. Diğer birlikler ise M.Ö. 1730 senelerinde gelmiş ve Misirli yöneticileri ezip geçmişlerdir. Eğer, İbranilerin Misir'a gelmeleri için erken bir tarih ararsak, birçok yabancı için açıkça Misir'a girdiğini göz önüne alarak, Hyksos sızmaları zamanında olması mümkündür. Eğer, İbranilerin, Misir'a girmeleri için M.Ö. 1700 ya da 1650 senelerini kabul edersek, Hyksos'un Misir'i yönetiyor olduğunu ve diğer yabancıların da gelmesine izin vereceğini düşünmek çok mantıklıdır. (Vos, GA, 102)

Vos, Hyksos kabileleri ile Kutsal Kitap arasında dört bağlantıyı tespit etmiştir. İlk olarak, Misirliler, Hyksoslular ile İbranileri birbirinden farklı iki kavim olarak algılamışlardır. İkinci olarak, Yusuf'un halkı hakkında (Çıkış. 1:8) bilgisiz olan yeni Kral, Misir kökenli ve milliyetçi bir Misir kralı idi.

3E. Yusuf'un İkramları

Asagıda sunduğumuz metin, Howard Vos'un, *Yaratilis ve Arkeoloji* isimli kitabından, Yusuf'un essiz ilerlemesi ile ilgili tartışmalardan oluşmuş olan bölümünden alınmış bir özetir:

Yusuf'un kölelikten, Misir'in yöneticiliğine atanması, bazı tenkitçilerin gözlerinin kislmasına sebep olmuştur, ancak elimizde buna benzer olayların Nil yöresinde gerçekleştiğine dair arkeolojik kayıtlar mevcuttur.

Kenanlı olan Meri-Ra, Firavun'un zirh tasviyicisi olmuştur, bir diğer Kenanlı Ben Mat-Ana, baş tercüman konumuna getirilmiştir ve bir Samili olan Yanhamu ya da Jauhamu, Amenhotep III'ün vekili olmuştur ve Yusuf'un kitlik öncesinde ve esnasında üstlendiği sorumluluğun benzeri olarak, deltalardaki tüm tahıl ambarlarının sorumlusu yapılmıştır.

Firavun, Yusuf'u yönetici yaptığı zaman, ona bir yüzük ve bir altın zincir ya da bir yakalık verilmiştir ki, bu Misirli yetkililerin terfi etmesinde uygulanan normal prosedürdür. (Vos, GA, 106)

E. Campbell, Amorna dönemi ile ilgili olarak yorum yaparken aynı zamanda, bu dönem ile Yusuf'un yönetici olması arasındaki paralelligi ortaya koymaktadır:

Rib-Adda mektuplarındaki bir birey, hem Filistin şehirlerinin prensleri ile güney arasında, hem de Kutsal Kitap ile ilginç bir bağ kurmaktadır. Bu bireyin ismi Yanhamu'dur ve bu kişi Rib-Adda mektuplarının bir bölümünde, kralın *musallil'i* olarak tanıtılmıştır. Bu unvanın anlamıysa, tüm olasılıklar göz önüne alındığı zaman, kralın yelpazecisi olarak tespit edilmiştir ki, bu onurlu unvan sadece krala çok yakın olanlara sunulmakta idi ve bu kişiler ülke yönetimi hakkındaki konularda fikirlerini paylaşma yetkisine sahiptiler. O dönemde, Yanhamu'nun, Mısır yönetiminde çok önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Onun ismi, yukarı ve aşağı Filistin-Suriye prensleri ile yapılan yazışmalarda geçmektedir. Rib-Adda döneminin başlangıcında Yanhamu, Yarimuta isimli Mısır ekmek sepetlerindeki mamullerin dağıtımından sorumluydu ve gördüğümüz gibi Rib-Adda, sürekli olarak onun hizmetinden faydalanmaya ihtiyaç duymaktaydı.

Yanhamu ismi, Sami dillerinde kullanılan bir isimdir. Bu da doğal olarak Yarattılıs Kitabı'nın içindeki Yusuf ile her ikisinin de yabancılar ile ilgili yiyecek işlerinden sorumlu olmalarından daha büyük bir paralelligi ortaya koymaktadır. Yanhamu, Yusuf bölümünün arka planının, Mısır kaynakları tarafından mükemmel bir doğrulanmasını sunmaktadır, ancak kesinlikle bu iki kişinin aynı insan olduğunu ya da aynı dönemde var oldukları anlamına gelmez. Aslında Yusuf, bazı sebeplerden dolayı, bundan bir önceki döneme daha çok uymaktadır, ancak kesin bir tarih belirtmemize yarayacak delil yetersizliği bizi bu tespitten alıkoymaktadır. Samililerin, Mısır içerisinde yüksek otorite içeren konulara yükselbilmeleri açık bir gerçektir: Hatta yerli liderliğin çok kuvvetlendiği ya da çok aile içinde kaldığı dönemlerde tercih sebebi olmaları, yüksek olasılık içermektedir. (Campbell, alıntı yeri: Burrows, WMTS, 16, 17)

O dönemde, Yanhamu'nun Mısır yönetiminde çok önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Onun ismi, yukarı ve aşağı Filistin-Suriye prensleri ile yapılan yazışmalarda geçmektedir. Rib-Adda döneminin başlangıcında Yanhamu, Yarimuta isimli Mısır ekmek sepetlerindeki mamullerin dağıtımından sorumluydu ve gördüğümüz gibi Rib-Adda sürekli olarak onun hizmetinden faydalanmaya ihtiyaç duymaktaydı.

- G. E. CAMPBELL

Mısır hükümdarlığı içerisinde Samilerin yönetime yükselmeleri hakkında Kitchen, çeşitli antik papirüslerden referanslar yaparak, su yorumu yapmıştır:

Mısır Orta-Krallığın geç (M.Ö. 1850-1700) döneminde, Mısır'daki Asyalı kölelerin, yetkililerin ev halkına nasıl bağlandığı bilinmektedir ve Samililer, hükümdar Hur gibi yüksek mevkilere yükselbilmişlerdir (hatta Hyksos döneminden önce tahta bile oturmuşlardır). Yusuf'un kariyeri rahat bir şekilde, geç on üçüncü ve erken on besinci hanedanlık dönemlerine uymaktadır. Tüm çağlarda, rüyaların etkisi bilinen bir gerçektir. M.Ö. 1300 senelerine ait Mısır'dan kalma, bir rüya tabirleri kitabı kopyası ve birkaç yüzyıl daha erken çağlardan kalma, Asur M.Ö. birinci milenyum rüya tabirleri kitapları elimizde mevcuttur. (Kitchen, BW, 74)

4E. Yusuf'un Mezarı

John Elder, *Prophets, Idols, and Diggers* isimli eserinde su açıklamayı yapmıştır:

Yaratılıs kitabının son ayetlerinde Yusuf'un nasıl, "Tanrı kesinlikle size yardım edecek; sizi İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a ant içerek, söz verdiği topraklara götürecektir ve o zaman kemiklerimi buradan götürürsünüz" diye akrabalarına ant içirdiğini arkasından da Yesu 24:32'de, İsraililer, Mısır'dan çıkarken Yusuf'un kemiklerini de yanlarında getirdiğini ve bunları Yakup'un Sekem'deki tarlasına gömdüklerini okumaktayız. Yüzyillardır Sekem'de Yusuf'un mezarı olarak bilinen mezar durmaktadır. Birkaç sene önce bu mezar açılmış ve içerisinde Mısırlıların usulüne göre mumyalanmış bir beden, Mısır yetkililerin sahip olduğu cinsten bir kılıç ve diğer eşyalar bulunmuştur. (Elder, PID, 54)

6D. Atalar Hakkında-Arkeolojik Deliller Hakkında Karar

Nuzi kesifleri, bu bölümlerin aydınlanması açısından çok değerli bir rol üstlenmiştir. S. H. Horn metinlerin etkilendiği altı noktayı işaret etmektedir:

Diger [Nuzi] metinleri, bizlere o dönemdeki kültürlerinde aynen atalar gibi, oğulları için genellikle bir babanın gelin seçtiğini iletmistir; bir kişi, evleneceği kızın babasına başlık parası ödemek zorundaydı, ancak bu parayı ödeyecek gücü yoksa aynı Yakup gibi, kayın pederi için çalışmak durumundaydı; bir babanın sesli olarak ilân ettiği bir isteği, aynen aldatılmayla da olsa, Yakub'u bereketleyen İshak'ın kutsamasını geri alamaması gibi, değiştirilemezdi; bir gelin evlendiği zaman, aynen Lea ve Rahel'in babalarının yaptığı gibi bir cariye yanına kişisel hizmetlisi olarak verirlerdi; eğer dini objelerden ya da ilâh putlarından bir tanesi çalınır, bunun cezası ölümdü; aynen Yakup'un kayın pederinin ilâhının putunu çalana ölüm cezasını uygulayacağını bildirdiği gibi. Yahuda ve gelini Tamar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde hakim olan kurallar, antik Asur ve Hitit hukukunda da açık bir şekilde belirtilmiştir. (Horn, RIOT, 14)

Arkeolojinin kesinlikle Kutsal Kitap'ın arka plâni hakkındaki bilgilerimize çok büyük katkısı olmuştur.

6C. Asur İstilâsı

Asurlular hakkındaki bilgilerimizin büyük bir kısmını, M.Ö. 722 senesinde kuzey krallıklarını hükümdarlığı altına almış olan Esarhaddon'un oğlu Ashurbanipal'in sarayı içinde yirmi altı bin tablet bulunmasına borçluyuz. Bu tabletlerde Asur imparatorunun fetihleri ve bu fetihlere direnenlerin karşılaştığı korkunç cezalandırmalar hakkında bilgiler edinmekteyiz.

Bu metinlerin birçok yerinde, Kutsal Kitap'ın tarihsel doğruluğunu bir kez daha görmekteyiz. Eski Antlaşma'daki Asur kralları hakkında yapılan bütün referansların doğru olduğu ispatlanmıştır. Bir süre için hakkında bilgi bulunamayan Sargon'un sarayı keşfedilip, bu alanda kazı çalışmaları yapılması sonucunda, Yesaya 20'de bahsedilen savası betimleyen bir duvar resmi bulunmuştur. Shalmaneser'in kara dikili taşı, Kutsal Kitap karakterleri hakkındaki bilgilerimize ek kaynak olmuştur, bu tasta Jehu'nun (ya da memuru), Asur kralına eğilirken çizilmiş resmi mevcuttur.

Sennacherib'in kayıtlarındaki en ilginç kısım ise, Yerusolim'in kusatılmasını anlatan bölümdür. Şehri almaya kalktığı zaman, aynen Yesaya'nın bildirdiği gibi binlerce adamı ölmüş ve saga sola dağılmış, neticede şehri fethedememiştir. Bu durumda kendi zaferi ile böbürlenme sansi kalmayan Sennacherib, kulaklarına hoş gelecek bir seklide olayı yansıtmıştır (Geisler, BECA, 52):

Bir Yahudi olan Hizkiya'ya gelince, o benim boyunduruguma bas egmedi. Ben de, onun saglam duvarlarla çevrili 46 güçlü sehrini ve çevresindeki sayısız köyünü kusatmaya aldım. Bu yerlerden; 200,150 yaşlı ve genç, erkek ve dişi kisiyi, atları, katırları, esekleri, develeri, sayısız küçük ve büyük bas hayvani sürüp kendime ganimet olarak aldım. Onu da kafesteki bir kus gibi kendi kraliyet mülkü olan Yerusolim'e tutsak ettim. (Pritchard, ANET, alinti yeri: Geisler, BECA, 52)

7C. Babil'deki Esaret Günleri

Eski Antlasma tarihinin, Babil'deki esaret günlerini anlatan bölümlerinin sayısız detaylarının tarihsel doğruluğu onaylanmıştır. Babil'in meshur asma bahçelerinde bulunan kayıtlarda, Yehoyakim'in ve bes oğlunun giderlerinin karşılandığı, onlara kalacak yerler verildiği ve çok iyi davranıldığını görmekteyiz (Krallar 25:27-30). Hiçbir yerde geçmeyen, Belsassar ismi ise, bazı sorunlara sebep olmuştur. Onun ismi, Babil krallarının isim listesinde yer almamaktadır; ancak Nabodoniyus oğlu Belsassar'ı (Daniel 5), kendi yoklugunda birkaç seneligine ülke yönetimini devrettiğini belirten bir kayıt bırakmıştır. Her ne kadar Nabodoniyus hâlâ kral da olsa, baskentte yönetimi elinde tutan kişi Belsassar olmuştur. Aynı zamanda, Ezra tarafından iletilen Kores fermanının, Yesaya'nın peygamberliklerine gerçek olamayacak kadar birebir uymaktadır. Ancak bu emrin yazıldığı bir silindirin bulunması, bu metnin doğruluğunu ortaya koymuştur. (Geisler, BECA, 52)

8C. Lakis Mektupları

1D. Keskfetmemiz Gereken Arka Plân

William F. Albright, *Religion in Life* isimli kitabının, "Yirmi Yıllık Arkeoloji Çalışmaları Sonucunda Kutsal Kitap" bölümünde bizlere son bulguları tanıtmıştır:

Gün isigina 1935 senesinde kavusan, M.Ö. altıncı ve besinci yüzyıllardan gelen yeni dokümanlardan bahsetmistik. 1935 senesi içinde, J. L. Starkey, çoğunluğu kırık çömlek parçaları üzerine mürekkeple yazılmış mektuplardan oluşan Lakis Çömleklerini keşfetmiştir. 1938 senesinde bulunan diğer çömleklerle birleştirildiği zaman bu parçalar, Yeremya zamanından kalma essiz İbranice nesir metinlerini oluşturmusedir. Babil'de, Almanlar tarafından bulunan ve 1939 senesinde E. F. Weidner tarafından kısmen yayınlanan Nebukadnessar'ın istihkak listesi, Sürgün dönemine biraz daha isik tutmuştur. . . . Biraz geç keşfedilmiş de olsa, Ezra ve Nehemya zamanındaki Yahudi tarihini ve edebiyatını anlamamız için, Aramice papirüslerin ve Misir'da yazılı çömleklerin bulunması ve yayınlanması tartısmasız bir önem tasımaktadır. Bu metinlerin içindeki dört büyük grup su ana kadar yayınlanmıştır ve hepsinin yayınlanması durumunda, bu konudaki son yirmi serede yayınlanan tüm bulguların toplamın iki mislinden daha fazla bulgu yayınlanmış olacaktır. (Albright, BATYA, 539)

R. S. Haupt, bu kesifler hakkında "Lakis- Yahuda'nın Sinir Kalesi" isimli bir araştırma yazısı yazmıştır. Bu mektupların yazarlarını ve arka plânını incelemiştir:

En iyi korunmuş olan mektuplar, Hosaya (Kutsal Kitap'tan güzel bir isim: Neh. 12:32; Yer. 42:1; 43:2) tarafından yazılmıştır; anlasıldığı kadariyle ikinci derecede bir ordu subayı olan bu kişi, Lakis'e çok uzakta olmayan bir gözlem noktasından ya da ileri karakoldan, Lakis'deki komutani Yaos'a mektupları göndermiştir. Bu mektupların hepsinin, birkaç gün ya da hafta içerisinde olduğu kanaati ise, üzerlerine yazıldıkları çömleklerin aynı şekilde ve tarihli testilere ait olmaları ve hatta bes tanesinin birbiri ile birleştirildiğinde aynı kaptan çıkmış olduklarının görülmesidir. İkisi hariç tüm mektupların, nöbet odasında bulunmuş olması, bu mektupların

Yaos tarafından Hosaya'dan geldikten sonra orada saklandigini ortaya koymaktadır. (Hauptert, LFFJ, 30, 31)

2D. Yazilim Gününün Belirlenmesi ve Tarihi Durum

Albright, *Bulletin of American Schools of Oriental Research* isimli bültende, “En Eski Ibrani Mektuplari: Lakis Çömllekleri” adinda bir makale yazmistir. Bu makalede bu mektuplari yazildiği ortamı ele almıştır:

“Bu anlatimin incelenmesinin akisi içerisinde, dikkatli bir okuyucunun, Lakis metinlerinin, klâsik Ibranice'nin mükemmel bir örneği olduğuna dair olan inanci, deliller dogrultusunda artacaktır. Kutsal Kitap Ibranicesi ile bu metinler arasındaki dil kullanım farklari, Torczner'in öngördüğünden çok daha az ve önemsizdir. Yeremya'nin kitabinda anlattığı politik ve sosyal durumlar ile mükemmel bir uyum içinde olan bu mektuplarda, kendimizi Yeremya'nin çağında bulmaktayiz. Kutsal Kitap Ibrani tarihinde Lakis mektuplari, Samiriye Çömllekleri ve Elephantine Papirüsü kadar degeri yüksek bir kitabedir.” (Albright, OHL, 17)

G. E. Wright, “Kutsal Kitap Arkeolojisinin Günümüzdeki Durumu” isimli yazisinde, mektuplari yazilim tarihini, içsel delillere bağli olarak saptamıştır:

“Mektup XX'de, ‘Kral Sidkiya'nin dokuzuncu senesinde’ cümlesi geçmektedir. Sidkiya'nin kralliginin dokuzuncu yilinda, onuncu ayin onuncu günü, Babil Krali Nebukadnessar, bütün ordusuyla Yerusalim önlerine gelip ordugâh kurdu. (II. Krallar 25:1; bu tarih M.Ö. Ocak 588'de baslayip, M.Ö. Temmuz 587'ye kadar devam eden Yerusalim kusatmasıdır-II. Krallar 25:2, 3).” (Wright, PSBA, alinti yeri: Willoughby, SBTT, 179)

Millar Burrows (*Bu Taslari Anlami Nedir?*), Wright ile hemfikirdir: “Lakis delilindeki bahsi geçen iki yikim vuku bulmustur; bunlar süphesiz M.Ö. 597 ve 587 senelerindeki Nebukadnessar'in fethi ile ilgilidir. Günümüzde meshur olan Lakis mektuplari, bu ikinci yikimin kalintilari arasında bulunmustur.” (Burrn, WMTS, 107)

Albright, bu buluntularin yazilim gününün belirlenmesi konusuna son noktayı koymaktadır: “Starkey, bu kesif ile ilgili çok faydalı bir çalışma gerçekleştirmistir; çömlleklerin kesfedildiği yerdeki arkeolojik durumu bizlere iletmiş ve bu kesfin yazilim tarihi olarak Sidkiya'nin hükümdarliginin sonu, Lakis'in yikimi olarak belirlemistir. Gerçekler o kadar açıktir ki, Torczner, bu tarihlemeye olan itirazlarini geri almak zorunda kalmis ve bütün araştırmacılar tarafından bu tarih kabul edilmistir.” (Albright, OHL, 11, 12)

Yeremya'nin kitabinda anlattığı politik ve sosyal durumlar ile mükemmel bir uyum içinde olan bu mektuplarda, kendimizi Yeremya'nin çağında bulmaktayiz. Kutsal Kitap Ibrani tarihinde Lakis mektuplari, Samiriye Çömllekleri ve Elephantine Papirüsü kadar degeri yüksek bir kitabedir.

– WILLIAM F. ALBRIGHT

3D. Eski Antlasma'nin Arka Plâni

Yeremya 34:6, 7'de sunlar yazilmistir: “Peygamber Yeremya, bütün bunlari Yerusalim'de Yahuda Krali Sidkiya'ya söyledi. O sirada Babil Krali'nin ordusu Yerusalim'e ve Yahuda'nin henüz ele geçirilmemiş kentlerine -Lakis'e, Azekâ'ya- saldirmaktaydi. Yahuda'da surlu kent olarak yalnız bunlar kalmisti.”

İsrail, Nebukadnessar'a karşı bosuna bir direnişte bulunuyordu. Bu ayaklanma esnasında Yahuda tek bir yönetim altında birleşmemişti. Yeremya, boyun eğmeyi önerirken, Yahudi liderler sadece direnmeden bahsediyorlardı, direndiler ve Nebukadnessar'ın ordusu karşısında ciddi bir yenilgi aldılar. Direnişin son günlerinde İbrani özgürlüğünün son sembolleri ise, Yerusalem'in otuz beş mil güney batısındaki Lakis ve Azekâ idi. Lakis'ten günümüze, içlerinde oldukları durumu tasvirlerle betimleyen bir sıra mektup kalmıştır. Bu mektupların, bizlerin Kutsal Kitap tarihini daha iyi anlamamıza çok büyük katkıları vardır. Bu kesfe, Lakis Mektupları ya da Çömlekleri adı verilmiştir.

Bu mektupta aynen Yeremya'nın kitabında iletiildiği gibi, hem Nebukadnessar'ın ordusunun Yahuda etrafındaki baskısını arttırdığını hem de Lakis ve Azekâ arasındaki yakın ilişkiyi bulmaktayız.

– JOSEPH FREE

4D. Mektupların İçeriği ve Gedalya Mührü

Daha rahat bir anlaşımın sağlanması için, mektuplar numaralandırılmıştır. Hauptert bizlere, Mektup II ile Mektup VI'yi kapsayan bölüm ile ilgili şu genel bilgiyi sunmuştur: “Bu mektup grubu, bastan sona kadar incelendiğinde (Mektup II-VI), Hosaya'nın kendisine yöneltilen suçlamalar çok açık olmasa da, üstüne karşı devamlı olarak kendini savunmakta olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu kişinin Yeremya'nın, Babilliler'e karşı savaşmak yerine, boyun eğmeyi ileten mesajından etkilendiğini söylemek istesek de, bu konuda kesin olarak emin değiliz.” (Hauptert, LFFJ, 31)

Arkasından bu mektupların bazılarını söyle ele almıştır:

1E. Mektup I

“Mektup I... her ne kadar isimler listesinden olursa da, dikkat çekici tarafı, bu dokuz isimden üç tanesinin-Gemarya, Yaazanya ve Neriya -Eski Antlaşma'da sadece Yeremya kitabında geçmesidir. Kullanılan dördüncü isim ise Yeremya'dır ki, bu isim Eski Antlaşma'da sadece peygamber Yeremya için kullanılmamıştır. Besinci bir isim ise, sadece bu dönem ile sınırlı olmayan Mattanya ismidir ki, Kutsal Kitap öğrencileri bu ismi, Kral Sidkiya'nın tahta çıkmadan önceki ismi olarak hatırlayacaklardır.” (Hauptert, LFFJ, 31)

2E. Mektup III

Hauptert şöyle devam eder:

“Mektup III'te Hosaya, Yaos'a, Mısır'a gitmekte olan bir kraliyet misyonunun varlığını ve bu gruptan bir kısım kişinin kendi karakoluna (ya da Lakis'e) erzak almak için uğradığını rapor etmektedir. Bu mektup, Sidkiya'nın yönetimindeki Mısır yandaşlarının entrikalarına dair bir ima içermektedir. Bazı mektuplarda, ‘peygamber’ diye kişiye yapılan referansları, bazı yazarlar kesinlikle Yeremya ile bağdaştırmaktadırlar. Bu olasılığın doğru olma ihtimali çok yüksek olsa da, kesin olmamız mümkün değildir ve elimizdeki delilleri çok fazla zorlamamız gerekir.” (Hauptert, LFFJ, 32)

3E. Mektup IV

J. P. Free (*Arkeoloji ve Kutsal Kitap Tarihi*), ismi çok sik geçen Mektup IV'ten de bahsetmektedir:

Yeremya zamanında, Babil ordusu Yahuda içindeki şehirleri kasaba kasaba ele geçirirken (yaklaşık M.Ö. 589-586), bizlere Kutsal Kitap'ta Lakis ve Azekâ isimli şehirlerin (Yer. 34:7) düşmediği anlatılmıştır. Bu iki şehrin hâlâ direnmeye devam etmesinin, Lakis mektupları ile doğrulanması çok çarpıcı bir olaydır. Mektup No. 4, ileri karakolda görevli bir ordu subayı tarafından, Lakis'deki üstlerine yazılmıştır ve şöyle söylemektedir, “Komutanimizin belirttiği tüm işaretleri Lakis'den beklemekteyiz, çünkü Azekâ'yi göremiyoruz.” Bu mektupta aynen Yeremya'nın kitabında iletilmiş gibi, hem Nebukadnessar'ın ordusunun Yahuda etrafındaki baskısını arttırdığını hem de Lakis ve Azekâ arasındaki yakın ilişkiyi bulmaktayız. (Free, ABH, 223)

Hauptert, bu olaya başka bir açıdan bakmaktadır: “Mektup IV'teki son ifade, bizlere Yahuda Krallığının çöküş dönemine girdiğini kişisel bir ipucu ile iletmektedir. Hosaya su sonuca varmıştır: ‘Arastırılın ve (komutanım) bizlerin Lakis'den gelecek olan ateş işaretlerini beklediğimizi görecektir, komutanimizin belirttiği tüm işaretleri Lakis'den beklemekteyiz, çünkü Azekâ'yi göremiyoruz’. Bu ifade aklımıza hemen Yer. 34:7'deki bölümü getirmektedir.” (Hauptert, LFFJ, 32)

Wright, Azekâ'nin görülememesi olayına su açıdan bakmaktadır: “Hosaya, ‘Azekâ'yi göremiyoruz’ derken bu şehrin düştüğünü ve artık işaret gönderemediğini ifade ediyor olabilir. Her durumda, kesin olarak öğrendiğimiz bir şey, Yahuda krallığında işaret sisteminin kullanıldığıdır ve bu işaretler ateş ya da duman ile verilmektedir. Bu mektupların yazıldığı hava, kusatma altındaki bir ülkenin endişelerini ve düzensizliğini ifade etmektedir. Bu mektuplar için belirlenen yazım tarihi, M.Ö. 589 (ya da 588) senesinin sonbaharidir.” (Wright, PSBA, alıntı yeri: Willoughby, SBTT, 179)

4E. Mektup VI

Joseph Free, Mektup VI ile Yeremya'nın yazıları arasındaki yakın ilişkiyi işaret etmektedir:

1935 senesi içinde, J. L. Starkey, on sekiz adet kırık çömlek parçaları üzerine, bir ordu subayından Lakis'te üstlenmiş komutanına mürekkeple yazılmış mektuplardan oluşan Lakis Çömlüklerini keşfetmiştir. W. F. Albright, bu mektuplardan bir tanesinde (No. 6), [“A Brief History of Judah from the Days of Josiah to Alexander the Great,” *Kutsal Kitap Arkeologu*, Vol.9, No. 1, Subat, 1946, syf. 4.] ordu subayı, kraliyet yöneticilerinin (sarım) her tarafa insanların “cesaretlerini kiran” mektuplar gönderdiklerinden yakınmaktadır. Bu Lakis mektubunu yazan subay, yetkililerin asiri iyimserliğinin etkisini ifade etmek için, “cesaretlerini kiran” ifadesini kullanmıştır, aynı ifadeye Yeremya (38:4) kitabında, Yeremya'nın, Yerusolim'in düşüşü hakkında yaptığı gerçekçi peygamberliklerinin yarattığı etki hakkında kullanıldığını da görmekteyiz. Kraliyet yöneticilerinin Yeremya'ya itham ettikleri suçun aynı ile itham edilmektedirler. (Free, ABH, 222)

5E. Gedalya Mührü

John Elder, Lakis Çömlüklerinin yani sıra keşfedilen ve Lakis'in Kutsal Kitap anlatımına değer kazandıran önemli bir başka bulguyu işaret etmektedir:

Yakınlardaki Lakis şehrinin kalesinin, kısa bir süre içinde iki kez yakıldığına dair yeterince delil toplanmıştır, bu ise Yerusolim'in iki istilâsına açık bir işarettir. Lakis'te, kilden bir mühür bulunmuştur ve bu kilden mührün arkasında yapıştırıldığı papirüsün parçacıkları hâlâ

durmaktadır. Bu mühürde su yazılıdır: “Eve hükmeden, Gedalya'nın malidir.” Bu önemli şahsiyete aynı zamanda II. Krallar 25:22'de rastlamistik: “Babil Kralı Nebukadnessar, Yahuda'da kalan halkın üzerine Safan oğlu Ahikam oğlu Gedalya'yi vali atadı.” (Elder, PID, 108, 109)

5D. Lakis Kesiflerinin Önemi ve Sonuç

Hauptert, sonuç olarak sunları söylemiştir: “Lakis Mektuplarının ne kadar önemli olduğunu ifade ederken, söylenenler abartı değildir. Eski Antlaşma'yi destekleyen bu kadar eski başka bir delil yoktur (Ölü Deniz Tomarlarından önce). Bu mektubu yazan kişiler (bu mektuplar grubunda birden fazla kişinin mektupları vardır), klâsik İbraniceyi essiz bir ustalikle kullanmışlardır. Artık elimizde Yeremya'ya ek olarak, yeni bir Eski Antlaşma edebiyatı metni vardır.” (Hauptert, LFFJ, 32)

Arkeoloji, Kutsal Kitap'ı ispatlamaz. Babil Sürgünü hakkındaki büyük şüphe bulutlarına sahip olanlar için bu kesifler, yüzde yüz bir ispat değildir. Ancak, geleneksel fikre inanan bir kişiye, şüphecilerle aynı düzeyde tartışma olanagi vermektedir. Artık kimse kendisini Torrey'inki gibi ideallere inanmaya mecbur hissetmeyecektir.

Free, bu konudaki çalışmasının sonunda yalın bir ifade ile sunları söylemiştir: “Özet olarak, arkeolojik kesifler, nokta nokta Kutsal Kitap kayıtlarının tarihsel olarak doğru olduğunu göstermiş ve güvenilir olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Kutsal Kitap'ın tarihsel doğruluğunun onaylanması, çok istisnai birkaç genel durum dışında geçerlidir.” (Free, AHAS, 225)

NOT: Bu alanda daha derin bir çalışma için, ya Free ya da Albright'ın çalışmalarını inceleyin. Bu iki kişi, bu bölümde de gördüğünüz gibi, bu alanda çok yoğun bir çalışma gerçekleştirmişlerdir.

Free, Joseph P.: *Archaeology and Bible History* ve 1956-1957 seneleri arasında *Bibliotheca Sacra*'da yazılmış bir seri makale.

Albright, William Foxwell: *Archaeology of Palestine and the Bible*, “King Jehoiachin in Exile,” *Biblical Archaeologist*; ve *Religion in Life*'da “The Bible After Twenty Years of Archaeology.”

3A. ESKE ANTLASMA'NIN YENİ ANTLASMA TARAFINDAN ONAYLANMASI

Eski Antlaşma'nın tarihselliğinin onaylandığı bir başka yer ise, Yeni Antlaşma'dır. Yeni Antlaşma'da, İsa'nın, Havarilerin ve diğer birçok İncil karakterlerinin, Eski Antlaşma'nın doğruluğu ve yazarı hakkında ifadeler mevcuttur.

1B. İsa'nın Onaylaması

Yeni Antlaşma'da İsa'nın, Tevrat'ı Musa'nın yazdığına inandığını belirttiği ayetler:

Markos 7:10; 10:3-5; 12:26

Luka 5:14; 16:29-31; 24:27, 44

Yuhanna 7:19, 23

Özellikle Yuhanna 5:45-47'de İsa, Tevrat'ın Musa tarafından yazıldığına olan inancını net bir şekilde ifade eder:

“Baba'nın önünde sizi suçlayacağımı sanmayın. Sizi suçlayan, umut bağladığınız Musa'dır.

Musa'ya iman etmiş olsaydınız, bana da iman ederdiniz. Çünkü o benim hakkımda yazmıştır.

Ama onun yazılarına iman etmezseniz, benim sözlerime nasıl iman edeceksiniz?”

Eissfeldt'in de ifade ettigi gibi: "Yeni Antlasma'da kullanılan isim, açıkça tüm Pentateuch, Musa'nın Kitabı'ni kapsamaktadır ve tartışmasız olarak Pentateuch'un yazarı olarak Musa'yi göstermektedir." (Eissfeldt, OTI, 158)

2B. Incil Yazarlarının Onaylaması

Yeni Antlasma yazarları da aynı şekilde, Tevrat ya da "Yasa" kitabının Musa tarafından yazıldığına inanmaktadırlar :

Havariler, "Musa'nın Yasa'yi yazdığına" inanıyorlardı. (Markos 12:19)

Yuhanna, "Kutsal Yasa Musa aracılığıyla verildi" diye yazmıştır. (Yuhanna 1:17)

Pavlus, Pentateuch metninden bahsederken "Musa... yazıyor" iddiasında bulunmuştur. (Rom. 10:5)

Bu iddiayı içeren diğer ayetler:

Luka 2:22; 20:28

Yuhanna 1:45, 8:5; 9:29

Elçilerin işleri 3:22; 6:14; 13:39; 15:1, 21; 26:22; 28:23

1. Korintliler 9:9

2. Korintliler 3:15

Ibraniler 9:19

Esinleme 15:3

Geisler ve Nix, Eski Antlasma olaylarına, Yeni Antlasma'nın yaptığı aktarımların çok faydalı bir listesini çıkartmışlardır (asagıda).

Elimizdeki delilleri inceledikten sonra, benim derin kanaatime göre, ellerimdeki Kutsal Kitap'tır (Eski ve Yeni Antlasma, beraber olarak) ve sonuç olarak bu Tanrı'nın Söz'üdür.

ESKİ ANTLASMA OLAYI	YENİ ANTLASMA REFERANSI
1. Evrenin Yarattılması (Yar. 1)	Yuhanna 1:3; Kol. 1:16
2. Adem ve Havva'nın Yarattılması (Yar. 1-2)	1. Tim. 2:13, 14
3. Adem ve Havva'nın Evlenmesi (Yar. 1-2)	1. Tim. 2:13
4. Kadının Ayarılması (Yar. 3)	1. Tim. 2:14
5. İtaatsizlik ve Adem'in Günahı (Yar. 3)	Rom. 5:12; 1. Kor. 1
6. Kayın ile Habil'in Kurbanları (Yar. 4)	Ibr. 11:4
7. Kayın tarafından Habil'in Öldürülmesi (Yar. 4)	1. Yuhanna 3:12
8. Sit'in Doğumu (Yar. 4)	Luka 3:38
9. Hanok'un Yukarı Alınması (Yar. 5)	Ibr. 11:5
10. Tufan öncesi Evlilik (Yar. 6)	Luka 17:27
11. Tufan ve İnsanlığın Yıkımı (Yar. 7)	Matt. 24:39
12. Nuh'un ve Ailesinin Korunması (Yar. 8-9)	2. Pet. 2:5
13. Sam'in Soy Kütüğü (Yar. 10)	Luka 3:35, 36
14. İbrahim'in Doğumu (Yar. 12-13)	Luka 3:34
15. İbrahim'in çağrısı (Yar. 12-13)	Ibr. 11:8
16. Melkisedek'in Ondalığı (Yar. 14)	Ibr. 7:1-3
17. İbrahim'in Aklanması (Yar. 15)	Rom. 4:3

18. İsmail (Yar. 16)	Gal. 4:21-24
19. İshak'a vaat (Yar. 17)	İbr. 11:18
20. Lut ve Sodom (Yar. 18-19)	Luka 17:29
21. İshak'ın Doğumu (Yar. 22)	Elçilerin İşleri 7:9, 10
22. İshak'ın Sunusu (Yar. 22)	İbr. 11:17
23. Yanan Çalı (Çıkis. 3:6)	Luka 20:32
24. Kızıl Deniz'den Geçiş (Çıkis. 14:22)	1. Kor. 10:1, 2
25. Su ve Man Sunulması (Çıkis. 16:4; 17:6)	1. Kor. 10:3-5
26. Çölde Yılanın Yukarı Kaldırılması (Say. 21:9)	Yuhanna 3:14
27. Eriha'nın Fethi (Yes. 6:22-25)	İbr. 11:30
28. İlyas'ın Mucizeleri (1. Krallar 17:1; 18:1)	Yakup 5:17
29. Yunus, Koca Balığın Karnında (Yun. 2)	Matta 12:40
30. Atesteki Üç İbrani Genç (Dan. 3)	İbr. 11:34
31. Daniel, Aslanın Magarasında (Dan. 6)	İbr. 11:33
32. Zekeriya'nın Öldürülmesi (2 Tar. 24:20-22)	Matta 23:35